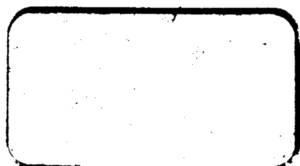

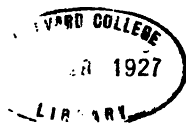

STARINE

NA SVIET IZDAJE

JUGOSLAVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI

KNJIGA I

U ZAGREBU 1869

U KNJIŽARNICI FR. ŽUPANA (ALBRECHTA I FIEDLERA) NA PRODAJU.

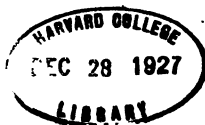

Štamparija Dragutina Albrechta u Zagrebu.

SADRŽAJ.

Knjiga Konstantina filosofa o pravopisu.

Predao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanostî i umjetnostî 28 ožujka 1868

PRAVI ČLAN GJ. DANIČIĆ.

Konstantin je filosof poznato ime u istoriji naše srpske ili hrvatske književnosti. Jedan naših ljetopisaca javljajući za nj da je opisao život despota Stefana visokoga hvali ga da je to napisao **оудобротворивь и оукрасивь плетеньми и ветискыми глаголы, аще кто ниь дрѣвныхь любомоудрьць, ꙗко великоу сладость и оумилѥниѥ проучитающїимь.**[1] Ali nam je život toga književnika gotovo sa svijem nepoznat: Šafarik u gesch. d. südsl. liter. III. 121 samo kaže da je pisao u sredini XV vijeka; malo više kaže isti Šafarik u časop. česk. muz. 1848 I. 21, gdje veli da je Konstantin bio rodom „z městečka Kostence nedaleko Sofie“ i da je živio u prvoj polovini XV vijeka „w Žegligowském klášteře nedaleko Skopje“, i da je tu pisao djela koja pominje Šafarik.[2] Odakle je i ovo sve doznao Šafarik o životu Konstantinovu, nije mi poznato; da je Konstantin bio rodom „z městečka Kostence“ to će biti rekao Šafarik po tome što se prirok „**Костеньскыи**“ nalazi dodan imenu Konstantinovu u prijepisima nekih djela njegovijeh; i valja priznati da se tijem riječi Šafarikove o postojbini Konstantinovoj jako — ako i ne sa svijem dovoljno potvrgjuju; ali mi nije poznato čim bi se moglo potvrditi da je Konstantin ne samo živio u Žegligovu nego da je u tom manastiru i napisao sva djela koja pominje Šafarik. Vidjećemo iz riječi samoga Konstantina koliko je nepouzdano i ovo malo što je Šafarik mogao kazati o životu Konstantinovu. Kako nam je život Konstantina filosofa nepoznat, isto su nam tako i književna djela njegova jedva po imenu poznata. Šafarik na pomenutom mjestu u časop. česk. muz. veli da je Konstantin pisao u manastiru žegligovskom: „pojednání o písmenech slowanských, kázaní na ewangelia,

[1] Šafar. **о срьб. госп.** 63.
[2] Vidi i Glasnik II. 68.

žiwot srbského knížete Stefana Lazarewiče († 1427) a j.“; a u geschichte der südsl. liter., koju je, kako je poznato, pisao prije onoga članka u časop. česk. muz., pominje samo prvo i treće od ovijeh djela (str. 244, 247, br. 201 i 207). Oba pominje i V. Jagić u svojoj histor. knjiž. 190, 202, a St. Novaković u svojoj istor. knjiž. pominje samo prvo (s. 64). Dosta je prilike misliti da je Konstantin i besjede Jovana Zlatoustoga prevodio (vidi Rad I. 175).

Meni su dolazila do ruku dva djela Konstantina filosofa: život despota Stefana visokoga i djelo o pravopisu. Ono prvo bijaše prepisano u naše vrijeme iz rukopisa koji je negdje u Rusiji, ali prijepis bijaše taki da s njim ne mogoh ništa činiti. Drugo sam sada rad obznaniti. Istina, o njemu je nešto naštampao Grigorović u Kazanu 1852 u knjizi „статьи касающіяся славянскаго языка“; ali tijeh članaka Grigorovićevih kod nas nema tako da je sam V. Jagić pišući historiju književnosti samo po imenu znao za njih (s. 202), a ja istom iz toga izvrsnoga djela Jagićeva za njih doznah. A da bi se i nalazio koji eksemplar tijeh Grigorovićevijeh članaka megju nama, ni onda ne bi bilo s gorega potruditi se da se djelo Konstantinovo medju nama više pozna. [1]

Znam za četiri rukopisa u kojima je djelo Konstantinovo o pravopisu, a od njih su u mene u ovaj par tri. Jedan je učenoga društva srpskoga u Biogradu (pod brojem 26), isti, koji sam spominjao u Radu I. 179—181. To je isti rukopis iz kojega je A. Vukomanović braneći title u Glasniku 10. 214 naveo nekoliko riječi. Ja sam se tijem rukopisom bivši u Biogradu bavio više godina želeći koliko toliko upoznati svoje slušaoce s tijem djelom Konstantinovijem; ali ništa više nijesam mogao s njim činiti jedno za to što je u tom ru-

[1] Istom pošljednjih dana mjeseca oktobra 1868 dogje mi do ruku ta knjiga Grigorovićeva „Статьи касающіяся древняго словянскаго языка“. U njoj su članci Grigorovićevi preštampani „изъ 1-й книжки ученыхъ записокъ за 1851 годъ.“ U jednom izmegju njih, na str. 26—52 govoreći „о трудахъ, касающихся древняго словянскато языка до М. Смотрицкаго,“ govori i o ovom djelu Konstantinovu i priopćuje ga, ali po rukopisu u kom nije cijelo djelo Konstantinovo nego samo izvod iz njega. S toga ne samo ne će biti suviše ovo što sam ja rad priopćiti, nego još više treba da se priopći. Grigorović je štampajući taj izvod imao dva rukopisa: jedan, koji je našao u Ohridu u knjizi pisanoj 1547, i drugi koji je našao u manastiru Treskavcu više Prilipa i za koji misli da je stariji od prvoga. Razlika i ole znatnijih izmegju ta dva rukopisa nema po riječima samoga Grigorovića, i on je onaj stariji naštampao u rečenom članku.

kopisu samo kratak izvod, a drugo što je i izvod vrlo rgjav. Da je samo kratak izvod, vidi se iz samoga natpisa, koji cio ovako glasi: „сїа словеса въ кратцѣ изъбранна ѡть книгы Кѡнстантина философа костѣнчьскаго, бывша ѹчитела[1] србьскаго въ дьни благоч(ь)стиваго Стефана деспота господина србьлюмъ. имать сицево къ писателемъ." A da je izvod vrlo rgjav, vidi se od tuda što je prepisivalac mnogo koješta dotjerivao po svom vrlo slabom razumu, n. pr. prepisujući primjere kojima se hoće da pokaže gdje treba pisati ы, neke izmegju njih piše sa и, n. p. погибе, a prepisujući primjere kojima se hoće prema onijem prvijem da pokaže gdje treba pisati и, neke izmegju njih piše sa ы, n. p. пророцы; tako megju primjere kojima treba pokazati gdje se piše ѥ, piše о немъ. Svrh toga ovaj prijepis nije srpski, a nije ni ruski, nego su smiješane u njemu osobine i srpskoga i ruskoga jezika tako da je ne samo gdjekoja riječ obrnuta na ruski, n. p. имя, конъ, греческаго ꙗзыка, a gdjekoja ostala srpski, n. p. ѥзыкъ, жрътвы, nego je i mnoga riječ pola srpska pola ruska, n. p. съвершителиаа. Sve ovo pokazuje da je u rukopisu o kom govorim vrlo nepouzdan prijepis, i koliko samo sobom smeta poznati djelo Konstantinovo, toliko još podiže sumnju da ne bude prepisivalac i drugačije nagrdio djelo Konstantinovo. To je za što mišljah da se s ovijem biogradskim rukopisom ne može ništa činiti dokle se ne dobavi još koji. Dobivši druga dva rukopisa, o kojima ću odmah govoriti, ne mogoh da ne poželim još jednom vidjeti biogradski, jer premda sam ga se dobro opominjao i imao dosta bilježaka iz njega, opet je valjalo vidjeti hoće li se poregjenjem s drugima naći kake razlike; za to mi je veoma drago zahvaliti prijatelju svojemu g. Stojanu Novakoviću, koji mi ga posla na nekoliko dana. U ovom rukopisu zauzima izvod iz djela Konstantinova 18 lista i jednu ne punu stranu u maloj osmini; pismo je dosta krupno; i po pismu se može dosta pouzdano reći da je pisan istom XVII ako ne XVIII vijeka, a ono što već spomenuh o njegovu jeziku i pravopisu mislim da svjedoči da ga je pisao kakav Rus baveći se megju Srbima.

Na druga dva rukopisa dužan sam zahvaliti poštovanom prijatelju svom g. Ilarionu Ruvarcu, profesoru bogoslovije u Karlovcima, koji mi ih posla da ih upotrebim. Jedan je manistira Vrdnika, a drugi patrijaraške biblioteke u Karlovcima. Vrdnički je isti koji pominje Šafarik u geschichte der südsl. liter. III. s. 244 br. 201. Nije u mene

---

[1] а je zamrljano te može biti da je bilo napisano ѧ.

*

cio rukopis koji pominje Šafarik, nego samo 22 lista; na prvijeh je 16 lista djelo Konstantinovo o pravopisu u izvodu, a na ostalima je početak od ljetopisa koji pominje Šafarik. Sve je jednom rukom pisano; istom je rukom na listovima na kojima je ljetopis zapisano u dnu ovo: **сїа книга иꙁбранна раꙁличиными слови, чрьтахь ю оу будимскои варѡши дїакь Вѣлко**[1] **Поповичь, ѡтьчьствомь же ѡть бльгарскїє ꙁемли ѡть места Кратова, при дрьжаве светлаго римскаго цесара Лѣѡполда а пѡдь властїю срьб(ск)ословенскаго светѣишаго патрїарха нашего хажи кѵрь Арсенїа Чрьноевича, вь лето .҂аѱд.** (1704). Da je i u tom rukopisu samo izvod iz djela Konstantinova, pokazuje sam natpis, koji je jednak s onijem u biogradskom rukopisu samo što se u Vrdničkom Konstantin ne naziva „**Костеньчьскын**“ kao u biogradskom nego „**Костеньскын**“; cio natpis u Vrdničkom rukopisu glasi ovako: **сїа словѣса вь кратце иꙁбранна ѡть книгы Костантина философа Костенскаго**[1], **бившаго оучителѩ срьбскаго**[1] **къ дьни благочьстиваго Стефана деспота, господина срьблюємь. имать сицево**[1] **кь писателюємь.** U Vrdničkom rukopisu ništa nije obrnuto na ruski, nego još vrlo često stoji **а** mjesto **ь**, n. p. **вань, вѣнаць, юнаць, таикота, одахнутїє, грьчаски**; često stoji **ѣ** i **є** jedno mjesto drugoga, n. p. **сеѩтель, рѣщи**; i u njemu se miješa **ы** i **и** i u samijem primjerima kojima se hoće da pokaže gdje treba pisati jedno gdje li drugo, ali opet pravilno piše primjere kao što su **пророци, моученици**; vrdnički rukopis ima „**рушки, чешки,**“ a biogradski „**русски, чески**“; u ostalom se oba slažu od riječi do riječi tako da ne može biti sumnje da su oba iz jednoga izvora, samo je po koja riječ a i po koja vrsta u jednom izostavljena, bez sumnje griješkom pisarevom, a drugi je ima, ali je i to vrlo rijetko. Glavna je razlika megju njima u tom što vrdnički ima na kraju kao pogovor, u kome pisac preporučuje svoje djelo, a biogradski nema toga pogovora, nego mjesto njega nekoliko vrsta u kojima se daje čast titli. Ta je razlika veoma znatna za poznavanje djela Konstantinova; vidjećemo je gdje bude mjesto. Što se tiče stvari koju imamo u oba ova rukopisa, u njima je objema izvod iz djela Konstantinova o pravopisu veoma kratak, tako da se gotovo samo nabrajaju primjeri za pravila, a sama se pravila gotovo i ne kazuju ni razlažu. Ovaj izvod može biti da je načinio sam Konstantin.

Karlovački rukopis, za koji nije znao Šafarik, jer ga ne pominje, mnogo je veći i stariji i od vrdničkoga i od biogradskoga. Ima ga 72

[1] Na kraju su dva o sastavljena.

lista u četvrtini na hartiji. Kad je pisan nije u njemu zabilježeno, ali bih rekao da nije mlagji od XVI vijeka, ako nije stariji. Razdijeljeno je cijelo djelo u 40 članaka obilježenijeh brojem: slova kojima se počinje svaki članak krupna su i iskićena; koji se članci počinju slovom **о**, gotovo u svijeh njih mjesto toga slova stoji glava čovječija, bradata i golobrada; a ispod pošljednjega članka stoji ovo:

писа се по елико писмена .м. въсе же по образоу краеграпесь. имать же сице:

† а о р' а но оу е по оу те а оу
а ' о та и ' с м д ж в м д
с т с ф и р б к и'с и'т и

.м. бо уисланхωмъ сихь за еже и двоа бльгарскаа въспомѣноухωмь.

Kad se tri vrste ovoga zapisa, koje se ne mogu čitati onako kako su napisane, razdijele na dvije polovine u drugoj vrsti izmegju slova **и** i **с**, pa se obje polovine umetnu jedna u drugu tako da po jedno slovo iz druge polovine i po jedno iz prve idu jedno za drugim, ili po dva gdje su dva zajedno napisana, onda te tri vrste glase: **самодр'жавномоу деспотоу Стефаноу раб' Кон'стан'тин'**. Iste riječi izlaze i onda kad se čita samo prvo slovo svakoga članka redom kako i članci idu jedan za drugim, samo nema šestoga slova (**р**), jer šesti članak, premda je zabilježeno brojem gdje se počinje, ipak nema početka, nego je pisar preskočio koju vrstu. Tijem se zasvjedočava u karlovačkom rukopisu ne samo ko je pisao ovo djelo nego i kome ga je pisao. Toga zapisa nema ni u vrdničkom ni u biogradskom rukopisu; a kako je u njima sve skraćeno, nema u njima ni rečene diobe na članke, a po tom ni onoga što u karlovačkom rukopisu pokazuju članci prvijem slovima svojim. Ovo što napomenuh o karlovačkom rukopisu mislim da pokazuje da je u njemu prijepis vrlo vjeran. To pokazuje i pravopis kojim je vas pisan, n. p. kad na **ї** dolazi akcenat, onda je nad tijem slovom samo jedno „zrnce“ kako ga Konstantin naziva, a mjesto drugoga stoji akcenat; tako i na samom slovu **ѿ** dolazi akcenat ozgo do nadmetka. Meni je teško vjerovati da je kome poslije Konstantina, a i za njegova vremena da je kome osim njega samoga i njegovijeh učenika mogla doći volja da tako vjerno prepiše njegovo djelo; a za to bih rekao da je karlovački rukopis pisan još za vremena Konstantinova i može biti po njegovoj zapovijesti i pod njegovijem nadgledanjem. A za to mislim da se iz karlovačkoga rukopisa može sa svijem dobro poznati djelo Konstantinovo.

Četvrti je rukopis u Biogradu u narodnoj biblioteci pod br. 144. Dobavljen je onamo lani. Njega nemam kod sebe, ali mislim da nije štete: kako mi piše prijatelj St. Novaković, kome poslah prepisane tri prve i dvije pošljednje strane vrdničkoga rukopisa, te ih on isporedi s tijem rukopisom narodne biblioteke, taj se rukopis posve slaže s vrdničkim osim gdjekoje neznatne riječi, koju, i to vrlo rijetko, jedan ili drugi ima manje ili više. Najznatnije je što ni u tom rukopisu narodne biblioteke nema onoga čim je u rukopisu učenoga društva zamijenjen pogovor.[1]

Pominjući ovdje dva biogradska rukopisa zvaću onaj učenoga društva biogradski prvi (b. a.), a onaj narodne biblioteke biogradski drugi (b. b.).

Da bi se još vidjelo koliko je i na koji način djelo Konstantinovo, koje imamo cijelo u karlovačkom rukopisu, skraćeno u ostala tri pomenuta, u kojima imamo izvod iz njega, dosta će biti da napomenem ovo: u izvodu poslije natpisa, koji sam naprijed spominjao, idu odmah ove riječi, koje stavljam po vrdničkom rukopisu dodajući zagragjeno što je u oba biogradska drugačije a vrijedno je spomena: „кто хощеть писати, съмотри ѕде словѣса и реуи и бѣлѣгы (и b. a.) оѯїе и карее и построф' (апострофи b. a., апострофь b. b.) и срокы и междурѣуїе (междусроуїе b. a. b. b.) и сьпротивнїе и молителнаа словеса и повелителнаа и съвршителнаа, и кои белѣѕи или коѥ (каа b. a.) слова прикладна (противна b. a.) соуть къ коимь рѣуемь, ѥко (ѥкоже b. a., b. b.) ѕде обрѣщеши (и b. a.) пиши въ славꙋ божїю.“ Iza toga odmah stoji: „ѕнаменїе ы,“ k čemu se samo dodaje da je ы „повелително и испль-

[1] Isto se tako s vrdničkim rukopisom slaže i onaj što ga je naštampao Grigorović; razlike su rijetke i vrlo neznatne, i samo onake kake se prepisivanjem dogagjaju; u natpisu Grigovićev rukopis ima ‚Константина‘ i ‚костенуьскааго‘ i riječi vrdničkoga natpisa ‚имать сицево‘ zamjenjuje riječima ‚и имать ѡбраѕь сицевь‘; slabo kad ima jedan koju riječ više ili drugačije nego drugi; ipak se Grigorovićev rukopis (barem kako je naštampan) može popraviti vrdničkim više nego vrdnički Grigorovićevijem, i što bi se Grigorovićevu moglo dodati iz vrdničkoga više ga ima i znatnije je od onoga što bi se vrdničkome moglo dodati iz Grigorovićeva, n. p. u Grigorovića na str. 47 pod br. 43 stoji: ‚евренска бо писмена и глаголы ѡтьць соуть сръбскымъ и блъгарскымъ‘, a u vrdničkom rukopisu to mjesto glasi: ‚еvренска бо имена и глаголы ѡтьць соуть грьуьскымь, грьуаскаа же имена и глаголы мати сꙋть срьбскымь и бльгарскымь‘. Najznatnije je što izvod u Grigorovićevu rukopisu ide samo do članka 25 cijeloga djela, a u vrdničkom do kraja.

интелно,“ pak odmah idu primjeri za **ы**. Karlovački rukopis istom u desetom članku, kojemu je natpis „**ѕнаменїє ы,**“ i koji se počinje na drugoj strani 13-toga lista, govori gdje se piše **ы**; što je dakle u cijelom djelu na 12½ lista, to je u izvodu izostavljeno i zamijenjeno ovijem kratkim uvodom koji vidjesmo. Tako je i ostalo sve u izvodu skraćeno.

Sve što dovle rekoh mislim da dovoljno pokazuje da izmegju četiri spomenuta rukopisa najviše vrijedi karlovački, i da iz njega valja obznaniti djelo Konstantinovo. Ali kako da se obznani? Na to bi najlakše bilo odgovoriti: da se rukopis naštampa. Ali su Konstantinu u ovom dijelu različna slova i različni znaci glavna stvar, jer o njima govori; a tijeh slova i znaka danas u štamparijama nema, jer je, hvala bogu, prošlo vrijeme kad su pisci mogli misliti da im ta slova i ti znaci trebaju; za to kad bi se djelo Konstantinovo štampalo, trebalo bi graditi ta slova i te znake, a na to bi trebalo troška može biti više nego što vrijedi sav pravopis Konstantinov, a za nauku ne bi od takoga štampanja bilo dobiti do koje se ne bi moglo doći drugim načinom. Za to sam naumio pripovjediti što je Konstantin napisao. Trudiću se da to učinim što se može u kraće, ali ću paziti da ne izostavim ništa što mislim da je s koje god strane vrijedno znati. Gdje se god može i gdje god treba služiću se njegovijem riječima, te ću tako i poveće komade iz djela njegova iznijeti. Navodeći njegove riječi ispisivaću cijele koje je on skratio, i bez znaka, koje je on stavljao nad slovima; mjesto znaka koji često piše mjesto **ь**, premda često i **ь** piše, ja ću stavljati **ь**; mjesto tri različna **о**, koja ima Konstantin osim **ѡ**, kao što ćemo vidjeti, i mjesto **ѡ** pisaću svuda **о**; mjesto slova u kom su sastavljena dva **о**, i koje Konstantin razlikuje od **ѡ**, ja ću pisati opet samo **о** a razliku ću Konstantinovu kazati; i mjesto **ѹ** i **щ** pisaću svuda **оу** i **шт**. — Što bi u izvodu bilo vrijedno spomena, spomenuću gdje bude mjesto.

Na prvom je listu mali predgovor, iznad kojega je napisana bukvica ovijem redom: **а**, **ѵ** sa znakom ozgo kao ’, **в**, **г**, **д**, **є**, **ѕ**, **ꙁ**, **ѵ** sa dva zrnca ozgo, **н**, **ѳ**, **ї**, **к**, **л**, **м**, **н**, **ѯ**, **о**, još jedno šire i okruglije od prvoga, i još jedno kao drugo ali sa zrncem u srijedi, **п**, **ρ**, **с**, **т**, **оу**, **ф**, **х**, **ѱ**, **ѡ**, još jedno, koje nije ništa drugo nego sastavljena dva **о**, **ꙗ**, **ѥ**, **ю**, **ѿ**, **ы**, **б**, **ж**, **ш**, **щ**, **ц**, **ѵ**, **ѣ**, **ъ**, i značić kao ’.

U ovom redu u koji stavlja Konstantin slova zamećući natrag slova kojih nema u Grka, javlja se naprijed kakoga je duha nauka njegova o pravopisu. Ali je vrijedno uzeti na um da megju tijem

slovima nema ѕ: ono dakle ni Konstantinu nije bilo osobito slovo, nego dva slova, koja su se mogla pisati jedno nad drugim kao i mnoga druga. A što ipak megju tijem slovima stoji ѿ i ѱ, ne mogu Konstantinu za zlo primiti barem oni koji danas tako sastavljena slova cijene.

Ispod tijeh slova stoje još kojekaka 24 znaka.

Od tijeh slova napisana su crvenijem mastilom ova: а, в, г, д, к, л, м, н, п, р, с, т, оу, ф, х, ю, ѥ, ѿ, б, ж, ш, щ, ц, ч, i znak pod kojim se u rukopisima sa strane ili u dnu dodaje što bi pisar griješkom izostavio, a ostala slova i znaci crnijem.

U predgovoru koji za tijem ide veli pisac da vidimo **тъчїю чръвлѥньнаа писмень вѣдештихь и въ своꙗ ихь мѣста пишоуштихь, чрънаа же съ ꙁнаменьми въса кромѣ ѥстьства въводеште прѣлаганїемь едїно на дроугое.** Ali **аште дръжавномоу въ годь боудеть, кромѣ въсакого троуда въса въ свое естьство прїидоуть вештїю, юже иꙁьобрѣтохомь,** t. j. naukom koju će u svojoj knjizi razložiti.

Iza toga su na dva lista kao natpisi člancima u koje je knjiga razdijeljena, te se kaže o čem je u kom članku riječ.

Iza toga ide 40 članaka. Nad prvijem stoji ovo kao natpis cijelom djelu:

Скаꙁанїе иꙁьꙗвлѥнно о писменехь, како дръжати се да не прѣложенїемь сихь растлѣвают се божьствнаа писанїа, и како и коимь обраꙁомь и ныню ново иꙁдаваемаа погыбають, и въсегда благочьстивїи самодръжьци тъштоут се о иꙁданїи обрѣтаюште сихь растлѣньныхь, и о одѣанїи сихь и ꙁнаменихь, ибо не въ писменехь тъчїю растлѣвают се нь и вь силахь гласа и оучепїи отроуеть и раꙁлнчїи множѣхь о нхьже длъжни есмы наꙁнаменати коемоуждe обраꙁь.

Da vidimo redom šta u kom članku ima.

Čl. 1. U prvom članku pisac pristupajući k svome poslu nagovješćuje da ga radi po želji despota Stefana visokoga, kojemu imena ne izriče, napominje malo nešto o svom životu dodajući da je rodom iz trnovskoga kraja, i ište da ljudi iz trnovskoga kraja ili iz Svete gore sude o njegovu djelu, čim nam pokazuje izvor nauci koju svojom knjigom rasprostire. Cio prvi članak, koji je ovijem što rekoh dosta znatan, glasi ovako:

Слова ради господнꙗ глаголюштаго кь таланьтоу приобрѣтенїе приносити и множити богатьство господа своего, дръꙁновлѥнїе въсприѥмь, трепетомь же касаю се. ибо не нѣкынмь отьцемь тьчїю и оучителюмь или владыкамь и киеꙁемь градовь же и страиь, или о малѣи коеи винѣ,

нь самомоу соуштоу дръжавномоу помазаніе царствіа оть вышнаго имоуштомоу и паче свѣтлѣишіи ꙗкоже кто оть древиныхь онѣхь самодръжьць приноси се се, могоуштомоу едниоу искроу повелѣніемь правое оученіе въврѣшти, и въса въ свое ѥстьство въвести; виноа же не мала нѣкаа, нь изь многа злоба заматорѣвьши въ божьствьныхь писаніи, ꙗкоже никомоу к томоу смѣати о исправленіи косноути се даже и оть многыихь въ словѣ и дивиыхь моужіи. азь же сы непотрѣбныи и оунишеньныи рабь, нь по неже естьствьно есть рабомь, малаа полоученшіимь кь вештьшіимь простирати се, аз же аште и недостоинь нарешти се рабь, не малаа оть г(осподни)а моего дръжавнаго полоучивь сихь касаю се, нь велика мнѣ и радости исплънена. оть рыкаюштаго бо звѣра доушоу мою истрьже, кь симь же и кь пръвопрѣстольникоу сръбьскомоу и патріархоу оученію посилаеть ме, и ѥже вышьшее мнѣ кь светомоу градоу цара великааго Ієросолумоу шъствію сподобляеть ме. тѣмьже многашти научивь и страхомь дръжавы его съдръжимь не възмогохь до въпрошенія. и по семь назнаменавь възвѣстихь да ꙗкоже повелѣ мнѣ научехь. кь семоу же ꙗко и гаданіемь нѣкыимь поѥмлю радость неизглаголанноу. езекіино бо съвръши се: видѣ господь милостыню и слъзы вънють и приложеніе съдѣла. кь симь же и многыми образы назнамена пространьство и оукрѣпленіе царствіа его. тѣмьже, о господи, Давидь дроугыи боуди ныиꙗ. нь онь егда оть брани прѣста оупраздниве се ѱалтирь състави. ты же въ пространьствіи царствіа едіномоу страньноу тръновьскыихь страиь[1] повеливь се съвръшить, ꙗкоже напрѣдь оукажемь. кромѣ бо въсакого троужденія се боудеть. и аште кто поносить мнѣ ꙗко Давидь пророкь сы доухомь движимь пророчьскоу и таковоу книгоу състави, аз же и се не мало въмѣнꙗю. ибо давидьскоую книгоу обновивши растлимоу, и прочее въсе, образь дивнаго оного Єсдры въсприѥмь, иже погыбьшаа обрѣть и расточенаа събравь и црькви обнови. паче же и вештьша ныиꙗ въмѣниют се. не бо законьнаа събероут се въ свонистьво тьчію, нь и законоу творьчаа благодѣтнаа. нь миль дѣю се величьствію царствію твоемоу, аште о сихь соудь подобаеть ми приѥти, давидскы соудь прошоу, ѥже глаголет се милость и соудь, пръвѣе благооутробіе, по том же соудь. аште бо безь милости самодръжавныхь соудь боудеть, кто постоить въса възможна нымь соуште? и се помилованіе моего прошенія да не невѣждами осоуждоу се, нь моужіе страиь трьновьскыихь или светые горы, многѣхь бо си-

[1] Kad Konstantin sam za se kaže da je оть трьновьскыихь страиь, onda treba blizu Trnova tražiti mjesto po kom su ga zvali „Костеньскыи“; ako li je to mjesto bilo blizu Sofije, kako je mislio Šafarik, onda treba protumačiti kako je Konstantin i to mjesto uzimao u trnovske strane.

цевынхь нмашн. потрѣба ѥсть аште н вѣжда кто ѕавнстн не нмѣтн нн нмоуштоу. кто бо оть въсадннкь ѕавндештїнхь можеть любнтн кого ѕре крѣпьчашею деснннцею прнходешта нлн слоужбоу прнносешта. нь сн-цевынхь нже ревность божьственоую нмоуштїнхь н не своихь сн нштоуште, нь ꙗже Хрнста Інсоуса, н аште нмн речет се ꙗко нѣсть тако нхьже съ-ставлю, нѣсть погоублѥнїе ннкоеже въ божьственыхь пнсменехь, нь въса въ свое естьство стоѥть н своѥ глаголы съдръжеть ꙗкоже нѕ начела н съставнше се днвнынмн онѣмн моужїн, ты же кто есн възлагаен снцеваа съ дръѕостню? н лехїемь обличеть ме ꙗко неправо глаголюшта, то тогда нн коего помнлованїа нрошоу, нь соудь н казнь юже въсхоштешн. по-трѣба же есть хотен соуднтн семоу н грьчьскаа пнсанїа вѣдѣтн паче же н ѥзыкь, радн н о снхь ꙗже хоштоуть вънестн се. нь сїа прѣдложнкь благостн самодръжавїа тн, н проче слова на мнлость оуповавь дръѕно-влѥнїе въспрнѥмлю. кь снмь же н кь съмрътн готовь есмь оутвръжденїа радн божьственынхъ пнсанїн, на се бо н прѣложь се научнаю, аште бо н паче въсѣхь чловѣкь грѣшнıан есмь, нь оуповаю ревность кь богоу нмѣтн оть честн, паче же ревностїю самодръжавїа тн въперннмь.

Čl. 2. Megju natpisima za koje rekoh da su na drugom i trećem listu stoji da je u ovom članku riječ: **о нѕданн оть еврен въ еллнньскын ѥзыкь прн Птоломен Фнладелфѣ н прочїнхь нѕданїн, н ꙗко рас-тлѣше се сїа нашнмь ѥзыкомь не тьчїю ѕде, нь н въ блъгарѣхь, по снхь же тръновьстїн нсцѣлнше съвршеньно въ своихь странахь.** Ali je to isprepletao pisac stvarima vrlo znamenitijem, koje pokazuju gdje je postala njegova nauka i kako je bila primana megju srpskim sveštenstvom; hvali književnu radnju patrijarha bugarskoga Jevtimija, a osobito nastajavanje njegovo oko pravilna pisanja, t. j. onoga, koje je Konstantin držao za pravilno; — kaže da je Jevtimijev učenik Andronik bio učitelj njemu, i priznaje da će se naći protivnika njegovoj nauci i dokazuje da je vladaocu posao utvrditi kako će se pisati.

Najprije isporedivši despota Stefana visokoga s carem Ptolemejem riječima: **ты, о самодръжьче, ревность нмѣѥ н ѥдннообстьствьнь сы ве-лнкомоу ономоу н самодръжавномоу цароу Єгүптоу Птоломеоу Фнладел-фоу**, pripovijeda kako je staranjem toga cara prevedeno sveto pismo na grčki jezik, pa veli da tako kazuje „**Іоснпь**“, a drugi drugačije, pa dodaje kako i drugi o tom pričaju. Po tom se opet obraća k despotu riječima: **н оубо семоу подобе се, паче же н вештьшїн, ꙗко въ благодѣтн сы, н ветьхаа н новаа оувѣдѣвь, подвнѕанїе нмашн о нѕданїн божьственаго пнсанїа оть божьственые благодѣтн възгарае се любовїю, н честн н даровачїа сподоблꙗѥ вѣдьце нѕданїа.** Ali, veli, **то тьчїю самое**

иꙁданіє иꙁдавшаго цѣло съдръжит се, a čim ga tko prepiše, абіє варварстка готова по гласоу, въ писменехь же соупротивлюєніа и раꙁвраштеніа множство много, не тьчїю же нь и хоулы. Za to, veli, подобаєть царствоующтомоу, аште хоштеть сънѣдныихь жрьтвеныихь и чистыихь четвороногаа ꙗже вь горахь къ домь ограды своєѥ оуловивь ꙁатворити, прьвѣє оградоу ꙁатврьдити, и по томь сїа ловити и привъводити, ꙗко єгда что оть сихь коєи сънѣди на потрѣбоу да въ градѣ обрештет се. аште ли же беꙁь ꙁатврьжденїа єсть, то скачештаа сь выше, оплотоу ниꙁькоу соуштоу, прѣидоуть; малаа же подь оплоть иꙁбѣгноуть; срѣдниꙗ не соуштоу чястоу оплотоу, скроꙁѣ редины[1] иꙁыдоуть, и ничтоже останеть раꙁвѣ хромо и слѣпо; tako je, veli, i ovo, „и въсегда самодръжавныимь троудь нашими писаньми въдаваємь, о моужїє.“ A kako bi valjalo urediti ovu stvar, to ću, veli, poslije pokazati, иво аште и не съвръшень хоудожникь сеи сы, по ниєже не постигохь великаго оного хоудожника словѣнскыихь писмень, отценачелника глаголю тръновьскаго, кѵр Єѵѳимїа, иже и свѣтило страмь тѣхь ꙗко вь истиноу ꙗви се, и даже и до ныниꙗ сы до рѣкы глаголюємые Марице и въ скѵѳскыихь странахь и Ꙁагорїи; нь обраꙁь дамь топлыимь божьствною любовїю иже и оулишеньнаа поиспльнити. сего бо дивнаго въ словѣ въ малѣ оученикь бывь Аньдроникь нѣкто романїискыє области и намь оучитель бывь въ писменехь, и ꙗви сице ꙗко на добрѣмь основани(и) въса крѣпкыихь и тежкыихь єлика аште наꙁыждении съдръжеть се, єже єсть въ началѣ оученїа. и онь бо въ началѣ отроче-сы, та наоучь се съвръшень въ писменехь ꙗвлꙗєт се и въ многыихь рассоужденииихь.“ Pohvaliv tako trude patrijarha bugarskoga Jevtimija i njegova učenika Andronika oko pravilnoga pisanja, odmah dodaje: „и сїа прѣдставивь, съ дръꙁновлюнїємь ныниꙗ рекоу ꙗкоу писмень свѣтила оугасоше начень оть Марице до Солоуниꙗ и Бельграда, раꙁвѣ нѣкыихь, и си соуште тръновьскыихь страмь соуть обрѣтаюштеи се, или оть ниxь оучими. нь аште и множьство сихь обрѣтало се би, въ кою польꙁоу соуть, єгда сами тьчїю вѣдеть, и правоє оученїє нигдеже простирает се, ниже ꙗвлꙗєт се? того бо ради и глаголю ꙗко въсе оугасе, єгда по въсоудоу ꙁдраваго оученїа нѣсть“, t. j. onoga za koje hvali Jevtimija i Andronika i oko kojega se i sam trudi. Po tom napominje da je teško подь въсѣмь стльпомь основанїє ново подставлꙗти, тако и ꙁаматорѣвшеє что исправити; ali, veli, и въ тръновьскыихь странахь писмена тако погыбла была соуть, нь царь и патрїархь просвѣтише; и ꙁри колико благо симь сътворише, ꙗко не тъкмо тогда или своюо бласть,

[1] jamačno bi trebalo рѣдины.

нь саждениѥ нхь н основаниѥ въсегда есть, н даже н до нынꙗ н окрьстнаа царствиꙗ просвѣштаеть. K tomu još dodaje o Jevtimiju i njegovu radu: Кѵр Еѵѳнмиѥ же вь тыхь странь хоудожнѣншин бысть; аште бо н многи множаншн въ словѣ о божьствнѣмь оучениꙗ страхоу ꙗвнше се, нь не въ писменехь основаниꙗ ꙗкоже онь. нь нн ть потьшта се съпнсатн оутвръждениѥ снмь, ꙗкоже вь грьчьскыхь писаннхь обрѣтает се, тьчию оть чести нꙁьꙗвлѥниꙗ нѣкаа; нбо владен никоегоже боѥ се въса елнка повелꙗваеть бываюгь; ovijem uzrokom valja da je htio Konstantin kazati da je za nauku Jevtimijevu bila dovoljna zapovijest carska; dalje nastavlja: н онь тьчию наоучнвь нлн оучению основаниѥ положнвь ꙁлобоу нскорѣнн, н нинтоже соупротнвь емоу ста. Ali s takoga čovjeka kakav po sudu Konstantinovu bješe Jevtimije, i s njegova truda, koji tako srećan bi, spuštajući oči na se i na svoj trud, dodaje Konstantin: ꙁде же оулншень рабь сы, страхомь съдръжнмь, не толнко дръжавнаго, вѣды благоучьстиѥ его, елнко нѣкынхь нмьже не оугодно се ꙗвнт се; того ради съ облнчениѥмь нꙁьꙗвнмь погыбѣль писмень. Iza toga napominje kako въ грьчьскынхь писанихь раꙁвраштениꙗ нн еднного есть еротнматы ради Маноунла Мосхопоула, . . . по енже обраꙁоу проуее оть чести съставнмь вештьше же облнчениѥ, просто же, нбо не по философии пишемь, нъ въса въсѣмь въ оувѣдѣнн. Iza toga napomenuvši još šest prijevoda ili izdanja svetoga pisma na grčkom jeziku osim onoga prvoga, dodaje da ako se i jest u gdjekom od tijeh izdanja što popravilo ili dopunilo, ipak оть нелнже съставн се еротнмата н проуаа снцеваа оутвръждениꙗ, понаправлѥниꙗ никоего есть. въ грьчьскынхь бо писанихь нн въ чтоже въмѣнꙗють снхь не вѣдештинхь. Po tom prelazeći na svoj trud veli: н ꙁде, аште волꙗ божиꙗ есть оть ꙁаблоуждениꙗ многа приптн божьствнаа писаниꙗ въ своньство, се дѣло дръжавнаго есть, богоу хотештоу . . . аште лн нн, то се прошениѥ: ꙗко нхже мы хоштемь божьствиынмь писменемь въраꙁоумнтн, хотештинхь оу нась оучнтн се, беꙁь пороуганиꙗ оть невѣждь оучет се н беꙁь въꙁбранѥниꙗ, н намь самѣмь оуста свободоу да оучоучеть, тьчию хоулоу облнчнтн, н се оть честн, варварства бо н раꙁвраштениꙗ кто исповѣсть ?. . .

Čl. 3. Pisac spominje da je bio na Jerusalimu i od tuda prošao многые страны, ревность нмѣе съгледатн на коенждо клаждо; . . . pa, veli, виждоу н еꙁыкь сь хоудожьнь н добрь по въсемоу, ꙗкоже аште н кон нннь, паче же въ раꙁоумѣ чловѣчьства вештьше. нь въ божьствнынхь писменехь не тъштаниѥ доволно, a da je to zlo, pokazuje riječima svetoga pisma, koje veli da znače „да божьствнаа нерассоуждениѥмь не съкроушают се“; pa isti smisao nalazeći i u riječima: „кость

не съкроушнте оть нѥго", dodaje: **н како оубо не съкроушнт се кингою сею, словѣнь реченьною**[1], **егда одежде съвлаче се н оть .лн.-хь писмень .г. съ вьсѣмь погыбоше, н .вı. не вѣдет се где кое писати, прѣлагаюште еднно дроугомоу на мѣсто, н растлѣваюште божьствнаа писанїа, кромѣ анднстнхынхь, сн рѣчь надьставнынхь.** Po tom veli da su **погыбьшаа ѳ, ы, ѣ, не вѣдомаа же где кое положнтн се есть е, ѕ, ꙁ, н, ї, ѯ, о, ѡ, ю, ѥ, ѫ, ь.** Nalazeći da iz toga nastaju jeresi što su ona tri slova poginula a za ovijeh 12 ne zna se gdje treba koje pisati, obraća se pisac k despotu riječima: **тѣмьже оубо ты о самодръжьче въспрїнмн о нꙁданїн прн еднноревнителн твоемь Птолемен, како въ многынхь домохь писаньнаа съставлѣше растоанїе не обрѣте се,** pa tako je, veli, i do danas **въ грьчьскынхь писменехь; въ нашїнхь же аште н .р. кннгь съвъкоучнет се, нн двѣ оть вьсѣхь обрѣтают се еднно, ꙗкоже** po mišljenju Konstantinovu **подобаеть.** A za to dodaje: **въ нстнноу, аште ꙁде о снхь намь соудь хотѣше быти, потрѣба бн нлн огнь нлн нна каа каꙁнь подобна сен въ неꙁаапоу нантн на пишоуштїнхь н писаньнаа, еже съжештн снхь, паче же н нась вѣдештїнхь н не обличаюштнхь, аште н оть чести, нь въ коньць оукланꙗюште се н чловѣкооугождеиїемь лнце мѣрешти.** A sve za to što se **о** i **ѡ**, **ѕ** i **ꙁ** itd. ne pišu ondje gdje koje po mišljenju Konstantinovu treba. Što nam se sačuvalo mnogo knjiga o kojima Konstantin filosof tako sudi, a onakih kake je on želio gotovo i nema, od tuda vidimo da je na čast našemu narodu bilo dosta ljudi koji su sudili drugačije nego Konstantin filosof.

Čl. 4. U tom članku Konstantin govoreći o slovenskom prijevodu svetoga pisma istražuje na koji je izmegju slovenskih jezika prevedeno, pa dokazuje da je na ruski razlozima koji su da kako još smješniji od onoga što njima hoće da dokaže. A kome to ne bi bilo po volji, njemu, veli, treba držati da je u glavnom prevogjeno na ruski, pak su se uzimale riječi i iz drugih jezika slovenskih, na ime iz bugarskoga, iz češkoga, iz srpskoga i hrvatskoga i iz samoga bosanskoga, i od te smjese veli da je postao jezik slovenski; tomu bi se mogao današnji naraštaj smijati, kad se ne bi i u njemu nalazilo ljudi koji miješajući se u filologiju mogu o toj stvari pisati tako kako je prije 400 godina pisao Konstantin filosof[2]; ali možemo biti Konstantinu zahvalni što nam u svemu tome zasvjedočava da je u njegovo vrijeme

[1] Vidi za te riječi članak četvrti.
[2] Vidi u „Matici" 1867, str. 40.

bio češki jezik poznat u našim krajevima barem po imenu. Kao književni spomenik, koji kazuje da se još u Konstantinovo vrijeme ova stvar u našoj književnosti pretresala, vrijedno je da se sav ovaj članak priopći; evo ga:

О нхьже прѣлъштают се нѣцїи глаголюште ови ꙗко сръбьскымь ѥꙁыкомь подобаеть тако решти, ннынмь же ꙗко блъгарьскынмь нли ннымь. нѣсоуть сїа тако. въ начелѣ бо хотештеи нꙁдати въ словѣньскын еꙁыкь ꙗвѣ есть ꙗко не въꙁмогоше блъгарьскынмь ѥꙁыкомь, аште н глаголють нѣцїи ꙗко снмь нꙁдасть се. како бо тънькота еллиньскаа нли сурїнскаа нли евренскаа можаше нꙁдати се дебелѣншнмь ѥꙁыкомь? нь ни срьбьскынмь высокынмь гласомь н тѣскынмь. тѣмьже прораꙁсоудивьше добрїи онн н днвиїи моужїе н нꙁбравьше тъньчаншїн н краснѣншїн роушькын ѥꙁыкь. кь нюмоуже помошть въдасть се блъгарьскын н срьбьскын н босньскын н словѣньскын н чешькаго честь н хръватьскын ѥꙁыкь, въ еже въмѣстити божьственаа пнсанїа, н нꙁдасть се снце. въꙁеше бо нꙁдаюштен глаголь гръчьскаго ѥꙁыка глаголюшть ἤχουσαν οἱ ποιμένες, н ни едннымь могоше ннымь, того ради рекоше: слышаше пастырїе, нже есть роушькын, н въсе тъньчаншне рѣчи роушькынмь ѥꙁыкомь соуть: достоанїе его, господеви, богови, чрѣꙁь достоанїа. нбо н въ ѱалмѣ .ѳ.-мь глаголюштее лаеть по роушкын глаголѥть, ꙗкоже н ныиꙗ роусн молеште се господеви своемоу моле се глаголеть: не лаи на ме хосподнне, сн рѣчь не каран ме нли не раꙁдражаи се на ме. нь н въ еуангелн глаголюштее: аште кто поимсть те ꙁа рнꙁоу твою, сн рѣчь свитоу, даждь емоу н срачнцоу, н ныиꙗ роусн кошоулю сороучкоу глаголють. н пакы въ .ꙁі.-н каѳнꙁмѣ нли въ десетон глаголюштее: н глоумлꙗхь се, нѣсть нашнмь ѥꙁыкомь, нь роушькынмь. попеченїе бо протлъкоуеть нли пооученїе. нли въ царствиѣи кннꙁѣ о Илїи, нже въ врѣме беꙁдъждїа рече кь нюмоу сарефтѣнины елнко грьсть моукы н чваньць масла. моука бо роушькынмь ѥꙁыкомь брашно глаголет се, нбо брашно тѣмьжде ѥꙁыкомь съиѣдь нли ꙗстїе глаголет се. н что есть въса по редоу скаꙁовати? нь съвъкоупивь рекоу: вьса божьственаа пнсанїа роушькынмь ѥꙁыкомь соуть раꙁвѣ помошти оть ннынхь нѣгде н нѣгде н раꙁвѣ х снмь съставнше се. нбо х кромѣ въса роушькынмь ѥꙁыкомь оукрашают се. нь раꙁоумь нмоуштїнмь о снхь не вънемлет се ни по томоу пнсменю ѥꙁыкь нхь кь раꙁвраштенїю нли по томоу естьствоу. аште ли комоу не вѣрно слышнт се о семь, то понѣ снце да прїнметь ꙗко оть въсѣхь ѥꙁыкь снхь събра се по честн въ нꙁданїе. нь кь пръвынмь въꙁвратнмь се. а нже помошти семоу соуть, есть одь блъгарьскаго: ныиꙗ н прнсно, н нна̃а проча̃а снцева ꙗже роушькынмь не вьмѣстнше се. н тако оть сръбьскаго ѥꙁыка: моужь нли мъчь нли снмь по-

добиаа, иже сими не въмѣстише се. и тако босиьскыимь: ты или мы и инаа таковаа. и елика трьми не въ мѣстише се, они хръватьскыимь наплънише, ꙗже соуть сїа: рѣхь или дѣлꙗ и проуаа. и проуее недостатькы словѣньскы и уешькы такожде. ибо даже дьиьсь обрѣтают се книгы прьвааго иꙁданїа съписованы иꙁбраньные рѣчи ꙗꙁыкь сихь. кое и кааждо что глашает се и юже невъмѣстьноу или простоу или тѣскьноу или кои обраꙁь имоуштоу ненамѣстьнь отьвръгоше. добрые же рѣчи оть коегожде ꙗꙁыка въꙁеше и испльнише оулишиаа едиными дроугыимь, и иꙁдасть се сице. глаголють бо нѣцїи ꙗко Кꙋриль философь иꙁдасть прѣжде. боуди приꙗмлю. нь онь иачелиикь сы и ꙗкоже посланиикь господьнь паче же пророкоу Давидоу подобе се иꙁбравь оть въсѣхь сихь племень моуже вѣдештїихь грьчьскаа писмена и словѣньскыꙗ ꙗꙁыкы. грьчьское бо скꙋптро въꙁможно тогда соуште и оть коегожде колѣна обрѣтахоу се дивии моужїе снмь слоужеште, нь едииого сего именова се, ꙗкоже и ѱалтирь давидовь. и о ѱальмьстѣи бо кинꙁѣ покаꙁоуеть Еусевїе ꙗко того ради по иꙗже ть есть ꙁамыслиль доухомь движимь, ть есть и иꙁбраль начельникы пѣснемь. иии же глаголють ꙗко по иеже нареченьныꙗ ѱалмы асафовы и проуее ть самь не пѣть, нь емоуже повелѣше пѣти ть поꙗше. еже есть егда на коего наидѣше доухь светыи подвижимь поꙗше господеви, въ слѣдь же дроуѕїи поюштаго отьпѣвахоу ал(и)лоуїа, еже їесть бога истиньнаго прославимь. ть емоуже нарнуень бысть кои ѱальмь въспѣть его, давидови же въси прорицанїемь. и или тако или сице, помошть быше емоу, самого же нарнует се ѱальмьска книга. ꙗкоже и Есѳїры нареуе се царствиаа она книга а не марьдохеева, аште и ть исправиль есть больше, нь но иеже она царица соуштн доушоу свою положила бѣше ꙁа ї(сра)илиты, та бѣше вина спасенїа ї(сра)илитьскаго, того ради книга тое нареуе се такожде и по Давидѣ. сице пакы и о иꙁданїи семь о Кꙋрилѣ. самого именова се и оутврьди се даже до раꙁвраштеньныхь, о нхьже и имьже подобныимь выше о каꙁии рѣхь. и никтоже семоу да поносить. аште бо Іоаинь, въꙁлюблюеньиыи Іисоусоу, вьꙁгрьмѣвыи вышнꙗа, толикь и таквь сы, въ Самарїи рече: господи, повели да сьшьдь огиь пожежеть сихь, ꙗкоже прѣжде Илїа, то кто есмь аꙁь ꙁемлꙗ и пепель, аште и подобно иꙁрекоу? повѣстьно бо глаголю а не проснтельно. нь тогда отьвѣть господьнь: не прїидохь погоубити нь спасти. аште ли кто мнить ꙗко оно велико есть, по иеже творьца самого не приꙗше, да оувѣсть сицевыи ꙗко и сїа творьча соуть. ибо и на иихь соудь толикь иѣсть о неприꙗтїю еликь о покрывалѣ лежештїимь на срьдьци нхь, и не вънемлюштїихь пророкы и ꙁаконь егово пришьствїе проповѣдоуюштїихь, ꙗкоже по сихь речемь о винѣ осоуждениа нхь. ныиꙗ же о прѣдьлежештои да

ѥмлѥмь се. сїа сице съставнше се. того ради и книжевнїи сыни ни блъгарьскоу ни срьбьскоу сїю нарнуюжь нь словѣньскоу, ѥже есть въсѣхь снхь племень, нь обаче роусь вештьше.

Čl. 5. Tu kaže pisac da se „dobra i krasna izdanja“ poslije Ćirila pokvariše, a to видѣвше блаженьнїи мѣцїи и потъшташе се пакы изданше. Ali predaše „разврашктеньнынимь“, koji ih „пакы въ скорѣ развратнше“. A da bismo imali na umu da tu misli isti kvar koji je naprijed spomenuo, t. j. neuredno pisanje slova и i ї, г i з itd., dodaje: „възѥмлють бо та правaа и красная, и връстоу ѥдиноу цѣлоу не оставлѣють, аште развраштенїа не въведоуть и хоулы, кромѣ варварства“, pa ih, veli, još nazivaju „новоизводна“; i to ide tako da „ѣже книга и до третїе роукы достигнеть прѣписати се, к томоу ни въ чтоже потрѣбна, развѣ огню“.

Čl. 6. U tom članku, za koji naprijed megju natpisima na drugom i trećem listu stoji da je u njemu riječ о грьчьскынхь .кд.-хь писменехь и о приложенн прѣма ѥзыкоу семоу прочїнхь, nema pravoga početka, kako sam već napomenuo, nego je izostavljena najmanje jedna vrsta, gdje je, kako se iz ovoga natpisa i iz smisla vidi, bilo kazano koja su grčka slova primili Sloveni, iza čega se prelazilo na slova koja su Sloveni po mišljenju Konstantinovu dodali grčkim, te su sada prve riječi: „соуть .ѳ. : ѕ, б, ж, ѣ, ш, щ, ц, ч, ь“, čemu se odmah dodaje: и та съ грьчьскынми тьчїю никоеже оучестїе нмоуть. Ali ni to još ne bi dovoljno семоу ѥзыкоу въ исплънѥнїе; za to възеше пакы оть грьчьскынхь ѡ и т, и сътворише писме ѿ. и тако пакы [ї и о съединнвше нарекоше ю. таже[1]] ї и а съединнвше нарекоше ѩ. такожде пакы ї и е съединнвше нарекоше ѥ... ѥсть же и пето,.. поль ѥмоу есть оть грьчьскынхь писмень, поль же оть приобрѣтеннынхь .ѳ.-хь, си рѣчь ь оть .ѳ.-хь и ї оть грьчьскынхь съставлѥнно въ писме ы. соуть же въса .лн. Po tom govori kojim bi redom djeca učila pisati slova, pa veli: ako hoćeš da ih pišu ѣкоже соуть размѣшена съ грьчьскынми зде, ничтоже възбранѣеть те. Ali аште хоштеши разоумнѣе и крѣпьчее основанїе сътворити въ начелѣ еже въ поуть шьствїа разлнчїи вештехь, прьвѣе напиши .кд. по алфавитоу грьчьскаа соушта приложивь кь нимь и ѕ ради числа, въ еже оувѣдѣти снмь числа въ скорѣ; по словѣньскынхь же ѥзыкохь изьобрѣтеньнаа иже снхь.

Čl. 7. Napomenuvši da je rad „имена ѣвити“ svijem slovima, to čini evo ovako zaboravivši nekim slovima ime kazati: а, веде, гла-

[1] Što sam zagradio to je u rukopisu dodano na strani.

гоке, добро, є, ѕѣло, ꙁемлѣ, и, ѳїта, аште бо речешї ю фита, ꙗкоже глаголють ю, или тита, єда не иꙁыдеть ѡть їєстьства? и въньми како єгда не ѡбрештет се имени своємоу въ начелѣ ꙗкоже юєсть прочїимь. їже, како, людїє, мыслите, нашь, ѯи, онь, покои, рьци, слово, тврьдо, ѹ, фи или фрьть или фита аште речеши ю, иничтоже съгрѣшаєши, єгда самоє писме ѡбрѣтает се своємоу имени въ начелѣ. хирь или хи, такожде, ѱи, ѡ, глаголють же се ѡ велико, а иже число дръжеи седмь десетоє о мало, аште и ѡнь по словѣньскыи юꙁыкь рѣхомь ю. ꙗ, ю, ю, ѿ, ы, боукы, живете, ѣть, ша, шта, ци, чрьвь, ъ же ꙁа тоучию єсть, ни имѣє собою почело коє, ниже что подобно инїыхь, того ради и имени своємоу въ начелѣ не обладаєть, аште и писано єсть, ꙗкоже и ꙗть, ꙗкоже напрѣдь иꙁьꙗвнмь, тьчїю съвръшительно єсть инынмь ꙗкоже и ъі. нь се юєстьство снмь напрѣдь обрештеши. а ꙗкоже ꙁде начрьташе се, сице подобаєть глаголати се имена ихь. аште ли же коє прѣтвориши, то въ основании паденїє въллагаєши и несъмысльство, и иничтоже крѣпько можеши наꙁыдати раꙁвѣ малѣчноую пиштоу.

Čl. 8. Tu veli Konstantin: kad они дивнїи моужїє не въꙁмогоше съ .кд.-ми писмени иꙁдати грьчьскынми, иже и одежде[1] снмь цѣлы съдрьжеште, нь кь снмь толикь троудь подьюше, юже иꙁьобрѣсти кь снмь .дı., како мы въꙁможемь, кромѣ одѣанїа и аньдистихыихь .єı. погоублѣше? ни въсако. никтоже можеть тънькотоу божьствнаго писанїа оувѣдѣти кромѣ снхь. того бо ради и оучиншихом се глъбины раꙁоума, и никтоже въ нась обрѣтает се ꙗкоже въ грьцѣхь, аште и остросъмотрьливѣиши єсть єꙁыкь сь, нь тежько слышатєльнь. Po tom prelazi na 9. članak.

Čl. 9. Tu veli da pristupa k svo me poslu, i obriče da ꙗже оучиншаа въ снхь обрештоут се, аꙁь потъштоу се, аште дрьжавномоу въ годь боудеть, i dodaje: ихьже бо помоштїи кь семоу дѣлоу хотѣхь, лишень быхь.

Čl. 10. U tom članku počinje Konstantin govoriti o pravopisu, t. j. gdje treba koje slovo pisati. Imajući na umu slova koja su u njegovo vrijeme bila jednoga glasa, te su se pisala jedna mjesto drugih, i nazivajući ih „погыбьша“, veli da ih tako naziva не обиноуе се, jer, veli: єда можеть кто ꙁрѣти очима иꙁьмь оть мѣста и прѣложивь десноє на лѣво и лѣво на десно или на инѣмь мѣстѣ кь лицоу прилѣпивь? Po tom govori redom o takim slovima. Najprije uzima ы, и, ї, pa veli: въ что би иꙁобрѣтано ы, аште не отьдѣльно би и оть и и ї, и аште не иныи глаголь прѣдьставлꙗло би? Navedavši primjere: апостолы, пророкы, i апостоли, пророци, pita: єда мниши ты, о лъже-

[1] t. j. svakojake znake nad slovima.

писателю, прѣлагаем сїа и на ы, и ы на и, ꙗко едино глаголють? i razlike ne kaže drugačije gramatički nego ovako: не вънимаеши ли, ꙗко апостолы съ ы глаголеть възвѣштае: посла апостолы? съ и же есть молитвно, си рѣчь къ самѣмь глаголѥ кто: апостоли светїи молите се господеви. такожде пакы пророкы: послаль еси пророкы възвѣстити пришъствїе твое. пророци же къ самѣмь имь глаголѥть. K tomu još ovako kazuje da ima gramatičkih razlika: въ много бо плодеть се божьственнаго писанїа рѣчи: едина соуть звательна, ина же повелительна, и дроуга молительна, ина же с повѣстьна, и дроуга срѣдниꙗ, ина же моужьска и ина жень, и многоразлика. того ради и потрѣба, въсакаа на свое мѣсто стоꙗти, ꙗко да не прѣтворнши виновноую рѣчь на дателноую или мѣстьноу или въ кои любо образь. Ali samijeh ovijeh razlika ne osvjetljuje, da bi se moglo vidjeti šta je u tijem riječima razumijevao. — Završujući govor o ы, dodaje: се ы и ѳ съ въсѣмь погыбоше, по нѥже ни име вѣсть се нмь.

Po tom govori o ѣ i є, pa veli: ѣ же такожде погыбе, по нѥже нигде глаголет се по нѥи. и гласа ради сеи нѣсть толико теготно елико не обрѣтати се на мѣстѣ своемь, и свое глаголы съдръжати; a to je po njegovu mišljenju vrlo potrebno, jer безь единого того писмене въсе развратит се, ꙗкоже и растлише се божьствнаа писанїа, семоу (ѣ) прѣмѣштеноу соуштоу; ali je i glas tomu slovu rad Konstantin pokazati, i da bi ga pokazao traži pomoći u turskom jeziku i u novogrčkom i u vlaškom: аште хоштеть кто оувѣдѣти како подобаеть самый глаголь рештн идеже ѣ обрештет се, бес пороуганїа ми вънмии о семь по їсманлитьскомоу ѥзыкоу и проуїнхь, ибо инако изьꙗвити не въмѣсти се; pa pokazuje glas ovako primjerima najprije iz turskoga jezika: азь си рѣчь бѣнь, аште оупишеши съ є, или аште речеши ꙗкоже съ є глаголѥть, съ є не можеши право рештн, съ ѣ же тако глаголѥть. или како можеши грьчьскыи право рештн съ є крѣсь? съ ѣ же тако глаголеть се; нь се попростыихь людїи грькь есть а не книжевнынхь, и въ грьчьскомь ѥзыцѣ ѣ писме нѣсть, ниже книжькыи по нѥи что подобаеть рештн се. или влашкыимь ѥзыкомь како право речеши бѣ? съ ѣ бо и се, а не съ є. Ali ne tjera Konstantin da se u čitanju glasom razlikuje ѣ od є, nego по неже се тежьчаише ꙗвит се ѥзыкоу семоу. то боуди да глаголет се, ꙗкоже и глаголють, тьчїю да на своемь мѣстѣ ѣ стоить, на своем же є, да божьствнаа писанїа не растлѣвают се.

Po tom prelazi na ъ; pa veli: ъ же есть съвръшительно писме, t. j. dolazi na kraju, koje potvrgjuje primjerima: Петръ, моужъ. A za što se piše, to kazuje ovijem riječima: естьство емоу ест отьлоучати ѥже

не сълїати се настоештаа съ грєдоуштїими, нь да сѣчет се глаголь остротою; аште бо не би ъ, то сълїавали се би глаголи. Ali **въ сихь не погрѣшаеть никтоже, тьчїю въ аньтистихьныихь семоу, си рѣчь ъ велικыи и ' малыи**, čim ne kaže da griješe što ne razlikuju ъ i ь, koje i on sam piše bez i kake razlike, i često zamjenjuje znakom ', nego ȥabavlja što se ne piše ' gdje po njegovu mišljenju treba, a razliku koju ovdje daje znaku ' prema oba ona slova, pokazuje samo ovako: **како бо речеши съ ъ-мь: вънже оуповахь? съ '-мь же речеши. аште ли же съ ъ речеши или пишеши, то не глаголеши на бога оуповати, нь вънѣ, еже есть изь двора, вънѣ, къ извръженїе.** A da niko ne bi mogao pomisliti da je tijem riječima htio što razumno nagovijestiti, odmah k njima dodaje: **или финиѯ аште речеши съ ъ-мь, и тоу самое име не глаголеши, нь растлѣваеши; или доуѯ' или купарис' или више писаньныимь глаголомь подобиаа, или симь именьныимь или коимь иныимь, иже ъ-мь '-ць разлоучаеть, аште не въсако свое мѣсто дръжить, и въ нихь много растлѣнїа боудоуть.** Završujući govor o **ы, ѣ** i **ъ**, dodaje: **сїа бо тьчїю троꙗ ни начинають иже госпотьствоують**, a te riječi vidjećemo šta znače.

Dalje pominjući **ѳ, ѱ, ѯ**, koja naziva **господьствоуюшта**, i priprijetivši da se ne piše mjesto njih **т, пс, кс**, prelazi na **ȥ**, koje mu je takogjer **господьствоуюште**, pa veli da **имать отьлоучиы глаголы ѕ оть сее**, n. p. **ѕѣло, ѕвѣзды, ȥемлꙗ, ȥнаемь.**

Iza toga uzima **ѥ**, za koje veli: **п начинае и покарает се**, i to **ради помошти сръбьскаго ѥȥыка**; jer **въ начелѣ егда коупьно въса писмена изобрѣтоше се кь чрьчьскыимь и съставише се, не бысть ни въ кою польȥоу еже покарати се, тьчїю начельствовати, нь нѣцїи се ȥалиньно сръбьскомоу ѥȥыкоу въдаше ради сицевыихь глаголь: господнѥ, о нѥмь.** Ali **множае симь писменемь растлѣвають и въ покорении ꙗкоже и въ начельстви.** To dokazujući izmegju ostaloga veli: kad treba kazati **племе, а ты пишеши или речеши ѥȥыкь, се ꙗвѣ, ко лъжевна рѣчь вьса**, jer je **ѥȥыкь иже въ оустѣхь, имьже глаголемь, иже въ грьчьскомь глосса глаголет се, племе же еѳнос сице еȥыкь.** A da bi ta nauka Konstantinova još tvrgja bila, dodaje: **издателїе повелѣше то тако глаголати се, се же сице.** Tako napomenuvši da je zlo što pišu **ѥчва** mjesto **ечва**, dodaje: kad je to već zlo, da **въ колико поплъȥновенїе есть иже глаголють или пишоуть ечга или ечжино?**

Iza toga govori o **ю**, koje mu je takogjer **и сьврьшително и начельно.** Pokazujući kako se griješi što se to slovo miješa sa **оу**, veli da treba pisati **поутю господьню, а аште речеши поутоу, то не тькмо**

лъжа есть, нь и ꙁлоба съ раꙁвраштенїемь, jer сь оу глаголеть оуꙁѣ, си рѣчь оковахь господьнихь, а не поутю. Izmegju ostalijeh primjera koje navodi vrijedno je da iznesem ovaj, u kom nam mimogred javlja nešto vrlo znatno iz tadašnjega narodnoga jezika: аште хоте решти: ю ж е прїнде, еже есть просто: д о г ю в р е, и оупишеши съ оуже прїнде, то глаголь прѣтвори; оуже бо србьскынимь юꙁыкомь оуꙁа; ali opet ꙁде аште и прѣтворишн, ꙁлобѣ нѣсть, въ свонньство бо гредеть стараго иꙁданїа, тъчїю оулишает се по семоу юꙁыкоу. Vrijedno je takogjer spomenuti što nam uz taj primjer javlja Konstantin o nazalima u tadašnjem bugarskom jeziku: ѧ, ѫ юко нѣкое врѣме ювише се србьлюемь; и снмь не соуштїнмь ꙁде оулишают се глаголи сицеви мало нѣчто; и ꙁри како: аште тамо писано есть въ блъгарѣхь о ѫ ж е, нѣсть оулишенїе въ иномь глаголѣ, нь тако подобаеть решти, по нюже нмать по юꙁыкоу и се писме ѧ, еже отьдѣлити вешть, и решти о ѫ ж е и пакы ѧ ж е. Ali ako u tom srpski jezik i nije tako srećan kao bugarski, Konstantin mu je ipak umio naći pomoći svjetujući da se u оуже, kad je вежештее stavlja na оу oksija (′) a u drugom slučaju da se stavlja porispomena (ˆ). K tomu dodaje: нь сїе соуть тьньчанше вешти въ божьствиныихь глаголѣхь, по сихь бо вештехь никтоже можеть еротиматоу иꙁдати, аште и аггель би самь, поуть бо въсь юꙁыкь не имать, раꙁвѣ нѣгде оть чести.

Prešavši na ѡ opominje: да не кто минть въ соуе тьштати се писателїе где ѡ писати, где ли о, нь да оувѣсть юко раꙁлнчїа вештемь соуть многа. Po tom pokazuje gdje koje od pet slova što ih ima za glas о treba pisati: obično о veli da treba pisati вь покорительныихь, t. j. iza suglasnoga u srijedi i na kraju, n. p. вода, нбо, a вь начельныихь, t. j. u početku, šire od običnoga, n. p. облакь; a kad riječ, u kojoj dolazi glas о, stoji za množinu, onda, veli, treba pisati ѡ, bilo u početku ili u srijedi, n. p. мнѡго, ѡблаци, — za to Konstantin piše i расплѡдив се, — za to i prijedlog о piše Konstantin slovom о u primjerima: о ꙁдравїи, о спасенїи, a slovom ѡ piše u ovakim: ѡ мнѡꙁѣ, ѡ малыихь; — osim toga veli Konstantin da za muški rod treba pisati ѡ, n. p. Ѳеѡдѡрь, ѡнь, a za ženski о, n. p. Ѳеодора, она, — tako: ѡньсица ѡ моужи глаголеть, а о женѣ: оньсица [1]. — Ostaju Kon-

[1] U izvodu ova riječ za žensko stoji оноговица u vrdničkom rukopisu, a u biogradskom prvom оноговица. U Grigorovićevu je rukopisu str. 48 ta riječ s nekoliko drugih jamačno griješkom u prepisivanju izostavljena tako da je mjesto ostalo bez smisla. Vrdnički rukopis veli: о женахь: Ѳеодора, Ѳеофана, Ѳеодосїа, Ѳеогнїа; ѡнь, ѡнсица ѡ моужи; она, оного-

stantinu još dva slova za isti glas: jedno je о sa ‚zrncem‘ u srijedi; i za nj veli da se piše u početku riječi око, kad je jedno, a kad su dva onda treba pisati taka dva о sa zrncem sastavljena, i dodaje da tako treba ne samo za to da se очи kad su dva ока razlikuju od „ѡчїи сынн“, nego i za to да не ѕапнешн чтен нлн прорнцае, се бо нѕ далече ꙗвѣ тн глаголь творнть. — Mislim da bi ovo pravilo Konstantinovo zajedno s razlozima svojim moglo svakoga naučiti da nema nikakoga razloga što se štampajući stare rukopise bojimo staviti svuda samo о gdje je god taj glas.

Po tom za ї veli da je н начельно н съвръшнтельно, нь не въ коньць съвръшнтельно, ꙗкоже н, t. j. da ne može stajati na kraju riječi.

Napomenuvši u kratko da н „н начельствоуеть н покарает се“, opširno govori kako treba pisati ѵ; u tom nema ništa što bi bilo vrijedno spomena, osim što za „ѵ кромѣ ѕрьнь“ veli da „не начельствоуеть само беѕь сълога господствоуюште соуште есть“, odakle se može prilično jasno vidjeti što mu je „господьствоуюште“, i što mu je kad „начельствоуюеть“.

Završujući ovaj članak još opominje da nije dobro pisati є mjesto ѣ.

Čl. 11. Tomu je članku natpis: о ꙗже дасїю н апострофь съдръжеть самоначельстьвнаа н не господствоуюштаа, нь покорнтельна. Tu kazuje da osim onijeh vokala koji ne dolaze u početku riječi, svi drugi, megju koje uzima i ꙗ, ѥ, ю, kad stoje u početku riječi, treba da imaju дасню нлн апострофь t. j. ‘ ili ’. To kaže ovijem riječima n. p. za а: обрѣтает се нлн въ начелѣ глаголоу въсемоу, нлн по въѕрокоу прѣдь настоештїнмь въѕрокоу; н аште настоештомоу въ съврьшенїе есть, не польѕоуеть апострофь нн дасїа, аште лн же гредоуштомоу въѕрокоу въ начелѣ есть, то даснн потрѣба нлн апострофоу. A za to veli da treba pisati te znake да не сълїанїе боудеть riječima, nego da se zna gdje se riječi idući jedna za drugom dijele jedna od druge, pa dodaje primjer: еднно н нѣсть нно, ako se nad н iza еднно ne napiše apostrof, то мнетн начнеть чтен ꙗко еднн он глаголеть. нь семоу ’ соуштоу, аште н где боудеть на коньцоу врьстѣ кое начельно пнсме, вѣдын ннктоже ѕапнет се. — Ovo priznanje Konstantinovo da su se ovi znaci iz rečenoga razloga pisali mislim da najbolje pokazuje ima li danas i ole smisla, ili barem je li i ole potrebno štampajući stare rukopise zadržavati i one znake.

кннга о женахь. Mjesto svijeh tijeh riječi stoji u Grigorovićevu rukopisu (kako je naštampan) samo jedan put ‚о женахь‘, kao da bi se ticalo prednjega primjera ‚о тебѣ‘.

Našavši tako Konstantin posla grčkim znacima u slovenskom pismu, postarao se i više za njih da im ne bi ništa nedostajalo što imaju u grčkom po njegovu znanju grčkoga jezika, te dodaje da se apostrof može pisati i u srijedi riječi nad vokalom; ali pokazujući to primjerom učinio je nešto na čemu mislim da mu možemo biti zahvalni, a to je što je u tom primjeru pokazao da je složenu našu deklinaciju osjećao da je složena, koje može biti da nije bilo sa svijem teško u njegovo vrijeme kad su se u takim prilikama pisala dva vokala; mjesto gdje kazuje da se apostrof može i u srijedi riječi pisati na vokalu, glasi ovako: **и пакы сице аште хоштеши єдинорѡдномоу** (s apostrofom nad о pred **моу**), **єже єсть єдинорѡдноѡмоу** (s apostrofom nad ѡ pred **моу**), **сице бо по грьчьскыихь имать вь вьсѣхь:** . . . τουτ'ἔστι . . ; **иже єсть** τουτοέστὶ. **ѡбрѣтаєть же се и ѕдє по вьсѣхь самоначельствоующтїихь сице, нь белѣгь " сихь оулишенаа: єдиноѡмоу** (s apostrofom nad ѡ), **єдиномоу** (s dva apostrofa nad о). **нѣсть сь глаголь єдинь сь тѣмь глаголюштїимь єдиномоу єсть, нь єдиноѡмоу, си рѣчь ономоу. два бо глагола се съдрьжить.**

Spomenuvši da i na **ꙗ** dolaze ovi znaci dodaje još i ovo o razlici izmegju **ꙗ** i **а**, čim pokazuje kako je misleći da postavlja pravila pisanju zlostavio jezik: **имать же ꙗ сице сь а-мь соупротивлєнїє множство крѣпько, аште и глаголють єдино їєсть ꙗ сь а-мь бледословеште, сьмотрити же подобаєть ꙗко єдинаа и єдинаꙗ сьпротивно єсть. сь ꙗ два моужа глаголеть, сь а женоу єдиноу, сице: єдинаꙗ вьѕыдоше помолити се, или вь Їєросолимь раѕьсоудити се, си рѣчь моужа два. и пакы: єдинаа владычице мироу.**

Tako Konstantin uči da treba pisati ova dva znaka; ali kad treba pisati jedan kad li drugi, ni tomu nije zaboravio postaviti pravilo, nego uči da apostrof treba pisati na muškim riječima, a dasiju na ženskim; ovo su mu riječi: **нь апострофь и дасїа нѣсть тьчїю по семоу образоу, иже вь началѣ о сихь писахь, нь єсть апострофь моужьскаа ꙗвлꙗє, дасїа же женьскаа, ꙗкоже наѕнаменаємь вь .ѕі. главиѕнѣ.**

Čl. 12. Tom je članku natpis: **о проуїихь господьствоующтїихь, и кромѣ сьлога инигдеже начельствоують, иниже вь коньць покаракть се, раѕвѣ по срѣдѣ дроугь дроуга.** Tu se misle suglasna, i sva su stavljena iza ovoga natpisa, a uz njih je na strani zabilježeno: **сьгласна по грькохь глаголють се.** Po tom se u kratko kaže da ta slova po jedno ili po više mogu stajati u početku; ali se to kaže ovako: **имоуть же сицеваа начела сьдроугь дроуга вьсприємь, или и троꙗ или и четыри соуште, поꙗмь же и оть внше реченьиыихь покорителиыихь вь коньць вьѕрока**

єдино, иже самаа рѣхомь начельствоүюштаа, или и оть сихь .д.-хь иже ꙁде не начельствоүеть: о, и троꙗ ы, ь, ѣ; pa navodi ove primjere za jedno suglasno: **ра**, za dva: **сла**, za tri: **пл'ть, свра, спле**[1], **с'твоү**, k čemu dodaje: **и вь вьсѣхь емоү сихь естьствь сьлогахь и сьплетеніихь подобно.** Dalje govoreći kako se slova slažu veli: **нь аште и не коеждо начельствоүеть само, покараеть же соүштаа прѣдь се дроүгы свое. нь вь иныхь не сьставлꙗеть ингдеже, тьчїю вь самоначельствоүюштїихь или неначельствоүюштїихь .г.-хь сь о-мь, ꙗкоже и самоначельствоүюштаа покараюτь сихь, кромѣ вьꙁглашеніа же, еже есть кромѣ сьглашеніа, самоначельствоүюштаа вьꙁглашеніе имоүть и кромѣ господьствоүюштїихь, нь не по срѣдѣ ихь вьꙁрокь, ꙗкоже сьвькоүпивь ѳеоиxь чести, сице же: еи, єю и проүаа. нь се есть вь начельствоүюштїихь и покараюштихь се. вь покорителиыиxь же иже не начельствоүють нѣсть ни единого вьꙁглашеніа кромѣ господьствоүюштїихь, ꙗже соүть сїа: ы, ъ, ѣ.** Dalje govori za što je **о начельства оүпраꙁдиеиь**, i veli da je za to što se u početku riječi ne piše tako nego šire. — Kao pravdajući se što o ovoj stvari ne govori više opominje čitaoca da ima na umu **ꙗко не типикь оүставлꙗемь сею кингою, нь ꙁлобоү потьштахомь се облиүити. а еже о типикохь оүставлєніа обраꙁь дахь хотештїимь оүставити: четыри бо помошти нѣкые оүлишь се, сьвршено типикь не оүставлꙗмь, ихже аште оүлоүчю, и по сихь троүдоү ни единомоү вьспрнєти есть о оүставєнии типика, аꙁь сьставлю ꙗкоже и поүехь.** K tomu dodaje i ovo: **ꙁаꙁорьно же есть и се, ꙗко и се писаніе вь дасїи погрѣшано есть, и нѣсть ꙗкоже вь грьчьскомь или вь трьновьскыихь. нь по неже ꙁримь ꙗко и срьбьстїи нынꙗшиїи добрїи иꙁдателіе не тьштоүт се вь коньць тьнькоты, того ради и аꙁь не потьштахь се...**ali **аште повелєніе боүдеть, и симь типикь сьставимь, оть еротиматы или оть трьновьскыихь цѣлыихь книгь единоү вьꙁьмь, и тамошиыми приемаиьми се сьставимь.**

Po tom veli da ima 5 glavnijeh prilika u kojima se kvare knjige: prvi je kvar što se slova **ѳ ы ѣ** miješaju s drugima; drugi je kvar **вь ѡдѣаниѡхь** (tu misli akcente); treći što se 12 slova pomjerilo; četvrti je kvar **вь силахь гласоү** (tu misli dasiju i apostrof), a uz to veli: **того бо ради и вьꙁбраиєніе есть невѣждамь еже не писати божьствиаа писаніа вь грьцѣхь же и Трьновѣ и даже вь Светѣи Горѣ сь сими повелѣньно есть было, ꙗко иже сьборно не вьꙁвѣстить свое писаніе пишеи или патрїархоү или митрополитю или архимаидритоү или епїскопоү или їгоүменоү или кыихь таковаго чина, да вѣждами расьсоүдивше, не**

[1] Bilo je **стле**, pak je popravljeno.

красотоу оурѣѕанїа нь плодь сѣанїа, аште оубо достоинь сы благословенїе оть сего приюти, аште ли ни, то да не растлет се писанїа дрьѕновлюенїемь его и възбранѣет се. A peti je kvar **въ белѣѕѣхь**, gdje misli interpunkciju. — Navaljujući da se učini kraj svemu tome što drži da je kvar, i priznajući da se po nešto toga kvara nalazi i u starijim knjigama ali da je u novijim veći, dodaje: **и пакы намѣрю ти противоу семоу ветшьшаа ꙗко и ѕде подобно по древнюмоу множство глаголь прѣлагают се и растлѣвают се, паче бо нынѣ въ славьнѣнишемь градѣ семь**[1] **по нюже и малаа отроучета божьствные книгы научеше писати, и нѣсть възраста ради толико, елико по неже ѕлобно растлѣньно оучише се писменемь, того ради и оставшаа погыбають.** — Uz to potvrgjuje da je u njegovo vrijeme bilo i dobrijeh knjigah: **обрѣтаеть бо се оу дръжавнаага множство книгь по мѣстѣхь и монастырехь и домѣ, ниже, аште новелѣни боудемь, ꙗко солию осолимь сїа.** Ali veli da od njih nema koristi, jer se kvare kad se prepisuju, i **съ раѕвраштеньныими едино мѣнет се**, i dodaje: **паче же и видѣхь едино писанїе лежештее ꙗкоже кринь по срѣдѣ трънїа, не тькмо сѣанїемь нь и красотою роукы**, ali, veli, neki govore da je **трьньное больше оного криньнаго.** — A ko zna? Konstantinov bi sud mogao biti svjedočanstvo da su imali pravo.

Završujući ovaj članak vraća se na ono čim ga je počeo napominjući: **пакы же господьствоуюштїѧ сице имоуть, аште где не съплитают се беѕь въсакого съмоуштенїа сице: при, две, три, сла, свра**, čim pokazuje da su mu u tijem slogovima **господьствоуюшта п, д, т, с**; k tomu dodaje: **нь есть и въсходьнь въѕрокь и съходьнь**, ali je vrlo tamno što odmah iza toga kaže a iz čega bi trebalo da doznamo kake slogove tako naziva: **польѕоуеть сихь въѕрокь '**[2] **въ сицевыихь: вештшїи, болшїи, тврьдо, въѕдрьжа, или въ коихь оубо сицевыхь въсприюмлеть ꙗкоже свѣдѣтели паче же ороужїе.** Ja bih rekao da je tijem htio razlikovati slog u kom su u početku dva suglasna a na kraju samoglasno, i slog u kom je u početku i na kraju po jedno suglasno a u srijedi samoglasno, i da onaj prvi naziva **вьсходьнь вьѕрокь**, a drugi **сьходьнь**.

[1] Po tijem riječima nije prilike misliti za Šafarikom da je Konstantin pisao i ovo djelo u manastiru Žegligovu; prije bi valjalo misliti da ga je pisao u gradu u kom je sjedio despot Stefan; to nagovješćuje i u članku 26, prem da ne jasno; prema tome nema nigdje u cijelom djelu ni najmanjega traga da ga je pisao u manastiru.

[2] Znak koji piše mjesto **ь**.

Čl. 13. Natpis je tome članku „**о тїтлѣ**“. Počinje od natpisa koji je bio na krstu Isusu nad glavom po tadašnjem običaju, da bi se — veli — znala krivica; pa veli da je i taj natpis bio **титла**, prema čemu na strani stoji zabilježeno: **тїтла есть еже би рештн сань.** Po tom pita: **үто же есть тїтла?** i odgovara: **тьүїю белѣгь глаголоү съдръжен писмена подь собою, ради обьꙗвлюенїа великынмь глаголомь.** K tome dodaje: **и есть се велико въ въсакынхь писаннхь, и моудрыхь ꙗвлꙗе хоудожьство, ꙗкоже и въ Коласаехь видѣхомь безь осмаго листа на две коле вьсь ѱалтирь съписань, не тьүїю же по тїтлахь нь и по белѣгы писмень. и ельма тогда подобаше паүе хоудожнѣе писати се. ꙗко да не оть съборь кто поноснть невѣждьство писанїа, сице съ тїтлою глаголь писаше.** Po tom veli da je i ona **оть грькь кь намь съ проүїнмн нздана, нмѣе поглавнынмь глаголомь съдръжанїе**, jedno za to **да нзь далеүе глаголь вѣсть се кон есть, ради прѣтыканїа не бытн**, a drugo **да не въ соүе въ вештьшїн троүдь простираем се, малѣмь могоуште снхь нзьꙗвнтн.** Po tom veli: **и сеи мѣра оуставн се, кон глаголи съ ею писати се, да не вь растлѣнїе прїндеть божьствное писанїе ꙗю;** — a da bi pokazao tu mjeru dodaje: **и потрѣбоуюштеи глаголи ꙗю сїн соуть: богь, господь, царь, сльньце, мѣсець, царица, үловѣкь, благослове, царьство, богородица,** koje je sve napisao skraćene s titlom, i još dodaje: **и проүаа въса.** — Po tom veli da ima i **д** s titlom, koje se piše iznad riječi u kojima ima **д** da bi se skratile, i dodaje da su riječi u kojima to biva: **владыка, владыүица, госпожда, младѣньцн и проүїнхь.** Iza toga veli da se s titlom iznad riječi piše **и коньүиꙗе покорительно писме**, i za primjer stavlja **его** napisavši krajnje **о** iznad **г** s titlom. Ali odmah dodaje: **нь се ннүтоже есть, нь еже выше рѣхь ꙗко хоудожнынхь дѣло есть въ множае простирати се ꙗю, по томь же мѣра оуставн се ꙗн, пакы рѣхь.** Za tijem preporučuje da se ne skraćuju druge riječi osim onijeh koje je spomenuo, a pokazujući način kako ih valja skraćivati, veli da je dosta napisati prvo i pošljednje slovo; ali opet dodaje: ako skraćujući n. p. **богоү** napišeš ne samo prvo i pošljednje slovo, nego i srednje, i ozgo titlu, **ниүтоже съгрѣшаеши**; tako, veli, kad hoćeš da skratiš **боже**, dosta je ako napišeš **бе**, ali **аште по срѣдѣ вълагаеши и ж, ниүтоже ѕалиүно ꙗвлꙗеши, кромѣ роукы и мастила.** A kad se skraćuje duža riječ, onda treba jedno ili dva slova iz nje napisati ozgo s titlom kao **свѣдѣтелꙗ, по неже наүельнынмь тьүїю и коньүнынмь не можеть оувѣдѣти се.**

Valja priznati da u ovom članku govori Konstantin sa svijem razumno, razumnije nego u svjema ostalijem: sa svijem jasno veli

da se titla piše samo za to da se lakše pozna skraćena riječ, a riječ se, veli, skraćuje samo za to da se uštedi trud i mastilo, k čemu je mogao još dodati: i hartija; a tijem Konstantin dopušta da se riječi pišu i cijele, pa titla izostavi, ako kome nije žao truda i troška. Nije li pô tome upravo smiješno što neki drže da su riječi titlama skraćene tako važna stvar da ih ne samo ne smiju sami štampati cijelijeh, nego i drugima, koji nijesu tako strašivi, za zlo primaju što ih cijele štampaju?

U izvodu nije ovoliko razvijena misao Konstantinova o titli; a i sam odgovor koji vidjesmo u karlovačkom rukopisu na pitanje što je titla, dosta je poremećen u izvodu; taj odgovor i u vrdničkom i u biogradskom prvom rukopisu glasi: **титла есть сань**[1] **или слава и царствїе**; ali se ni iz tijeh riječi ne izvodi ni u jednom ni u drugom ništa čim bi se pomućivala misao Konstantinova, koju vidjesmo, negô iza tijeh riječi stoje još samo primjeri za titlu prostu i za **д** sa titlom, i ništa više. Tako je i u vrdničkom i u biogradskom prvom[2]. Ali u biogradskom prvom rukopisu ima još nešto, i to ne na ovom mjestu, gdje je riječ o titli, nego na kraju; u tom rukopisu poslije ovoga govora o titli ima još 6 lista na kojima je jednako izvod iz djela Konstantinova, pa poslije mjesto završetka koji ima vrdnički i drugi biogradski rukopis, u prvom se biogradskom na novo govori o titli. Budući da toga ponovljenoga govora o titli nema ni u rukopisu karlovačkom, u kom je cijelo djelo Konstantinovo, ni u izvodu u vrdničkom i drugom biogradskom rukopisu[3], za to valja uzeti da nije Konstantinovo što se u tom dodatku govori, nego da je prepisivač dodao iz svoje glave ili iz nauke koja je gdje god bila u njegovo vrijeme. To se još većma potvrgjuje samijem onijem što se u tom dodatku kaže, jer je vrlo protivno mislima Konstantinovijem, koje vidjesmo. U tom se dodatku biogradskoga rukopisa uči da treba riječi skraćivati onda kad znače što god što treba poštovati, a inače da ih treba cijele pisati; tako n. p. riječi **богь** ili **пророкь** treba skratiti kad se kažu za pravoga boga ili proroka, ali kad se kažu za lažna boga ili proroka, onda ih treba ispisati cijele. U tom dodatku prvoga biogradskoga rukopisa stoje riječi, koje je kao Konstantinove uzimao A. Vukomanović u obranu titli. Cio taj dodatak prvoga biogradskoga rukopisa glasi ovako: **смотри и о сеи тїтлѣ. юко сїа титла царь-**

[1] U biogradskom prvom **сънъ**.
[2] I u Grigorovićevu.
[3] Nema ga ni u Grigorovićevu.

ственаа есть, и саиъскїи образъ имоуштїи, ıакоже еже гла, гь, бъ, їс, хс, дхъ, стыи, и проуаа. тѣм'же блюди, да не положиши сїю въ безъбожиыхь мѣсто, идеже глаголет са о идолохъ, но пиши простѣ, си рѣчъ бога аполона, или бога дагона, и проуїихь; идеже глаголеть дхъ стыи, а доухъ л'стивыи, доухъ лоукавыи, ıако не подобаеть честь безчестьным' въздаяти, тїтла бо сїа ч(е)стнаа есть и почитаетъ бож(е)ственыа рѣчи. или пакы пррокъ (sa titlom i o iznad oba р), бжїи и прѣча (sa titlom i д iznad р) и проуїи бож(е)ствен'иїи пррцы (sa titlom i slovom o ispod nje), а л'жепророцы, пророкъ ан'тихристъ, и дроугїи лжепророци. Jasno se vidi kakav smisao ima čast koja se u ovijem riječima daje skraćivanju; a u njima tražiti razloga da se stari rukopisi štampaju s titlama, mislim da je još smješnije nego ga tražiti u riječima koje vidjesmo da sam Konstantin govori o toj stvari.

Čl. 14. U tom članku, kojega ima samo nekoliko vrsta, pominje se opet о, ы, ъ, ѣ, za koje se veli da se ne pišu u početku riječi, i dodaje se da je ы sastavljeno od ь i ї, i того ради ıеры глашает се, си рѣчь ıерь їже.[1]

Čl. 15. Tomu je članku natpis о тоносоу. Najprije veli da bi se o slovima još imalo šta govoriti, ali аште не повелиши боудемь, нѣсть възможно изысковати, о облиуеин бо тьчїю въпрошь повелѣнь быхь, како растлѣиїе облиучити, а не съставити въ колико кое простирати. Tako završiv govor o slovima veli da je rad govoriti о одежди njihovoj, i to о силахь, a to su oksija, varija, perispomena, dasija s oksijom i apostrof s perispomenom.

Za prvi znak veli da se zove оѯїа си рѣчь острa, i dodaje uzrok tome: по иеже гласомь оустьньныимь оударяеши глаголь идеже обрѣтает се, и не въсь глаголь нь тьчїю идеже она.

Za drugi znak veli da se zove варїа, по неже съвръшаюштоу[2] се глаголоу и рѣчи тежко опираюшти грълломь а не оусты. K tome dodaje: ıесть же и варїа на съвръшенїе глаголоу и почелѣ идеже есть еи мѣсто, такожде и оѯїа на обое, нь свое естьство коеждо съдръжить. — Ni za prvi ni za drugi znak ne navodi primjera.

Treći znak naziva (п)ерисполеин, i dodaje: есть срьдьчьныи гласъ, сице оть срьдьца глаголь въздвигиоути, ıакоже егда решти Мωүси, емоуже, свезь любве, и подобнаа симь. и изь срьдьца въсею крѣпостїю въздвижоут се глаголи.

[1] U vrdničkom rukopisu: нарекоше ıерь їже; u Grigorovićevu: нарекоше ıерь иже; u biogradskom prvom: нарекоша ıерыже.

[2] Tu je mjesto оу u rukopisu ѵу; tako na više mjesta.

Za četvrti znak veli da je **отъꙗвленїе глаголоу пороуганїа, егда решти сице: оуа (sa četvrtijem znakom nad у) разараеи црькъвь, и трьми дьньми въздвизае ю. не бо оусты тьчїю чтати се подобаеть, нь и гласомь изъꙗвити. или любви глаголь есть или пороуганїа или пре или кои инь, ꙗкоже и тогда и противоу чьсомоу глаголаньно есть, да́ и слышештеи чтоуштаго въси вѣдеть. того бо ради вѣжде, аште и богословїе чтоуть, вѣсть се о чьсомь глаголеть слышештїими; аште же невѣжда чтеи, аште и повѣстьно есть чтенїе, никто можеть вѣдѣти, аште и въ писменехь не погрѣшаеть.**

Za peti znak veli da je **похвально въ оудивлении, и паки поносно такожде, и молительно оть оутробы великыихь ради вештїи прѣизредныихь похвалѣ или паки оуничиженїа сице: ѡ** (s petijem znakom) **прѣславное чюдо...; поносно же: ѡ** (s tijem znakom) **безаконьнаа съньмище їоудейскаа...; мольбно же сице: ѡ** (s tijem znakom) **господи, спаси...** K tomu dodaje: **соуть же и ина възгласна съ белѣгы въ грьчьскыихь, нь въ словѣньскыихь не въносеть ихь ныиꙗ. того ради аште и въ трьновьскыихь соуть, мы зде не назнаменахомь ради да не излишно досаждение ꙗвит се.**

O oksiji i variji govori Konstantin još u 31 članku; o ostala tri znaka ne govori više, nego nam je ovdje kazao sve razloge s kojih je rad bio da se pišu. Ako ti razlozi — kao što mislim da će svak vidjeti — nijesu bili dovoljni ni za pisanje tijeh znaka, mnogo manje mogu oni nas vezati da se u štampanju starijeh rukopisa obziremo na te znake.

Čl. 16. Natpis mu je: **о апострофоу и дасїи и проуїихь знаменїи.** Navedavši samo dva znaka ’ i ‘ veli da su to **апострофь и дасїа и ѱили**; po tom veli da je u Grka prvi znak za muške riječi a drugi za ženske, pa dodaje da se **въ нась и даже въ добрыихь писанїи** ne nalaze oba, nego **ꙗвлꙗет се ꙗко прѣдаше ѱили** (t. j. ’) **обладати обоꙗ, нь не въ трьновьскыихь, не боуди то.** Po tom veli da se isti znak (,) postavlja u početku kad se navode tugje riječi, o čem će još govoriti u drugom članku.

Čl. 17. Megju natpisima za koje rekoh da su u početku na listu 2 i 3 stoji za ovaj članak da je u njemu riječ **о иныхь белѣгохь въсѣхь и ꙗрьцоу, и ꙗко лютѣише есть се погоублениїе по рассоуждении. паче ли ереси юже въ семь словѣ обрештеши реченьно, тамо бо изьꙗвить ти.** Tu je riječ o interpunkciji, ali je s njom pomiješano i drugo koješta. Najprije veli da treba pisati punctum i krstić gdje se počinje što pred čim ima natpis da bi se raspoznavalo od natpisa. Po tom govori o znaku za pitanje (;), pa hoteći kazati da se piše kod pitanja kaže

ovijem riječima: **се же пакы есть о оудивлюеньныихъ глаголѣхъ, вештьше же о съпротивныихъ,** n. p. kad bi napisao **тебѣ подобаеть царствїе** sa znakom za pitanje (;), to bi bilo: **ты ли еси достоинь царствїю.**

Iza toga ište da se pišu dvije oksije (˝) govoreći: **се же пакы есть отьсѣцае глаголь оть мимошьдьшее и грѣдоуштее, и авлиеть свои глаголь съвршень въ двѣ или три писмени;** za primjer navodi: **се** (hoc), **те, вѣ, три,** sa znakom o kom govori; ali prem da ište da se piše taj znak na acc. **те,** opet ne dopušta da se piše na refleksivnom acc. **се,** to ne dopušta tako da veli da bi bilo **развраштенїе и хоула** kad bi se na **се** u **възвеселю се** stavio ovaj znak, valja da za to što refleksivno **се** piše zajedno s glagolom. Još veli da je ovaj znak **на потрѣбоу въ многыихъ или нѣкое две вешти авити,** n. p. **роукь** ili **ногь,** gdje takogjer stavlja ovaj znak ali ga ne piše kao u pregjašnjim primjerima s lijeva na desno nego s desna na lijevo, t. j. ne dvije oksije nego dvije varije; to navedavši, dodaje: **нь се мало.** — Koji štampajući stare rukopise misle da i ovaj znak treba štampati i štampaju, videći kaku mu službu daje Konstantin, ne znam hoće li i u napredak misliti da je vrijedno obzirati se na nj.

Iza toga govori gdje se piše , gdje li . nazivajući prvo **междостроуїе** a drugo **строка.**[1] — Poslije pominje znak koji piše kao titlu i veli da ga je nalazio **въ писанихъ великыихъ въ разоумѣ,** i to na kraju vrste gdje se ne može dovršiti započeta riječ nego se nastavlja u drugoj. — Dalje govori o znaku kojim se navode čije riječi, o kom je već govorio u članku 16, ali dodaje da riječi jeretičke ne treba navoditi kao druge znakom , nego da su za njih potrebna dva taka znaka »; uz ovo pošljednje priznaje: **невѣжде оувѣдѣвше се обличенїе и осоуждають ме ако ни кои свештеньничьскыи сань повелѣвь о семь;** ali nije u neprilici čim bi se opravdao. — Napomenuvši jošte znak kojim grčki brzi pisci sastavljaju dasiju i oksiju, najposlije govori o znaku pod kojim se dodaje što bi se u pisanju griješkom izostavilo.

Čl. 18. Natpis mu je: **о оученїи отроуеть, ако сими растлише се сїа въса, и сими пакы подобаеть исцѣлити правыимь оученїемь.** Kazujući kojim će se redom slova učiti, veli: **аште кто хоштеть по пръвомоу оученїю оучити, акоже есть писано б по а, и по възрокохь, акоже навыкоше, да оучить, инуоже симь растлить, тьчїю писмена въса и право да глашаеть ихь, такожде и по одеждахь и белѣгохь, акоже**

[1] Izvod pominjući ‚междоустроуние' dodaje: **си рѣчь коука.** Tako i u Grigorovićevu rukopisu.

наꙁнаменахомь да оутврьждает се вь вьсѣхь по прѣданїю. Ali veli: **стѣноу не двнжнмоу множѣмн еднномоу отроучетю вьдають понестн снмн вьꙁрокы, того радн н даже ѱалтнрь оучє потрѣбоуеть скаꙁоую-штаго, — а аште по малоу вьꙁметь, многоую грамадоу вь скорѣ прѣ-несеть, еже есть по емоуже глаголю оучєнїю напрѣдь простнрає се н до .є. нлн .ѕ. дьсчнць навыкнеть беꙁь скаꙁоуюштаго оучнтн, н вь скорѣє неже кь часокомь прнходе научнеть само себѣ пнсатн, н лѣснѣнши оуче-штомоу н оучештомоу се боудеть.**

A što se samijeh slova tiče, da bi se bolje razumjela, **напншн**, veli, **пнсмена по чнслохь, да вѣсть се грьчскаа коꙗ соуть, каа лн нрнобрѣ-теньнаа, по пнсменехь бо грьчьскынхь чнсла гредоуть кромѣ .ѕ., се бо тьчїю оть чнсль срьбьско есть, н пакы вь начелѣ да навыкнешн вьсакон кннжевьскон хрьлостн. аште же кто н грьчьскынхь прїнмет се по томь, брьꙁѣнши боудеть навыкь обоихь естьство, снце а в г, не а б, бо вь грьчь-скомь глаголеть аꙁь веде, аште н нѣцїн бледеть вь оукаꙁаннхь канономь нже по алфавнтоу, н глаголють: сь каноuь по аꙁьбоуквы; нлн акаѳнстоу їкосн, нже соуть по аꙁь веде. снце н намь подобаеть вь начелѣ пнсатн, да н о вьсакынхь вештехь бьдрѣн боудемь. кое бо вѣдѣнїе прнноснть а, б? аште лн же н тако сьпншешн оучє, кромѣ вештшего троуда, нн что сьгрѣшнши.** — Ali prije svega treba naučiti pisati †, **по неже крь-штенїемь сьраспехомь се Хрнстовн вь начелѣ н сьпогребохомь, снце н научнающте божьственаа пнсмена, прьвѣє вьсѣхь крьсть мѣннтн подобаеть рештн: крьсте помаган, ꙗкоже бн рештн по апостолоу: о крьстѣ едн-номь хвалнтн се господьнн. нь н ꙁде нѣцїн хоулоу вьносеть вь начелѣ глаголюште: крьсте боже помаган, н обоженїе твореть. се же есть ꙁна-менїе божїе на бѣсы, а не божьство. н не рьцн кто: се дѣло невѣждь есть а не вьсѣхь.** — Mislim da se tu Konstantin navalice čini nevješt značenju riječi za koju kori, i da ovijem ukorom posvjedočava da se u njegovo vrijeme govorilo **Krste** mjesto **Hriste**.

Po tom preporučuje da učenik uči slova ovijem redom: najprije krst, pa onda **а в г д є ѕ ꙁ н ѳ ї к л м н ѯ о п р с т оу ф х ѱ ѡ ꙗ ѥ ю ѿ ы б ж ъ ѣ ш щ ц ч**; a kad tako nauči onda naopako, od **ч** pa do **а** i krsta; a kad tako nauči s obje strane, **не потрѣбоуеть к томоу пнсменьнынхь скаꙁанїн, тьчїю вьꙁрокомь** (t. j. slogove sričući), **снце бо оувѣсть вьсако ндеже обрештеть ѥ напнсано.**

Čl. 19. Kad učenik nauči sva slova, onda, veli Konstantin u ovom članku, treba da piše molitvu: **ꙁа молнтвѣ светынхь отьць нашїнхь, господн Іисоу Хрїсте, боже нашъ, помнлоун насъ**, i veli da su tako zapovjedili sveti oci; a treba da je piše najprije **вьсепнсно**, t. j. **беꙁь**

тїтль, до ндеже въ раꙁоумь въсеписныи вънидеть, ne skraćujući, a po tom skraćujući i sa svijem znacima: **съ тїтлами и съвеꙁано.**

Čl. 20. Poslije onoga u pregjašnjem članku treba učenik da piše molitvu „**цароу небесьныи**“, i veli Konstantin da je i to **повелѣнїемь светыихь отьць.**

Čl. 21. Poslije molitve u čl. 20 treba pisati **светыи боже** itd., i u ovom članku tumači Konstantin te riječi bogoslovski.

Čl. 22. Iza toga, veli Konstantin, treba pisati **слава отьцоу** itd.

Čl. 23. Po tom ište Konstantin da se piše: **прѣсветаа троице, помилоуи нась** itd., pa i tu molitvu tumači bogoslovski.

Čl. 24. U tom se članku tumače bogoslovski još neke molitve.

Čl. 25. Tu kaže Konstantin da će se njegovom naukom popraviti pisanje, ako je djeca stanu učiti; za to veli da treba djecu **оть въсакые иные вешти оустранꙗти ꙁлые и бесчиньства.** Ali, veli, **ныне иже хоштеть навыкноути множае скврънны глаголы, въ црьковь да идеть егда есть бдѣнїе царскаго праꙁдьника; паче же и въ свештеннѣишимь жрътьвницѣ оскврънениꙗ отроучеть оть миоꙁѣхь спештїнмь въ немь. о беꙁчинїа.** Što se tiče samoga poučavanja, veli dalje: **аште кто речеть: то не ходет ли вьжде и ꙁде? и аꙁь глаголю: приходеть множьство и ныне по срѣдѣ нась, и оть ꙁдешныихь обрѣтают се; нь ꙁлоба ꙁаматорѣ, и никтоже можеть покоусити се, ниже пакы дарованїе кое имать наꙁнаменати. дроуꙁїи же страньни соуште и мльчеть, ꙗкоже и мы даже до дьньсь. и инїи же послании, и о коихь дѣль посла, о тѣхь и оупраждиꙗют се. инїи же о своеи дїаконїи ходеште и блюдоуть не досадити и погоубити свою мьꙁдоу.**

Čl. 26. Tu je Konstantin rad pokazati kako bi se moglo popraviti što misli da je zlo, pa najprije veli: **ныне намь много съпостати и крѣпьци, по неже по срѣдѣ соуть, и тако есть ꙗкоже тежькь корабль мало насилїа вѣтроу соупротивноу жды, еже въ море погроуꙁити въсе брѣме и сътворити коуплю врагомь, ꙗкоже и ꙁападнаа страна въса, како же и коимь вѣтромь, нь ꙗкоже въ малѣ не бысть сими дьньми, аште не господь благоучьстиваго ради приложенїе лѣтомь сътвориль би семоу, и мирь съ его ради подьдръжаль въ благодѣти. тѣмже**, veli, **подобно би се корѣнїе ꙁлобное иꙁсѣшти, да въсегда бес страха прѣбоудеть.** Ali kako? **по въсоудоу въсакоу вешть ꙁлоу въ главнѣмь мѣстѣ исправлꙗють прьвѣе. того ради и трьновьстїи сїю вешть въ Трьновѣ прьвѣе исправише, и тако беꙁь въсакого троуда прослоу се по въсѣхь оныхь странахь. и благоучьстивыи аште въсхоштеть сихь исправити оубогыимь людемь, аште въ главнѣмь градѣ исправить, по въсоудоу беꙁь въсакого**

троуда проидеть самое сѣме исправлѥнїа. Preporučujući da se taj posao dade jednom čovjeku veli: молиль бихь ꙗко да не ꙗвит се нѣкыимь о себѣ что прошоу. да и азь оуставлю се писанїа и оученїа до идеже сїи исправет се. ѥсть бо ꙗкоже бисерь въ травѣ не виде се нѣкто страньнь въ мѣстѣ семь, ѥмоуже аште вѣроучит се о оученїи и писанїи въса исправить и въ естьство приведеть. аште бо тьчїю вѣроучить моу се о сихь иже стѣны градьскые обьходеть, само окрьсть града въ скорѣ, оть окрьстїа же по въсеи земли. иже бо не бога ради, то стоуда ради, да нѣсть ѥмоу поношенїа. K tome dodaje: аште ли кто речеть ꙗко по что митрополить сицеваа оглоушает се, и о ихьже напрѣдь речемь? да оувѣсть, ꙗко ѥгда архїереи приходить въ градь царьствоующїи, тогда въси мы ии слышаюште ѥуаггелїа съ таковыимь благоговѣнїемь ѥликыимь тогда, и въсѣхь ны ако аггелы зрить. к томоу же нѣсть сицева иже възвѣстити ѥмоу. кь симь же и о многыихь иныхь оупражнꙗе се я не вѣсть, не ꙗвлꙗемыимь соуште прѣдь нимь злобамь. колико бо кꙋрь Ісидорь прѣжде бывыи въсхотѣ оучистити оть кръвоꙗстїꙗ, и не възможе. самь бо сы тьчїю, и никтоже възвѣштае ѥмоу о сихь, мнѣше ꙗко никто нигдѣ к томоу сихь ꙗсть. ѥгда бо свештеньници намь о томь възбранꙗють повѣдати людемь ꙗко злоба ѥсть, кто иныи хотѣше ѥмоу възвѣстити? сїи пастырїе и длъжни, ѥликаа стадо не послоушаеть ихь христово, арьхїереоу възвѣстити, въ мѣсто же възвѣштенїа сами сънѣдають и намь прѣтеть. Za to veli посрѣдьныи чловѣкь, о ꙗковѣмьже рѣхомь, въса можеть, ꙗко по срѣдѣ живыи и въса вѣсть. кто бо кое бесчинїе прѣдь господаремь или архїереемь сътворить? ѥда кръвь принесеть ꙗсти? ѥда црькꙋвь разбиѥть? ѥда пророучьствоуеть ꙗко градь съгорить, и градь въ бѣгьство вьложить? ѥда речеть ꙗко прѣчистаа богородица паде прѣдь дїаволомь по срѣдѣ града и оумоли о градоу не поморити отрочета? ѥда градь ꙗко кь апостолоу и више апостола кь таковоу чловѣкоу съ даромь обратит се? ѥда вештьшїи свештеньникь въ домь прїиметь дїакола и въ оуста зрить ꙗко апостолоу и былїе въсприиметь оть иѥе и дасть отрочетю своѥмоу и одароуеть ю? иже многыихь напои кръви чловѣчьскые оть недоуга чрѣвотоучїа афедрономь исходештее, и невѣрьныихь чловѣкь мрьтвыми костьми. ѥда намь кто речеть: ѥгда нашь болїи свештеньникь приѥмь ю въ домь и ꙗко апостола зрить ю, ты кто ѥси глаголе ѥи что, не больше ли тебѣ книгы вѣсть? нь сїа въса не соуштоу дръжавномоу въ градѣ ни архїереоу съдѣвают се. — Ove običaje ovako nagovijestivši, koje ćemo vidjeti još u članku 29, dalje veli: аште ли кто не годоуеть о сихь ꙗко кто ме постави о сихь възвѣстителꙗ, да оувѣсть ꙗко не въ годь ми ѥсть ни воды пити дръжавнаго въ соуе,

аште не потъштоу се что о благовѣчиниени: аште ли и не сего ради, то сицеваа навыкохомь и въ своеи ѕемли, аште и по срѣдѣ їсмаилить есть, врага облиичити, паче же тамо не тьчїю облиичити хотѣхь, нь и ꙗже въ ѕаконѣ божьствиѣмь о казни. да егда тамо възможно по срѣдѣ влъкъ, кольми паче ѕде о обличении. аште ли ни, то по что страньствоуемь оставлъше въса, тьчїю възгиоушенїа иновѣрїа, извольше паче страдати оу дръжавнаго съ христїаны неже же въ своихь и славиомь быти, аште и что множьство възможно би съдръжати. Još dodaje: въ навечерїю благовѣштенїа въ мимошъдшее лѣто видѣхь миоѕѣхь изь града съ станомь бѣжештихь, и въпросихь о винѣ. и нѣкто рече ми: ꙗко глаголеть вѣтрьница ꙗко нощтїю сею съгорѣти имать градь или оутре. и мнѣ хотештоу вънѣ града бдѣти въ тоу нощть, рѣхь: аште съгрѣшенїа ради богь хоштеть погоубити градь, и аѕь въ градѣ живоу и коупно съ ииими съгрѣшихь господеви, коупно и моучень боудоу. и не изыдохь, и се не бысть. да еда похвала нашемоу градоу есть? или дръжавномоу творите оть страиь иже оуслышеть ꙗко таковаа соуть бледословїа?

Čl. 27. I u tom članku govori da treba ukidati koješta, što аште и не ересь, a ono su толика раѕвраштенїа; pa napominjući kako su apostoli zapovjedili странити се трѣбь и кръве и оудавленїа и блоуда, dodaje: ты кръвь съборьно глаголеши ꙗстї ю въси, да тебе ꙗдоуштаго не оучинѹижають, a kad, veli, to činiš, по что и блоуд(оу) не оучиши ꙗвлиеньно въсѣмь, ꙗкоже чехы ныиꙗ слышиши?

Čl. 28. Tu pominje 16 crkvenijeh sabora, gdje je koji bio i šta je uradio.

Čl. 29. U tom članku kazuje Konstantin ꙗже ныиꙗ соуть врѣдештаа хрїстїаньскоую вѣроу; a tijem dopunja ono što je o običajima svojega vremena nagovijestio u članku 26; ali o njima govori kao o poznatijem stvarima, a budući da nama danas oni nijesu poznate stvari, s toga je danas nerazgovijetno što govori; tu je:

a) кръвоꙗстїе, o kom govoreći veli: соуть миоѕи постеште се въ срѣдоу и петькь, ни вина ни ино чьсо въкоушающте, кръви же ꙗдоуште. Karajući onoga koji tako čini veli: раѕараеши ѕаконь божїи, ꙗкоже рече Христось, хранеште прѣданїа чловѣчьскаа, ꙗкоже храниши нѣкаа бабоуньскаа. Govoreći o ovoj stvari kaže nekoliko riječi iz kojih doznajemo da je bio mlad kad je ovo pisao: аште прїидеть ереси чловѣкь, и мною юнынмь посрамит се, ꙗкоже глаголеши, к томоу оуста не отьврьѕеть кь ииомоу, мне: ꙗко егда юношею осоуждень быхь мѣста сего, кольми паче старыихь, ꙗковоуже притьчю въ Ефремѣ обрештеши.

b) Вторaa же есть и вештьшa сее, нь малѣншоую мѣнимь ю, ꙗко не вьси вѣроують еи нь тьчїю едици вьчиннѥни соуть вь погыбѣль, иже градь оустрашають и вь їдолопоклоненїе приведоше носити симь дары, иже дїаволоу показоують молештоу се прѣсветоую богородицоу, иже и ты приѥть и напита. Ove tamne riječi može biti da će se malo razumjeti iz ovoga čim nastavlja Konstantin: да еда по прѣданїю светыихь отьць подобаеть с тобою христїаниноу хлѣбь сьнѣсти? или вь домь ти вьнити? не слышиши ли проповѣданїе апостоль? или вештьше о семь не испльнѥна соуть божьствнаа писанїа? или мало мѣниши се? то азь вьзвѣштоу ти о малѣнших, иже соуть симь ни вь чтоже. что глаголють светїи отьци иже оть светыихь апостоль прѣѥше, ꙗко соуть нѣцїи, рѣше, оть христїань мѣнеште древные еллиньскыѥ обычае, и по заходоу сльньца не дають огнь, ни ино что потрѣбно, и дьни вь коихь давати вь коихъ ли не износити из домоу своего ничьсоже, и вьнимають срештамь овы злы овы добры. вьнимають же и гласы петломь, вранамь, лисицамь и инаа таковаа, ихьже аште не остноут се, боуди анаѳема, анаѳема, анаѳема. Ovo navedavši kao riječi sv. otaca, dodaje: зри вь сихь что глаголють; и ты дїавола вь домь дароуеши напитѣвь. или мало таковыѥ напитѣше ꙗкоже рѣхомь крьви и кости чловѣчьскые чловѣкы, ѥште же овце и иные скоты, о ньже нѣсть лѣть глаголати слабѣншїимь.

c) третїа есть иже по црькваx божїахь раздроушенїе на вьскрьсенїе, велика вь истиноу. Što dalje govori Konstantin o ovoj stvari, isto je tako tamno: цароу бо побѣждьшоу ада, послань еси свештеньниче радость вьзвѣстити невѣстѣ божїи црькви, и решти: Христось вьскрьсе. ты же вь мѣсто благовѣштенїа ѥѥ ногою вь оуста биеши царицоу. аште ли ни, то вьсако домь божїи ада нарицеть. Христось побѣди ада, и сь прѣдьстатель адовь, паче же дїаволовь, побѣждаеть домь божїи. не Мѡчси ли сьшьдь сь горы рече: иже ревноуеть по господи бозѣ, ныниѥ ороужїе его о бедрѣхь его, и изьсѣкоше .,г. вь ть дьнь, и сьжегше тельць напоише сьтворьшїихь. и что вештьшоую ересь нион глаголю, довлѥеть семоу велико вьзысканїе.

d) четврьтаа есть иже ни свештеньници, дльжни соуште молити се о людьскыхь невѣдѣниихь, крьсть на лици не вѣдеть сьтворити. аште ли же и вьобразеть, нь не прьсты, ꙗкоже отьци прѣдаше.

e) пѣтаа есть, иже проповѣдають двѣ божьствѣ, два Іѡанна покаанїю проповѣдника, два месїи Христа, две крьштении, a to biva егда кто братимит се. Karajući za to dodaje: вьземлеши светое еvангелїе и поставлѣеши свѣдѣтелѥ своеи ереси и прѣльсти, и проповѣдоуеши двоѥ

въса ꙗже рѣхь ти, бледослове нѣкоѥю повѣстїю и молитвою пагоубною. — Jošte viče na običaj, kojim se, kako veli, jelo iz svetijeh suda: просфоры приносимые и съсоуди свештеньникомь дръжимы въ светынимь жрътьвинцѣ, и пакы въ нихь ꙗдоуште меса и проүее сънѣди. и есть се грабленїе оть црькви божиѥ, и дарь свои въспрнемле въспеть, еже лоүүше бѣше не дати неже ли давь въѕети. ѥсть же и съмоуштенїе прѣжде литоургїе свештеньникомь и проүїимь людемь и по литоургїи.

Čl. 30. U tom članku navaljuje da se istrijebi ono o čemu je naprijed kazao da je jeres. Braneći se od onijeh koji bi mu to primali za zlo govori izmegju ostaloga ovo čim se malo osvjetljuje ono što je kazao u pregjašnjem članku: на оүүеникы (Hristove) о хромьци исцѣлившемь събраше се; нынꙗ же на ѥдиного пришлъца и оупокающтаго на сихь дьнь на дьнь събираюкть се, и пооүүають се о напасти или кое облъганїе. по үто? аште апостоли хромьца исцѣлише, аѕь үто сътворихь? како реүе и ты не сътвори? хромьца нашего свештеньника сѣдештїихь при красныихь вратохь и на въсако лѣто въ дьнь праѕдьника великаго краснаа врата смѣхоу и оуниүиженїю поставлꙗюшта оударае десною ногою, ѥюже хромотоу показоваше невѣждьствїа, ты облиүи не сътворити се, и мы обыүное не полоүүихомь. то нынꙗ главоу твою съкроушимь въ мѣсто божїа дома. како не съгрѣши глаголеши? нь рьци намь коѥю силою се сътвори. и аѕь не отьмештоу се нихь, нь рекоу ꙗко именемь Іисоу Христа наѕореа се облиүихь, ѥмоуже вы домь раѕбиваете и отьмъштаете ада и дїавола. или осоудите ме ꙗкоже Павла въ Филипписѣхь, ꙗко ѕапрѣтихь врагоу слоужителꙗ, и реүете: по үто погоуби надеждоу нашоу? иди и отьпоуштень боуди оть прѣдѣль нашихь, рекоу же и аѕь ꙗко дръжавнаго есмь, ꙗкоже и въси, да егда соудоу божїоу не покарaете се, аѕь того благоүьстїе и соудь прѣдьложоу, ꙗко никомоу үто сътворити кромѣ съгрѣшенїа въүинивьшоу . . . нь пакы реүете ми: како ты не съгрѣши, иже до .д. .є. домовь сътвори отьлоүүины оть нась кръви не ꙗсти, даже и оть самѣхь нась въ малѣ не прѣпрѣ? аѕь же глаголю, ꙗко и въ малѣ и многѣ оуповлю на господа, да въси оүистите се, ꙗкоже и боудеть.

Čl. 31. Tom je članku nadpis: съборьно, си рѣүь кои глаголь или по писменехь или по силахь где въспомѣнет се, реүемь. Tu je rad najprije pokazati kako se izgovaraju glasovi na kojima su akcenti da bi se znalo gdje treba koji pisati, pa veli: о силахь гласоу нѣсть ꙗкоже нѣцїи глаголють. ибо аште и .р. лѣть живь есть кто и по писменехь симь оүүит се,ниүтоже истое оувѣсть, nego se može naučiti по гласоу раѕдѣливь глаголь, pa dodaje: се же раѕоумноу скаѕавь самое естьство

*

вьспрнемь до обѣдьна врѣмене вьсе навыкнеть гласомь раздѣлити глаголь, и тогда оувѣсть право писати. "Po tom razliku megju tri akcenta koje uzima ovako kazuje: **ты сице вьздвигни глаголь идеже ти есть ^ перниспомена, и идеже есть ' оѯїа опри оусты, и идеже есть ` варїа грьломь, июже назнаменахомь вь .еі.-и главизнѣ.** Iza toga navodi primjere, ali ni jednoga za perispomenu, nego samo za oksiju i variju, pa i njih dvije razlikuje u primjerima samo tijem što variju piše na kraju riječi a oksiju u početku i u srijedi; a da nikake druge razlike megju njima ne nahodi, vidi se i od tuda što u glagolskoj formi, kojoj na kraju piše variju, mjesto varije na istom slogu piše oksiju kad ista forma stoji s refleksivnim **се**, te Konstantin oboje piše u jednu riječ. Primjeri pokazuju kako je Konstantin nalazio da se 2. i 3. lice jed. aorista razlikuje od 2. lica jed. imperativa u glagola IV vrste: u prva dva oblika ište Konstantin da se akcenat stavlja na korenitom slogu a u pošljednjem obliku na krajnjem slogu: **оучисти**, veli, **надь чи сповѣстно, надь сти молително или повелително**; taki su mu primjeri jošte: **прѣложи, повѣси, оцѣсти, вьстави**; a prije svijeh ovijeh primjera navodi **яви се**, ali njim samo kvari ono što drugim primjerima utvrgjuje: u tom primjeru u imperativu stavlja akcenat na krajnji slog **ви**, ali u aoristu ne stavlja ga na korenitom slogu **я** nego na riječi **се**; da za to nije imao razloga vidi se i od tuda što i primjer **повѣси** navodi sa **се**, ali mu akcenat ostavlja kao da i nema riječi **се**; k ovijem primjerima ima jošte u dnu dodan primjer **прости** u rečenim licima aorista i imperativa, s akcentom kaki je u gornjim primjerima, a ima jošte dodan i primjer **израсти**, i u imperativu stavljen mu je akcenat kao u drugim primjerima, ali u aoristu nije na korenitom slogu kao u ostalijem primjerima nego na prvom, na slogu **из**, sa čega još manje vrijedi i ono što gornjim primjerima utvrgjuje. Od drugih glagolskih oblika navodi još samo dva s jednijem primjerom za svaki: 2. lice mn. sadašnjega vr. od jednoga glagola iste IV vrste: **славите** s akcentom na prvom slogu, i 3. lice množ. aorista od jednoga glagola V vrste: **отьписаше се** s akcentom na slogu **пи**. Osim toga još samo pominje da **крьвь** ima oksiju na **ь**, a u genitivu s prijedlogom **оть крьви** nema nikakoga akcenta na **крьви** nego samo na prijedlogu, i to oksiju; kome bi se to učinilo i ole znatno, mislim da bi se ljuto prevario, jer mislim da Konstantin nije ni za što drugo pisao **оть крьви** onako kako rekoh, nego za to što su mu te dvije riječi bile u pisanju jedna. A i to malo smisla, kaki je taki, što ga je bilo u takom pisanju, nestaje kad se stari ruko-

pisi štampaju pa se riječi kao što i treba rastavljaju a ti se i drugi taki znaci zadržavaju. Ovo je sve što nam Konstantin javlja o akcentuaciji; pravdajući se što nije više napisao veli: **что, ми есть много глаголати? нь аште въсхоштеть дръжавьныи, по еротимате изберемь и съставимь книгоу о сихь съдръжати въсѣхь. аште ли ни, то въ соуе да не тъштимь се. ибо не еротиматоу съставихь се, нь обличеніе.** Lasno je vidjeti da je ovo što o akcentuaciji od njega doznajemo, ne samo malo nego i vrlo nepouzdano; a još treba imati na umu da u svemu ovome ništa nema za akcentuaciju našega jezika od vremena Konstantinova, jer se Konstantin jamačno nije ni u toj stvari obzirao na naš jezik nego je sve prenio od svojih Trnovljana, u kojih je sve ovo ili bilo prema bugarskom jeziku kako tako udešeno, ili samo izmišljeno onako kako je samo izmišljeno a ni najmanje razloga u govoru nema što danas gdjekoji izmegju nas pišu aoriste ovako: dodjè, stadè, padè, uglavì.

Za tijem napominje Konstantin nekoliko pogrješaka, koje su se u njegovo vrijeme dogagjale nevještijem ljudima u čitanju i pisanju, a koje su take da se nevještima dogagjaju u sva vremena. Uz to napominje koješta što misli da nije dobro prevedeno u crkvenijem knjigama, i zastranjuje tako da mu ni u očenašu riječi oče naš nijesu po volji, a u tom se drži misli od koje ni danas mnogi naši prevodioci nijesu daleko, — drži se misli da kad se prevodi s jednoga jezika na drugi nije dovoljna riječ kojom se u jeziku na koji se prevodi zove ono što se prevodi, nego da treba i u samom korijenu da su obje riječi jednoga značenja, i po tome da prevodiocu treba znati značenje korijenima jednoga i drugoga jezika, pa mu je po tom znanju slobodno postupati. U toj misli i Konstantin nalazi da **отьче нашь** nije dobro prevedeno, nego bi trebalo **въсесъблюдателю нашь**, jer je, veli, u Grka otac nazvan **по съблюдении**, jer **па, панда глаголеть; терь съблюдае; патерь въса съблюдае, и есть се име по съблюдении;** toj etimologiji nasuprot stavlja etimologiju slovenskoga **отьца**, koja ni malo nije bolja od one prve: **зде же** (u riječi **отьць**) **съмотри ꙗко ꙗвлꙗет се по смѣшении и зачети се: сице ѡтьць: ѡцѣди смѣшеніе и заче се ѡтроче.** Ako li se ne bi htjelo da se mjesto **отьче нашь** kaže onako kako Konstantin misli da bi trebalo, onda bi, veli, bolje bilo zadržati grčku riječ: **прѣжде нась въ фроузѣхь рассоудивьше и тѣскьноты ради ꙗзыка грьчьскы глаголють се: патерь; и намь сице лѣпо бѣше.** — Ovo je misao koja je starije slavenske prijevode crkvenijeh knjiga ropski dotjerivala prema grčkom jeziku; a Konstantin, koji je nauku

svoju pocrpao u učenijeh Trnovljana, pokazuje nam ovom knjigom svojom vrlo jasno odakle se ta nesreća raznosila.

Čl. 32. U tom članku opet kazuje Konstantin načinom pokazanijem u pregjašnjem, kako neke riječe u crkvenijem knjigama slovenskim nijesu dobro prevedene; tako n. p. veli: **еѵклеис не глаголеть просто слава, ꙗкоже съписаше, нь благонарицаніе**; napominje da je **дѣвица пар-ѳенось**, a **дѣва кори**, pa dodaje k ovoj pošljednoj: **си рѣчь девонка**, i možemo mu biti zahvalni što nam svjedoči da je riječ *djevojka* bila u njegovo vrijeme u običaju.

Čl. 33. Tu kazuje šta znače neke jevrejske riječi a osobito imena u bibliji; megju njima pomenuvši ime **левви**, kori one koji pišu **левги**; kod riječi **сїкера** ima na strani dodano može biti istom rukom: **ракїа вино жежено.**

Čl. 34. I u tom članku kazuje još za neka imena jevrejska u bibliji šta znače.

Čl. 35. Tu opet viče da su **писанїа въса растлѣньна, не въ странѣ единои, нь въ Романїи до Марице и Бельграда и Солоуни, ali кромѣ трьновьскыихь, и иже въ Светѣи Горѣ нѣкыимь сицевыимь, и ꙁде обрѣ-тающтимь се оть сихь.**

Čl. 36. U tom članku opet nabraja u čem se kvare svete knjige, a to sve već znamo iz pregjašnjih članaka.

Čl. 37. Megju natpisima na drugom i trećem listu stoji da je u ovom članku **по грьчьскыхь правилѣхь ꙁнаменіе въ малѣ, како есть въꙁысканіе и рассоуждениїа вештемь, оть егоже и искомаа постижоуть въ глѫбинноу раꙁоума.** Iz toga se članka može vidjeti koliko je za vremena Konstantinova bilo kod nas poznato tadašnje gramatičke nauke grčke i kako se s tijem postupalo. Za to mislim da je vrijedno priopćiti ga svega:

Нынѣ же пакы по грьчьскыхь мѣренихь наꙁнаменати есть. просодїе соуть .і., си рѣчь приложенїа съ выше одѣанїа пѣнїи: оѯїа, варїа, пери-спомени, макра, врахїа, дасїа, ѱїли, апострофь, ѵфень, иподїастоли. и сїа дѣлет се въ .д.: въ тоносы, въ лѣта, въ доухы, и въ страсти. и тонось есть таниїо, си рѣчь пою, и соуть .г.: оѯїа, варїа, перїспомени. и соуть господствоующтїи оѯїа и периспомени, ибо варїа съвъспрниєтьнь тонось есть и не господьствоующти. колико въ лѣть? .в.: макра и врахїа. доу-ховины же .в.: дасїа и и ѱїли. страсти .г.: апострофь, и ѵфень и ипо-дїастоли. колико ѵестїи есть книжевьства? .ѕ.: прьво ѵтаніе въ стъꙁехь по одѣанїохь, .в.-е протлъкованїе, си рьчь обнаженїе по соуштїихь творительныихь обраꙁѣхь, .г.-е ѥꙁык же и їсторїа по роуцѣ иꙁданїе,

.д.-є готословїа обрѣтенїє, .є.-є надьглаголанїє оть съмысль, .ѕ.-є соүдь творенїомь, иже лоүчьшеє есть въсѣхь иже въ техин. Колико органе книжевьскыхь? .д.: ꙗзыка оүченїє, їсторїа, мѣренїє и технїи. Что есть коньць книжевьствоү? иже никогда съгрѣшати ни о єдинои лєѯи ни о многыхь, ибо погрѣшаєи о єдинѣи лєѯи варьварьство есть, о многыихь же солнкїзмо. варьварьство есть погрѣшаєи о лєѯи или състоүпаєи по одѣанїи, еже не по сихь глаголати. бываєть же варьварьство по .д.-хь образѣхь: по измѣнении съставомь, по изобильствоү, по одѣании, по приложении. Что отьлоүчаєть варьварьства оть солнкїзма? отьлоүчаєть по неже варьварьство въ лєѯи бываєть, солнкїзмо же въ словѣ. Что есть солнкїзмо? єдино съ дроүгыимь съплетено лєѯїа. По колико образь бываєть солнкїзмо? по .аі.: по изобильствїа лєѯїа, по одѣании, по измѣнюєнии, по родоү, по видѣнїю, по числохь, по лицоү, по лѣтоү, по въчиненїю, по званїю и по сѣии. Колико знаменаєть ꙗзыкь? .д.: словоү органь, и оть сего словь, въ много ꙗзыкь глаголюємь многословїє, избраньно и ꙗзыкь измѣнюєноє беседенїє. Что есть избраньно? свонньство ꙗзыка. Колико избраньны? .є.: їась, атѳїс, дорїс, еолїс и кинн. Колико съставь словоү? .кд. сїа же и писмена глаголют се, и дѣлет се .кд. въ двѣ: въ гласештаа и въ съгласештаа. гласешта .ꙁ.: α ε η ι ο ου ω. и дѣлет се въ три: въ макра, въ врахїа, и въ дихрона. макра η ω, врахїа ε ο, дїхрона α ι ου. и пакы .ꙁ. дѣлет се въ покорении и прѣдьпокорении, и соүть прѣдьпокорительнаа α ε ο, по потрѣбѣ же и η и ω. По что глаголют се прѣдьпокорителна? по неже прѣдьпокарают се ι и υ двовѣштанные сконачаваε. Najposlije još kaže koja su **двовѣштанна** (diftonga) i koja su **съгласна** (konsonanti).

Čl. 38. U ovom članku Konstantin završuje ono što je u prednjem govoreći da je onome koji hoće slovenski da piše potrebno znati što je u prednjem napomenuo, i dodajući da ovom knjigom nije htio postaviti pravila nego samo pokazati pogrješke. Cio ovako glasi:

Тамо бо въ поүть божьствнаа писанїа състоет се иже есть мати въсѣмь и иже оть сихь рожденьныимь и ꙗже зде приложише се. аште бо и кто нась множьство глаголанїа вѣсть оть божьствныихь писанїи, и въ поүть писмень не вѣдыи, подобьнь есть томоү иже много шъствоүеи по жестокыихь мѣстѣхь и въ пропасти иипадаε и трьнїа и гадовь и звѣреи и татїи, оүдобь оүлавлюємь, сицево бо есть сихь ис прьва жилиште еже беспоүтие любити. таже обрѣтаемь и намерѣемь сице много вѣдештїихь ꙗкоже врѣтиштоү сламы испльнь, и на мѣрѣ малыихь каменїи не достизаε, еже есть писанїа ихь. нь се въсе, иже назнаменахь, не съставлєнїє книзѣ нь обличенїє. и аште кто пореचеть ꙗко кто еси ты обличаєи, азь прьвыи глаголю ꙗко не ꙗко что сы или кою область

ныы, нь ради божьственыихь писаниихь на сырьть прѣвѣе себѣ прѣложь се сътворихь, имам же оупованїе на благоуьстиваго рекшаго: азь ти повелѣваю о сихь. и тако облиуихь, не ꙗко оть кого досаждаемь нь нравь пчелѣ въспрнюемь, идеже прѣпирает се доуша съ тѣломь. тако не соуштоу ми съпротивь съ книгами съпрѣнїе сътворихь, а иже о сихь съ мною съпрѣти се о сихь хоштеть, самь въсе въносит се оуиинчиженїе, по неже злыимь отьмъститель есть. а еже о типикохь писмень и проуїихь, аште повелѣнїе боудеть, много глаголаниаа зде оставимь, тьчїю назнаменанїа писменемь възьмше и силамь и проуїимь и еште же оть еротиматы, и съставимь книжицоу на потрѣбоу ꙗкоже и въ грьцѣхь есть сице хотештїи оучити или писати. аште ли же ни, то обрѣтают се мнози такови иже и безь писанїа сицева поуть оуправити хотѣхоу, нь повеланїа не имоуть, боют же се да не каменїемь оть проуїихь побиени боудоуть.

Čl. 39. Tu veli da je griješenje koje je u svojoj knjizi pokazao veće od onoga koje je bilo za cara Josije, za kojega su se našle knjige Mojsijeve, jer, veli, **и отьпаденїе їоудеомь нѣсть вина невѣждьство, нь зависть.**

Čl. 40. U tom pošljednjem članku preporučuje svoje djelo ovako:

Нь ꙗже оубо до зде, съ развраштеньными писаньми съпрѣхь се, ꙗкоже рѣхь. нынѣ же кь вамь самѣмь простираю, о господїе мои, ꙗко кь избраньныимь оулишеньныи, нь сїю стьзоу оть чести навыкь. тѣмьже молю да шьствїе по нıеи боудеть, да не по непроходиаа инзводимь. видѣхомь бо даже и самодръжавиыихь ꙗко понмають едииого ништа по нѣкоемь поути малыми проходнѣ провести въ пространьство, не ꙗко болїи соуть самодръжавиыихь, нь ꙗко стъзоу вѣды. тако и азь, не ꙗко вась болїи сїа назнаменахь, нь ꙗко вамь въсѣмь рабь поуть повѣдаю, по емоуже аште въ малѣ и жестоко ꙗвит се, нь въ пространьство велїе разоума въведеть, и тогда молитвы о мнѣ въкоусивыи пролѣет. велико бо богатьство въ сихь лежить съкрьвено, оть егоже самь господь царьствїю небесномоу притьчю сътвори, рече бо: подобно есть царьство небесное чловѣкоу богатоу. и пакы: въсакь книжникь наоучивы се царьствїю подобьнь есть чловѣкоу богатоу износешта из домоу своего новаа и ветхаа, не въ простѣиши бо бесѣдѣ по апостолоу есть, нь въ прѣмоудрости доуха, нь прѣмоудрость доуха не соуштн сеи лѣствици не имать вьмѣштенїа съвръшеньна о сихь. а еже рече Пачль о прѣмоудрости мира, о ѕвѣздоподвизанїю рече и проуїихь еллиньскыихь. сїа же вельма оутврьжда знаменоуе въ въсѣхь его посланиихь. паче же кь галатомь разсоуди и виждь ꙗже о моудрости, моудрость бо и се глаголет се, паче же прѣ-

столъ ѥе се есть. такожде и въ връховиѣмь обрештеши, не тькмо же, нь въса богословиаа беꙁь сего оутвръждениꙗ како можеши косноути се? и въ въсѣхь есть о сихь обрѣсти. тѣмже слыши Соломона что глаголеть иштоуштїимь прѣмоудрость: прѣмоудрость въ исходиштїихь поет се, въ стьгнахь же дръꙁновлюенїе водить, на краехь стѣнь проповѣдает се, въ вратѣхь же сильныихь въдварает се, на вратѣхь же градь дръꙁаюшти глаголеть. и пакы: въ въсѣхь поутехь поꙁнаи ю, да право сътворить поути твое, нога же твоꙗ не прѣтькнет се. таже наводить о благоучьсти прѣмоудрости ꙗже по боꙁѣ: аште бо сѣдиши бес страха еси, аште же спиши, сладько оуснеши, и не оубоиши се оужаса нашьдьша, ни оустрьмлюениꙗ нечьстивыихь надьгредоуштїихь, ибо господь есть на вьсакь поуть твои. таже пакы: въ въсемь стежании твоемь, стежи съмысль, подьими ю, и въꙁвысить те, почти ю, да обьимет те, да дасть главѣ твоеи вѣньць благодѣти. вѣньць же пиште ꙁаштиштениꙗ твоего. и пакы: прїимѣте наказанїе и не сребро, и раꙁоумь паче ꙁлата искоушена. съмотрити же есть и се въ сихь: намыꙁаен очима съ лѣстїю, събираеть моужемь печали, обличаен же съ дръꙁновлюенїемь съмираеть. о прѣмоудрости же пакы наводить: оутрънювавь кь неи не оутроудит се, и бдѣвыи ради ѥе въ скорѣ бес попеченїа есть, ꙗко достоиныхь еи сама обьходить иштоушти, и въ стъꙁахь ꙗвлꙗет се симь благотрьпѣньно, цѣломоудрїю же и моудрости та оучить правдѣ и моужьствоу, егоже потрѣбиѣише ни едино въ жити чловѣкохь. начело бо ѥе любовь и блюденїе ꙁакона. почтѣте, рече, прѣмоудрость, да въ вѣкы царьствоуете, мною бо, рече, царїе царьствоують и крѣпьци дръжеть ꙁемлю. таже: ꙗко свѣтлѣи есть сльнца и паче въсакого ꙁвѣꙁдоположениꙗ. кь симь же, о господи, ꙗко самь и прѣмоудрости наставитель есть и прѣмоудрыихь исправитель, ть самь и въ въсѣхь вась да вложить страхь свои ѥже есть начело въсакои прѣмоудрости, и дасть оть доуха благодѣти въ вась ꙗкоже древлѥ кь апостоломь, иже некнижные прѣмоудри ꙗви, и рыбаре царьствїа небеснаго проповѣдникы, еже въꙁыскати и обрѣсти правоую стъꙁоу сеи лѣствици съкроушеньиѣ соушти иꙁ многа, въ еже въ своиньство прїити въсѣхь божьствиыихь писанїи, по нѥнже въсака съмысль и самаа прѣмоудрость почїеть, и вы сами бестроудиꙗнши ꙗвите се, множаиши бо троудь бес поути шъствїа, и сїю цѣлоу прѣданте своеи исчедїи ꙗкоже и трьновьстии, имиже даже до дьньсь, аште и царствїе раꙁори се, просвѣштают се окрьстиїи царїе же и ꙁемлѥ. и вы такожде просвѣтите не тьчїю себе, нь многыихь. дръжавныи же аште не въ чловѣчьство се цѣло въспрїемлють, но нѥже оть оулишеньиѣиша и недостоина раба нарешти се, то сице ꙗкоже онь дръжавныи въ царьствоуюштїимь градѣ, идеже дїадимоу

царьствїа ны по хоудѣнишїихь халоугахь вь ношти ходе и оть пиꙗниць паче же оусмошьвца съвѣть вьзеть за стѣною его стоѥ, и вьса добрѣ оуправи тогда. и еда кое поношенїе бысть самодрьжцоу по неже сицевыихь съвѣтомь оуправи? ни, нь паче же похвала, ꙗко сь толикыимь смѣренїемь полъзныихь изобрѣть. такожде и зде о вьсакыихь, ихьже назнаменахомь, ꙗко да подь кровомь крилоу его добрѣ пасоми достигнемь и вь вѣчныи покои сь вьсакыимь исправлѥнїемь, благодѣтїю и чловѣколюбїемь господа и бога и спаса нашего Інсоу Христа, емоуже подобаеть вьсака слава, чьсть и покланꙗнїе, сь безначельныимь его отьцемь и вьсесветыимь благыимь и животворештїимь его доухомь, нынꙗ и присно и вь вѣкы вѣкомь, амїнь.

Ovaj pogovor ima i u vrdničkom i u drugom biogradskom rukopisu, skraćen kao i ostalo; a mjesto zapisa o kom sam naprijed kazao da stoji u karlovačkom rukopisu iza ovoga pogovora, mjesto njega se i u vrdničkom i u drugom biogradskom samo napominje da je broj slovima 40, i da su u tom broju dva „bugarska“ slova i dva „**влашка**“, od kojih je jedno **џ**.

Jezik se karlovačkoga rukopisa može dovoljno poznati iz onoga što sam iz njega priopćio. Ali ima još koješta što je vrijedno znati da se u tom rukopisu nalazi a nije mi se dalo nigdje naprijed navesti; to ću spomenuti ovdje. Više se puta nalazi ispisano cijelo ime **ІеросолYмь** (u čl. 2 i 11); nalazi se **слободьно** (u čl. 19); infinitiv **прозести: многы посѣаны соуть, нь тьчїю ждоуть врѣме боурно прозести** (u čl. 10); imperf. **пишахь** (od **писати**): **на двоихь каменехь пишахоу** (u čl. 17); presens **основоу: подьзьдїе аште не крѣпько основеть се** (u čl. 25); tako osim riječi koje se mogu naprijed naći, nalaze se i ove, kojih ili nema u rječnicima ili ih je vrijedno potvrditi djelom Konstantina filosofa:

ароматьнь: ароматноу сьнѣдь. čl. 10. — **богостигь: на доухоборьца Македонїа и Аполинарїа богостигы.** čl. 28. — **вьлничати: (дрѣво) аште корень оутврьжденно вькоренит се, вьсе иже по томь вьзраста добро боудеть, малѣмь отрѣблѥемо и вьлничаемо.** čl. 25. — **вьсоучеписьць: вьсоучеписче.** čl. 10. — **залничити: обрѣте се писанїе оть Їоудеи вь зьдѣ пирьговнѣмь залничено прахомь вь сьхранѥнїе.** čl. 2. — **залничьнь: видѣше ꙗко (о) вь много расплодив се и вь началѣ залнично хоштеть быти.** čl. 12. — **заходьница: не ськровно вь заходницоу поидѣше.** čl. 25. — **изьчьтати: изьчьта богь жизнь твою.** čl. 29. — **именити: аште слышали би ꙗко вь Іеросолимѣ не именит се име Інсоу Христа.** čl. 26. **ꙗже не именити се хо-**

тѣхоу. čl. 28. — книгоучии: събраше се старци и книгоучїе. čl. 30. — книжевьникь: оть въсѣхь книжевникь. čl. 26. — книжевьскь: въсакои книжевьскои вештн. predgov. — махнить: оть Матѳеа, оулишивь единоую ѳ, глаголеть оть махинта. čl. 36. — напопасти: прѣдьписанныѥ иꙁданїи еврейска напопадь и попроꙁрѣ. čl. 2. — насоуштьствити: въсе състави наше оумаштаеть насоуштьствивь веселїа неиꙁглаголаннаго. čl. 31. — неꙁдравиѥ: семоу неꙁдравїю корень ꙁлое оучанїе. čl. 36. — неоумѣтельство: ради нашего неоуметельства. čl. 28. — инскапати: аромата тьчїю инскапають. čl. 10. — новоиꙁводьнь: глаголють ꙗко се новоиꙁводьно есть, оно же староиꙁводьно. čl. 12. — обьтоучениѥ: архїеренска одежда нимѣеи обьтоученїе брачниньно. čl. 21. — огрибати се: оть въсѣхь ꙁлыихь огрибаше се. čl. 17. — отьпѣльнь: отьпѣльнаа и въꙁгласнаа. čl. 31. — отьоучити: множаиши троудь есть ꙁлое отьоучити неже наоучити. čl. 25. — пирьговьнь: въ ꙁьдѣ пирьговнѣмь. čl. 2. — побогословити: побогословивь рекь и помоль се. čl. 22. — подьꙁьдиѥ: подьꙁѣдїе аште не крѣпько основеть се. čl. 25. — понаправлѥниѥ: оть нелиже състави се еротимата и проуаа сицеваа оутврьжденїа, понаправлѥнїа никоего есть. čl. 2. — попроꙁрѣти: попроꙁрѣ съ истеꙁанїемь оскоудиаа. čl. 2. — посьланица: егда пишоуть въ посланьници господниоу. čl. 10. — рамьце: дрѣвнїи обраше виноградь господьнь, мы же послѣдоуемь рамьца оставшаа събираюште. čl. 31. въ обранѣмь оставшаа рамьца можеть съвъкоупити. čl. 31. — рыбьскь: рыбьскомоу плаванїю. čl. 21. — саракининь: отьца саракинина. čl. 21. — староиꙁводьнь: глаголють нѣцїи ꙗко се новоиꙁводно есть, оно же староиꙁводьно. čl. 12. — стоупалиште: иже хоштеть навыкноути божьствьнаа, прѣвѣе въсако чловѣчьско потрѣба есть съблюсти, ꙗко да оть степена на вышьшїи стоупае боудеть. аште ли же нижаишее стоупалиште нѣсть, како въꙁыти есть на вышьшее? čl. 25. — сьньмоначлиѥ. čl. 13. — сьпротивитель: съпротивителю истинѣ въсакои. čl. 27. — оумѣтельство: писанїе его не видѣвь, не вѣмь оумѣтельство его. čl. 19. — оурыгноути: ꙁаꙁорь бѣше, аште кое прѣдь дроугомь оурыгнѣше се. čl. 25. — оучитовати: божьствьнаа оучитоують светїи. čl. 30. — филосовьскь. čl. 30. — хытрословьць: си аште и не хытрословци, ничтоже въмѣнꙗють прѣльсть ихь. čl. 21. — црьковьничьскь: каноны црьковничскыѥ. čl. 28. — чьта́ти: доспевать чтати. čl. 19. въꙁбраии чтати се словоу. čl. 30.

Rukopis Vladislava gramatika

pisan godine 1469.

Predao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 16 prosinca 1868

PRAVI ČLAN GJ. DANIČIĆ.

I

PREGLED.

Zna se za nekolika rukopisa što ih je pisao Vladislav gramatik oko sredine XV vijeka: Šafarik je izdao na svijet život sv. Ćirila iz rukopisa koji naziva rilskim i za koji veli da ga je pisao „grammatik Vladislav l. 1479 v Žegligově pod Černohorou (Macedonskou)“;[1] — u Biogradu u narodnoj biblioteci ima rukopis u kom je više članaka, izmegju njih i **житїє** Jovana Rilskoga od patrijarha trnovskoga Jevtimija **и како пакы прѣнесень бысть ѡть Трьнова вь тьжде славнїи монастирь рыльскыи, сьписано послѣдьнимь вь дїацѣхь Владиславомь граматикомь**;[2] — u Svetoj Gori u manastiru Hilandaru ima rukopis u kom je takogjer **житїє** Jovana Rilskoga od patrijarha trnovskoga Jevtimija **и како прѣнесень бысть ѡть Трьнова вь славныи монастирь рыльскии, сьписано послѣднимь вь дїацѣхь Владиславомь граматикомь.**[3]

Ja sam rad sada obznaniti još jedan rukopis Vladislava gramatika. Taj rukopis dobih od jednoga prijatelja da se njim poslužim. Pisan je na hartiji u velikoj osmini sitno; ima ga 761 list, sa 42 vrste na jednoj strani; vas je pisan jednom rukom. Na pošljednja tri lista, od koja je treći samo do polovine prve strane ispisan, ima pogovor, u kom se pisac imenuje i kaže kad je pisao ovu knjigu i gdje i komu.

---

[1] Památky dřevn. písemn. jihoslov. život sv. Konstantina. II.

[2] Гласник IX 40—41. — Видов Дан 1863 br. 11—12. — Jagić, hist. knjiž. 195. 196.

[3] К. П. Дмитріева Петковича Обзоръ аѳонских древностей. Приложеніе къ VI тому записокъ имп. академіи наукъ. С. Петерб. 1865. na str. 61. — Jagić, hist. knjiž. 196.

Osim toga ima i drugo sa čega je ovaj pogovor znatan: dug budući daje nam priliku dovoljno poznati Vladislava gramatika iz samijeh njegovijeh riječi; prem da to poznanstvo ne može nikako biti na dobro Vladislavu, opet nije manje znatno, jer popravlja mišljenje naše o nečemu u staroj našoj književnosti: ovaj je pogovor tako pisan da ja više ne mogu misliti da je Vladislav, koji je ovaj pogovor pisao, mogao napisati lijepi članak o prijenosu tijela Jovana Rilskoga iz Trnova u manastir rilski [1], nego sada tvrdo mislim da ga je samo prepisao. Za to priopćujem sav pogovor, i napominjem da u njemu i u svemu što ću još iz ovoga rukopisa priopćiti stavljam оу, шт, ѡть mjesto ȣ, щ, ѿ, i ь mjesto ’ gdje ga rukopis mjesto ь ima, i čisto о mjesto о s jednijem ili dva zrnca u srijedi, koje Vladislav piše u riječima око i очи. Evo pogovora:

Нареченїемь именоуемы по благодѣти обьштаго ꙁданїа богоподобнѣи-шее твари слѡва ради и пѡчьсти самовластнаго долоуносные же ради тежести неподобныхь мыслеи бреннаго дебельства и гнилости подобїа ѡбраꙁа и пѡчьсти бестрастїа испадь, и страстемь самовластнѣ скотьскы и неподобнѣ подклонь се по рекшомоу: чловѣкь вь чьсти сыи не раꙁ-оумѣ приложи се скотѣхь несьмысльныхь и оуподоби се нимь, словес-наго пѡчьсть бесчъстїемь иꙁмѣнивы, тлѣнїю же и неволѥю подпадь и повиноув се, вьсескврьнивѣише прїетнлиште и рабь вьсачьскымь стра-стемь оувы бывь, оубогыи въ добродѣтѣли и богатыи въ грѣсѣхь, не-потрѣбныи богоу и чловѣкѡмь и послѣдныи въ дїацѣхь нарицаемыи т а х а д ї а к ь В л а д и с л а в ь иже въ благодѣти прѣсветаго доуха живоуштомоу и съ выше оть вышнꙗго трисъставнаго божьства окрьмлꙗемомоу вь Христа бога благоучъстивѣишомоу господиноу моемоу Д и м и т р о у К а т а к о у-ꙁ и н о у о господи радовати се. Повелѣнїе оубѡ твоего благоплемень-ствїа прїемь еже съписати се нами божьствьнѣи сеи кнїѕѣ богоу по-спѣшьствовавшоу намь сьврьшихѡмь, събранїа оуже имоуштеи и иꙁьо-главлѥнїа сповѣстителнаа раꙁличиа светыхь и богоносныхь моужеи о вѣрѣ православнѣи и о прочемь богооугодномь жительствѣ иꙁложенаа по ска-ꙁанїю и бесѣдѣ богодъхновенныхь кнїгь ветхаго же писанїа и новаго, иже многымй оубѡ троуды и поты божьствьныи ѡтьци и проуїи доб-лѥстьвнѣишїи моужїе о вѣрѣ православнѣи побараюште съ вьстокѡмъ и ꙁападѡмь борештe се моужьскы прѣмо грѣхоу подвиѕанїемь ставше даже до крьве и раꙁлычнымь искоушенїа видовѡмь себе иꙁдавше ради благочьстїа, ꙗꙁвы господнѥ на тѣлѣ своемь живописоуюште наченаньми,

[1] Vidov Dan 1863 br. 12. — Jagić, hist. knjiž. 195. 196.

моѹченици оѹбѡ произволѥніемь покаꙁоѹюште се и беꙁ крьве вѣньчиници бывше иꙁложише, и христовоѹ словеснѣишомоѹ прѣподаше стадоѹ, ѿь вьсоѹдоѹ тѣхь ненавѣтии даже до конца доѹшегоѹбителиыхь сьхранꙗюште ересеи врѣжденіа, ꙗже паче и оѹтробы вьсакое ꙗснѣише оглашають конце благочьстіа велѣньми, и тѣхь пѡдвигы доброновѣдиые и борениа о православіи иже кь врагомь покаꙁаше истинѣ, еште же и доблѥсти иже пѡ боѕѣ высѡкаго ихь жительства, таже и честые и не оудобь исчитаемые по вьсако врѣме иже въ пльти тѣлеснаго ихь прѣбываніа наносимые тѣмь ѿь враговь богоборныихь скрьби, ꙗже ради христови подемлахоѹ любве, иꙁлагаюште вьсако ꙁлославныхь вышеніе по апостолоѹ вьꙁносештее се на раꙁоѹмь божіи, и плѣнꙗюште въсако раꙁоѹмѣніе вь послоѹшаніе христовѡ, вьсѣмь ѿькрьвенномь прѣдставлꙗють лицемь, ꙁимоѹ оѹбѡ нечьстіа ѿь срьдьць чловѣчьскыихь рѣшеште иже сею обыетіихь, и тьмоѹ гльбокоѹю нераꙁоѹміа, иже тѣмь сь врьхоѹ оѹмныихь въ истинноѹ лежештоѹ очесь, далече нѣгде ѿь иихь ѿьгонꙗюште еже проꙁрѣти нмь вьꙁмошти неꙁапьнно и вьꙁникноѹти ѿь нрѣльсти кь поꙁнанію едииого истиннаго бога вь трехь сьставѣхь славимаго соѹшта и покланꙗемаго ѿь вьсакое твари видимые же оѹбѡ и невидимые, и того чистѣ и непримѣснѣ скврьны сьхранити прѣданіа ѿьтресьшемь сънь нечювьствіа ѿь себе и ѿьложшемь належештоѹю тѣмь ѿь начела помраченіа слѣпотоѹ и вьноѹтрь чести спасаемыихь быти, вьꙁгрѣвающе снмь доѹше топлотою наꙁдательства сладостиѣишіихь доѹха словесь, вьꙁводештихь ихь кь сьврьшенномоѹ поꙁнанію истинные и правые иже вь бога вѣры оѹстоѹдившее се нѣкако ꙁлѡвѣріа мраꙁѡмь иже ѿь бога вьсе сьврьшеннѣ отоѹждати обыкшіихь нечьстивѣишіихь богоборьць пагоѹбныихь бледеніи приyестіемь, и оꙁарающе нмь сьмысль истинниѣишіимь богораꙁоѹміа свѣтѡмь мысльнаго вьстока сь выше нась милостивнѣ посѣтившаго сѣдештіихь вь тьмѣ и сѣни сьмрьтиѣи иже вь пльти страстнаго и мрачнаго прѣбываніа мнѡгоѡбраꙁныхь прѣлъстехь обоѹреваніемь вльноѹюштіихь се еже тешти выноѹ кь оѹгожденію божьствные волѥ оѹпованіемь вьспріетіа вѣчныихь онѣхь и неиждиваемыхь благь, ихьже оѹготова господь вьсѣмь иже ѿь вѣка любештіимь его, и не сьѡбраꙁовати се вьсако похотемь вѣка сего ꙁа еже едииою ради крайнѥе благости прѣмѣнѥніе намь сьтворшоѹ сьдѣтелю нашемоѹ вь своемь пльтьскѡмь пришьствіи ꙁдешнꙗго нестоештаго и присно вльноѹемаго вь ꙁлыхь соѹетьства мнѡгообраꙁныхь томительствь моѹдрованіа пльти никакоже могоѹштеи повиноѹти се ꙁаконоѹ доѹховномоѹ свободномоѹ наставлꙗюштомоѹ вь лоѹчьшоѹю и сьврьшеннѣишоѹю иже на небесехь жиꙁнь, идеже наше житіе по божьствномоѹ апостолоѹ проповѣдоѹемо ѥсть, ѿь ноѹ-

доуже и спасителꙗ нашего господа Іисоуса чаемь, иже и вьꙁдати имать комоуждо противоу дѣлѡмь его, вь иѥгда прѣобраꙁить тѣло смѣренїа нашего славою божьствнѣншою вь причестїе иного лоучьшаго живѡта, не к томоу сьмрьтїю могоуштаго раꙁорити се, егда тлѣнныхь сихь и врѣменныхь иже на ꙁемли иꙁмѣним се вь сьвлѣчении пльти сеѥ тлѣемые по похоти прѣльстнѣи ветхаго чловѣка, си рѣчь грѣха, и облѣчем се вь обнавлꙗемаго доухѡмь вь неистлѣнїе, вь еже быти намь сьпричестникѡмь и сьнаслѣдникѡмь славы чедь божїихь вь непрѣходимые вѣкы, аште тьчїю вь настоештемь доушевноую сьблюдше боудемь добротоу. Сїе оубѡ повелѣнїе ꙗко велико соуште и паче моѥе силы, и нашь оумь кь семоу по лѣпотѣ еже оудобрити се писменною добротою не довлѣѥ начети ис прьва вьстеꙁах се, трепеште коупно и бое се величьства начинанїихь, ниѣхь бѡ бѣше ꙗко вь истиноу таковое дѣло, иже ѕѣлѡ добрѣ оумѣюштихь писателное проходити хоудожьство, и благоискоуствоуюштихь вь вьсемь, а не наше. нь елма ѡть нелиже оусрьдїе побѣждаеть немошть, и вѣра любовїю вьꙁмагаема ѡтьганꙗеть страхь, и надежда оупованїемь бываемыхь ради вьꙁмьꙁдїи прїетїа вьпераема на не оудобь дрьꙁаемаа и жестоучаишаа постоупати дрьꙁѣнше творить, и твое оубѡ велераꙁоумїе, ѡ чьстьнѣншїа главѡ и божьствьиыихь благодѣтеи прѣдьпрїемителнѣншїа соуштї, иже о божьственыхь теплѣншїимь рачєнїемь присно и непрѣмѣннѣ ꙗкоже нѣкоторымь желѡмь выноу стрѣчемо, нашоу немошть и невѣждьство кь сего благаго и богооугоднѣншаго дѣла сьставлѥнїю присно прѣдоубѣждае и поноуждае, ꙗко ѡть него множаишее некли богатьство прѣмоудрѡсти и раꙁоума привлѣшти кь себѣ хоте надеждею благыихь помаꙁоуе и дрьꙁѣншїихь творе любовїю послоушанїа повелѣнномоу коньць дати аште и тежестно оусрьднѣнше нась повиноути се сьтвориль еси вьса сьдѣиствоуюштихь и творештихь елика сила вьсоудоу о истинѣ пекоуште се ꙗко словесь твоихь повелѣнїе божїею помоштїю прѣдьоукрѣплꙗеми вь дѣло проиꙁвести вьꙁмошти. не бо просто и ꙗкоже прилоучи се вь истиноу словеса она твоа повелителнаа юже ѡть твоего благоплеменьствїа кь нашемоу пишема бѣхоу смѣренїю, нь любовь твою вь тѣхь ꙗкоже вь ꙁрьцалѣ живописаль еси кь намь, и ꙗкоже непштеваль еси оубѡ быти нась, сице писаль еси, и оукаꙁаль паче вь самыхь тѣхь дѣлѣхь ꙗко прѣмнѡго любиши нась ꙗко и ѡть многые любве ꙁабыти мѣры нашее. еже бѡ подобааше намь твоемоу писати благоплеменьствїю сь прилежанїемь ꙗко богѡмь наоученоу ти соуштоу и сь выше множаишїихь ѡтькрьвенїи ѡть вышнѥе благодѣти сподобльшоу се и вьпросити и навыкноути истиноу, аште промышлѥнїе спасенїа нашего сьтворили быхѡмь и некли се вь хытрости любомоудрїа сьтвориль

еси. [1] се ты величьства ради любве прѣдварivь въписаль еси намь да вь твоихь повелѣныхь тънькыхь и доухѡвьныхь, о нихьже намь запороучиль еси възбоудит се доуша моа ѡть лѣнѡсти вь ѥнже погроузи се миѡѕѣи. обаче и азь вь любви онѡи, вь ѥнже забыль еси мѣры нашее, забыль бѣхь недовольства моего, ꙗко ни вьнимати ми что можахь оудовлѣти, нъ что възможе оусрьдїе твое и вѣра ꙗже кь богоу. аште бѡ и азь забыль бѣхь мѣры моѥе, и ты бога помоливь молитвами своими, ꙗко сьврьшити се нами твоемоу запороучєнїю, дасть ти се вьсако ѡть бога иже просиль еси ѡть ѥго вь молитвѣ. елма же любы христова вьселшїа се вь доушоу твою толико распали те желанїемь божьствьныихь сихь словесь, и еже ѡть ихь искапаюштею сладостїю несытиѣ оумь свои напаꙗти вынoу, ꙗко вьсѣхь сь проста прѣминоути ти вь сихь благоискоуствоующїихь, намь же сихь съчетанїе и сьставлꙗенїе сьстроити аште и гроубѣ запороучити. ѡть иоудоуже и мы ꙗко благопокорьнїи раби воли своего владыкы повиноувше се, еже ѡть ѥго миѡжаишїихь поучьстеи надѣюште се вьспрїети, кь начинанїю дѣла проиזыти оуготовихѡмь себе, доуха благодѣть прѣсветаго сь выше призвавше, оукрѣпити ме вь прѣдьлежештїи подвигь и оуправити корабль съмысла нашего еже не пострадати что неподобно ѡть трьвльнѥнїи житеискыхь приражати се томоу хотештїихь на къждо дьнь же и час, ꙗко на толикоу поучиноу троуда дрьзноути вьсхотѣвшїимь. и се божїею благодѣтїю великоую сїю поучиноу троуда прѣплоувше ничесоже ѡть съпротивлꙗенїа вльнь житеискыхь мльвлѥнїи врѣдивше се иниже пакость коую на поути дѣланїа ѡть мысльнїихь прїемше разбойникь, рекше ѡть бѣсовьскыихь злокьзньствїи запети бывше вь нѣкыхь, тьштетоу подьѥти начинательствоуемыхь прѣкраштенїемь дѣла, и коуплю сьтворше миѡжаишоу, прочее вь пристаништи корабль оустрьмихѡмь богатьства неизноурaемаго начинанїемь мысльныхь разбойникь напльнивше ть, еже ѡть небеснаго мысльнаго раꙗ благооухателнѣишїихь и присно цвѣтоуштїихь нетлѣнныхь цвѣтьць рекше миѡгоѡбразныхь видовь различные пѣстроты вьсачьскыхь добродѣтѣлѥи разоумѣнїи приносешть, божьствьныхь глаголю писанїи сьвькоуплѥнїе, сладость доуховноую каплюштихь вь исцѣлѥнїе нашимь вьсачьскымь доушевнымь ꙗзвамь, имиже нась различно доушетлѣниыи ѕъмїи своими злодѣиствїи ѡть искони остроуплꙗти обыче, ихьже волю божьствьныи апостоль мѣнить живѡта вь живѡть, иже сего вь истиноу дѡстоиныхь, подобиѣ же и сьмрьти вь сьмрьть томоужде оучанїю рече быти, иже себе самоволиѣ отоуждивьшїихь живѡта. И оубо мы

[1] od и некли do еси dodano je u dnu.

кь томоу прочее троуда прѣмѣньше се сего ꙗко и на мнѡѕѣ симь оутомивше се и дѣло ꙁапороученное намь бога помоштїю окончавше и ѡть твоего благоплеменьствїа множаишїихь вьꙁмьꙁдїи сподоблѥни бывше ꙁа еже твое повелѣнїе тьштателнѣише сьврьшивше, раꙁличнѣ и ꙗкоже хоштеши и волиши иꙁ давна желаемыхь тебѣ несытнѣ обьѥмь наслади се обилно, сихь плоди сладостнѣишее ꙗкоже нѣкоторые съты медовные вь скровишта срьдьца своего присно сьлагае, иже и ходатае ти боудоуть и ꙁалога вѣчноуюштомоу ономоу блаженьствоу и непрѣмѣнꙗѥмомоу и присносоуштномоу веселїю и радости светыхь иже сь аггелы вь свѣтѣ непристоупные славы ꙁрѣнїа божїа выноу наслаждаюштих се, аште сихь даже до конца ꙗкоже подобно наказанїа дрьжати се потьштиши се. вь коупѣ же и молимь по сихь твое благоплеменьствїе, лице съприлагае ꙁемли, аште вь нѣкыхь и недостатьчьствоуюште и погрѣшивше боудемь, ꙗко слабооумны соуште и до конца божьствьномоу писанїю невѣжде, проштенїа помилованїю сподобити ме, иничтоже късиѣнїю моемоу понашаюштоу ти, по неже доухь бьдрь кь началоу любве ради бѣ, пльть же немоштна кь сьврьшенїю ради прѣдьлежештїихь ѥи ноуждь. нъ иже начело оусрьдно давыи, и коньць благь дасть аште и поꙁдѣ нѣкогда. молимь же и прочитаюштїихь сїю божьственоую кнїгоу, полѕоу единоу оулавлꙗти, прочаа же прѣꙁырати, и вь молитвахь своихь вьспоминати о нась присно, и неꙁабытноу имѣти кь намь соуштоую любовь, о неиже мнѡга речена быше и не оу по дѡстоанїю кто иꙁрешти тоѥ сподоби се мѣроу. сїю же ꙁаповѣдемь вьсѣмь начело и сьврьшенїе соуштоу раꙁоумѣхѡмь, и сего ради сеѥ дрьжати се дльжны есмы о тѡмь самѡмь Христѣ Іисоусѣ господи нашемь, емоуже слава и дрьжава, чьсть и поклананїе съ беꙁначелнымь его ѡтьцемь и вьсесветымь и благымь и животворештїимь его доухѡмь нынꙗ и присно и вь вѣкы вѣкѡмь. амїнь.

Спасень боуди имѣеи, помиловань боуди написавыи. Писа же се сїа кнїга господиноу Д м и т р о у К а н т а к о у ꙁ и н о у послѣдиимь вь дїацѣхь нарицаемымь т а х а д ї а к о м ь В л а д и с л а в ѡ м ь вь вьсечьстнѣмь м о н а с т и р и п р ѣ с в е т ы е б о г о р о д и ц е соуштее иже вь подкрилїи Ч р ь н ы е Г о р ы, вь дьни великаго и самодрьжавнаго цара моусроманьскаго амире Мехьмедь бега, вь ѡсмое же на десете лѣто царьствїа его, ѡть сьꙁданїа же мира сего вь лѣто ҂ѕуоꙁ. (6977=1469), кроугь оубо сльньца бѣше тогда .е., лоуны же .д., їндїктїѡнь .в.

Ovdje se Vladislav istina ne nazivlje gramatikom, ali dodaje k imenu svom послѣдьнии вь дїацѣхь kao u rukopisima u kojima se nazivlje gramatikom; po tome mislim da se nema za što sumnjati da je i ovaj rukopis pisao isti Vladislav.

Što se u pogovoru kaže da je ovaj rukopis pisan u manastiru bogorodičinu pod Crnom Gorom, nije teško doznati koje se mjesto tu misli: kad se uzme na um da se u našim spomenicima spominje Crna Gora više Žegligova i crkva bogorodičina u žegligovskom kraju ili u samom Žegligovu koje je blizu Skoplja,[1] i da se spominje **ѡбитѣль богородице чюдотворице чрьногорьские ... вь Чрьнои Горѣ вь странѣ Скопльꙗ града**,[2] i najposlije kad se uzme na um da je rukopis Vladisavljev iz kojega je Šafarik štampao život sv. Ćirila pisan u Žegligovu pod Crnom Gorom, onda ne može biti ni najmanje sumnje da je u istom mjestu Vladislav pisao i ovaj rukopis.

O Dmitru Katakuzinu (ili Kantakuzinu), kojemu je Vladislav pisao ovu knjigu, osim onoga što se vidi iz pogovora da je bio prijatelj književnosti i dobrotvor Vladislavu i po svoj prilici kakav gospodar u onom kraju gdje je Vladislav živio, ja u ovaj par ne znam ništa više nego da je i knjige pisao. U Biogradu u biblioteci učenoga društva srpskoga ima rukopis pod br. 25, u kom na listu 197—222 ima molitva Dimitrija Kantakuzina. Natpis joj je: **молитка сь оумилеиїемь кь прѣсветѣи владичици нашеи богородици госпожди сь малою похвалою. творенїе Димитрїа Кантакоуѕина. по стихѡмь: сладчанша меда и сьта.** Tu Dimitrije nariče kako je grješan. Počinje se ta molitva ovako: **вьсѣхь цара и бога мати благаа, вьсѣхь сьдѣтелꙗ рождьши єдина, вьсѣхь живѡть, свѣть же и благостынѭ, вьсѣхь желаемыихь и добрыихь краи, ѡть коудоу наоучоу плакати се, ѡ дѣво; ѡть коудоу научоу молити се, благаа.** A svršuje se: **сїе ти приношоу исповѣданїе, сїе ти приношоу мольбьные гласы, сїе же и малоє похвалєнїе, сїе елико по силѣ, радости моа. прїими ѡ вьсѣхь царице, прїими, прїими и не ѡтрини ни вьѕгноушаи се, прїими иже бога приемьшїи вь чрѣвѣ, прїими ꙗко вдѡвые двѣ цетѣ. дароуи дарь ꙗже хоштеши и волиши. дароуи дарь достѡинь твоеи благости. дароуи ми бога моєго милости. дароуи ѕлыхь свободоу и благыихь сладость, да радѡстьно ѕовоу ти присно: радоуи се. радоуи се вышнїимь и нижнїимь радости, радоуи се прѣрадованьнаа чистаа, радоуи се, ꙗко сь тобою господь.**[3] Poštovani prijatelj moj I. Ruvarac piše mi da je i on u tri druga rukopisa našao tu molitvu.

U rukopisu Vladisavljevu o kom govorim ima 37 članaka; svaki je obilježen brojem kod svoga početka na strani ili u dnu. Na prvom su listu popisani tī članci, ali ne onijem redom kojim u rukopisu idu

---

[1] Vidi u mom rječniku kod riječi **чрьнаꙗ гора, Жеглигово, жеглиговьскын.**
[2] К П. Дмитріева Петковича Обзоръ аѳон древ. str. 34.

jedan za drugim nego po danima kojima su namijenjeni, a budući da nekima nema dana, za to su ispremetani u tom spisku. Iza njega je izgubljeno 5 ili (ako prvi list nije pripadao u prvi svežnjić) 6 lista, te nema početka prvom članku. Ovo su ti članci po redu u kom stoje u rukopisu, od kojih prvomu stavljam natpis po rečenom spisku na prvom listu:

1. **Житїе прѣподобнаго отьца нашего Грїгорїа архїепископа вь Омиритѣхь града Ѳафарωт(ска)** [1] (na listu sadašnjem 2—63).

2. **Страстъ светаго моученика Арефы и дроужины его** (64—73).

3. **Житїе и жительство иже вь светыихь ωтьца нашего и исповѣдника Аѳанасїа великааго архїепископа алеѯандрьскааго** (74—88).

4. **Житїе и жизнь иже вь светыихь ωтьца нашего Грїгорїа архїепископа Кωнстантїнꙗ града, богословка, сьписано Грїгорїемь оученикωмь его** (88—100).

5. **Моученїе светаго и славнаго великомоученика Арьтемїа** (100—107).

6. **Моученїе светыихь моученикь Еустратїа, Аѵѯентїа, Еугенїа, Мардарїа и Ореста** (117—127).

7. **Житїе и жизнь прѣподобные матере наше Ѳеωфаны царице, сьписаное Николаемь дїакωномь светѣишїе божїе великые црькве светаго Лазара, епископа бывша дрїнопольска** (127—131).

8. **Епифанїа їерωмонаха ωбитѣли калистратовы слωво о житїи и о вьспитанїи и лѣтнаго тьнькостнаго показанїа прѣчистые и прѣблагословеные владычице наше богородице и присноддѣвы Марїе** (131—139).

9. **Іпполїта свештенномоученика ω дванадесетихь апостолѣхь, где кьждо ихь проповѣда и когда и где и како скончa се** (139—141).

10. **Светаго Епїфанїа ω .ѕі.-тыхь пророкь ωть коудоу бѣше и где скончаше се** (141—145).

11. **Сповѣсть ω запленїенїи їер(осо)лимьскωмь еже ωть хальдеи** (145—154); u dnu stoji: **ωт лѣтописца Зонарѣ**; list je 155 prazan.

12. **Иже вь светыихь ωтьца нашего Василїа великааго архїепископа Кесарїе каппадωкїискые вь шестодневникь бесѣда .а.—.ѳ.** (156—230).

13. **Прѣдѣлы сь богомь различны по прѣданїю и вѣрѣ светые сьборные и апостольские црькве глаголемии, сьбрани ωть Климента же и инѣхь прѣподобныхь и блаженыхь ωтьць, ихьже подобаеть прѣжде вьсакого оученїа изьоусть наоучати иже помоштїю божїею прѣдстательствовати слωвоу благоучьстїа хотештомоу** (231—236).

---

[1] Taj se grad dalje u rukopisu zove **Ѳафарь**.

*

14. Jovana zlatoustoga **кнїга глаголѥмаа марьгарїте** (237—389); tu je 6 besjeda **о непостижимѣмь**, 6 **на їоудее**, 6 **о Ѡзїи**, 5 **о богатѣмь и о Лазарѣ**, i 3 **о Давидѣ и Саули**. Na kraju toga članka javlja Vladislav ko je preveo besjede koje su u njemu na „bugarski“, po čijem je dakle prijevodu on prepisao srpski: **коньць зде симь богодъхновенныимь слѡвомь, ихьже ѡть еллиньскаго писанїа на бльгарьскып езыкь прѣтвори чьстиѣи и изредиѣи по истинѣ вь ѡтьцехь дпвиыи кури Дїѡнусїе ѡть кнїгы иже вь светыхь ѡтьца нашего Іѡанна златооустааго и езыкѡмь и оусты.**

15. Istoga **слѡво кь сьблазнившим се о злодьиьствѡхь бывающтихь, и людскѡмь и миѡгыхь свештенникь прогнанїи и разврашенїи и о непостижномь** (389—412; list je 413 prazan).

16. Vasilija velikoga **слѡво о еже вьнимаи себѣ** (414—418).

17. Istoga **бесѣда вь реченїе еже ѡть Лоукы светаго еуаггелїа: разороу житинце мое и болшее сьзиждоу, и о лихоимьствѣ** (418—422).

18. Jovana zlatoustoga **слѡво о оусъпшїихь и богатїихь и ништїихь** (422—426).

19. **Иже вь светыхь ѡтьца нашего Андреа архїепископа критскаго слѡво о чловѣчьсцѣмь житїи и о оусъпшїихь** (427—434).

20. **Іѡанна мниха и презвитера Дамаскина о иже вь вѣрѣ оусъпшїихь, ꙗко иже о нихь бываемые слоужбы и благотворенїа полѕоують ихь** (434—441).

21. Vasilija velikoga **слѡво о постѣ** (441—445).

22. **Иже вь светыхь ѡтьца нашего Григорїа нусскаго вь начело светыихь пость** (445—450).

23. **Анастасїа мниха синаискые горы бесѣда реченаа о шестѣмь ѱалмѣ вь входѣ светыихь пость** (450—456).

24. Jovana zlatoustoga **слѡво поученїе имѣе о постѣ и о прѣстоуплѥнїи адамовѣ и о лоукавыихь и блоудныихь женахь** (457—466).

25. **Тогожде Іѡанна златооустааго ѡ чловѣчьсцѣмь житїи и о оубѡ обаче вь соуѥ метет се вьсакь чловѣкь живїи** (466—468).

26. Istoga **слѡво о покаанїи, вь иѥмьже вьспомѣноу и вьсе страсти чловѣчьскые** (468—482).

27. **Прѣподобнаго и богоноснаго ѡтьца нашего Ефрема Сурїна слѡво о оумилѥнїи** (482—486).

28. **Житїе и жизнь прѣподобные матере наше Марїе егуптѣнины, сьписанно Софрѡнїемь архїепископѡмь їер(осо)лимьскыимь** (487—496).

29. **Блаженааго Анастасїа мниха горы синаискые слѡво о светѣмь сьбранїи и о еже не паметозлобьствовати** (496—502).

30. Jovana zlatoustoga **слѡво кь Ѳеѡдороу минхоу испадьшомоу ѡ покаанїи** (502—522; list je 523 prazan).

31. **Повѣсть польѕна ѡ латинѣхь, когда ѡтьлоучише се ѡть грькь** (524—701). Tu je mnoštvo svakojakih polemičkih knjiga. Vrijedno je znati da ih je u vrijeme Vladislava gramatika književnost naša imala prevedene; za to ću ih pojedince spomenuti. Prvo je kao mala crkvena istorija od godine 778 do 1044 (l. 524—528); za tijem: **ѡ латинѣхь, си рѣчь фроугѡхь, ѡть коудоу инзводет се ихь родѡве и о ереси ихь** (528—530); — **писанїе Доминка архїепископа венетїнскаго, еже посла светомоу Петроу, патрїархоу прѣвысѡкаго прѣстола иже вь антїѡхїнскои црькви** (530); — **ѡтьписанїе сьпротивно посланїю семоу** (530—535); — **писанїе Михаила патрїарха Кѡньстантїна града, еже посла кь блаженномоу патрїархоу антїѡхїнскомоу кvрь Петроу о ересехь латиньскыхь** (536—537); — **прѣподобнаго ѡтьца нашего Никѡна ѡть вторые его кнїгы слѡво, еже посла кь презвитероу светаго Сїмеѡна чюдотворца** (537—542); — **исповѣданїе писанно папы римьскаго како и что вѣроують и дрьжеть непрѣмѣнно ть самь папа и фременоурїе и проуїи вьси латине** (542—543); — **ѡтьвѣштанїе светаго и вьселюеньскаго патрїарха кvрь Гюрмана и свештеннаго сьбора его кь посланнымь ѡть папы римскаго фременоуремь и проуїнмь иже сь ним(и) латинѡмь** (543—548); — **Михаила сїггела їер(осо)лимьскаго свитькь изложень о православнѣи вѣрѣ** (548—549); — **истлькованїе светаго изьображенїа вѣры** (549—550); — **изложенїе о православнѣи вѣрѣ** (550 do 552); — **изложенїе дроугое ѡть Іоустїнїана изложено самодрьжца** (552); — **иже вь светыхь ѡтьца нашего Грїгорїа** (Palame) **архїепископа солоуньскаго изложенїе и исповѣданїе православные вѣры** (552 do 554); — **Анастасїа патрїарха божїаго града великые Антїѡхїе и Кvрїлла алеѯаньдрьскаго изложенїе вь кратцѣ о вѣрѣ по вьпросоу и ѡтьвѣштанїю** (554—555); -- **светаго Маѯїма изложенїе о вѣрѣ вь кратьцѣ вьпросити и ѡтьвѣштати вьсакомоу хрїстїанинноу правовѣрноу** (555); — **тогожде о двою сьврьшенноу юстьствоу сыи господа нашего Іисоу Христа** (555—556); — za tijem valja prijeći (ne s pogrješke u vezanju, nego po preporuci pisarevoj) na list 570, a to su: **главизны латиньскые ѡть нихьже мнеть се сьбырати доухь светыи ѡть сына исходити, и сихь раздрѣшенїа Кавасїлою кvрь Ниломь митрополїтѡмь солоуньскымь** (570—639), od lista 639 treba se opet vratiti na list 556, gdje se nastavlja ta knjiga Kavasilina, pa ide do lista 560 gdje se svršuje; — za tijem: **тогожде митрополїта солоуньскаго Нила ꙗвлюенно и ськраштенно кь латинѡмь прѣнїе, ꙗкоже ороудька нѣкаа прѣдьлежештїи хо-**

тештїнмь подвизати се кь латиномь (560—562); — тогожде о начельствѣ папинѣ (562—569); — za tijem treba preko pomenute knjige Kavasiline главизны prijeći na list 639, a tu je: тогожде (Nila Kavasile) слово оуказающтее не ино что растоанїа црькве латиньскые и нашее даже и доселн виновно разбѣ еже не хотѣти папѣ вьселенскомоу сьбороу о имоуштихь распроу расоуждєнїє попоустити i dalje do lista 689 sve Kavasilino onako kako se spominje u Gorskoga i Nevostrujeva opis. II. 2. na strani 473 i 474; — za tijem: сьбранїа латиньска, отьвѣштаваема иже вь светыихь Грїгорїемь архїепископомь солоуньскымь (689—694); — изложенїе Варлаамовихь и Iакїньдиновѣхь злоуъстїи неподобныхь и отьврьженныхь множьства (694—696); — светаго Грїгорїа архїепископа солоуньскаго Паламы оть посланїа его еже кь царици грьчьскои проснвшои оувѣдѣти вь кратьцѣ ересь акїньдиновоу (696—697); — сказанїе монаха кѵрь Давида, како Варьлаамь изьобрѣте и сьстави свою ересь (697—699); — Кѵрїлла алеѯаньдрьскаго бесѣда сь Несторїемь еретикомь (699 700); — изложенїе стиха глаголемаго: господи Iисоусе Христе боже нашь, помилоуи нась (700—701).

32. Житїе и жизнь прѣподобнаго отьца нашего Iларїона, еписк(о)па мегленьскаго, вь немьже и како прѣнесень бысть вь славныи градь Трьновь, сьписано Еѵѳимїемь патрїархомь трьновьскыимь (702—712); na strani gdje se počinje stoji u vrhu ох(товрна) .ка.

33. Житїе и жизнь блаженааго оучителя нашего Константїна фїлософа, прьваго наставника словеньскоу єзыкоу (712—726); na strani gdje se počinje stoji u vrhu: фер(вара) .дı.

34. Слово похвално светыма и прѣславныма оучителема словеньскоу єзыкоу, сьтворшема писмє емоу и прѣложшема новыи и ветьхыи законь вь єзыкь ихь, блаженномоу Кѵрїллоу и архїепископоу паноньскомоу Меѳодїю (726—730); uvrh strane gdje se počinje stoji вь тьжде дьнь.

35. Начело сь богомь кнїгы сїе нарицаемѣи богословное вьсеоороужьство православнѣи вѣрѣ Еѵѳимїа миниха Зигавина (731—743);

36. Jovana zlatoustoga слово на їоудее глаголюштее: тѣмьже женоу вьзеть богь и роди сына, богословїе, и на коньць слова о Авраамѣ и жрьтвѣ его (743—751);

37. Iоанна миниха и презвитера Дамаскїна слово на рождьство христово (751—758).

Izmegju ovijeh članaka najznatniji su danas oni pod brojevima 32. 33. i 34. Ta tri valja vidjeti na po se.

II
ŽIVOT SV. ĆIRILA.

Život je Ćirilov u ovom rukopisu onaj isti što ga je štampao Šafarik po drugom rukopisu istoga Vladislava, deset godina mlagjemu. Ali je gdješto u ovom rukopisu drugačije nego u Šafarika. Neke su izmegju tijeh razlika po sve neznatne, a neke su upravo pogrješke (kojih ima i u štampanom), ali najviše njih popravlja i popunja ono što je štampano a sve su potrebne za posao kojim bi se pripravilo bolje izdanje ovoga djela. Za to mislim da će dobro biti da ih priopćim sve osim onijeh koje se tiču samo pravopisa. Brojevima ću pokazati stranu i vrstu gdje je što u Šafarika; do njih biće riječi koje su u Šafarika, a za njima odvojene dvjema zrncima (:) biće riječi koje ima naš rukopis mjesto onijeh.

1, 1 **мѣсеца — дьнь** nema u natpisu nego na vrhu strane gdje se počinje stoji **феѡ. .ді.** 1, 1 **блаженнаго : блаженааго.** 1, 10 **коꙗждо лѣта : коѥждо лѣто.** 1, 12 **моучениикы, праведными : моученикы и праведныими.** 1, 17 **омрачивше : омрачившїи.** 1, 18 **не хотѣвше : не хотѣвшїи.** 1, 19 **ꙗвлꙗеть : ꙗвлꙗемь.** 1, 19 **сказоуемо : сказаемо.** 1, 24 **драгарьскыи : драгаскыи.** 1, 24 **бѣ : бѣше.** 1, 26 **живыи же сь подроужїемь своимь** nema. 1, 26 **ѡтроуеть : ѡтроучишть.** 1, 34 **емоу хотештоу : томоу благоучьстивомоу моужоу хотештоу.** 2, 2 **рекь : рече.** 2, 7 **слышавша : слышавше.** 2, 7 **сїи : сїа.** 2, 9 **приведеши ю имѣти себѣ подроужїе : приведешї ю себѣ имѣѥ тоу подроужїе.** 2, 13 **оученїе : оученїе кнїжное.** 2, 13 **оученикь : сьоученикь.** 2, 14 **дивоу : дивиоу.** 2, 15 **богатичиштемь : богатиштемь.** 2, 15 **сь ними : сь сьврьстьникы своими.** 2, 16 **ꙗкоже : и ꙗкоже.** 2, 17 **вьзеть и занесе : вьзеть и и занесе.** 2, 20 **ꙗкоже : и ꙗкоже.** 2, 26 **и знаменїе : знаменїе.** 2, 26 **сьтвори : сьтворивь.** 2, 27 **написа : написавь.** 2, 34 **его : емоу.** 2, 34 **наоучи ме : наоучити и.** 2, 36 **ѡтрекль се есмь : ѡтрекль есмь.** 2, 37 **молꙗше се : молꙗше и.** 3, 1 **не хотѣвшоу : не вьсхотѣвшоу.** 3, 3 **о красотѣ : о разоумѣ.** 3, 7 **сьтвори : сьтвори кь господоу.** 3, 14 **по проуаа ѥт се оученїа : проучїихь ѥть се оученїи.** 3, 15 **дїалекзицѣ : дїачицѣ.** 3, 18 **вьси : вьса.** 3, 22 **вь стрьпьты : вь злѡбоу, она тьчїю едина сьматрае и дѣѥ.** 3, 23 **изыти : и изыти.** 3, 26 **и : таже и.** 3, 26 **единою : единою по сихь.** 3, 33 **велми : и велми.** 3, 34 **бываше : бываше, ꙗко и мнѡѕѣмь вьжделѣти и хотѣти присвоити се кь ѥемоу любовїю и ревновати до конца противоу своеи силѣ еже по боѕѣ добродѣтѣльиомоу того прѣбыванїю. ѕѣлѡ бо разоумь его сь проста вьзлюбише вьси.** 3, 35 **не прїимаше : не прїемааше.** 3, 35 **единою же : единою же нѣкогда**

по сихь. 3, 36 твоꙗ красота: твои разоумь. 3, 38 подроужїю: вь подроужїє. 4, 2 стратить: стратигь. 4, 3 юго: ють. 4, 9 сь ипмь: сь ними. 4, 10 .s.: шесть. 4, 14 бѣ же: бѣше же вь та врѣмена. 4, 14 Аниын патрїархь: Анис патрїархь Кѡнстантинꙗ града. 4, 14 ересь: ересь икѡноборноую вь Цари градѣ. 4, 16 изьгнаше его: сьгнаше его сь прѣстола. 4, 17 не можеть бо никтоже противити се: не можеть бо се никтоже противити. 4, 18 тако: томоу. 4, 23 доушею: доушею. 4, 25 Аниын: Анис. 4, 27 обрѣтаеши: обрѣтаеши ты. 4, 29 фїлосѡфь рече: фїлосѡфь же рече. 4, 29 коую: кою. 4, 29 гониль: гониль, ѡтьвѣштаи. 4, 29 ли nema. 4, 35 прьсїи: прьсеи. 4, 35 писана: писана боудеть. 4, 37 оубоудеть: не боудеть. 5, 9 приши: би прѣль. 5, 11 агарѣны: агарани. 5, 14 послѣте: послюте. 5, 15 бѣ: бѣше. 5, 17 агарѣны: агараны. 5, 24 слаждьше: сладьчаише. 5, 25 Геѡргїа: Гюѡргїа. 5, 26 оузрѣше: видѣше. 5, 26 сьдѣлавшее се ѡть ниxь тамо: ѡть богоборныихь агарань сьдѣлавше се тоу. 5, 27 юже: юже. 5, 27 сьтворили бѣxоу: бѣxоу сьтворили. 5, 27 посмїанїе: подьсмѣxь. 5, 28 соуштїнмь христїанѡм вьсѣмь, иже вь мѣстѣ онѡмь живоуштїимь: вьсѣмь иже вь благоуьстїи ѡ Христѣ живоуштїимь хрїстїанѡмь вь мѣстѣxь ѡнѣxь. 5, 29 демонскые: бѣсѡвьскые. 5, 30 дивы: игры. 5, 32 демонскые: бѣсѡвьскые. 5, 35 агарꙗны: агараны. 5, 35 чедь книгь, илоучена: чедь наказана книжными наказанїемь доволнѣ. 5, 35 геѡмитрїи: гюѡмитрїи. 6, 8 кораблюxь: кораблиxь. 6, 9 ови: и ови. 6, 10 льсно: лѣстно. 6, 12 можеть: можете. 6, 12 ничегоже: ничесоже. 7, 12 вамь заповѣдаль: вамь лишьше заповѣдаль. 6, 18 тою: тою. 6, 30 гости: дроуже. 6, 32 ненавидештїимь и гонештїимь вась: ненавидештїимь вась и гонештїимь. 6, 38 ть: тьжде. 7, 3 рекоуште: и рекоше. 7, 5 исмаилитьскоу: измаильтьскоу. 7, 8—11 аште — рече nema toga. 7, 11 исмаильтьско: измаильтьско. 7, 12 ѡтвѣшташе же: ѡтьвѣшташе. 7, 14 искоушаюште его: искоушаюште. 7, 15 хоудѡжьствыxь: хоудожьствїиxь. 7, 18 хвалꙗаше се: хвалꙗше се глаголю. 7, 21 сего: сею. 7, 22 хоудожьствїа: хоудожьства. 7, 23 дивы: игры. 7, 23 насаждень иногда, ѡть землю изииноушть: насаждень и нѣкотораа ѡть иже вь июмь показоуюштїиx се, ѡть земле изиикиноушта. 7, 25 драгѡмь: драгыимь. 7, 27 сраꙗиска: сраꙗинскаго. 7, 29 ꙗ: та. 7, 30 сетиѣе же на свою злобоу ѡбратише се, и даше емоу ꙗдь пити: и ꙗко оубѡ ѡть июго сїа оуслышаше, разгнюваше се и на свою обычиѣ злѡбоу обратнвше се оумыслише оуморити его отравленїемь, и оубѡ растворивше ꙗдь сьмрьтьныи вьдаше емоу испити. 7, 31 рекыи: рекыи вьсѣмь иже вь того искрьниѣ вѣровавшїимь. 7, 32 избави и того тогда невреждениа: сьхрани того неврѣждениа ѡть пагоубнаго

оного напоенїꙗ. 7, 34 **и: таже по сихь оубо.** 7, 36 **не оставлꙗе: не оставлꙗе ѡть ихьже томоу на пиштоу тѣлесноую ѡбрѣсти когда оулоучаше се что.** 7, 38 **светыи дьнь нѣкоторыи: светыи нѣкоторыиже дьнь.** 8, 3 **.е.: петь.** 8, 5 **.е. златинкь: десеть златникь.** 8, 6 **молитвоу: и молитвоу.** 8, 7 **бесѣдоуе: бесѣдоуе. нѡшть оубо и дьнь вынoу сь братомь своимь вь сихь оупражнꙗаше се, и сице свое житїе чьстнѣ оуправлꙗе, и вьсхожденїꙗ же вь срьдьци своемь полагае, и кь троудомь же троуды прилагае, велми еже по бозѣ вь добродѣтѣлехь прѣдь оуспѣвааше. нь о сихь оубо нынꙗ вь селико.** 8, 8 **оубо вь то врѣме: тогда.** 8, 8 **царю: царю грьчьскомоу.** 8, 9 **единаго: единого.** 8, 10 **инїи: ины.** 8, 11 **еврей же оустеть: еврене моудеть.** 8, 13 **наша вѣра: вѣра наша.** 8, 14 **дроужбоу и любовь: любовь и дроужбоу.** 8, 16 **прѣприте: прѣприть.** 8, 22 **богь: господь,** 8, 23 **тї: ты.** 8, 26 **осьмь: и о семь.** 8, 26 **прѣложь: прѣложи.** 8, 30 **чисти: чтати.** 8, 32 **же** nema. 8, 34 **роушькыми писмены: роушкымь писменемь.** 8, 36 **различїи: различїе.** 8, 37 **и вьскорѣ: вь скорѣ.** 9, 1 **помоливь: и помоливь.** 9, 1 **вь бога: богови.** 9, 1 **ѡ светѣмь: светѣмь.** 9, 4 **дошьдьше: и дошьдьше.** 9, 9 **ѡть иже тамо соуштїихь** nema. 9, 11 **прѣдьложивь: прѣдьложивь емоу.** 9, 12 **емоу: томоу.** 9, 12 **вьзвратпвь: вьзврати.** 9, 13 **вльчьскы: вльчьчькы.** 9, 16 **повелѣнїю: сьмотренїю.** 9, 16 **оукротѣше: оукротише се.** 9, 17 **ѡтпоустише и: ѡтьпоустише и сь миромь, тако.** 9, 21 **сьиде се: сьиде се сь инмь.** 9, 27 **прьсїи: прьсеи.** 9, 27 **ѥ износимь: износимь ѥ.** 9, 32 **моудрѡсть: моудрѡсть, ꙗкоже хвалиши се.** 9, 35 **чьсть: честь.** 10, 4 **единаго: единого.** 10, 5 **единаго: единого.** 10, 9 **единаго: единого.** 10, 16 **вѣкы: вѣкь.** 10, 17 **їоудеи: їоудене.** 10, 19 **немень: неме.** 10, 25 **чьстьнѣишее: чьстьнѣиши.** 10, 29 **како можеши иного болешта исцѣлити: како бо можааше инако болештїи исцѣлити се.** 10, 37 **вь оньже: вь ньже.** 11, 5 **сказаемихь: сказаеми.** 11, 11 **рекоше: рекоше же.** 11, 12 **истиньноу: истиньно.** 11, 13 **же** nema. 11, 14 **минмь: минмь ꙗко.** 11, 14 **фїлосѡфь же рече: онь же рече кь инмь.** 11, 19 **доуше: доуша.** 11, 26 **азь бо: азь оубо.** 11, 26 **нарнчеть: нарицаеть.** 11, 29 **моужемь: людемь.** 11, 33 **извѣдохь: изведохь.** 11, 36 **вьздвигше: вьздвигшеи.** 11, 37 **дѣемь: творимь.** 12, 7 **Ѥзекїилемь: Іезекїилемь.** 12, 14 **ѥ: и.** 12, 16 **и вьпросите на стьзи господнн вѣчные** nema. 12, 19 **послоушаимь: послоушаемь.** 12, 24 **ѡть пророкь** nema. 12, 25 **быти имать: имать быти.** 12, 26 **пришло: еште пришло.** 12, 32 **ѳїмїамь: кадило.** 12, 34 **сїꙗ ꙗже: се, ꙗкоже.** 12, 36 **хранити: храните.** 13, 2 **томь: томоу** (može se i tako čitati). 13, 7 **Іаковь: и Іаковь.** 13, 10 **инаго: иного.** 13, 14 **оутрьгыи: оустрьгыи.** 13; 15 **сказаемь: сказае.** 13, 22 **христїаньско ли:**

хрнстїаньское лн бо. 13, 22 нынꙗ: нынꙗ н. 13, 23 рнмьлꙗне: рнмлꙗне. 13, 23 прнлѣжаахоу: прнлежаахоу. 13, 25 оставнте: оставнсте. 13, 30 Нсаїн: Нсаїа. 13, 34 нгоумень: вождь. 13, 36 времене: врѣмене. 13, 36 Іеремїа: н Іеремїа. 13, 37 моужьскь: моужьскын. 14, 1 рождьство: рождьства юе годь. 14, 8 села: жнлншта 14, 10 рекоше: рекоше же. 14, 14 ѱалмѣхь: ѱалмѣ. 14, 17 прѣдложнше: прнложнше. 14, 17 хрнстїаны: хрїстїане. 14, 18 сконуавшоу: сконуавшоу то. 14, 19 бо: оубѡ. 14, 20 ть е сьвршн: ть н сьврьшн ю. 14, 21 юмоу: ю. 14, 25 далю: далюе. 14, 27 оутрапль: оутрапльвь. 14, 29 оубо: бѡ. 14, 34 лежить: лежеть. 14, 34 же: же оубо. 14, 36 прнкладно: прнкладьнь. 14, 36 клннын: кльнын. 14, 36 ѡрьстьмн: орьстнмн. 14, 36 нзрѣдныи: нзреднын. 14, 37 нареуемь лн вы: нареуе молнтвы (jamačno pogrješka). 14, 38 творнтн н кланꙗтн: творнте н кланꙗете. 15, 2 ннѣхь мнѡгь ѡбразь: ныыхь мнѡгыхь ѡбразы. 15. 3 богоу: боговн. 15, 3 н уьсть творнмь: н снмь подобноую вьздаваемь пѡуьсть. 15, 4 демоньскынхь: бѣсовьскынхь. 15, 8 унстымь: унстынмь. 15, 14 нстыхь: н светыхь. 15, 14 прѣложн: прѣдьложн. 15, 16 горештен: горештїн. 15, 21 вѣроу нмемь: вѣроуемь. 15, 31 дѣюште: твореште. 15, 34 добрѣн: добрѣншїн. 16, 1 пакость nema. 16, 4 враувьство: враувевство. 16, 5 пїюштн: пїюште. 16, 7 враувьства: враувевствоу. 16, 10 пакы же ѡтвѣшта фнлософь: добрѣ рекосте nema. 16, 11 ѡстротоу: остротою. 16, 24 нзблѣль: нзблель. 16, 28 власть nema. 16. 34 нже: н нже. 16, 35 оузрнть: оузрнть самь. 16, 38 вась: нась. 17, 3 крьстнше, крьстн. 17, 3 ннхь: ннхь тогда. 17, 6 вѣроу хрнстїаньскоую: хрнстїаньскоую вѣроу. 17, 8 волею: вьсѣмь своею волюю. 17, 8 прїателн: прнателю. 17, 10 даа: дааше. 17, 11 то: сїе. 17, 14 поустыхь: поустынныхь. 17, 18 їсраилнтѡмь: їсраилтѣнѡмь. 17, 24 ютрѣ: за оутра. 17, 25 богоу: господоу. 17, 26 фнльсцѣ: фнлїцѣ. 17, 26 сьрасль се: сьрасль же се. 17, 27 дѣахоу: творахоу. 17, 27 нарнцаюште: нарнцаюште того. 17, 27 женскоу: женьскомоу. 17, 28 оуслышавь: слышавь. 17, 29 троуднтн: потроуднтн. 17, 30 вь вѣуноую моукоу шлн: вѣуноую моукоу наслѣднлн. 17, 31 такон велнцѣ н добрѣ: тако н вьсакон. 17, 31 то лн: н. 17, 32 ѡгнь: сьжеженїе. 17, 36 ѡть нась nema. 18, 2 гредоу: се гредоу. 18, 4 спасенные: спасаемынхь. 18, 4 фоуль: фоудь. 18, 10 оуглаголавь: оувѣштавь. 18, 13 трн десеть: н трн десеть. 18, 14 н повелѣ: повелѣ. 18, 14 е: его. 18, 17 царьградь: царнградь. 18, 18 есть вь светѣн Софїн: вь светѣн же Софїн бѣше. 18, 19 соуть: бѣхоу. 18, 19 пнсмена жндовьскы н самарѣньскы, граны напнсаны: пнсмена жндовьскынмн н самараньскынмн словесн напнсана. 18, 21 еже есть: бѣше

же. 18, 23 дроугы грань: дроугаа словеса. 18, 24 сътворена: сътворенаго. 18, 25 третїи грань: третїе числo. 18, 28 пророчьство: число. 18, 32 оустнмь: илоучаемь 18, 35 ны бы: би ны. 18, 36 да се выше и ины страны зреште подобили намь: да се и иные страны зреште вь нас подобет се намь. 19 1 сьтвори и: сьтвори. 19, 6 то: и. 19, 7 то: и. 19, 8 и еретичьско: и и еретичьско. 19, 9 оуемь: и оумомь (pogrješka). 19, 10 ѿтврьзаеть: ѿтврьзае. 19, 12 є nema. 19, 12 емоу богь: богь емоу. 19, 14 испрьва: еже искони. 19, 14 оу: ѿть. 19, 16 многы: мнѡгыми. 19, 17 иже велить: хотеи. 19, 18 стежаль: вьздвигль. 19, 18 ымии: ымии испльнити се твоемоу прошенїю. 19, 21 поути посаахѡмь: послахѡмь ти. 19, 22 є богь явн: есть богь явиль се. 19, 30 подобно: подобиѣ. 19, 33 вьдасть нхь оучнти: вьдасть емоу оучити е. 20, 4 ѥсть тькмо: тькмо ѥсть. 20, 5 грьчьскын: и грьчьскын. 20, 5 достоить славоу богоу вьздаати: славоу богоу подобно вьздаати ѥсть. 20, 6 сьпричьтиици: сьпричестиици. 20, 7 бравь: бравь же. 20, 7 ꙗко: ꙗкоже. 20, 8 побѣждь: и побѣждь. 20, 8 нарече е: нарече ихь. 20. 11 велегласы: вельгласы. 20, 11 вьсь: вьсакь. 20, 12 деветь: .ѳ. 20, 16 хвальноую: хвалєнїа. 20, 25 оуже nema. 20, 27 отпоуштенноую: поуштенноую. 20, 28 иже: ѥже. 20, 30 светить: сьвести. 20, 30 Коцьль: Коцли. 20, 32 вьда: вьдасть емоу. 20, 32 пети: петь. 20, 33 проводи и: проводи его. 20, 33 и не вьзеть же: не вьзеть же ть. 20, 35 ѿть обою nema. 21, 1 словеномь: словенемь. 21, 2 апостоли: апостоль. 21, 3 вѣмы: вѣмь. 21, 4 и nema. 21, 10 народь много зилемь: роды зилемь доволны. 21, 11 армены: армѣны. 21, 12 тyрьси: тоурьси. 21, 15 господеви: господоу. 21, 18 бога: господа. 21, 19 вь еуаггелїи же: и вь еуаггелїи же иже ѿть Іѡанна. 21, 20 тьжде: вь томьжде. 21, 24 є: ихь. 21, 26 вь nema. 21, 30 и єзыкы: єзыкы. 21, 34 ключь: ключе. 21, 35 кореньѳїѡмь: кѡрїньтїомь. 22, 4 разоумѣете: разоумѣет се. 22, 8 боудоу: боудоу подобьнь. 20, 10 просите: приносите. 22, 13 что оубо ѥсть: что оубо. 22, 16 вѣсть: вѣдеть. 22, 20 младьньствоуите: skraćeno, te se može čitati младѣньствоуите. 22, 23 вѣрнымь, нь невѣрнымь: невѣрнымь нь вѣрнымь. 22, 23 пророчьство не невѣрнымь нь вѣрнымь: пророчьство невѣрнымь. 22, 24 коупѣ: вь коупѣ. 22, 26 дѣеть: дѣете. 22, 28 и таинаа: и тако таинаа. 22, 31 вьса: вьсе же. 22, 31 бываюуть: бываеть. 22, 33 и единь: единь. 22, 36 сѫдештомоу: вѫдештомоу. 22, 37 оучеть се и вьси nema. 22, 37 оутѣшають: оутѣшеть. 22, 37 и доуси: доуси. 22, 38 бо nema. 23, 3 хоштеть: хотеть. 23, 8 ревноуите: разоумѣвайте. 23, 9 же nema. 23, 10 ѿтьцоу: богоу ѿтьцоу. 23, 13 но нь: за него. 23, 16 римьска:

римьскаго. 23, 16 **сьтвори: его ради сьтвори.** 23, 18 **ꙗкоже паүе: да ꙗкоже.** 23, 19 **плѣнишїихь нꙁбавише се: плѣнившїихь роүкь абїе нꙁбавише се.** 23, 20 **фатаꙗь: фотида.** 23, 22 **гондрихоү: гондроүхмоү.** 23, 24 **петронилы: петрониди.** 23, 25 **пѣше** nema. 23, 29 **седми: седмь.** 23, 30 **достоинoү: достоинoүю.** 23, 31 **вьꙁпрашающте: вьпрашающте.** 23, 32 **ѡ вьсемь: ѡ нхьже аште хотѣаше кто.** 23, 32 **прїимахоү ѡть нѥго: ѡ вьпрошенїихь своихь прїемлюште ѡть нѥго радостии вь свое пакы вьꙁвраштаахоү се домы.** 23, 33 **етерь: нѣкын.** 23, 34 **не оү: оүже еште.** 24, 5 **и** nema. 24, 18 **трнеꙁыүноүю: трнеꙁыүные вѣры.** 24, 19 **своꙗ: твоꙗ.** 24, 23 **острештее: подвиꙁающтее.** 24, 26 **лобьꙁа: лобꙁавь.** 24, 28 **нь: и.** 24, 31 **.҂sтоꙁ.-е: .҂sто.** 24, 31 **грѣкомь: грькомь.** 24, 38 **дрьжа и: дрьжа.** 25, 6 **ми** nema. 25, 6 **любо: оүгодно.** 25, 14 **боле: вештьшее.** 25, 15 **свѣтити: светити** (skraćeno, te se može tako čitati). 25, 17 **вѣковь: вѣкомь.**

Što je k ovom djelu dodao Šafarik pod natpisom „přídavek z rk. lvovského II“, toga ni u našem rukopisu u ovom članku nema, a i ne može pripadati k ovom djelu, jer i ovo djelo i rečeni „dodatak“ ima svoj završetak. Vidjećemo odmah kuda pripada taj dodatak.

III
POHVALA SV. ĆIRILU I METODU.

Što je Šafarik štampao kao dodatak k životu Ćirilovu pod natpisom „přídavek z rk. lvovského II“, to je u ovom rukopisu svršetak osobitoga članka, koji u ovom rukopisu stoji pod brojem 34 i kojemu sam natpis spomenuo naprijed megju natpisima pod istijem brojem. Pa i to što je Šafarik štampao, kad se isporedi s ovijem rukopisom, mislim da nije teško poznati da je u rukopisu ruskom koji je Šafarik upotrebio vrlo iskvareno. Za to mislim da ga treba priopćiti svega. Evo ga:

Богоү и спасоү нашемоү Інсоүсоү Христоү мнѡгынмь и неиꙁреүенимь үловѣколюбїемь помиловавшоү родь үловѣүьскын, не трьпе сьꙁданїа своего лъстїю дїаволею одрьжима, смѣри себе волею и вьпльти се ѡть светаго доүха и ѡть прѣүистые и славные богороднце и присно дѣвы Марїе на ꙁемли ꙗви се и сь үловѣкы поживѣ, вьсь ѡбраꙁь бывь тѣлесе нашего, ѡбраꙁь бывь пльтїю своею, да оүмираюштен о Адамѣ о Христѣ Інсоүсѣ ожнвоүть. ть бѡ ѥсть мирь нашь по апостолоү сьтворнвын обое вь едино и прѣграждеиїе вражди раꙁдроүшн и крьстѡхь оүбивь враждоү прьвѣньць бысть иꙁ мрьтвыихь. собою настави үловѣүь родь на нетлѣнїе,

вьшьдь на небеса сѣде о десноую прѣстола величьствїа на высѡкыихь, ꙁаповѣдь давь родоу чловѣчьскомоу искоусноу, хоте вь послѣднꙗа врѣмена прїити и соудити живыимь и мрьтвыимь и вьꙁдати комоуждо противоу дѣлѡмь его ꙗко праведныи соудїи, не бо хоштеть сьмрьти грѣшникоу нъ обраштенїю и покаанїю, не остави бѡ сьꙁданїа своего милостивыи богь и не ꙁабы дѣло роукоу своѥю, нъ и на та лѣта и врѣмена иꙁьбра моуже и ꙗви дѣла ихь и пѡдвигы людемь да быше тѣмь подобеште се живѡть бесконьчныи обрѣли, и по тѣхь пророкы и апостоли и моученикы и праведные моуже и оучителѥ, еже и сьбысть се и вь сьи вѣкь нашь. рекшоу бѡ: слѣпыи проꙁреть, глоусїи оуслышеть книжное слѡво и вьси вьꙁглаголють раꙁличьныими єꙁыкы величїа божїа. бѣше оубѡ вь градѣ Солоунѣ моужь нѣкыи именемь Лъвь, чловѣкь непорочьнь, истиньнь, богочьтьць, освѣнѥ се ѡть вьсакое ꙁлѡбы, испльнѥ ꙁаповѣди божїе по Їѡвоу, живыи вь кротости и благоговѣинствѣ. роди же сынѡвь седмь ꙗкоже и онь, о немже и пророкь глаголеть: блажень моужь боеи се господа, вь ꙁаповѣдехь его вьсхоштеть ѕѣлѡ, силно на ꙁемли боудеть сѣме его, родь праведныхь благословит се, слава и богатьство вь домоу его, и правда его прѣбываеть вь вѣкы вѣка. ис того бѡ корене вьсїаста двѣ светилѣ ѡтьрасли свѣтоꙁарные, богоданьнь плодь на себѣ носешта, и житїе непорочно ѡть юнѡсти имоушта. прѣмоудрость бо себѣ ꙗко сестроу сьтворша тѡю оукрасиста доушоу и оумь, дроугь дроуга прѣспѣваше, моудрѡстїю цьвтоушта присно ꙗко цвѣтци благооуханныи, рожденїемь же мьнїи сын блаженыи Кѡнстантїнь. Авраамь прѣдѣдь христовь вѣрою прѣселникь бывь и пришльць вь ꙁемли тоуждеи, дроугь божїи нарече се, и ꙁа вѣроу обрѣꙁанїе прїеть вѣрою ѡтьць єꙁыкѡмь многомь нарече се. Сїа же светаа и прѣславнаа ѡтьца и оучителꙗ тоюжде вѣрою оукрасивша се, тыежде добродѣтѣли сьврьшиста, прѣселника бѡ быста ѡть ѡтьчьства своего и пришльца вь ꙁемлю тоуждоу, ꙁаконь же ѡть бога прїемша не своемоу племени ꙗкоже Авраамь нъ єꙁыкоу иже не раꙁоумѣше десницє божїе, нъ емоуже притькнѣхоу, томоу се порабоштьше кланꙗхоу ꙗко богоу, твари вь творца мѣсто, ꙁавѣть необрѣꙁанїю прїемша ꙗкоже Авраамь, нъ крьштенїе вь оставленїе грѣхѡвь вь вѣкь прѣбывающтее, самѣмь сьврьшень и прѣдань богомь нашимь Їисоу Христѡмь. Мѡуси же такожде сь Аарономь вь їереихь его богь Фараѡнови нарече се моуками раꙁличьныими Єгупта оумоучивь божїе люди иꙁведе иꙁ работи ихь вь дьне стльпѡмь облачномь а вь ношти стльпѡмь ѡгньнѡмь. и раꙁдѣли море и проведе ѥ вь поустыню по соухоу, а противные погроуꙁи вь беꙁдьноу. вь поустыни же напои ѥ пораꙁь камень и хлѣба аггелскаго насыти ѥ. ꙁаконь же ѡть бога

прїемь испрошь божїимь прьстомь написань на скрижали каменны и прѣдасть людемь вь сьхраненїе и послоушанїе. Сїа же прѣблаженнаа и богооугоднаа чловѣка иничьже мьнша тѣхь ꙗвиста се, тогожде доуха напоена сь выше, соугоубѣ благодѣти сподобльша се, люди изведоста из многомрачьнаго дїавольскаго мора, мысльнаго Фараѡна погроужьше и вьсоу силоу его потрѣбиста, вѣрою своею вьоружьша се и силою крьстною. не вь поустыню же вьведоста, нъ вь свѣть богоразоумїа настависта. не ис камене вѡдоу изведоста ꙗкоже она, нъ истекшоую крьвь и вѡдоу ѡть прѣчистыихь ребрь господа нашего Iисоу Христа вѣрнымь вѣчноую пиштоу и бесконьчныи живѡть вь спасенїе прѣдаста и законь божїи соугоубо прѣложивша вь новыи езыкь прѣдаста писмена сьтворша емоу, иже се бѣ ѡть прѣмоудрыихь оутаило и разоумныихь, сїе ѡтькрьвено бысть младѣньцемь и вь послѣдиїи вѣкь сима не на скрижалеи каменныихь написань, нъ на скрижалѣхь срьдьць пльтѣнь, не скрозѣ ѡблакь и мьглоу и боуроу глаголань, нъ самѣмь господомь Iисоу Христѡмь сьврьшень и прѣдань, не сѣни слоужителꙗ, нъ истинѣ проповѣдника быста. не кропленїемь крьвы юнче и козлꙗ, нъ кропешта и очиштаюшта скврьиные кь пльтьсцѣи чистотѣ светынмь крьштенїемь. не тѣло едино очиштаюшта, нъ доушевноую свѣштоу вь срьдьчнѣмь селѣ вьсѣмь вьжаста ни закланнѣи жрьтвѣ проповѣдника быста или слоужителꙗ, нъ безкрьвнѣи и мирнѣи и доухѡвнѣи слоужбѣ слоуѕѣ и прѣдателꙗ ꙗвиста се, апостолѡмь сьпроужника, на тожде дѣло изьбранна, крьсть сьмысльно на рамо вьсприїемша и вьсоу вьселенноую обыдоста испльнꙗюшта оученїа, вь нихьже они не постигоше или оудрьжанїемь поути или за оумноженїе иныихь страиь ближныихь, вь нихьже рождьше се ꙗко лоуче сльньчные свѣтомь богоразоумїа просвѣтиста вьсь мирь. и по тѣхьжде стопамь сїа ходиста и тогожде доуха напоена ѡть бога и томоу словеси быста проповѣдника и нова апостола, не на тоужде мь основанїи своe дѣло положьша, нъ из нова писмена вьображьше и сьврьшиста вь езыкь новь. послѣжде вьсїаста ꙗко оутрьнꙗа ѕвѣзда, и ѡть сльньца свѣть прїемлюшта свѣтлѣишїи ꙗвлꙗют се ꙗкоже наемни дѣлателе вь виноградь понесшїи тѧготоу дьнїи и варь, сь пришьдьшїими вь прьвыи на десетїи чась равнѣ мьздѣ сподоблени быше божїе благодѣти. тако изволише и вь послѣдиїи вѣкь дѣлоу томоужде ꙗвити сїа новаа проповѣдника и свѣтилника вьсеи вьселеннѣи, ꙗже пѡдвигомь добрыимь и вѣрою крѣпко прѣпоꙗсавше чрѣсла проидоста ꙗкоже сльнце тьмнаа мѣста стопами своими и просвѣтиста, и вьсакоу мьглоу еретичьскоу и поганьскоую попалиста доухѡвнымь ѡгнемь не поштедѣвша своихь доушь ни тѣлесь, нъ вьсегда борешта се по правѣи вѣрѣ сладко испити христовоу чашоу,

вь срацинѣхь и вь козарѣхь ꙗвиста се непобѣдима. нъ ꙗкоже Давидь иноплеменника иногда низложивь грьдыню его побѣди прѡѡбразивь троицоу трїими каменьми и своимь емоу мьчемь главоу ѡтьсѣкь и пѡхвалоу прїемь вь тьмахь ѡть синѡвь Їсраилєвь, такожде и сїа ѡтьца триупостаснаго божьства слоуѕѣ соушта и проповѣдника вь сьборѣ срациньсцѣмь и жидовьсцѣмь обрѣтоста се своими ихь кнїгами и єзыкѡмь махметови бледи и жидовскоую злѡбоу доуховиыимь мьчемь ѡтьсѣкоста и потрѣбиста ꙗко плѣвель и попалиста доухѡвною благодѣтїю, и слѡво господнє вьсѣаста ꙗко пшеницоу вь срьдьчнѣмь селѣ, и вьсе насладиста медотоучными словеси, трибезначелное божьство ꙗсно исповѣдаста и сказаста вь єдинѡмь соуштьствѣ и равносїающте, ѡтьць и сынь и доухь светыи. и тако оуловиста ꙗко рыбы словесною мрѣжею и крьстиста ѡть козарь честные чеды двѣ стѣ моужїи развѣ жень и дѣтїи, и трьгоубоу пѡхвалоу ѡть вьсѣхь цареви прїемша прѣидоста ѡть тоудоу на западные страны благовѣствоующта слѡво божїе вь єзыкь новь, и вьсь црьковныи законь прѣложивша ѡть грьчьскаго єзыка вь свои єзыкь прѣдаста имь, трпезычноую злѡбоу низложьша потрѣбиста и ꙗко плѣвель ѡть пшенице ѡтьврьгоста, и чисто црькви светоѡбразно жито прѣдаста. вь западныихь же и паноньскыихь и моравьскыихь странахь ꙗко сльньце вьсїаста, мракь грѣхѡвныи ѡтьгнавша просвѣтиста писмени, и оученикы наоучивша црьковномоу чиноу испльнь, и тако теченїе сьврьшиста и поути се ꙗста римьскаго, апостольскоу прѣстолоу поклонити се, носешта сь собою доухѡвныи плодь на свештенїе. ꙗже слышавь апостолїкь Андрїань изыде противоу има далече ѡть града римьскаго, и тако прїеть ихь ꙗко и аггели божїе, и оученїе єю вьзлюбивь и постави блаженааго Меѳѡдїа презвитерѡмь и оученикы ихь. приближи же се врѣме покои прїети светомоу ѡтьцоу нашемоу и оучителю Кѡньстантїноу фїлосѡфоу, видѣвь же ѡтькрьвенїе ѡть бога о покои своемь ѡблѣче се вь чрьны ризы, и дьнь же нарече прѣставлєнїа своего, и прѣбысть до нєго дьнїи .не. веселе се и славе бога; и тако почи о господи вь лѣто .͵ѕтоз. и приложи се кь ѡтцемь своимь и пророкѡмь и апостолѡмь и моученикѡмь и вьсѣмь светыимь, и положише и вь црькви светаго Клименьта, идеже начеше мнѡгаа исцѣлєнїа бывати ѡть честные раки его, слѣпїи абїе просвѣштати се, недоужныи исцѣлѣвати се, бѣсы исходити. сїа же видѣвше римлꙗне, паче приложише се кь светыни его, освештьше прѣчьстнаго и богоносиаго Меѳѡдїа на архїепископьство на столь светаго Андроника апостола, єдиного ѡть седмь десете вь Панонїе, и послаше его на страны словеньскые оучити єзыкь ихь написавше епїстолїю сице кь кнеземь страны тоє Растиславоу и Светоплькоу и

Коцлоу: Андрїань епископь рабь вьсѣмь божїимь рабѡмь кь Растиславоу и Светопльковоу и Коцлоу. слава вь вышнїихь богоу и на ꙁемли мирь, вь чловѣцѣхь благоволенїе. ꙗко ѡть вась слышавше доухѡвныѥ радости ѥже имате на спасенїе, послахѡмь брата нашего чьстнаго Меѳѡдїа свештена на епископьство на страны ваше, ꙗкоже ѥсте просили оу нась, да вы наоучить вь єꙁыкь вашь прѣлагаѥ кнїгы, да испльнит се пророчьское слѡво, ѥже глаголаше: хвалите господа вьси єꙁыци и похвалите его вьси людїе, и вьсакь єꙁыкь исповѣсть ꙗко Їисоусь Христось вь славоу богоу ѡтьцоу аминь. и вь еѵаггелїи же рече господь посилаѥ своѥ оученикы: шьдьше наоучите вьсе єꙁыкы крьстеште ихь вь имѥ ѡтьца и сына и светаго доуха и оучеште ихь блюсти вьса елика ꙁаповѣдахь вамь. и се аꙁь сь вами ѥсмь вь вьсе дьнїи до скончанїа вѣка, аминь. Вы же чеда вьꙁлюблѥнна послоушаите оучителꙗ божїа, еже вь послѣдниꙗ врѣмена дань бысть вамь вашего ради спасенїа, пооучаюште се раꙁоумно, плоды достѡины сьтворите, и прїимете вѣньць нетлѣнныи вь семь и вь боудоуштемь вѣцѣ сь вьсѣми светыими вь вѣкы, аминь. Дошьдь же Меѳѡдїе вь страны моравьскые, и вьси людїе иꙁыдоше сь радостїю вь срѣтенїе его. и тако прїеше его ꙗко аггела божїа. и ѡтьврьꙁоше се очеса слѣпыихь, и оушеса глоухыихь оуслышаше, и єꙁыци вльхвоующтїи вьꙁглаголаше славоу богоу, и имиже оусты бѣхоу прьвѣе жрьтвы непрїаꙁнемь вьꙁдаали и на вьсѣхь мѣстѣхь бога хоулили, тѣмыжде пакы и дѣти ихь словесныѥ и нескврьнныѥ слоужбы богоу вьꙁдаюште ꙁа вьсь мирь бѣхоу, и на вьсакѡмь мѣстѣ богь прослави се вь єꙁыкь новь, ѥмоуже ꙗви се проповѣдникь и апостоль новыи, вьсїа ꙗко сльньце, мьглоу невѣдѣнїа ѡтьгна и богораꙁоумїа свѣтомь вьсѣхь срьдьца просвѣти кротостїю и сладостїю, и вьсе любовїю кь себѣ приведе, ученїе своѥ сьврьши и вѣроу сьблюде и црькви оукраси пѣсньми и пѣньми доухѡвныими. и тако почи о господи вь лѣто ҂ѕтчд. и приложи се кь ѡтьцемь и патрїархѡмь, Авраамоу и Їсаакоу и Їакѡвоу, и вьсѣмь себе оуподоби, вьсѣмь ѡбраꙁь на себѣ понесе, овѣмь равьнь бысть, иныимь мьнїи, дроугыѥ прѣспѣваѥ силою доухѡвною и благодѣтїю и пѡдвигомь, вьсїавь ꙗко сльньце лоучами, притьчныимь скаꙁанїемь, егоже помышлꙗюште медоточнаа словеса нѣсть чесомоу приложити сладости доуховныѥ. тѣмьже коѥ похвалѥнїе вьꙁдамь вамь, троуждьшема се толико Христа ради вь вьсточныихь и ꙁападныихь и сѣверныихь странахь, не нштоуште врѣменныихь, и тлѣнныихь, нъ вѣчныихь и бесконьчныихь, крьсть господьнь моужьскы вьспрїемша, и тѣмь оледѣвшоую ꙁемлю грѣхѡмь отрѣбльша, вьсѣаста доуховноѥ сѣмѥ, и чисто црькви жито принесоста, дьневноѥ оученїе, имьже сїаете ꙗко свѣтила вь вьсемь мирѣ, бѣсѡвьскоую хоулоу и вьсоу ересь прогнавша,

велицїи оубѡ стльпи цркьви христовѣ быста, небеснаа чловѣка и ѕемльнаа аггела, вь пльти беспльтное житїе стежаста. блажено юсть чрѣво носившее ваю и вьѕдоившее, класа мнѡгоплодна, ныьже напитаста алчюштее еѕыкы и жедные напоиста живѡтнаго пива, непрѣстаюштоую пиштоу источиста вьсѣмь обилно. кто оубо можеть дѡстоинноу пѡхвалоу ваю исповѣдѣти? вы бѡ ꙗвиста се равна небеси, и подьнебесноую вьсоу прошьдьша стопами своими, мирь вьсь осветиста. благословень еѕыкь ваю, ниже насѣасте доухѡвнаа словеса на спасенїе бесчисльнїнмь еѕыкѡмь. богодьхновенные дары ѡть бога прїемша мракь невѣдѣнїа вьсоудоу прогнаста. собою ѡбраѕь вьсѣмь прѣдьлагаюшта и ѡть оусть доухѡвноую сладость источаюшта и поганьствоу вьсемоу раѕдроушиника ꙗвиста се и еретикѡмь сьпостата и бѣсѡмь прогоиника, свѣть омрачениынмь, оучителїе младѣнцемь, алчюштїнмь неоскоуднаа пишта, жеждоуштїнмь непрѣсѣцаемыи источникь, нагынмь обилно одѣанїе даюшта, сирїнмь помоштника, страиннынмь прїемника, болнїнмь посѣтителꙗ напаствоуемынмь ѕаштитника, слѣпїнмь свѣтодателꙗ, влаюштїнм се вь мори житенсцѣмь великаа надежда, стѣна и покровь прибѣгаюштїнмь кь вамь, їоудеѡмь сьпостата, исповѣдника светѣи троици, сьврьшителꙗ божїю сьмотренїю, и величїю божїю слоужителꙗ, источника божїю словеси, недвижима стльпа христовѣ цркьви, печать правды, штить вѣрѣ, шлюмь спасенїа, клась мнѡгоплодьнь, лоѕа медоточнаа, сьты медовиыи словеса ваю, ныьже насладиста вьсоу вьселюнноую, ꙗко бисерь мнѡгоцѣнниыи источникша скровишта господнꙗ, вьмѣстилишта божїа сьмотренїа, обитѣлишта светаго доуха, сьсоуда иѕьбраннаа пронесьша име христово по вьсеи ѕемли, крьсть на себе понесша, врѣменнаа прѣѕрѣвшаа, и вѣчныихь наслажденїе вьспрїемша, непрѣстанно прѣподобнаа и истиннаа пастыра, ѕа иѕьбранное стадо ваше прилежно молита се, страсти и бѣды и напасти ѡтьгонешта, просвѣтита ни срьдьчные очи и оумь оутврдита, дѡстоино послѣдовати стопамь вашимь, немошти наше вьѕемлюште, сь выше силоу подадита да дѡстоино о Христѣ поживше наслѣдиници боудемь троудѡмь ваю, и проповѣдиници правѣи вѣрѣ, юже ни юсте прѣдали, да вьси единогласно прославимь трисветое божьство, ѡтьца и сына и светаго доуха, нынꙗ и присно и вь вѣкы вѣкѡмь. аминь.

IV
ŽIVOT ILARIONA EPISKOPA MOGLENSKOGA.

Ovo je djelo s više strana znatno: znatno je izmegju ostaloga tijem što je djelo patrijarha bugarskoga Jevtimija, za kojim se dugo vremena i poslije njegove smrti povodila — prem da ne u svemu

na dobro — književnost svijeh onijeh Slovena koji su se držali staroga slovenskoga jezika (vidi naprijed djelo Konstantina filosofa o pravopisu), te nam daje priliku bolje poznati toga čovjeka iz njegova djela, koje gdje gdje nije bez ljepote; znatno je i tijem što govori o čovjeku u istoriji bugarskoj znatnom, koji je — kako se tu priča — ne samo u Bugarskoj obratio od jeresi maniheje, jermene i bogomile, nego i samoga cara grčkoga Manojla sačuvao te nije pao u jeres; a najznatnije mislim da je tijem što u njemu dobijamo jedan domaći izvor više za poznavanje jeresi koje su bile megju južnijem Slovenima. Za to ću priopćiti cijelo ovo djelo, za koje samo znam da se nalazi još u jednom rukopisu u Svetoj Gori u manastiru sv. Pavla.[1] S natpisom, koji sam spomenuo naprijed pod br. 32, glasi ovo djelo u našem rukopisu ovako:

Житїе и жиꙁнь прѣподобнаго ѡтьца нашего Іларїѡна, еписк(о)па мегленьскаго, вь нѥмьже и како прѣнесень бысть вь славныи градь Трьновь, сьписано Єѵѳимїемь патрїархѡмь трьновьскыимь. благослови ѡтьче.

Сладька оубѡ настоештїꙗ жиꙁнь, нъ бесъмрьтїе всакое сладости сладьчаише и вѣсть само хыстрьствовати чловѣчьство ѡбраꙁомь нѣкоторыимь чюдныимь и оусвоꙗвати и кь боудоуштомоу ѡтьсилати вѣкоу. ибѡ ѡжидаеть нась инаа жиꙁнь, еиже не касает се раꙁоренїе. и аште оубѡ вь настоештемь добротоу сьблюдемь доушевноую, боудоуть намь сїа тѣлесна вь лоучьшемь вьꙁмьꙁдѣваема ѡбраꙁѣ, и ꙗкоже юнѡсть вь прѣдниꙗа выноу простираюшти се, и аште небесныи оубѡ имѣли быхѡмь еꙁыкь, вь лѣпотоу боудоуштаа она скаꙁовали быхѡмь сь вьсакою сладостїю ѕѣлѡ оуслаждаюштею и прославлꙗемою вь житеискые вешти. елма же сїе благодѣти не оу сподобих се, она вѣштаемь, ꙗже тѣлесное чювьство вѣсть сьꙁрьцовати, невьꙁможно бѡ тлѣнномоу чювьствоу оудобь нетлѣннаа и нескаꙁаннаа вѣрою же тьчїю прїемлюемаа скаꙁовати. единомоу бѡ тъчїю боудеть оудобь та повѣдати Іларїѡноу, иже и доушею и чювьствѡмь та обилнѣ наслаждаюштомоу се, егоже ныиꙗ приꙁвавше благодѣть, аште и не по лѣпотѣ, обаче по вьꙁможномоу того сьповѣмы дѣанїе же и житїе. нъ ꙗкоже каплю дъждевные иꙁчьсти неоудобно, сице ниже сего дѣанїе и житїе. раꙁсѣанна же мало нѣгде обрѣтьше вь

---

[1] Vidi K. P. Dmitrijeva-Petkovića Обзоръ аѳон. древ. str. 35. Natpis kako je tu priopćen glasi: **житїе и жиꙁнь прѣподобнаго ѡтьца нашего Іларїѡна епископа мьгленскаго, вь нѥмже и како прѣнесень бысть вь прѣславныи градъ Тръновъ.**

ѩвлѥнїе изкести покоушаем се. вѣроую бѡ ѩко вь сласть прїиметь ѩко уедолюбивь ѡтьць младенчьскаа наша нѣмотованїа, аште ли и ѡть подобаюштаго далеуе нѣгде останемь, простпть намь блаженаа она доуша и вьсакое сладости испльнѥнаа ѩко ѡтьцелюбьзнынмь уедомь. не поноситъ бѡ намь ѡ оусрьдїи, нъ и пѡмоштъ подасть и сьпоспѣшить и роуководствоуеть кь истиннынмь сказанїѡмь. вѣсть бѡ вѣсть радовати се и спѣшити кь искрьнїихь полsи.

Сего оубѡ блаженааго родителїе ѡть sѣлѡ нароучитыихь сьлоучише се, боголюбьзни же аште кто инь, и вь вьсѣхь оусрьдьствоуюште заповѣдехь господнихь, вь молитвѣ дьнь и нѡшть оупражнѩюште се. бѣста бѡ бесуедна, и вьжделѣтелно имѣста како полоучити плодь. мати же его неплодна соушти ѩкоже Анна самоуилева непрестанно молѩше се, глас же ѥе не слышааше се. и ѩкоже себе никакоже вь прѣдниѧ идоуштоу разсмотри, на богоматерь себе вьзложи, и уесто кь тѡю притѣкааше храмоу, уестаа стенанїа и топлые сльзы сь сицевыми испоуштааше гласы: не прѣзри владыуице свою рабоу, не остави мене єдиноу безуедноу ѩвити се вь родѣ моемь. sѣлѡ бо печалїю сьнѣдаема єсмь и поношенїе бесуедїа носити не могоу. сего ради к тебѣ єдинои прибѣгохь, могоуштои неплодствїа моего раздрѣшити оузы. Сїа и сицеваа тѡи на вьсакь молешти се уась, вь єдиноу ѡть ноштеи вь сънѣ тѡи ѩви се светаа богородица, и ногою тоу тъкноувши, вьстани, рекши, женѡ, имаши бѡ проснмое тобою, и проуее не стоужаи ми. Ѩко оубѡ сїа она слышавши вьса радости испльни се, и пауе же ѩко слыша: родиши сына, и мнѡгые обратить ѡть гльбокые прѣльсти кь свѣтоу богоразоумїа; о сихь оубѡ благонадеждна бывши веселѩше се проуее о благыихь надеждахь. не мнѡгоу же врѣмени прѣшьдьшоу зауьнши роди блаженааго Іларїѡна. Третїе же томоу проваждаюштоу лѣто, ѡ уюдо, аггелское онѡ еже вь вышнїихь пѣваемое вьспѣть пѣнїе: свеıь, свеıь, свеıь, тракл̃заюшти, єдинь богь. сїа оубо ѩко мати слышавши, радости коупно и недооумѣнїа испльнѩаше се, дивешти се о глаголѥмыихь ѡть нѥго.

Ѩкоже оубо вьспитань бысть, вьдаше его свештеннынмь оучити се писменемь. ѡсмь на десетое же прѣшьдь лѣто, родителѥ и мирь оставль, кь инѡуьскомоу притеуе житїю, и вь монастирь нѣкыи ѡть тамо соуштїихь шьдь, науельствоуюштомоу свою ѡ господи прѣклони выю, и власы оубо ѡтьѥмь аггелскынмь проуее одѣа се ѡбразомь. и бѣ ѩко маслина плодовита вь домоу божїи, ѩкоже дроугыи Ісаакь вь вьсемь своемоу покарае се ѡтьцоу и до конца свою ѡтьсѣцае волю, и вьсакоую сь оусрьдїемь проходе слоужбоу, толико оубѡ добродѣтѣлїю просїа,

*

ꙗкоже вьсеи братїи того на ѥзыцѣ обносити, и того краснти се добродѣтѣлми. сїа того доуховвїи зре ѡтьць на вьсакь веселїа испльнꙗаше се дьнь. сице оубѡ доушевныимь того прозрѣ окѡмь, и разоумѣвь благодѣть иже ѡть бога дати се томоу хотештоую, молꙗаше се неискоушеноу томоу до конца прѣбыти. лѣтѡмь же прѣшьдьшемь доволнѡмь, ѡтьць свое еже кь господоу ѡтьхождеїе разоумѣвь, вьсоу иже подь нимь повелѣ сьзвати братїю, и доволно наказавь, прѣдьстательство Іларїѡноу вьроучи, и мало дьни поживь господеви свои прѣдасть доухь. Іларїѡнь же прѣдьстательства ѡтьчаго и благодѣти коупно же и молитвы ꙗко бысть наслѣдникь, вьроученное ѡть бога томоу прочее сьблюдааше стадо смѣрае себе вь вьсемь братїи и себе вьсѣмь ѡбразь прѣдьлагае, постомь и бдѣнїемь и вьсенѡштныими стоанїи себе оудроучае и сльзные на вьсакоую нѡшть проливае истоуники и вь вьсемь подражавае великааго оного Ѳеодосїа ѡбштежителꙗ. Гладоу оубѡ нѣкогда ѕѣлноу наставшоу, и братїамь недооумѣюштїимь оскоудѣнїа ради житнаго и ѕѣлѡ бѣдствоуюштимь, блаженыи Іларїѡнь на молитвоу себе обрати и сь сльзами божїе приноуждааше чловѣколюбїе. и, ѡ чюдо, напрасно житница испльни се жита, и братїамь належештїи печали ѡтьгна ѡблакь. близь бѡ сыи господь боештїих се его, и молитвоу ихь оуслыша. и мнѡга же ина дѡстоиногослышателнаа чюдеса сьтвори, ꙗже аште по дробноу повѣствовати начьнемь, ѕѣлѡ вь дльготоу произыдеть слѡво. сице оубѡ вьторыи Іѡсифь житодавьць своимь оученикѡмь ꙗко позна се, мнѡжаишее оусрьдїе и вѣроу кь нѥмоу стежаше и мнѡжааше се числѡ оученикь. вьси бѡ окрьстныи мѣста оного кь нѥмоу сьтѣкаахоу се, и благословенїе поучрьпаахоу, ови же инѡчьскыимь одѣваахоу се ѡбразомь, и величааше се о нѥмь богь. Слоухоу же о нѥмь прослоувшоу се по вьсоудоу, не бѣ нигдеже мѣсто идеже име его не обношааше се. нъ Іларїѡнь сїими никакоже оуслаждае се бѣ, смѣренїемь же паче христовѡмь себе обложь, не намь господи, глаголаше, не намь, нъ имени твоемоу даждь славоу.

Сице оубо томоу лѣта доволна сьтворшоу, инѡчьскые добрѣ правешта лики, не сьтрьпѣ господь того свѣтоу подь споудомь ськрыти се, и инѡчьское тьчїю правити сьстоꙗнїе, нъ и осирѣвшее стадо своимь просвѣтити свѣтомь и архїереискыи оукрасити прѣстоль. вь видѣнїи светаа прѣдьставши богородица иже вь Ѳхрїдѣ бльгарьскомоу тогда архїепископоу, Єустаѳїе же бѣ томоу прозванїе, и таковаа кь нѥмоу провѣшта: не ѡтьлагаи архїепископе, нъ положи свѣтилникь на свѣштницѣ, Іларїѡна, глаголю, иже ѡбштежитїю наставника поꙗмь, могленїамь того положи пастыра. хоштеть бѡ мнѡгыихь ѡть прѣльсти ѡбра-

тити и къ свѣтоу богоразоумїа привести. Ꙗко оубо сїа архїереи божїи слыша, абїе възьбноу, и видѣнїа расмотри силоу, и повелѣнное въ дѣло произвести поочаалше се. въ тои же нѡшти и блаженномоу Іларїѡноу сладко нѣкое видѣнїе прѣдьставь и таковаа къ нꙗмоу провѣшта: се дьньсь начинаю възнести те ѡть сыновь Ісраилꙗвь, азь господь богь призвахь те правдою, и оудрьжоу роукоу твою и оукрѣплю те. и дахь те въ завѣть родоу въ свѣть езыкѡмь, ѡтьврѣсти очеса слѣпїимь, и извести ѡть оузь свезанные, и ѡть домоу тьмнице сѣдештее въ тьмѣ. ꙗко оубо възьбноувь и видѣнїа силоу расмотривь, разоумѣ ѡть бога быти ꙗвлꙗнное, и скрьбѣше оубѡ о разлоученїи братїи, покарааше же се божьствномоу повелѣнїю. малѣмь оубо ꙗко прѣшьдьшемь дьнемь, роукоположень бысть епископь Моглєноу ѡть прѣдьреченнаго архїепископа бльгарьскаго. ꙗко оубѡ въ свои прїиде градь, и въ сьборноую пришьдь цркѡвь, божьствные оусрьдно облобиза икѡны и прилежные о стадѣ сьтвори молитвы, мирь дарова стадоу, и веселїа тѣхь испльни срьдьца. поочи же тѣхь, прилежнѣ правые дрьжати се вѣры, прилежати же заповѣдемь господинимь и православнынмь послѣдовати повелѣнїѡмь, нечьстивыихь же ересеи и тѣхь тьштегласїа оудалꙗти се по реченномоу: не ненавидештее ли те господи възненавидѣхь? притицати же къ сьборнѣи црькви и свѣнити се ѡть вьсакого чловѣка безчинно ходештаго, вѣровати же въ ѡтьца и сына и светаго доуха, въ троицоу нераздѣлноую, и еште же и въ вьчловѣченїе христово и въ животворештее дрѣво, ꙗко непобѣдимо соуште ѡроужїе на невидимые врагы, почитати же светыихь мошти, ꙗко божїихь присныхь оугодникь, такожде же и вьса црькѡвнаа прѣданїа, проклинати же вьсе еретикы, Арїа, глаголю, и Еуномїа, Савелїа же и Макꙗдѡнїа, Аполїнарїа и Оригена, и сьписанїа ихь, Өеодора мопсоуестїискаго и Несторїа оученика его, Дїоскора и Севира и Еутихїа, и подобные имь, и еште же и Манента и Павла самосатанина, и вьсею доушею сихь гноушати се и оученїа ихь. сїа и ина мнѡжаишаа изрекь, и мирь стадоу давь, въ своа ихь ѡтьпоусти. сїа оубѡ слышавше вѣрнии радоваахоу се, мнѡгоу исповѣдоующе богоу благодѣть, даровавшомоу тѣмь таковааго пастыра и оучителꙗ. еретици же завистїю и гнѣвѡмь раждизаахоу се. самь же блаженыи врьоученыи емоу оумножити тьштааше се таланть.

Малоу же врѣменю прѣшьдьшоу, и светомоу вѣрные прилежнѣ оучештоу и наказоующтоу люди, оувѣдѣ ꙗко множаишаа часть манихенскаа бѣ и армѣньскаа, и еште же и богомильскаа, кѡвы и навѣты на нь твореште и тьштеште се сьстрѣлꙗти въ мрацѣ правые срьдьцемь, развраштающте православное и расхыштающте стадо ꙗко дивїи нѣцїи ѕвѣрїе. сїа онь зре на вьсакь мнѡжештаа се дьнь, лютою сьнѣдааше се печалїю, и

вьсесилномоу богоу прилежные ѡть срьдьца възсилааше молбы, вь еже заградити тѣхь незаграждениꙗа оуста, и честаа поучениꙗ кь своимь твораше людемь оуче и оутврьждае тѣхь православные дрьжати се вѣры. прѣдьреченные же ереси сїа често ѡть нѥго глаголѥма слышеште распихаахоу се срьдьци, и ꙗкоже дивїи ѕвѣрїе скрежетаахоу на нь зоубы, пакости емоу твореште, и любопрѣнии и сьтеѕании сьпираюште се сь нимь. нъ добрыи словесныихь ѡвьць христовѣхь пастырь Іларїѡнь вышнꙗго положи прибѣжиште себѣ, и вьсе тѣхь кьзни и шеперанїа ꙗкоже паоучиниаа тьканїа оудобь раздрааше и вьсе вѣрныихь испльнѥнїе веселꙗше. Нѣкогда же иже скврьнные ереси маниχенскые поборници ꙗкоже вльци ѡвчею облькше се кожею кротцѣ прїидоше кь нѥмоу искоушаюште его ꙗкоже господа фарїсене и хотеште его ѥти вь словесехь, нъ сльга неправда себѣ, и вь сѣти юже ськрыше оугльбоше, ик лъжа истинѡю обличена бысть. въпрашаахоу оубѡ его глаголюште: ако оубѡ мы благаго бога глаголюште сьдѣтелꙗ быти небеси, земли же и иже на нѥи иного лоукава творца моудрьствоующе быти, вы не покараете се и прѣрѣкоуете истинѣ? Кь нимьже божьственыи ѡтьвѣшта Іларїѡнь: послоушаите Христа вь еуаггелїихь глаголюшта: мое оученїе нѣсть мое нъ пославшаго ме ѡтьца. и азь оубѡ не ѡть себе имамь глаголати нъ ѡть христова еуаггелїа, имьже себе оутврьждати непштоуете, такожде и ѡть апостола. тѣмьже аште послоушати мене хоштете, грьдость вьсакоу ѡтьложите. како оубѡ вы глаголѥте благаго бога сьдѣтелꙗ быти небеси тькмо, земли же и иже на нѥи творца иного вьводите? нѣцїи же ѡть вась и то самое небо и ꙗже вь нѥмь вьса творенїа вражїа быти глаголють. аште оубѡ ѥсть небо по вашемоу слѡвоу дѣло лоукаваго, како благыи богь на небесехь почиваеть сьдѣаныихь ѡть лоукаваго? како же спась нашь молити се чюдноую оноу и страшноую молитвоу наоучи и прѣдасть рекь: ѡтьче нашь, иже еси на небесехь, боуди волꙗ твоа ꙗко на небеси и на земли. и пакы: аште оставлꙗете чловѣкѡмь сьгрѣшенїа ихь, оставить и вамь ѡтьць вашь небесныи. и пакы: иже аште сьтворить волю ѡтьца моего, иже ѥсть на небесехь, ть ми брать и сестра и ѡтьць ѥсть. что оубѡ имать кто решти о ниχже спась небеснаго и на небесехь ѡтьца намь проповѣдоуеть? что же сего глагола ꙗснѣише глаголюштаго: исповѣдоую ти се ѡтьче господи небеси и земле? не тьчїю бѡ зде господа небеси, нъ и земли тогожде господа быти ꙗснословить. зрите ли како еуаггелскыими оутврьждати се мнеште глаголы, сїими паче себе разараете? чтѡ же пакы спась кь Петроу рече: дам ти клюке царствїа небеснаго и прочее. слышите же и се: и крьшть се, рече, Іисоусь възыде ѡть вѡды, и абїе разврьзоше се не-

беса. како ꙁданїе лоукавааго, благаго ѡтьца сыноу крьштьшоу се, ѡтьврьꙁе се? чесѡ же ради ѡтьврьꙁоше се и пѡ что? видѣхь доухь божїи, рече, сьходешть ꙗко голоубь. се третїе нечъстїа вь малыхь словесехь обличенїе. како бѡ вь ѡбраꙁѣ ꙁданїа лоукакаго божїи доухь вьобраꙁи се и сьниде на господа? сьмотрите и четврьтое обличенїе нечьстїа. и гласа бысть сь небесе: сьи ѥсть сынь мои вьꙁлюблѥныи, о нѥмьже благоиꙁволихь. кто сь? иже вь вѡдѣ крьштаемыи, емоуже ѡтьврьꙁоше се небеса, на ньже доухь ѡтьчь вь видѣни голоубины сьниде сь небесь. се ꙗвѣ покаꙁахѡмь истиноу, ꙗко богь небеси и ꙁемли и вьсеи твари ѥсть творьць. како же ли прѣчистоую богородицоу вышнїи Іеросѡлїмь нарицаете? ѡть котораго писанїа, ѡть котораго светаго или пророка или апостола? кого оубѡ семоу беꙁоумїю оучителꙗ имоуште вь толикоу себе пропасть ꙁлѡбѣ вьринноусте? таже свѣтлѣ и ꙗвлѥнѣ еуаггелїстоу Матѳеоу глаголюштоу: Їисоухристово рождьство сице бысть: оброучени бѡ, рече, матери его Марїи Іѡсифови, прѣжде даже не сьшидоста се, обрѣте се вь чрѣвѣ имоушти ѡть доуха света, и проча. и прошьдь оубѡ тьмьсочестиѣ о рождьствѣ его прїиде даже до вльхѡвь, и глаголѥть: ꙗко и пришьдьше вь домь, видѣше отроче сь Марїею матерїю его, и падьше поклонише се емоу. такожде же и Лоука велегласнѣише скаꙁоуеть еже по пльти господнѥе ѡть Марїе богоднце рождьство. и ина мнѡга свѣдѣтельства ѡть еуаггелїа и апостольскые кнїгы обрештете. ѥже кнїгы тъчїю вы прїемлѥте и почитаете, иные же ѡтьмѣтаете, ꙗко прѣчистаа богородица Марїа роди по пльти господа нашего Іисоуса Христа. сего ради и спась вь еуаггельскои кнїѕѣ множицею себе сына чловѣчьска именоуеть. се и ꙁде покаꙁахѡмь истиноу ꙗко благовѣстинци нигдеже именоваше светоую богородицоу вышнїи Іеросѡлимь, ꙗкоже вы пепштоуете. ѡть коудоу же пакы иꙁьобрѣтосте хоульное онѡ и богоненавистное оученїе, егоже и бѣсѡве решти оужасают се? они бѡ Христа сына давидѡва именоваше, вы же того пльть ѡть небесь сьнесша бестоудиѣ дрьꙁаете глаголати. ѡ послѣдниꙗго беꙁоумїа. аште небесно бѣ тѣло христово, не хотѣше чловѣчьскынимь подлежати страстемь непрѣмѣнимынимь, глаголю же алчьбѣ и жежди, сьноу и троудоу, и печали и сльꙁамь, и елика такова. аште небесныи чловѣкь бѣ емоуже по сьставоу слѡво сьедини се, не би тлѣньнь и сьмрьтьнь и ꙁемльнь, небесныи бѡ жителѥ нетлѣнии соуть и бесьмрьтни. каа же бѣ и пѡтрѣба еже ѡть дѣвы вьпльштенїю? не тьчїю же нъ и по вьскрьсенїи спась свое оувѣраѥ оученикы ꙗко не привидѣнїе или мьчтанїе ѥсть пльть юже ѡть нась прїеть, рече: видите роуцѣ мои и нѡѕѣ мои ꙗко сам азь есмь, осежите ме и видите ꙗко доухь пльть и кости не имꙗть ꙗкоже ме ви-

дите имоушта. аште привидѣиїе бѣ, чїа ребра Ѳѡма осеꙁа? слышите оубѡ и Павла великааго глаголѡшта кь евреѡмь: по иеже оубѡ дѣти приѡбьшти пльти и крьви, и ть подобиѣ приѡбьшти се тѣхжде; вьꙁражае же и мнѣиїе небесные пльти приведе: не ѡть аггель бѡ когда прїемлѥть иъ ѡть сѣмене авраамлꙗ прїемлѥть, ѡть иоудоуже дльжьиь бѣ по вьсемоу подобити се братїи. се же прошвлѥнно бысть ꙗко Христось тлѣнноу и мрьтьвноу вьꙁеть пльть ѡть прѣчистые богородице Марїе. где, пакы вьпрашаю вась, иꙁьобрѣтосте доушетлѣнноую сїю ꙗꙁвоу, еже глаголати ꙗко древиїи ꙁаконь ѡть лоукаваго бѣше? вьꙁникнѣте, чловѣци, ѡть належештаго вамь мрака. отресѣте ѡть очїю вашею иечювьствїа сьнь. аште оубо ѡть лоукаваго бѣше ветьхыи ꙁаконь, како вьпрашаемь спась о древиꙗго ꙁакона ꙁаповѣдехь котораа ѡть иихь прьваа и болша ѥсть, ѡтьвѣшта: прьваа и болшаа ѥсть: слыши Ісраилю, господь богь твои господь ѥдинь ѥсть, и прочаа. и вьпросившомоу сьложившоу се: не далече еси царствїа божїа, ѡтьвѣштавшоу, како оубѡ Мѡусеиское ꙁаконоположенїе, аште би вражїе, единого господа и бога ꙁаконополагало би вѣдѣти? аште единого бога и господа проповѣдоуеть Мѡуси, и раꙁвѣ того ниже слоужить ниже покланꙗет се иномоу, где соуть иже лоукавое начельство вьводештеи и тѡ древиѥмоу, ꙁаконоположенїю вьꙁлагаюште? а ꙗко древиїи ꙁаконь божьствьвнь ѥсть и небесиаго бога, вьꙁываеть Павль истииѣ проповѣдникь глаголѥ: что оубѡ речемь? ꙁаконь ли грѣхь? да не боудеть. и пакы: вѣмь бѡ ꙗко ꙁаконь доухѡвьнь ѥсть и сьслаждаю се' ꙁаконоу божїю по вьноутрьиѥмоу чловѣкоу. и пакы: тѣмьже аꙁь оумомь работаю ꙁаконоу божїю, пльтїю же грѣхоу, и прочаа. тѣмьже ꙁаконь оубо свѣть рече, и ꙁаповѣдь света и праведна и блага. кь снмь вьсѣмь беꙁмѣстїѡмь и еште смѣете крьсть хоулити и враждоу того нарицати и ниже поиѣ апостола стыдеште се, иниже вь раꙁоумь прїити могоуште. аште оубѡ апостольскыимь послѣдоуете прѣданїѡмь, ꙗкоже прѣпирасте се, пѡ что не кланꙗете се крьстоу, Павлоу апостолоу глаголюштоу: миѣ же да не боудеть хвалити се, тькмо о крьстѣ господа нашего Іисоуса Христа, имьже миѣ мирь распет се и аꙁь мироу. и пакы: слѡво крьстиое погыбаюштїимь оубѡ боуиство ѥсть, спасаюштимь же се намь сила божїа ѥсть. аште оубѡ сила божїа ѥсть крьсть, ꙗкоже и ѥсть, пѡ что силѣ божїи не вѣроуете? елма апостольсцѣи вѣроуете проповѣди глаголюштои: вѣрою Авраамь сьтвори се и се, и прочаа. вѣра же неиспытна вешть ѥсть и несказанна, и ѡтьноудь еꙁыкѡмь пльтѣнѡмь скаꙁати се не могоушти. вѣрою же прїемлѥт се ѥиже светїи вьси вѣроуюште полоучише ꙗже тѣмы чаемаа, вѣроу и вы подобноу прїемше поклоните се крьстоу, си рѣчь божїи силѣ. вьсако оубѡ дѣанїе

и чюдодѣнствїе христово велико ѥсть и чюдно и божьствно. нъ вьсѣхь
ѥсть чьстнѣишїи животворештїи крьсть. иничьже бѡ инѣмь раѕвѣ крь-
стѡмь сьмрьть оупраѕни се и прѣродителнїи грѣхь потрѣби се, и адь
испроврьже се и вьскрьсенїе дарова се, сила намь еже прѣобидѣти на-
стоештаа и самоую сьмрьть дарова се. чеда божїа и наслѣдници ѡть
коудоу быхѡмь раѕвѣ ради крьста господа нашего Іисоуса Христа? тѣмь
бѡ вьса исправлꙗют се. елици бѡ крьстихѡм се вь Христа, рече божь-
ствныи апостоль, вь сьмрьть его крьстихѡм се, и елици пакы вь Хри-
ста крьстихѡм се, Христа облѣкохѡм се. Христось же ѥсть божїа сила
и божїа прѣмоудрѡсть. се сьмрьть христова, си рѣчь крьсть, съставною
божїею силою и прѣмоудрѡстїю нась облагаеть. сила же божїа ѥсть слѡво
крьстное, или ꙗко сила божїа, си рѣчь ꙗже на сьмрьть пѡбѣда, ради его
намь ꙗви се, или ꙗко ꙗкоже четыре краѥ крьстоу срѣдиꙗго ради сло-
женїа дрьжет се и сьтиштоут се, сице ради божїее силы, высѡта оубѡ
и гльбина, дльгота же и широта, си рѣчь вьса видимаа же и невидимаа
тварь сьдрьжит се. ть намь ѕнаменїе дасть се на лици, имьже ѡбраѕомь
Ісраилю обрѣѕанїе; того бѡ ради вѣрныи ѡть невѣрнынхь ѡтьбѣгаемь
и вѣрны поѕнаваем се. ть штить и ороужїе и пѡбѣда на дїавола ѥсть.
ть печать ꙗко да не коснет се намь гоубитель. ть лежештїимь вьстанїе,
стоештїимь оутврьжденїе, немоштныимь подьпѡрь, пасоуштїимь жьѕль,
обраштаюштїим се роуководитель, дрѣво жиѕни вѣчные. тѡ оубо вьсе-
чьстное дрѣво, на ѥмьже себе о нась Христось жрьтвоу принесе, ꙗко
освештенно прикосновенїемь светаго тѣла и крьве, вь лѣпотоу прїем-
лѥмь и дѡстолѣпнѣ томоу покланꙗем се. покланꙗемь же се ѡбраѕоу
чъстнаго крьста, аште и ѡть иные вешти боудеть, не вешть почитаюште,
да не боудеть, нъ ѡбраѕь ꙗко христово вьображенїе. рече бѡ кь своимь
оученикѡмь: тогда ꙗвит се ѕнаменїе сына чловѣчьскаго, крьсть глаголю.
тѣмь и кь женамь глаголааше иже вьскрьсенїа аггель: вѣмь ꙗко Іисоуса
иштете назаранина пропетаго. и апостоль: мы же проповѣдаемь Христа
распета. не рече прободена, нъ распета. сего чъстнаго крста прообраѕи
дрѣво живѡтное иже вь раи насажденное. елма бѡ дрѣва ради сьмрьть
дѡстоаше дрѣва ради пакы дати се живѡть и вьскрьсенїе. Іакѡвь крьста-
ѡбраѕно роуцѣ прѣмѣнивь сыны Їѡсифѡви благослови, жъѕлѡмь Мѡуси
крьстаѡбраѕно вѡдоу ѕнаменавь море раѕдѣли, и просто решти, крьстомь
вьсемоу мироу спасенїе сьдѣа се. Сїа и сицеваа свештеннѣишїи Іларїѡнь
кь скврьиномоу ономоу иѕглагола сьбороу, вьсѣхь ѕатьче оуста, и стоуда
мнѡга испльньше се сташе ꙗко рыбы беѕгласны, и чюждаахоу се бла-
годѣти и силѣ исходешти иѕь оусть истиннаго пастыра. и ꙗко себе
раѕоумѣше не вьѕмогьше сьпротивь ѡтьвѣштати ни кь едииомоу гла-

голоу, размышлꙗахоу вь себе что оубѡ сьтвореть. къ симь же Иларіѡнь вьсприѥмь слѡво пакы рече: аште по прикндѣнїю вьчловѣчи се Христось, ꙗкоже непштоуете, или ѡть небесь сънесе пльть, како вь ѡсмыи дьнь обрѣза се по древнѥмоу законоу? сїе бо єдино тьчїю доволно ѥсть вьзоустити бледи неразоумныихь. обрѣзаное бо пльть бѣше нашеи пльти сьродна. проꙗвлѥнно оубо показа се ꙗко по истинѣ вьчловѣчи се ѡть чистїихь дѣвичьскыихь кръвеи. ѡть коудоу оубѡ вы, ѡ вьседрьзыи, господьнѥе тѣло глаголѥте злаго быти начела? аште дрьзаете и еште лоукавомоу се вьзлагати, како, рьци ми, лоукавое сьчета се благомоу? и како сьтрьпѣ благыи богь сь лоукавыимь тѣлѡмь мирьское сьдѣвати спасенїе? или како тѡ сьпосади на ѡтьчьскѡмь прѣстолѣ? аште древнꙗго завѣта законоположникь ѥсть лоукавыи, како Христось глаголѥть: испытоуите писанїа, ꙗко вь нихь обрештете живѡть вѣчныи? писанїа же глаголѥть Мѡусеѡва и иныхь вьсѣхь пророкь; не оубо бѣше кнїгы новы благодѣти. где бѡ живѡть вѣчныи обрештет се вь нихьже лоукавыи законополагаеть и повелѣваеть? како же вь иныхь Христось истина глаголѥть: аште Мѡусеоу вѣровали бысте, и мнѣ оубѡ вѣровали бысте; ѡ мнѣ бѡ онь писаше' и не рече: вь нѣкыихь вѣровали бысте Моусеоу, нъ просто того дѡстоиновѣрное проповѣда. аште лоукаво ѥсть начело древнѥе, како великыи Павль начинаѥ вь римлꙗномь посланїе провьзвѣштеноу бычи глаголѥть богоу пророкы своими вь светыихь писанїѡхь о сынѣ своемь бывшїимь ѡть сѣмене давидѡва по пльти? аште бѡ божїи соуть пророци и писанїа света, имиже богь провьзвѣсти о сынѣ своемь, како древнїи завѣть вьмѣни се лоукаваго? и Марко же еуаггелїсть рече: зачело еуаггелїа Їисоухристова сына божїа, ꙗкоже писано ѥсть вь пророцѣхь. и множицею бѡ вь четырехь еуаггелїстѡхь писано ѥсть: ꙗко да сьбоудет се реченное пророкѡмь онсицею. аште правда божїа ꙗви се свѣдѣтельствоуема ѡть закона и пророкь по апостолоу Павлоу, како законь и пророци не ѡть благаго бога вьдьхновенїа же и истины непштевани быше оубѡ? се показахь вамь ѡть еуаггелїа же и ѡть апостола ꙗко богь небоу и земли и вьсакои твари ѥсть творьць, и ꙗко древныи и новыи законь ѡть нѥго дань бысть, и ꙗко нашоу тлѣнноую и мрьтвноую вьзеть пльть, и тоу обоживь на небеса вьзнесе и о десноую ѡтьца сьпосади, и ꙗко ѡть дѣвичьскыихь чистїихь кръвеи пльть вьзеть, и ꙗко крьстѡмь Христось вьселѥноую спасе, и ꙗко томоу поклонит се вьсако колѣно небесныихь и земльныихь и прѣисподныихь, и вьсакь езыкь исповѣсть ꙗко господь Їисоусь Христось вь славоу богоу ѡтьцоу. прочее прїимѣте чювьство одрьжештее вась тьмы, и соуетнаа и лъжоу оставите, познаите истиноу и тѡю озарите

се свѣтомь. се бѡ о вась глаголєть господь дьньсь: аште не быхь пришьль и глаголаль имь, грѣха не быше имѣли; нынѣ же вины не имоуть о грѣсѣ своемь. пристоупите оубѡ кь сьборнѣи црькви, и прїимѣте вашю светаго доуха вь оставлєнїе грѣхѡмь. се бѡ о вась радоует се небесныи ѡтьць и телца закалает оупитѣнаго о вашемь обраштенїи, и дроугы и сьсѣды съзываеть о вашемь обрѣтенїи. Сїа оубѡ они ꙗко слышавше, оумилише се срьдьцы, и вьседоушно припадоше просеште ѡть нєго дарь светаго крьштенїа, и мнѡго свою оукоривше и оплькавше вѣроу пристоупише кь сьборнѣи црькви, и изьбранномоу съчеташе се стадоу. видѣвше же сїа православныихь сьборь неизглаголанною радоваахоу се радостїю, и богови и своемоу архїереоу непрѣстанна вьздаваахоу благодаренїа о толикыихь доушь приобрѣтенїи.

Видѣвше же сїа скврьныые и богомрьзскые ереси армѣньскые прѣдьстателє, гнѣвѡмь и завистїю испльнише се, и досаждении и хоулами различьными того облагаахоу, и льстьца и блазнитела нарицаахоу иже тьмы соуште и прѣльсти сынѡве. божїи же архїереи невьзбранно оуче и сказоуе не прѣстааше слово истинное, и прилагаше се присно кь числоу православныихь мнѡжьство мнѡго людїи. прѣдьреченыи же еретици армѣне наоустише иже тѣмь покараюштїи се нарѡдь мнѡгь соушть, ꙗко да светаго оубїють. божїи же оугодникь ꙗко ѡвче незлобиво по срѣдѣ влькь нечьстїа хождааше, и ѱалѡмьское онѡ вь оустѣхь обношааше пѣнїе глаголє: аште поидоу по срѣдѣ сѣни смрьтнѣи, не оубою се зла, ꙗко ты сь мною еси. они же честаа прихожденїа кь нємоу твораахоу не ради ползи се твореште, нъ виноу нѣкоую томоу вьзложити хотеште. ꙗко оубо себе вездѣлны зрѣхоу ѡтьходеште и ꙗкоже праштею нѣкоторою биемы мнѡжае распалꙗахоу се гнѣвомь, единою же сьтезаюште се сь нимь и не могоуште стати противоу прѣмоудрѡсти и словесемь ѡть нєго глаголємыимь, ꙗростїю подвигьше се каменїе вьзьмше немилостивнѣ того ꙗкоже иногда прьвомоученика побише, и того ꙗко мрьтва непштевавше оставише и моученикь без крьве Іларїѡнь показоваше се произволєнїемь. вь себе оубѡ ꙗко пришьдь, и дїаволєе коварьство тѡ быти разоумѣвь, радоуе се вь свою отиде кєлїю, далече соуштоу ѡть града мѣстоу и оуединєноу, на нємьже побише и. оувѣдѣвь же сїа православныихь сьборь, единодоушно начинаахоу оустрьмити се на нє, и тѣхь до конца потрѣбити. христовь же подражатель и незлобиваго владыкы оученикь Іларїѡнь вьзбрани имь глаголє: ни, чеда, ни, нъ поминаите господнє еже кь Петроу глаголы, рекшоу: вьньзи ножь свои вь ножницоу свою, за нє вьсакь прїемлєи ножь ножемь погыбнеть. и апостоли же биемы за имє господнє ѡть лица сьньмоу идѣхоу радоуюште

се; оставите оубѡ ихь, не вѣдеть бѡ уто твореть. лоукаваа же она сьньмишта и крьвь пролїати готоваа юко оувѣдѣше бывшее, не доѹмѣваахоу, и юкоже о господѣ сице и о нюмь ови глаголаахоу: благь юсть, ови же: ни, нъ блаꙁнитель юсть и лъстить народы. сице оубѡ мнѡгоу раꙁгласїю бывшоу вь нихь, пре и сьтеꙅанїа междоу собою творахоу. нѣкогда же пакы недоугомь прѣльсти ихь пїани соуште прїидоше кь блаженномоу глаголюштє мнѡгаа, и свою оутврьждаюште ересь, и само и онамо себе прѣлагаюште и хвалеште се православиѣ моудрьствовати, и вьса прѣданїа дрьжати црькѡвнаа, такожде же и светые слоужбы и пости и вьса инаа православна соушта и ѡть сьборные прѣдана црькве. кь нимьже крѡтькыи срьдьцемь, кротьуаишїи же моудрѡванїемь ѡтьвѣшта Іларїѡнь: добрѣ юко вьспомѣноусте ѡть сьборные црькве научише. сьборнаа оубо црькви добрѣ прѣемши ѡть самовидьць слѡва светыихь апостоль добрѣ оуставлюнна и прѣданна непоколѣблюмо даже до нынѣ дрьжить. юже и вы крѣпцѣ и непоколѣблюмо дрьжасте даже до уетврьтаго сьбора иже вь Халкїдѡнѣ; ѡть толѣ же ѡтьврьгше себе сьборные црькве нѣкоторынмь Єханїємь, иже и Маньтакоуиїи проꙁвань бысть, и иже сь нимь скврьнимыими ерении, и еутихїєво и дїоскорово ꙁлославїє прѣемше приложенїє неуьстивїихь велѣнїи оудрьжасте, и глаголєте не прїєти Христоу єдиносоуштноую намь пльть, нъ нетлѣнноу нѣкаковоу и бестрастноу и тьнькоу и несьꙁданноу и небесноу. сицевое оубѡ хоулное велѣнїє сьборнаа црькви ниже прѣють когда ниже прѣдасть. аште оубо нетлѣнна и бестрастна и небесна бѣше господнꙗ пльть, бестрастное бѡ ни троудит се ни спить ни юсть ниже пїєть, ни роукама осеꙅает се. кто спѣше вь корабли а не наше юстьство? кто о градѣ поплака? кто надь Лаꙁарѡмь просльꙁы? вь домоу Сїмѡна прокаженнаго кто вьꙁлеже? кто нѡгы ѡмыть оууеникѡмь? кто таиньства прѣдасть? кто свеꙁань ведень бысть вь дворь канафинь? кто на крьстѣ повѣшень бысть? кто вь гробѣ положень бысть? кто по вьскрьсенїи оууеникѡмь реуе: осежите ме и видите юко доухь пльть и кости не нмать, юкоже мене видите имоушта? се ювѣ покаꙁахѡмь, юко истинною вь уловѣуьскоую нашоу сїю пльть господь одѣа се. Они же оутѣснюеми ѡть истинныихь блаженнаго глаголь, хоулное се ѡтьвѣшташе глаголюште: та юв льшїа се господнꙗ пльть сьединив се божьствоу бысть єдино юстьство Христось. Кь нимьже прѣмоудрѡстнаа она ѡтьвѣшта доуша: аште єдино юсть юстьство Христось, и тѡ вьсе юсть божьство, христово же юстьство ѡть ѡтьца нераꙁлоууно бѣше, проꙗвлюнно юко и пльть христова вь врѣме страсти сьединивши се христовоу юстьствоу нераꙁлоууна бѣ ѡть ѡтьца. и како страждааше долѣ дрьжима и ранима и пробадаема, и по

истиннѣ оумьрьша и вь гробѣ мрьтва и недвижима лежешти? аште оубѡ
пльть христова божьство бысть, како самь Христось глаголааше: боже
мои, боже мои, вьс коую ме ѡстави? како же кь Марїи глаголааше:
Марїе, не прикасаи се мнѣ, не бѡ вьꙁыдохь вь ѡтьцоу моемоу? како
же и кь апостолѡмь по вьскрьсенїи глаголааше: осежите ме, и видите
ꙗко доухь пльть и кости не имать, ꙗкоже мене видите имоушта? и ина
прѣмнѡга такова о вьчловѣченїи христовѣ ꙗснѣише троубы свѣдѣтель-
ствоують. пакы же вь трисветѣи пѣсни приносеште еже светыи бесь-
мрьтныи распьныи се, и ꙗвьстьвнѣ свое иꙁьꙗвлꙗете беꙁоумїе, паче же
неčьстїе. аште оубѡ бесьмрьтна пльть и нетлѣнна и небесна, како рас-
пет се? аште же распет се, како тоу божьство нарицаете? пакы же
вь светѣи слоужбѣ не приносите хлѣбь ꙗкоже мы, нъ беꙁквасна. Їоу-
денско бѡ ѥсть беꙁквасное вьсачьскы. таже апостолоу Павлоу и бого-
слѡвоу Грїгорїю велегласно вьꙁываюштемь: древнꙗ мимо идоше и се
быше вьса нова; и Ꙁлатооустоу глаголюштоу о ветьхѡмь ꙁаконѣ и но-
вомь: тамо писме, ꙁде же доухь, тамо кивѡть, ꙁде же дѣва, тамо
жьꙁль аарѡновь, ꙁде же крьсть, тамо агньць, ꙁде же Христось, тамо
бесквасна, ꙁде же хлѣбь. Они же о глаголѥмыихь дивеште се и про-
тивоу не имоуште что ѡтьвѣштати, стоудѡмь сьдрьжими бѣхоу. обаче
поꙁде нѣкогда ѡтьвѣштавше рѣше: ꙗко хлѣбь егоже Христось дасть
апостолѡмь опрѣсньвь бѣше а не хлѣбь; се бѡ вь таковое врѣме обрѣте
се, сего ради и мы опрѣсньвь на жрьтвоу приносимь. Кь имьже бла-
женыи ѡтьвѣшта Іларїѡнь: боуди ꙗко опрѣсньвь бѣше хлѣбь онь, егоже
Христось вь врѣме онѡ тѣснотѣ ради врѣменные вьꙁьмь ꙗко да не
прѣдано останеть новые вечере таиньство. ꙁа ние по малѣ хотѣше прѣ-
дань быти Їоудеѡмь, ꙗковьже обрѣте хлѣбь таковь прїеть, ꙗко да не
вьсачьскы лишить нас таковаго спасенїа. оученици же его и прочїи по
редоу црькѡвнїи прьвопрѣстолници светїи ѡтьци хлѣбь сьврьшень а не
беꙁквасна на жрьтвоу приношаахоу. имже мы послѣдоующе хлѣбь на
жрьтвоу приносимь. и иная же мнѡгаа Христось оубѡ инако прѣдасть,
апостоли же и иже тѣхь прѣѥмници инако оучинише та бывати, не
ꙗко противеште се Христоу како бѡ, нъ оупространꙗюшти се и ра-
стоушти вѣрѣ оупространꙗахоу и тїи сь вьсацѣмь бестрашїемь христова
таиньства вь славоу и величьство его. ꙗкоже егда крьстити се Христось
хотѣше, не кь ꙁападѡмь обрашть се сатане еꙁыкѡмь ѡтьврьже се, ниже
вьображенїе вѣрѣ иꙁглагола, ниже молитвы крьштенїю потрѣбова, ниже
вь коупѣли крьсти се, ниже мүром помаꙁа се, ниже абїе крьшть се
владычьнюмоу приčести се тѣлоу и крьви. и пакы Христось оубо таинь-
ство доухѡвные слоужбы владычнꙗго тѣла и крьве по црьквахь не прѣ-

дасть, нь на горници ѡбиштен и на трапеꙁѣ обиштен, и прьвѣе ꙗдь
ниые сьнѣди и вьꙁлегь, и иниже вь одеждоу свештенинуьскоую облѣ-
уеноу иниже молитвы нашего свештенодѣпства прїемь сь ѱалмы и
пѣньми и пѣсньми доухѡвными, мы же вь црькваχь слоужбы сьврь-
шаемь, и на доухѡвнѣмь жрьтьвницѣ свештенные глаголю трапеꙁы и
алуины и стоеште и вь светительскоую одеждоу обльуенн не вь раꙁ-
оренїе прѣдьреуенныимь нъ уьстнѣишїи твореште уинь. нбѡ апостоли
и иже по нихь истинный пастырїе и правїи оууителїе црькѡвнїи доу-
хѡмь божїимь вьси водими и ѡтьноудь осїанїе имоуште, ова оубѡ
оупраꙁниише, ова же вьꙁрастише сь выше прїемше таковоую благодѣть,
и вьса кь польѕномоу дѣистуоуюште и боголюбьꙁнѣ повелѣвающе же
и вьображающе. аште ли же опасно сьмотримь, обрештемь ꙗко не беꙁ
кваса бѣше хлѣбь, егоже прѣдасть Христось оууеникѡмь. нбѡ иже о
пасцѣ ꙁаконь сице глаголеть: вь уетыри на десетїи мѣсеца прьваго
ѡть с веуера сьнѣсте беꙁквасна даже до дне два десете и единого даже
до веуера, седмь дьни квась да не обрештет се вь домѡхь вашихь. и
ꙁаконнаа оубѡ таковаа. Христось же прѣжде уетыринадесетаго дьне,
си рѣуь вь тринадесетїи, ꙁаконьноую пасхоу сьврьши и таинноую прѣ-
дасть веуероу, вь ньже дьнь иже сь квасѡмь хлѣбѡмь вьси приуештаахоу
се. аште ли кто реуеть: и аште ꙁаконноую тогда пасхоу сьврьшае беꙁ-
квасна сь горьуицами ꙗде самь же и оууеници его, ѡть коудоу оубо
имѣахоу беꙁквасна? реуемь кь нѥмоу: ꙗко лѣпо бѣ прѣжде оуготовити
се снимь по повелѣнїю спасѡвоу или по прооувѣдѣнїю дѡмоу владыкы,
вѣрноу и томоу соуштоу. вь свештеннѣи же слоужбѣ пѡ уто не при-
носите вино сь водою смѣшено, нъ тьуїю вино беꙁ вѡды, едино сего
ради ѥстьство Христоу вьꙁвѣштающе? реуе бѡ и богословь Грїгорїе,
ꙗко крьвь и вѡда ѡть ребра иꙁливаемѡмь ꙗвлꙗеть овѡ оубо ꙗко уло-
вѣка, ово же ꙗко пауе уловѣка. тѣмже егда приходить кто кь жрьтьв-
никоу и приуестит се крьви христовѣ ѡть уаше, да непштоует ꙗко
оуста своа кь реброу христовоу приложи, и ѡть ребра его пїеть. ѡть
ребра же христова не крьвь тьуїю нъ и вѡда истеуе вь оувѣренїе того
обоимь ѥстьствѡмь ꙗкоже прѣдь показа се. а ꙗко и уаша ѡть нѥеже
подасть Христось апостоломь смѣшена бѣ сь винѡмь и вѡдою, свѣдѣ-
тельствоуеть апостоль брать божїи Іаковь и Марко еуаггелїсть вь своихь
лїтоургїахь обои глаголюште сице: ꙗко прїемь уашоу вьлїа вино и вѡ-
доу и благодаривь благослови дасть имь рекь: пїите ѡть нѥе вьси, се
ѥсть крьвь моа ꙗже ꙁа вы и ꙁа многы иꙁливаемаа. вьсако бѡ ꙗко
нельжьнь и провѣдьць богь ꙗковоже хотѣше иꙁ ребрь источити та-
ковѡ и прѣдасть оууеникѡмь. крьсть же пакы ѡть ꙗковыеже. аште

боудеть вешти соущь, не прьвѣе поучитаете аште не крьстите того ꙗко чловѣка и вьньѕите гвоѕдїи по срѣдѣ его и помажете его крьвїю жрьтьвною; таже роукою твореште крьсть на челѣ и на крьштенїи, и вь свештенныихь слоужбахь и на ныхь мнѡгыхь, сице непштоуете освештати себе. нь ѡ моужїе армѣньсцїи, дѡстоить оубѡ кь вамь пророуьскы решти: прїимѣте наказанїе да не когда прогнѣвает се господь и чювство прїимѣте своего ѕаблоуждении и слѣпоты. аште оубѡ иже роукою вьображаемыи крьсть освештаеть вьса на ихьже полагает се, и вѡдоу глаголю крьштенїа и маслѡ и мурѡ, и лица чловѣча вѣроующтаа и таиныи хлѣбь и свештенноую чашоу и просто ина вьса, како иже ѡть вешти каковы любо вьображаемыи крьсть ꙗкоже скврьнынь и мрьѕькь крьштенїемь и вештїю и крьвїю ѡть вась освештает се? ꙗкоже бѡ прѣжде даже распети се Христоу, крьсть органь бѣше сьмрьтныи и проклеть, и ѡбраѕь его ѡтьбѣгательнь и ѡтьврьжень: сице по еже пригвоѕдити се Христоу на немь владычнею крьвїю самь освети се, и ѡбраѕь его освештенїе вьсѣмь вѣрнымь оустрои се, прьвѣе оубѡ чловѣкы оубиваюшть, послѣжде же бѣсы. тѣмже и божьствныи Грїгорїе великые Армѣные крьсты дрѣвѣны по мѣстѡхь нѣкоторыихь поставль повелѣ покланꙗти се и прибѣгати кь нимь ꙗко кь освештаюштимь, таже не оу роукоположень архїереи, ниже нѣкоторыимь крьштенїемь или вештїю или крьвїю освешть ихь. како же смѣете три крьсты дрѣвѣны сьтворше и тѣхь коупно сьвькоупльше светоую троицоу именовати, не трепештоуште творити ѡбраѕь блажение троице, единые не сьѕданиые и неизьчтенные и неиѕслѣдимые и ѡтьноудь недомыслимые? Пакы вьпрашаю вась, ради чесого постите се пость арцивоурїевь? Они же ꙗко единѣми оусты ѡтьвѣштавше рѣше: Сергїю нѣкоемоу армѣниноу таковыи постим се пость, иже вь нашеи странѣ пострадавшомоу. Ѡтьвѣштавь светыи глагола кь нимь: вамь ѕлѡславнѡмь соуштемь, ѡть коудоу имате показати ꙗко Сергїе онь православьнь бѣ, и Христа ради пострада? ѕримь бѡ ꙗко никоторыиже пророкь, ниже апостоль, ниже моученикь, ниже прѣподобьнь, нь ниже самь светыи Грїгорїе великые Армѣнїе того пость или праѕникь прѣдасть. Они же оутѣснѥмы рѣше: ꙗко нинеѵитьскыи ѥсть пость, егоже иногда нинеѵитѣне постише се, лютаго оного иѕбавише се погоублѥнїа. Светыи вь скорѣ ѡтьглагола: ꙗко ниже светыимь апостолѡмь ниже сьбороу нѣкоемоу ѡть светыихь ѡтьць вьспомѣноувшоу ть или прѣдавшоу, кто ѥсть повелѣвыи вамь постити се еѕычьскыи пость прѣжде мнѡгыихь лѣть вьчловѣченїа христова бывшїи? аште оубѡ їоудеискые посты еже ѡть бога Мѡусеѡмь повелѣнные постити се вьѕбраиѥни быхѡмь, мнѡго паче мнѡго непо-

добиынхь ѥзыкь. Сице же проꙗвлѥнно обличени пакы ѡтьвѣшташе глаголюште адамовь пость быти ть, егда ѡть раꙗ пиште изьгнань бысть. абїе же блаженыи ѡтьвѣшта Іларїѡнь: ꙗко о мирьсцѣмь бытїи и о вьсѣхь еже о Адамѣ Мѡуси сьписа и никакоже о семь вьспомѣноу постѣ, и ѡть коудоу имате глаголати ꙗко адамовь бысть ть? Пакы же недооумѣвше рекоше ꙗко великые Армѣнїе ѥсть пость, иже постише се армѣне крьстити се хотеште ѡть светаго Грїгорїа. Вь скорѣ же светыи кь нимь ѡтьвѣшта: не тако ѥсть, нъ гонимѡмь вамь ѡть бѣсѡвь прѣжде крьштенїа повелѣно бысть вамь постити се дьнїи .ѯ., послѣжде же хоте вась крьстити .л. дьни повелѣ вамь постити се, ꙗкоже вь армѣньскыихь написано ѥсть кнїгахь, и инеднньже ѡть таковыихь пость арцивоурцевь пость нарече се. Они же стоуда мнѡга испльнише се коупно же и недооумѣнїа что ѡтьвѣштати недооумѣваахоу, обаче ино что ѡтьвѣштати не имоуште се рекоше ꙗко великааго Кѡнстантїна тъи пость ѥсть, егоже пости се крьстити се хоте. Светыи же осклабномь лицемь и дрьзновенимѡмь обычаемь кь нимь ѡтьвѣшта: ѡ несьмысльнїи и кьснїи срьдьцемь вѣровати истинѣ. испытанте писанїа, ꙗко вь иихь обрештете, ꙗко никоторыи ѥсть вь вьселѥниѣи царьскыи пость, иже кто ѡть иже по велицѣмь Кѡнстантїнѣ ть вьспомѣноу нъ ни сьборь нѣкыи свеѣть, иже ѡть светыихь ѡтьць кто паметь сьтвори таковаалго поста. сицевыимь ѡбразѡмь различнѣ и несьгласнѣ глаголюште показасте ꙗко беззаконьнь и мрьзькь таковыи вашь пость ѥсть, и ѡтьноудь недѡстоинь вьсакого хрїстїаньскаго слоуха. азь же, аште и не хоштете, о таковѣмь вашемь постѣ извѣстно рекоу еже и сами добрѣ сьвѣсте, ꙗко Сергїе нѣкто армѣньскые ереси оучитель быѡыи имѣаше ѫа зовома сице арцивоурцїе, бѣ же вѣстникь прѣдьреченномоу Сергїоу, и пришьствїе его мнѡжицею приходе вьзвѣштаваалше бѣсѡвьскыимь вьзмагаемь дѣиствѡмь. хоте бѡ прїити вь нѣкыи ѡть градовь или вьсь или село, вь ниxьже живѣхоу оученици и причестници пагоубѣ его, и егда прѣдьреченнаго ѫа видѣхоу, исхождаахоу прѣжде дьне единого на пьпришта нѣколика вь срѣтенїе оучителю. нѣкогда же на скврьноую таковоу слоужбоу пъсь послань бывь ѡть вльцѡвь сьнѣдень бысть. и вь оутрѣи дьнь поиде Сергїе идеже посламь бѣше ѫа, никомоу же оубѡ срѣтьшоу его оскрьби се ѕѣлѡ, и пришьдь кь нимь елма оувѣдѣ ꙗко не прїиде кь нимь прѣдитеча его пъсь, посла на вьзысканїе его. и ꙗко позна́ше его ѡть костеи вльцѡмь сьнѣдень бысть, повелѣ вьсѣмь армѣнѡмь постити се о скончанїи его, и печаловати и сѣтовати вь дьни оуречени вь лѣтѣ, и пость тъи арцивоурцевь именова. сего ради и вы того оуставоу послѣдоуюште таковыи постите се пость, и стоудомь мнѡгомь одрьжими не

хоштете исповѣдати истиноу. таковы бѡ вашь пость никтоже ниже ѡть пророкь ниже ѡть апостоль вь сьборнѣи црькви прѣдасть. тѣмьже вьꙁникнѣте ѡть гльбокые прѣльсти иже вась одрьжештее, и ѡтьтресѣте належештоую оуима вашима слѣпотоу, и пристоупите кь сьборнѣи црькви, и вьдворите се сь нами, ꙗко да ѥдинь обои сьставльше ликь благочьстивиѣ вьсачьскыхь Бога вьсхвалимь. велико бѡ беꙁоумїе ѥсть еже вѣдѣти комоу истиноу и не притѣкати кь нѥи. Сїими и сицевыми тѣхь обличивь словесы и ѡть вьсоудоу тѣхь иꙁьꙗвивь єресь, беꙁдрьꙁновены покаꙁа. они же стоуда испльньше се мнѡга, беꙁгласны до конца прѣбыше. ꙗко оубѡ вь своа ошьдьше сьтеꙁанїа и пре междоу собою на кьждо творахоу дьнь, ови похвалꙗюште того глаголы же и словеса, ови же ꙁастоупаюште свою ихь єресь. толико бѡ они вьꙁмогли бѣше єреси, ꙗкоже и кюрь Маноуилоу царю грьчьскомоу вь малѣ не ѡтьпасти ѡть благочьстивые нашее вѣры, аште не блаженныимь Іларїѡномь оукрѣплѥнь би догматьскыми словесы и оутврьждень, и нечьстивое онѣхь велѣнїе ѡть срьдьца его далече нѣгде прогна, православїа же сѣме вь нѥмь оусоугоуби. Сїа оубѡ ꙗко раꙁоумѣ царь, и благочьстїа велѣньми наслаждь се, коупно же и тѣми себе оградивь, неиꙁглаголанные испльнꙗше се радости, и богови благодарьствьные вьꙁсилааше пѣсни, и того архїереоу вьсако покоренїе покаꙁоваше же и подааше, и дары раꙁличные и инаа вьса ꙗже томоу потрѣбнаа вьсегда посилааше. Прѣдьреченныи же армѣне сьтеѕанїа и любопрѣнїа междоу собою о вѣрѣ выноу твореште, ꙗкоже прѣдь покаꙁа се, вь поꙁнанїе прїидоше своѥе ихь прѣльсти, и ѕѣлѡ свою оукоривше и опльвавше єресь, оусрьдно кь светѣи сьборнѣи пристоупише црькви, и чьстномоу тѣлоу господню и крьви вѣрнѣ причестивше се иꙁбранномоу сьчеташе се стадоу, и бысть проче ѥдино стадо и ѥдинь пастырь.

Божїи же архїереи ꙗко сїа вь прѣдиꙗа прошьдьша видѣ, радости вьсь испльнꙗаше се и веселїа доухѡвнаго. сїа же оувѣдѣвь и благочьстивыи царь, ѕѣлѡ радостьнь бысть, и вьсѣмь иꙁвѣствоваше добраго пастыра добродѣтѣли же и дѣанїа, написа же кь нѥмоу роукописанїе повелѣваюштее вьсоу бѡгомильскоую єресь до конца ѡть стада оучистити, и покараюште се оубѡ благочьстїа догматѡмь оусрьдно прїемати и иꙁбранномоу сьчетавати стадоу, не покараюштее же се и вь своеи нечьстивѣи и мрьꙁьсцѣи прѣбываюштее єреси далече нѣгде ѡтьгонꙗти ѡть православныхь стада. Они же ꙗко сїа слышавше пристоупише и тїи кь сьборнѣи црькви, и божьственое сподобише се прїети крьштенїе, свою опльвавше до кѡнца єресь, и бѣ видѣти множештее се православныихь мнѡжьство, ꙁлѡславныихь же нечьстїемь помрачааше се сьньмица.

Христовь оубо подражатель Іларіонь на немьже мѣстѣ сьбраніа твораахоу прѣдьреченные ереси, ныне же присная чеда, црькове вьздвиже зѣло чьстноу своимь минхомь вь име светыихь и славныихь и вьсехвалныихь апостоль, еже красота многыхь оудивлаеть и вь славословіе приводить божіе. множьство же много ниокь вь нее сьбравь правила и оуставы отьчьскые тѣмь прѣдасть, и самь же честаа хожденіа кь инымь творе присно оучаше и наказоваше ихь иночьскыихь дрьжати се подвигь.

Сіа же мати его зрешти веселааше се, и честаа кь богоу вьзсилааше благодареніа. сьжителе бо своего прѣдь отьпоустила бѣше кь господоу. по семь же и та мало поживши лѣть кь господоу отиде, юже божьствныи Іларіонь вьсѣми надгробныими чьстиѣ опретавь вь гробѣ погребе. и бѣ прочее ѣко дрѣво саждениое при исходиштіихь водь доуха, расте и прѣспѣвае по бозѣ вь вьсѣхь благочьстіа догматохь, оуче и наказоуе вьсе иже подь нимь люди, благочьстивыихь дрьжати се велѣніи, злославныихь же оудалати се ересеи, и тѣхь отьбѣгати.

Сице оубо православныихь вьзнесе се рогь, нечьстіе же до конца оугасе. вьси бо иже оть влькова бывшеи овце прѣмѣньше себе добрыимь измѣнениіемь послѣдоваахоу своемоу пастырю ѣкоже агньци незлобиви вь вьсемь томоу покараюште се, оукараюште же и оплювающте иже прьвѣе тѣхь одрьжавшоую прѣльсть и тою начелиникы крѣпцѣ хоулеште же и проклинаюште. нечьстивые же и скврьнные богомильскые ереси поклоиникы, елики благочьстіа пріемьше сѣме божіи архіереи видѣ, вьсе сьчета кь православныихь стадоу; елики же непокоріѣ належеште оусмотри, разлічныими изьгнаніи и заточеніи оть благочьстиваго отьгна ти стада. сице свои оукраси прѣстоль, и сице свое оупасе стадо, ѣко отьноудь не имѣти скврьны или враскы. тѣмьже и вьси соуштіи окрьсть томоу приношаахоу дары, благословеніе и полѕоу оть него иштоуште. прѣдьреченное же иночьское оно сьстояніе добрѣ направлѣемо и водимо добрыимь пастыремь растѣше прѣспѣвае вь славоу божію.

Врѣмению же оубо не малоу минмошьдьшоу, и томоу вь разлічныихь добродѣтѣлехь проходештоу, свое еже кь господоу отьхожденіе разоумѣ, и вьсе оно иночьское множьство сьзвавь, прилежиѣ наказа, еже прѣбывати тѣмь вь покореніи и отьчьсцѣи любви и вьсацѣи прилежати слоужбѣ, и прѣданнаго крѣпцѣ дрьжати се правила, прилежати же оусрьдно вьсацѣи добродѣтѣли, Петроу нѣкоемоу тѣмь прѣдьстательствоуюштоу, моужоу добродѣтѣлноу и нароучитоу, кроткоу же и цѣломоудрьноу, аште кто инь, егоже добродѣтѣль вьси сьвѣдеть, иже окрьсть тамо жительствоуюштеи, иже и блаженномоу Іларіоноу оученичьствова лѣта до-

волна, и вьсакоу послоужи слоужбоу. сице тѣхь оутврьдї и накаꙁа доволно, и мирь тѣмь давь и вьсемоу стадоу блаженынимь оусноу сънѡмь. егоже благоучьстивое онѡ обьстоупльше стадо, топлыними сльꙁами того обливаахоу мошти, ѱалмы же и пѣнии и пѣсньми, кадилы же и арѡматы благовонныними мошти почьтьше, погребоше чъстнѣ же и благоучьстивнѣ. Глаголаахоу же и се о нѥмь ꙗко вь юнѡсти своеи вь вьсѣхь тридесетихь лѣтѣхь вина никакоже вькоуси.

Врѣмени же не малоу прѣшьдьшоу, и прѣдьреченынимь минхѡмь вь коупѣ соуштемь, нѣцїи ѡть нихь прѣдьреченное начеше нерадити правило. прѣдьреченномоу же сьпротивеште се Петроу, раꙁдоры нѣкые и ереси вьвождаахоу. томоу же тѣхь прилежнѣ накаꙁоующтоу, непрѣклонни и неоумолими прѣбываахоу, ихьже ꙁлое и беꙁаконное оустрьмлѥнїе светыи раꙁоумѣвь Іларїѡнь, до конца негодова. нъ вь сънѣ тѣмь прѣдьставь беꙁаконнаа тѣхь обличи дѣла, и мнѡго на нихь негодованїа иꙁнесе словеса, и овѣхь жъꙁлѡмь немилостивнѣ рани, нѣкынихь же и сьмрьти прѣдасть. се же видѣнїе прѣдьреченныи Петрь иꙁвѣстно вѣды, вьсѣмь иже вь обитѣли инѡкомь ꙗвѣ иꙁвѣсти. елма ихьже раниль бѣше, болѣꙁноующте прѣбыше на мнѡгы дьни, и ихьже сьмрьти прѣдасть, мрьтвы вьсачьскы прѣбыше, ꙗко да не и дроуѕїи тѣхь сьмрьтоносиаго прѣнмоуть ꙗда. ꙗко оубѡ сїа видѣвше прочїи мѣста того мниси, страхѡмь коупно и оужасѡмь обьѥти быше, и прѣбываахоу прочее вь ꙁаповѣданыихь тѣмь правилѡхь, и оуставь монастирьскыи неврѣждень сьблюдааше се. семоу же оужасномоу чюдеси по вьсоудоу проиꙁьшьдьшоу, сь множаишою вѣрою и оусрьдїемь вьси прихождаахоу

Раꙁличнаа же мнѡга ꙁнаменїа и чюдеса богь сь своимь оугодникѡмь творе ѡть вьсоудоу кь гробоу его мнѡѕи прихождаахоу, и раꙁличнаа исцѣлѥнїа вьꙁимаахоу. сице оубѡ гробоу его беꙁмѣрнаа дѣиствоующтоу чюдеса, царскыимь коупно и црьковныимь соудѡмь иꙁети быше блаженнааго мошти и вь чьстнѣи положени быше црькви. а еже ꙗко вь мимотечени прѣидохѡмь, не подобает тѡ ꙁабьвенїа гльбинамь ѡтьслати. ꙗко оубѡ блаженнааго ракоу ѡтькрыше, ѡ чюдо, обрѣтоше два источника ѡть очїю его исходешта благооуханнаго мура. и ꙗко сїа видѣ множьство онѡ того оученикь, неиꙁглаголанные испльнише се радости, вьсе же окрьстные страны сїа вь слоухь оуха ꙗко прїемше, оусрьдно кь рацѣ светаго прихождаахоу раꙁличнаа поучрьпаюште исцѣлѥнїа.

По мнѡѕѣ же врѣмени грьчьскомоу оскоудѣвшоу царьствоу и оумалѥноу вьсачьскы, бльгарьскомоу же и ѕѣлѡ вьꙁвеличившоу се, благоучьстивѣишїи царь Калоꙗнь бльгарьское тогда правлꙗше скуптро. ѕѣлѡ же храбрьствоуе тогда, прѣѥть грьчьскые ꙁемлѥ честь не малоу, Ѳракїю

*

глаголю и Македонію, Трівалы же и Дальматію, и слыша о блаженнѣмь Іларіонѣ чюдеса и знаменіа еже творить богь его ради, желаніемь божьствьнымь раждеже се, и светаго благодѣти насладити се хоте, сь мнозѣмь посла оусрьдіемь и сь доволною чьстію мошти прѣподобнаго Іларіона вьзьмь сь кадилы же и ароматы вь свои славныи градь прѣнесе Трьновь. патріархь же еко се слыша, изыде сь вьсѣмь причьтомь вь срѣтеніе светаго, сь свѣштами же и кадилы оусрьдно облобиза мошти христова Іерарха, и сь сльзами доволныими тые обліавь вь чьстнѣи положи црькви светыхь и славныхь великомоученикь .м., и идеже лежеште подавають исцѣленіа невьзбранно вьсѣмь иже сь вѣрою и любовію кь нимь приходештіимь. вьсѣхь бо любить и вьсѣмь себе прѣдьлагаеть, и еакоже живь вьсѣмь себе подаеть, и ниже юношоу отьрѣваеть ни старца гноушает се, нъ старце еко старьць любить, и юноше обьемлеть, вьса вьсѣмь подаеть да вьсе приобрештеть.

Принесѣмь оубо и мы нѣчто достоино рацѣ моштен его, глаголю же стоаніе вьсенощтное, очи бьдростнѣ, оусрьдіе благо, слоухь послоушательнь, подражаимь семоу отьцоу, еко да и мы отьци боудемь, вьзревноуимь того житію, еко да и мьздоу достоиноу вьспріимемь, ѕѣло бо вь сласть пріиметь, аште томоу ревнителе боудемь и того вьзревноуемь стопамь, иничьсомоу бо иномоу тако радоует се богь, еакоже егда кого видить о добродѣтѣли тьштешта се даже до сьмрьти. о сеи оубо и мы дьньсь сьставимь ликь, обьимѣмь ракоу, вьспоимь надьгробнаа, рьцѣмь сь Давидомь: чьстьнаа прѣдь господемь сьмрьть прѣподобнаго. чьстна бо вь истиноу светыихь сьмрьть и славна, и вьсакое достоина похвалы. сего ради не тьчію вь животѣ прослави тѣхь богь, нъ и по сьмрьти славою неизглаголанною и не тьчію доухы ихь вь небесныихь свѣтлостехь оупокои, нъ и тѣлеса ихь на земли прослави, и чюдесемь благодѣть тѣмь дарова, еже вьсе силы бѣсовьскые коупно же и тѣхь дѣиства прогнати, и без вѣсти оть вѣрныихь творити. Нъ о архіереомь оудобреніе, и мнѣ сладкаа вешти и име Іларіоне, еко имѣе дрьзновеніе кь богоу сь выше назираи нась, ибо ныне раздрѣшьшем се зрьцаломь и гаданіомь чистѣ зриши светоую троицоу, сьхрани стадо наше оть вьсѣхь сьпротивнаго кьзнеи ненавѣтно, огради благодѣтію данною ти оть пастыреначелника спаса Христа, праштею моудрыихь ти словесь вьлкы нечьстіа отьжени, сьпостатныихь навѣты еакоже плѣвы развѣи твоее благодѣти вѣтромь, црьковное направи испльнееніе, сьпостражди теготамь нашимь. вѣси прѣдьстательства брѣме елико тежко. вѣси архіерейства опасство. вѣси бо добрѣ правити и направлеати аште хоштеши нась и вь пристаниште божіихь хотѣніи окрьмлеати. вьсѣхь сихь имаши искоусь,

вьса теготнаа подьѥль еси ради христовы црькве. ересемь вьстанїа оу-толиль еси, сьпротнвештее се благоуьстїа догматωмь хытростїю доухωв-ною на благоуьстїе обратиль еси, црькви вьздвигль еси Христоу богоу нашемоу, прѣльштенные обратиль еси, бѣсноуюштих се исцѣлиль еси, ересемь кьзни разориль еси, добрыимь подвигωмь подвиѕал се еси, те-ченїе скончаль еси, и вѣроу сьблюль еси. сего ради и оумьрь ꙗко живь по сьмрьти прѣбываеши и рака моштеи твоихь неоскоудны истѣкаеть строуѥ исцѣлѥнїи различнїихь, не тьчїю же, нь и нашь оукрашаеть прѣстоль, и кь ревности нась поωштраеть мнωгыихь ти пωдвигь. не бо ωть чести подвиѕал се еси, нь даже до крьве, и без крьви пока-зал се еси моученикь. тѣмьже ныиꙗ сь аггельскыими вьдвараеши се ликостоанїи, наслаждае се несытно она, ꙗже око не видѣ и оухω не слыша и на срьдьце чловѣкоу не вьзыдоше, о самомь Христѣ господи нашемь, емоуже слава и дрьжава сь ωтьцемь и светыимь доухωмь ныиꙗ и присно и вь вѣкы вѣкωмь. аминь.

Bugarski rukopis pisan godine 1277.

Predao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanostî i umjetnostî 16 prosinca 1868

PRAVI ČLAN GJ. DANIČIĆ.

У мене су 2 1/3 листа коже писана ћириловским писмом. Висина им је 21 1/2 а ширина 13 1/2 сант.; по 25 врста има на једној страни. То су пошљедњи листови од некога рукописа. На првој страни првога листа у дну стоји број .лг. (33), који показује да су пред тијем листом била 32 свежњића; колико је у једном свежњићу било листа, не може се управо знати; судећи по обичају којега су се стари у том држали, колико ми је познат, мислим да није било мање од 8 листа у сваком свежњићу; по том је пред ова три листа могло бити 256 листа. Ова су три листа сашивена један за други свилом, и по ономе што на њима пише иду један за другим.

На првој страни првога листа у свези с онијем што је напријед било каже се какав је **Моисеоу и Ароноу и проунмь пророкомь тропарь**, од којега су записане само прве ријечи: **прѣчьстныхь пророкь празникь небо црьквь**, и какав је прокимен, од којега су записане само ријечи: **с(ва)тымь иже сѫть на земи**, и какав је стих, од којега опет стоје само ријечи: **прѣдьзрѣхь господа**; по том се каже шта се на тај дан чита из апостола именујући књигу апостолску из које се чита и наводећи прве и пошљедње ријечи онога што се чита. Иза тога се на исти начин каже што се из апостола чита уз часни пост у другу суботу и у другу недјељу, у трећу суботу и у трећу недјељу, у четврту суботу и у четврту недјељу, у пету суботу и у пету недјељу; по том долази шеста субота поста, **памать вьскрѣшенна лазарева**, и тропар тога дана цио, и прве ријечи осталијех ситнијех пјесама што се тај дан поју, и прве и пошљедње ријечи апостола који се чита. На другој страни првога листа под натписом **нед(ѣлꙗ) цвѣтоноснаа** стоји цио тропар тога дана а иза њега се у кратко првијем ријечима каже прокимен тога дана и друге мале пјесме, и првијем и пошљедњијем ријечима апо-

стол. Послије тога су на тој страни и на првој страни другога листа на исти начин у кратко забиљежени прокимени и остало таково што се поје и што се из апостола чита на велики четвртак и на велики петак, и прокимени и стихови на велику суботу у јутру. Иза тога на првој страни другога листа исто тако у кратко кажу се прокимени и по која пјесмица за сваки дан у недјељи и прокимен **ꙁа мрьтвыхь**. На другој страни другога листа стоји овај натпис: **а се прокимии егда нѣсть тропарѣ**, и под њим су прве ријечи таких прокимена за сваки дан у недјељи осим суботе.

Испод тога на доњој трећини друге стране другога листа и на првој страни трећега листа, од кога се сачувала само горња трећина, има истом руком овај запис, у ком се јавља ко је писао овај рукопис и које године:

Се троудолюбивое мниха Аркадиа оученика Висариона митрополита прѣжславскаго, списа сѧ ѡть дара власти его рѫкоѫ Васѣ граматика, иже съ богомъ истрѣбихь малѫѫ стьꙁѫ, а хоташтї шествовати еѫ оумѣѫть наказании доухомъ свѧтыимъ оутлачити себѣ пространство пѫт(и). не проходаи бо юдинною по стьꙁи поꙁнаваѥть ѩглы аште не многашти, и и се оувѣдѣвь иꙁвѣстно водить по неи и братиѩ. си же иꙁбранаа благаѩ ведеть на пространство, рекѫ же на пажить богосадимыѩ, идеже ѥсть житиѥ послоушаѭштиимь боукви сиѩ ѡ Христѣ Iисоусѣ господи нашемъ еи аминь. В лѣто ,ѕ.ѱ.пе. (6785=1277) **при свѧтѣмь и прѣвысоцѣмь цари Костандинѣ и царици его Марии и ѡтьрасль ѥю Михаилѣ порфирородиѣмъ и па** — одсјечено је што је даље било.

Из ријечи које већ изнесох из овога остатка види се да је рукопис од којега се овај остатак сачувао бугарски; виде се и главне особине бугарскога језика XIII вијека; обоје је тијем знатније што је на овом остатку записана година кад је писан, те припада међу најстарије сада познате споменике бугарске у којима се каже кад су писани, а за то још већма ваља жалити што нема главнога што је било пред овијем остатком: може бити да се и налази у којој библиотеци и може бити да ће се познати у ком између онијех рукописа који се којегдје спомињу те се нагађа кад су писани.

Што је било у рукопису пред ова $2^1/_3$ листа, ја не могу поуздано казати. Што видјесмо да је у овом остатку, оно се или све или без чега год или су чим другим таким налази често у рукописима као додатак к ономе што је напријед, да би се могло лакше употребљавати оно што је напријед и да би се онај који

употребљава лакше упућивао у осталом што је потребно уз оно. Да су пред овијем остатком била само правила о служби, као што су у њему самом, онда мислим да би уз дијелове из књига апостолских, који се у њему помињу, били споменути и дијелови из јеванђеља. Исто мислим да би било и онда кад би напријед било јеванђеље само или с апостолом. По томе би се могло мислити да је у рукопису од кога имамо овај остатак био апостол. Ова се мисао потврђује мало и тијем што н. п. и у оба Михановићева апостола, о којима је ријеч у Раду II, 21, има додатак, у ком се такођер напомиње шта се у који дан из апостола чита. С том би се мишљу могао слагати у број листа који су могли бити у овом рукопису: ако је у једном свежнићу било 8 листа, дакле у 32 свежнића 256 листа, не разликује се тај број много од броја листа у шишатовачком апостолу, у ком има 230 листа (Apostolus e codice monasterii Šišatovac edidit F. Miklosich, стр. VI). Узимајући на ум да би у додатку, какав имамо у овом остатку, непотребно било напомињати што се у који дан чита из апостола, кад би напријед били само дијелови из апостола разређени по данима у које се читају, могло би се мислити да у рукопису од којега имамо овај остатак нијесу били само дијелови из апостола који се у неке дане читају, него да је у њему био цио апостол: и у оба поменута Михановићева рукописа, у којима рекох да се налази оваки додатак, цио је апостол; и у Горскога и Невострујева „Описаніе славянскихъ рукописей Московской синодальной библіотеки. I.“ (Москва 1855) описано је више рукописа у којима је цио апостол с оваким додатком, а ни за један рукопис у којем су књиге апостолске разређене по данима (бр. 45. 46. 47) не каже се изријеком да има оваки додатак. Ова се мисао не би много потресла тијем што између рукописа описанијех у поменутој књизи, у којима су јеванђеља разређена по данима, неки имају додатак у ком се напомиње кад се које чита.

Ако је у рукопису од кога имамо овај остатак доиста био апостол, онда се још нешто може дознати из овога остатка о диоби апостолских књига у изгубљеном рукопису. Према ријечима којима се у овом остатку каже почетак и свршетак онога што се кад из апостола чита стоје на страни неки бројеви, и то за оно што се чита на дан св. пророка, у прву недјељу поста, а то је Јев. XI 24—40, стоји бр. .ѯз. (67); за оно што се чита у другу суботу поста, а то је Јев. III 12—14, бр. .кз. (27); за оно што се чита у

другу недјељу поста, а то је Јев. I 10— II 1—3, бр. .ѕ. (6); за оно што се чита у трећу суботу поста, а то је Јев. X 32—38, бр. .ѯг. (63); за оно што се чита у трећу недјељу поста, а то је Јев. IV 14— V 1—6, бр. .лг. (33); за оно што се чита у четврту суботу поста, а то је Јев. VI 9—12, бр. .лѳ. (39); за оно што се чита у четврту недјељу поста, а то је Јев. VI 13—20, бр. .м. (40); за оно што се чита у пету суботу поста, а то је Јев. IX 24—28, бр. .н. (50), иза којега броја као да је био још један за коју јединицу, али се не види; за оно што се чита у пету недјељу поста, а то је Јев. IX 11—14 бр. .н. (50), иза којега броја такођер може бити да је био још један за коју јединицу; за оно што се чита на Лазареву суботу, а то је Јев. XII 28— XIII 1—8, бр. .о., од којега се познаје само прва половина, али међу врстама стоји .он. (78); за оно што се чита на цвијети, а то је Филиб. IV 4—9, бр. .лѕ. (36); за оно што се чита на велики четвртак, а то је I Кор. XI 23—32, број не може се распознати; за оно што се чита на велики петак, а то је I Кор. I 18— II 1—2, број се не види. Ти се бројеви цртама својим издају да су много млађи од осталога писма, а број .лѕ. код онога што се чита на цвијети млађи је од осталијех бројева тако да би се могло мислити да је написан истом прошлога вијека. На мјестима гдје су ти бројеви чини се да су прво били други па по њима ови написани. Било како му драго, свакојако се и ови садашњи бројеви тичу онога што је напријед у рукопису било, и пита се шта они показују. Да показују листове на којима су у рукопису били дијелови којима се у овом остатку показује почетак и свршетак, то не могу мислити једно за то што у старо вријеме није био обичај биљежити у рукописима листове бројем, а друго за то што кад би ти бројеви показивали листове, онда у рукопису не би могао бити ни цио апостол ни дијелови поређани по данима кад се што чита: цио не би могао бити, јер би н. п. посланица Јеврејима била већ на шестом листу (бр. 6) и усред посланице Јеврејима (бр. 33 и 39) долазио би дио из посланице Филибљанима (бр. 36); а по данима у које се што чита не би били дијелови поређани, јер би н. п. што се чита у трећу суботу поста (бр. 63) било далеко иза онога што се чита у трећу недјељу поста (бр. 33). — Не остаје друго мислити него да ти бројеви показују дијелове на које су напријед у рукопису биле подијељене књиге апостолске. Али ти бројеви нијесу бројеви онијех дијелова који се сада зову „главе“, и којих н. п. у посланици

Јеврејима има 13, јер н. п. код чега у овом остатку стоји број 67 оно припада глави 11. Ти бројеви нијесу бројеви ни онијех дијелова који се сада у књигама светога писма одређенијем за црквену потребу зову „зачела“, којих н. п. у јеванђељу по Матеју има 116 и којих се држе многи рукописи, н. п. оба поменута Михановићева, називајући их и зачела и главе, јер код чега у овом остатку стоји н. п. бр. 6, оно је зачело 325. Не може бити ни то да ови бројеви показују речена зачела бројена на по се у свакој књизи апостолској, као што се у неким рукописима налази (види Novum testamentum graece ed. J. M. A. Scholz, Lipsiae 1830 II. 458), јер у посланици Јеврејима нема више од 34 такова зачела, а између бројева о којима је ријеч неки су много већи. Биле су и друге диобе у обичају у старо вријеме; једна је така и у Остромирову јеванђељу, по којој је н. п. Мат. XXVIII 1 (или садашње зачело 115) било глава 352; прем да у књигама до којих могох доћи не налазим спомена о такој диоби апостолских књига, опет не могу друго мислити него да речени бројеви показују да су се у нашем рукопису дијелиле књиге апостолске свака на по се у дијелове мање од садашњих „зачела“, онако као у Остромирову јеванђељу књиге јеванђелске, те је н. п. у посланици Филибљанима од IV 4 почињао 36-ти таки дијелић њезин, а у посланици Јеврејима до XI 24 било 67 таких дијелића.

Поговор, који сам напријед ставио, чини ми се да слабо доликује рукопису у ком би био апостол разређен по данима, дакле за црквену потребу; и да би се поговор разумио, ја мислим да се смије узети да писац није само преписивао из књиге у којој је био цио апостол, него да је из књига у којима су били само дијелови апостолских књига разређени по данима истом сабирао и састављао цио апостол, који може бити да му и није изашао из руку потпун.

Прве и пошљедње ријечи које су у овом остатку записане поменутијем чланцима из апостола, исте су којима се ти чланци у шишатовачком апостолу почињу и свршују; разлике су само ове: Јев. VI 9 у шишатовачком непьщоуѥмь, а у овом прѣпираѥмь; мјесто обојега је у садашњим издањима надѣемса; Јев. IX 14 у шишатовачком богоу живоу и истиньноу, а у овом само богоу истин'ноу; Јев. XII 28 у шишатовачком царьствиѥ недвижимоѥ приѥмлюще, а у овом царьство недвижимо прѣеме; I Кор. II 2 у шишатовачком

пропета а у овом **распата**. Ова је пошљедња ријеч једина у овом остатку у којој стоји **а**.

Да би се боље познао језик овога споменика, ево двије пјесме које су у овом остатку цијеле: тропар на Лазареву суботу и тропар на цвијети. Први је без знатне разлике онаки какав је у типику архиепископа Никодима (види Гласник 11, 203) осим особина бугарских и гласи овако: **Обштее въскрѣшеине прѣжде своѧ мѫкы изѣштаѧ из мрьтвыхь вьскрѣси Лазара Хрисде боже, тѣмже ти и мы ꙗко ѿтроци побѣдныꙗ образы приносаште, тебѣ побѣдителю смрти възьпиемь: ѡсанна вь вышнихь благословень грады вь имѧ господне.** А други гласи: **С тобоѧ погребьше са крьштениемь твоимь Христе боже нашь, бесьмрьтномоу житию достоини быхомь вьскрѣшениемь твоимь, поѧште вьпиемь: благословенъ градыи вь имѧ господьне.**

Нијесу само за бугарски језик знатне ове пјесме из нашега рукописа него и за историју превођења црквенијех књига. Ако се погледа како оне у садашњим црквенијем књигама гласе, ласно ће се видјети како су они који су у новије вријеме хтјели поправљати црквене књиге.кварили што је прије добро било, градећи од словенскога језика роба грчкому. У данашњим црквенијем књигама прва од оне двије пјесме гласи: „**Общее воскресеніе прежде твоеа страсти ꙋвѣрꙗа, изъ мертвыхъ воздвиглъ еси Лазара Хрїсте боже. тѣмже и мы ꙗко отроцы побѣды знаменіꙗ носаще, тебѣ побѣдителю смерти воніемъ: ѡсанна во вышнихъ, благословенъ градыи во имѧ господне.**“ А друга гласи: „**Спогребшеса тебѣ крещеніемъ Хрїсте боже нашъ, безсмертныꙗ жизни сподобихомса воскресеніемъ твоимъ, и воспѣвающе зовемъ: ѡсанна во вышнихъ, благословенъ градыи во имѧ господне.**“

Знатније ствари у овом споменику које се тичу језика и од којих се неке могу видјети и у оном што сам напријед из њега припоћио, ово су: **а** и **ѫ** стоји једно мјесто другога, н. п. **а** мјесто **ѫ**: **имаште, ѥдинои, ѫглы**; **ѫ** мјесто **а**: **сьбрашѫ, шѫташѫ са, своѫ, ѫзыци**; **ъ** и **ь** стоји једно мјесто другога: **господъ, вь иереихь**; **ъ** се замјењује словом **о**: **начатокь**; **ь** се замјењује словом **е**: **пришедь, шестокати, днесь, пѣвець, конець**; **ѣ** долази мјесто **ꙗ**: **поклаиѣите са**, и замјењује се словом **е**: **младенець**; без **л** стоји: **на земи, по земи, вь вса зема** (sing. acc.), а и **л** се држи: **възлюбленомоу**.

Који налазе у скраћенијем ријечима толику важност да мисле да их ни по што не треба штампати другачије него како су гдје написане, њих ради дужан сам споменути још ово: ријечи у ко-

јима је слово **о** налазе се скраћене у овом рукопису тако да **о** није написано као остала слова него је и у висину и ширину растегнуто пак једно или два слова која би за њим ишла стоје усред њега онако велика као остала; тако је у ријечи **ржкож** слово **о** обапето око слова **ж**, које није мање од осталијех; тако у ријечи **Висарнона** слово је **о** обапето око слога **на**; ријечи у којима је слово **м** налазе се скраћене тако да слово које би ишло иза **м** не стоји на свом мјесту него су слову **м** дијелови јако размакнути и средњи доље спуштени пак слово које би за њим ишло стоји у сред њега велико као остала; тако у ријечи **твоємꙋ** слово **ꙋ** стоји усред слова **м**; тако у ријечи **митрωполита** слово **и** стоји усред слова **м**; тако у ријечи **многашти** стоји не само **и** усред слова **м** него и **о** над тијем уметнутијем **и**.

О овом је одломку говорио Ханка у Časop. česk. muz. 1851. 1. стр. 155—157, приложивши и снимак од поговора, који сам напријед ставио. Али опет мислим да не ће бити сувише што и ја о њему проговорих једно за то што је вриједно било из овога остатка приопћити више него што је учинио Ханка, а друго за то што имајући пред собом рукопис могох поправити погрјешку, коју је учинио Ханка и која је тијем гора што је у снимку: Ханка има у свом снимку **ꙗслы** и у свом пријепису латинским словима jasly, по чему је и Срезневски у „Древніе славянскіе памятники юсоваго письма“ на стр. 223 (другога раздјела) наштампао **ꙗслы**, а у самом рукопису ја никако не могу другачије читати него **ѫглы** т. ј. **жглы**. Најпослије и за то мислим да је требало проговорити о овом остатку да би се знало да он није у Прагу у чешком музеју, како би ваљало мислити по ријечима В. Ханке, који рече да га је даровао истом музеју: јамачно је Ханка вратио ову старину ономе чија је била, а ја је добих од једнога пријатеља, и сада је у Загребу у библиотеци југославенске академије.

Кад је овај остатак био у Ханке, био је и поговор у њему цио, као што показује снимак који је приопћио Ханка; по том снимку свршетак којега сада нема гласи: **(па)триарсѣ Игнатии стльпоу правовѣрна. ты ми ѥси Хрїсте ꙁачало и конець.**

Исписујући ријечи из овога рукописа стављах **оу**, **шт**, **ωть** мјесто **ꙋ**, **щ**, **ѿ**, а и у самом рукопису стоји **ωтроци**.

Prilozi za povjest bosanskih Patarena.

Predao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanostî i umjetnostî 28 studenoga 1868

PRAVI ČLAN DR. FRANJO RAČKI.

Ne može biti ni najmanje sumnje, da su Bogomili, Patareni i Kathari imali svojih knjiga, u kojih je nauka sekte tako za pouku njezinih vjernika, kako za obranu njezinu razložena i protumačena bila. Glede Kathara i Patarena u Francezkoj i Italiji imademo jasnih svjedočanstva. Medju Kathari kolalo je u prvoj polovici XIII stoljeća više takovih spisa, a medju njimi se navodi osobito onaj sastavljen po njekom Tetriku [1], koj će biti ista osoba s katarskim biskupom Teodorikom, prije kanonikom Vilelmom od Niversa, stanovavšim poslije 1201 god. u toloskoj knežini, a bivšim medju svojimi jednovjerci s velike učenosti na glasu [2]. U isto doba razloži Ivan od Lugia medju Patareni u Italiji svoju nješto promienjenu nauku u velikoj knjizi, sastojećoj se iz deset svezaka [3]. Ova sekta imaše na zapadu veliko djelo „perpendiculum scientiarum“, u kojem je nastojala svoju nauku opravdati razlozi filosofskimi i navodi iz sv. pisma [4]; a pored ovakova i njemu sličnih djela, koja su bila namienjena učenim ljudem, imaše i laganijih spisa, pače i narodnih pjesama, u kojih se njezina nauka predavala razumljivim načinom [5]. Za Bogomile na iztoku, osobito

[1] Svjedoči suvremeni pisac, inquisitor o. Moneta: adversus Catharos et Waldenses. ed. Ricchini II, 42. 71. 79. 94.

[2] Schmidt: histoire et doctrine de la secte des Cathares. I, 199.

[3] Suvremeni Reinerio Sachoni: contra Waldenses (Biblioth. max. patrum ed. Lugd. XXV, 271): „Igitur blasphemias et errores predictas . . finxit idem Joannes de Lugduno haeresiarcha; et ex eis compilavit quodam magnum volumen decem quaternorum, cuius exemplum ego Reinherus perlegi et ex illo omnes supradictos errores extraxi . . .“

[4] Lucas Tudensis: adversus Albigensium errores ibid. p. 195.

[5] Razbacivali bi kraće razpravice po pašnjacih, gorah i poljih, kako svjedoči isti Lucas Tud. ibid. p. 248.

medju književnim grčkim narodom, znamo, da su i oni, navlastito preko odanih si kaludjera, nastojali spisî razširiti svoju vjeru [1].

Kada bi se ovi spisi, sastavljeni u krugu sekte, bili sačuvali i do nas došli: onda bi nam lasno bilo proniknuti duh, nauku i ustrojstvo njezino. Ali ni jedan od ovih spisa ne preživi žalibože tragičke sudbine ove vjerozakonske obćine. S toga je povjestnik prisiljen učiti ovu sektu iz spisa njezinih protivnika, o kojih ćemo ovdje u kratko progovoriti, da se bolje ociene izvori, koje naumismo priobćiti.

Tako zapad kako iztok Evrope, gdje se ova dualistička sljedba udomi, nadje pobornikâ pravovjerja, koje oni braniše proti njoj slovom i perom. Italija dade četiri glavnija pisca, koja su sastavila djela proti tamošnjim Patarenom; a dva izmedju njih, naime Bonacursus iz Milana i Reinerio Sacchoni bijahu sami njekada učitelji ove krive vjere, te ju s toga podpunoma poznavaše. Bonacursus izdade oko god. 1190 razpravu u obliku razgovora [2], kojom htjede puk milanski sačuvati od zablude heretičke. On navodi najprije nauku patarensku članak za člankom, te ju oprovrgava mnogimi navodi iz sv. pisma; pa u tom razgovoru i ne ima skoro ničega do tih navoda. Umnije je sastavljena razprava njekadanjega Patarena a kašnje dominikana i inquisitora Reineria Sachonia (oko 1250). On se ne upušta toliko u oprovrgavanje koliko u razlaganje nauke, koju je njekada on sam kroz 17 godina propoviedao. Ovo djelo [3], razdieljeno na deset glava, imao je on sastaviti za porabu inquisitorom; s toga uvrsti u nj naputak, kako se heretici razpoznavaju i kako jih valja izpitivati. U isto doba, u prvoj polovici XIII stoljeća, sastavi dominikan inquisitor o. Moneta svoje veliko djelo proti Katharom i Valdezom [4], upotriebivši u njem svoje izkustvo stečeno kod iztrage krivovjeraca i podpuno znanje tako njihove književnosti kako i školastičke bogoslovije. Učeni dominikanac razredi svukoliku gradju u pet knjiga, od kojih prva razpravlja nauku strogoga, druga umjerenoga dualizma o dvaju načelih, o stvorenju i o dušah, treća o predteči mesijinu, o

[1] Vidi moju razpravu: Bogomili i Patareni u radu jugosl. akad. VII, 117.

[2] Manifestatio haeresis Catharorum. Edid. d'Achery: Spicilegium veterum aliquot Scriptorum. Paris 1723. vol. I, p. 208 seq. Baluzius: Miscellanea. Ed. Mansi. Lucae 1761, II. 581 seq.

[3] Summa de Catharis et Leonistis. Edid. Martène et Durand: thesaurus nov. anecd. Paris 1717. Vol. V. Bibliotheca max. patrum. Lugduni 1677 vol. XXV, p. 262—274.

[4] Adversus Catharos et Waldenses libri quinque. Edid. Ricchini. Romae 1743.

bogorodici, o Isukrstu i Antikristu, te o sv. duhu, četvrta o svetotajstvih, o uskrsnuću i o sudu, napokon peta o crkvi katoličkoj, o hierarhiji, bogoštovju i glavnih naucih njezinih, moralnih i asketičkih. Ovo je djelo, kako se već iz njegove razdiobe vidi, podpunoma sustavno; a pisano ovim načinom: najprije se razlaže članak krivovjerske nauke, te podkrepljuje onimi dokazi, kojimi ga sami Patareni utvrdjivahu; onda se pobijaju oni dokazi sada s navodi iz sv. pisma, sada s navodi iz sv. otaca, a sada s mudroslovnimi razlozi. S toga ovaj način dokazivanja i oprovrgavanja često prelazi u razgovor izmedju heretika i katolika; a ovaj oblik razmatranja i razlaganja ugadja tim više, što se tudjer ne opazuje ona razjarenost i prpošnost duha, kojima vru druga polemička djela one dobe. Ovaj spis o. Monete imaše pred sobom, suvremenik mu i po redu drug, o. Grgur iz Firenze, kašnje (oko 1240) biskup u Fanu, kada sastavljaše „prepirku izmedju katolika i Patarena“ [1], razdielivši ju u deset glava, u kojih razpravlja glavne članke nauke patarenske. U tom spisu bješe o. Grgur naumio „pobacati na krivovjerce živo kamenje evangjeoskoga i apoštolskoga ugleda“; s toga utvrdjuje najprije sv. pismom nauku crkve katoličke, a onda pušta Patarena o istom predmetu sa svoga gledišta govoriti.

Ovo su znamenitija djela proti Patarenom, koja su koncem XII i u prvoj polovici XIII stoljeća potekla iz talijanskih katoličkih propoviedalaca i bogoslova.

Prvi pisac proti francezkim Katharom bijaše Eberardo, učen gramatik u drugoj polovici XII stoljeća. Glavna je svrha njegova spisa [2], da dokaže, kako ovi krivovjerci zlo upotrebljuju sv. pismo za utvrdjenje svoje nauke. Koncem istoga a početkom sliedećega vieka napisao je Ermenegardo, bivši po svoj prilici sam njekada pristaša sekte, razpravu [3] proti katharskom dualizmu, koj se ondje oprovrgava samimi navodi iz novoga zavjeta. Ove i sve ostale u Francezkoj pisane razprave te vrsti daleko nadkriljuje „summa quadripartita magistri Alani“ [4], posvećena Vilelmu knezu od Montpelliera (1172—

[1] Disputatio inter catholicum et Paterinum. Ovaj spis nije još izdan u cielosti. Muratori priobći (antiquitates italicae medii aevi V. 179, 150) samo jedan odlomak po rukopisu ambros. knjižnice u Milanu.

[2] Liber antihaeresis. Bibliotheca max. patrum. ed. cit. XXIV, 1525 et seq.

[3] Opusculum contra haereticos, qui dicunt et credunt mundum istum et omnia visibilia non esse a deo facta, sed a diabolo. Ibid. p. 1602 et seq.

[4] Alanus adversus haereticos et Waldenses. ed. J. Masson. Paris 1612. Visch: bibliotheca scriptor. Cisterciens. Coloniae 1656. U knjižnici jugo-

1202). Pisac je imao živjeti na izmaku XII vieka u južnoj Francezkoj, gdje su Kathari upravo tada podigli glavu. Samo prva knjiga od onih četirih, u koje se razprava dieli, naperena je proti Katharom, kojih se članci [1] po redu oprovrgavaju tako navodi iz sv. pisma kako onimi iz sv. otaca, pače kadšto se pozivaju u pomoć mudraci poganski: Plato, Aristoteles, Cicero, Boethius. Alanus najprije razlaže članak krive vjere, pa ga onda svojimi dokazi razstvara; u čem se kadšto do rječitosti zanese. Dočim Alanus ne samo navodi nego i pobija članke katharske nauke, lugdunski dominikanac (oko 1230) i potonji inquisitor Stjepan od Belleville († 1261) samo izbraja članke one nauke u svojem povećem bogoslovnom djelu [2]. Ali i ovo izbrajanje nije bez vriednosti, jer se ono, kako nas taj inquisitor uvjerava, svjestno drži izpoviesti samih krivovjeraca i svjedoka kod iz-

---

slavenske akademije ima rukopis pod br. 627 na pergameni, po svoj prilici iz XIV vieka, u kom je ta razprava pod naslovom: „Incipit quadripartita magistri alani editio contra hereticos, ualdenses, iudeos, paganos.“

[1] Evo jih po nadpisih: „Quibus auctoritatibus heretici dicunt duo rerum principia. Opinio quorundam hereticorum, qui dicunt quod non sunt in corporibus humanis alie anime nisi demones, et quod omnes angeli ceciderint . . Opinio hereticorum, qui dicunt quod anime sanctorum cum christo non asenderint in celum, et quod christus non descenderit ad infernum. Opinio hereticorum, qui dicunt christum non assumpsisse verum corpus, nec comedisse nec bibisse. Quibus racionibus probant heretici, quod caro non resurget. Opinio quorundam hereticorum, qui dicunt animam perire cum corpore. Opinio quorundam hereticorum, qui dicunt, quod christus assumpsit corpus celeste, et quod b. maria in celo creata fuit, et quod nec patrem nec matrem habuit. Quibus auctoritatibus et racionibus probant quidam heretici, quod lex mosayca a diabolo data fuit . . . patres veteris testamenti malos fuisse et damnatos esse. Opinio quorundam hereticorum, qui dicunt baptismum non valere parvulorum et quod parvuli non habent peccatum . . quod baptismus non valet sine manuum impositione. Opinio hereticorum, qui dicunt, quod post remissionem peccati, que fit in baptismo (adultorum), non habet locum penitencia . . quod sufficit soli deo confiteri. Opinio hereticorum, qui negant panem transubstanciaciari in corpus christi. Opinio illorum hereticorum, qui dicunt nupcias dampnabiles. Opinio hereticorum, quod confirmatio nullam efficaciam habeat. Opinio hereticorum, quod extrema unctio non est sacramentum. Opinio hereticorum, qui dicunt, quod locus materialis non est ecclesia. Quibus racionibus et auctoritatibus muniti heretici dicunt, quod oraciones sanctorum non prosunt vivis, nec vivorum mortuis, et quod sancti non orant pro vivis. Opinio hereticorum, qui dicunt, quod non debemus carnes commedere.

[2] De septem donis spiritus sancti. Ed. d' Argentrè: collectio iudiciorum de novis erroribus. Paris 1728. I, 85 et seq.

traživanja, koja je on glavom vodio. Imade još mnogo razprava kraćih, koje su proti Katharom pisane bile u Francezkoj, te još u rukopisih leže. U njih se obično navode članci heretičke nauke, i to često bez reda i sustava, pa se oprovrgavaju navodi iz sv. pisma, ovdje prikladnimi, ondje nezgodnimi [1]. Isto tako imade govora i pjesama proti Katharom, koje su posljednje izpjevali francezki troubadouri u onom pokretu, što no ga proizvedoše križarske vojne u njihovoj domovini. [2]

Kako se odavle vidi, književnost protukatharska u Italiji i Francezkoj nije bila baš siromašna; a naravska je stvar, da nije bila ona tako obilna u onih zapadnih zemljah, u kojih je i ova kriva vjera slabija bila. Pa nam ipak Njemačka i Španjolska dade u drugoj polovici XII vieka dva pisca, koja su svoje pero posvetila obrani pravovjerja, zagrožena prodirućim u njihovu otačbinu krivim naukom. Ova dva pisca jesu: bonski kanonik Eckbert, i Luka, prije djakon u Leonu, kašnje biskup u Tudu u Galiciji. Prvi je dobro poznavao rajnske heretike, ali istovjetujuć jih s Maniheji podmeće jim u svojih besjedah [3] sve one bludnje, koje sv. Augustin spočituje u svojih djelih Manihejem one dobe; a dokazuje u njih kako krivovjerci krivo tumače sv. pismo navodeć ga za učvršćenje svoje nauke. Drugi nije napisao naročita djela proti Katharom; već u drugom djelu svojega životopisa sv. Izidora oprovrgava njeke članke i običaje katharske [4].

Ovo su znatniji pisci zapadni, koji su pismom branili pravovjerje proti Katharom i Patarenom [5]. Izmedju njih su svakako znamenitiji Reinerio Sacchoni, Moneta i Alanus. Njeki od ovih pisaca bijahu sami pristaše sekte, iz koje izstupivši stadoše ju pobijati to riečju to perom; drugi bijahu inquisitores haereticae pravitatis proti ovim krivovjercem; a svikolici u neposrednom s njimi doticaju. Spise svoje sastaviše za porabu ili iztražiteljâ ili pravovjernih, u formi laganijoj, njeki poput razgovora medju pravo- i krivovjercem, a oružjem se u dokazivanju služahu u prvom redu onim istim, koje upotrebljavahu njihovi protivnici, t. j. sv. pismom, ponajviše jedino novoga zavjeta.

---

[1] Takova napominje Schmidt, op. cit. II, 237 pod naslovom: „Quedam objectiones hereticorum et responsiones Christianorum."

[2] Cf. Schmidt. ibid. p. 235—237.

[3] Sermones adversus Catharos. Biblioth. max. patr. XXIII, 600 et seq.

[4] Izdade Isusovac J. Mariana: De altera vita, fideique controversiis adversus Albigensium errores. Ingolstadt 1612.

[5] Cf. Schmidt op. cit. II, 225—42.

Isto tako nije nam se sačuvao ni jedan spomenik potekavši iz pera Bogomilâ, u kojem bi ovi sami branili svoju nauku. Ali dodjoše do nas razprave njihovih protivnika. Ja sam na svojem mjestu [1] progovorio o djelih bugarskoga popa Kozme i grčkoga monaha Evthymia Zygadena, od kojih je prvi koncem X vieka pobijao u svojem slovu bugarske, drugi početkom XII stoljeća u svojoj razpravi grčke Bogomile. Oba se pisca slažu u tom, da najprije navode članak nauke protivne, te ga za tim pobijaju sv. pismom; ali razlikuju se u tom, što Evthymij navodi takodjer ona mjesta iz sv. pisma, kojimi su njegovi zemljaci Bogomili podupirali svoju nauku, dočim Kozma toga obično ne čini, pa mu kano govorniku nije bilo toliko ni potrebito. Osim toga carigradski kaludjer oprovrgava točku po točku, kako bješe zabilježena po izpoviesti bogomilskoga starješine Vasilija, imajuć pred očima srodne razprave Petra Sikulca i patrijarka Fotije proti Pavlićanom, imajuć dakle predtečâ u grčkoj bogoslovnoj književnosti; dočim bugarski govornik oprovrgava bludnje svojih inovjernih zemljaka u toliko i tako, u koliko i kako mu crkveno slovo dopuštaše. U tom je bugarski pop našao nasljednika u carigradskom patrijarku Germanu (1221—39), koj je takodjer njekoliko govora besjedio „κατὰ Βογόμιλων.“ Ali Euthymijevo djelo ostade glavnim ove struke u grčkoj bogoslovnoj književnosti, po kojem su izradjeni drugi spisi, što no leže još ukopani u evropskih knjižnicah [2]. Mnogi od njih ograničuju se na samo izbrajanje bogomilskih bludnja.

Toliko bijaše protubogomilska i katharska književnost do sada poznata učenomu svietu. Najnoviji njezin prilog bijaše „слово св. козмы презвитера на еретики.“ Ona se dakle najkašnje obogatila plodom niknuvšim na onoj zemlji, koju je sva sekta, tako medju grčkimi Bogomili kako medju talijanskimi Patareni i francezkimi Kathari, priznavala za svoju kolievku i majku. Koliko i jest odnosno siromašna ova književnost, ona može ipak pokazati po koji spomenik za svaku zemlju, u kojoj se bila ova sekta po nepobitnih dokazih historičkih udomila u srednjem vieku. Bugarska imade slovo popa Kozme, grčka carevina razpravu Evthymija, Italija djela Bonacursa, Reineria, Monete i Grgura, Francezka Eberarda, Ermenegarda, Alana i Stjepana, Njemačka Eckberta, ista pače Španjolska prispjevak biskupa Luke.

A Bosna? zar da nije bilo sličnih spisa i za ovu zemlju, u kojoj se ova sekta udomi koncem XII vieka, gdje se najdublje ona ukorieni

[1] Vidi moju razpravu: Bogomili i Patareni. Rad VII, 84. 85. 108. 116.
[2] Ibid. p. 85.

i najdulje sačuva? gdje su uz nju pristajali vladaoci i velemože; gdje je imala posebnu i državnom vlašću priznanu crkvu? gdje su proti njoj kušana sva ona sredstva, kojimi se poslužila jedna i druga crkva u Bugarskoj, u bizantinskoj carevini, u Italiji i Francezkoj, kao što su inquisicia i križarske vojne?

Činilo se, kano da su protupatarenski spomenici, namienjeni Bosni, propali u onom potopu, koj u drugoj polovici XV vieka poplavi ovu nesretnu južnoslovinsku zemlju. Pa ipak nije tomu tako. Sretna nam kob sačuva tri dragocjena spomenika ove vrsti, koja ovdje predajemo prijateljem narodne povjesti i koja sada prvi put izlaze na svjetlo. Vrieme će nam možebit iznesti još inih takovih spomenika, koje sada kriju književna sahranilišta.

Prvi od ovih spomenika čuva se u mletačkoj knjižnici sv. Marka u kviernom rukopisu zabilježenom MSC. lat. Cl. II, cod. LXIV, i to od str. 295—308, a u novom priepisu od god. 1857 u knjižnici jugoslavenske akademije pod br. 706. Ovaj je priepis ovjerovljen samim knjižničarom učenim Josipom Valentinelliom pripisom od 3 travnja r. g. Ja sam si bio prije njekoliko godina izvadio iz onoga rukopisa ono što se na nauku patarensku odnosi; a pošto je matica prepuna svakojakih kratica, umolih prijatelja V. Makuševa, desivšega se ove zime u Mletcih, da naš priepis još jednom s izvornikom sravna; što on do preko polovice rado učini, na čem mu budi hvala. S toga mislim, da će ovo izdanje, koliko je moguće, biti vjerno; a da ne će nikako imati pogrešaka, koje bi smisao preinačile, što je napokon za povjestnička iztraživanja glavno.

Već isti naglavak nam svjedoči, da je ova razprava bila namienjena Bosni: „Hic sunt puncta principalia et auctoritates extracte de disputatione inter christianum romanum et patarenum bosnensem.“ Za tim u samoj razpravi čita se: „tu ergo cum montibus Bosne es scissura“; onda: „vos scissi fuistis a nobis, et fugistis ad montes vel Lombardie vel Bosne“; onda: „non sunt in Bosna omnes gentes; de Bosnensibus autem, qui vos receperunt“ .. onda: „et soli Bosnenses hoc tenent“ . . . Ne može dakle biti nikakove sumnje, da se ovom razpravom pobijaju članci vjere bosanskih Patarena. A ne manjom sumnjom daje se tvrditi, da je ova razprava pisana bila za porabu katoličkoga svećenstva u Bosni, komu se njom htjelo dati u ruke bogoslovno oružje proti tamošnjim heretikom. Inquisitori haereticae pravitatis u Bosni bijahu od druge polovice XIII vieka redovnici sv. Franje; za to mislim, da

je ova prepirka sastavljena po kojem članu ovoga reda za porabu svojih drugova.

Što se iz samoga sadržaja i povjesti može izvoditi, potvrdjuje nam pripis, koj se čita u istom rukopisu od traga, i koj glasi ovako: „Ego fr. Ambrosius . . concessi istum librum et dedi ad usum fr. Stephano de (Gliricis?), vicario Bosne, ex caritate et pro suis fidelibus servitiis mihi exhibitis de licentia rmi. patris magistri Angeli de Bonis, generalis ministri, decima die septembris anno domini 1421.“ Ovaj je pripis dodan drugom kašnjom rukom; što opet svjedoči, da je rukopis stariji, bar iz konca XV vieka; a potvrdjuje i to da je rukopis bio odredjen za porabu bosanskih Franjevaca, te dodje u ruke njihovu vikaru Stjepanu, do sada nam nepoznatu. [1]

Ova se razprava ne razlikuje od ostalih ove vrsti zapadnih proizvoda ni oblikom ni sadržinom. Ona je razdieljena u 32 glave, kojima su na kraju dodane dvie primjetbe, razjasnujuće gl. 3, 17 i 26. U njih se pobijaju glavni članci sekte i to do gl. 15 u formi razgovora i prepirke izmedju Patarena i katolika tako, da oba prepiruć se brane svoju vjeru navodeć odnosna mjesta iz sv. pisma. Ovaj je način, kako vidjesmo, bio obljubljen kod protukatharskih pisaca na zapadu, iz kojih je jamačno i naš bosanski polemik izvadio gradju za svoju razpravu; jer je ovim piscem svagdje bilo jednako oružje, novi naime zavjet sv. pisma, koj je bio jednoj i drugoj stranci jednako neprieporan. S toga u našoj se takodjer razpravi opažuju iste mahne, medju kojimi bezsustavnost nije posljednja; kao što nam razredjenje glavâ jasno svjedoči, a za primjer navodimo to, da se glavna nauka sekte, iz koje se imadu sve ostale izvoditi, oprovrgava tekar u sedmoj glavi.

U istom marcianskom rukopisu imade na l. 146 kratko izbrajanje članaka vjere bosanskih Patarena: „Isti sunt herrores, quos communiter patareni de bosna credunt et tenent.“ Ovo isto se nalazi u rukopisu jugoslavenske akademije pod br. 628 na str. 78 i 79: „Isti sunt herrores hereticorum Bosnensium.“ Ovaj je rukopis sada sastavljen iz tri svezka, od kojih je prvi od kviera, a drugi i treći od papira. U drugom se čita onaj izvadak o Patarenih. Prije ovoga izvadka imade u svezku odgovor pape Grgura XI od god. 1373 na 23 pitanja bosanskoga vikara otca Bar-

[1] Ovaj se vikar Stjepan imade u redu uvrstiti izmedju o. Blaža i Ivana Korčulana.

tola (p. 76—78), a poslije njega navode se indulgencije, koje mogu „fratres provincie“ na njeke blagdane dieliti. Ovdje se i to bilježi: „item notandum, quod ex ordinatione fratris Peregrini, primi vicarii in nominata vicaria Bosne, de consilio fratrum“ . . . S toga ne može biti sumnje, da je i ovaj akademički rukopis, kao što i marcianski, njekada pripadao bosanskim Franjevcem. Rukopis će biti iz XV stoljeća.

I ovakovih pregleda krivovjerske nauke imade na zapadu. Oni su izvadjeni ili iz obširnijih razprava ili iz iztražnih zapisnika, u koje su izpoviesti obtuženika bile zabilježene, te se obično u kratko navode. Takovih se zapisnika sastavljenih kod preslušavanja talijanskih i francezkih Patarena i Kathara sačuvalo[1]; ali za bosanske Patarene nisu nam do sada poznati.

Ova oba spisa proti bosanskim Patarenom mogu se dakle pridružiti onim ostalim zapadne Evrope tako po svojoj sadržini kako po svojem obliku. Ali imade rukopis, koj je vele znamenit za naše pitanje, ako i ne razpravlja o člancih nauke bosanskih Patarena.

Ovaj je rukopis sada u Bolonji u knjižnici tamošnjega sveučilišta, kamo je imao doći preko pape Benedikta XIV, komu ga slavni talijanski jezikoslovac Giacomo Facciolati (1682—1769) bio poklonio.[2] Tko je, kada i za koga ovaj rukopis pisao, kaže nam piščeva bilježka na njegovu svršetku, naime: „ва име оца и сина и светога доуха. а сые се кныге написаше ѡть роукы хвала крьстиѣнина на поутеніе славномоу господиноу хрьвою, херьцегоу спл҄ѣтьскомоу и кнезоу ѡть дольнихь краи иинимь многимь земламь. тымьже молоу ви, братые, кто боудоу проучитати сие писмо, аще чесо не оумыль боудоу сьврьшити вь сиемь писании, простыте, а чтоуще помииаите тога, комоу се писаше, а писара, толико колико е вамь разоумыти ѡть тога мещарьства, а писаше се и доврьшише вь лѣто рождьства христова .ѵ. ѵ. и .д. лѣто, вь дни епискоупьства и наставника и сьврьшытела црькви босаньскои господина дѣда радомѣра“.[3]

[1] Ima jih u Francezkoj u arkivih u Alby, Carcassoni, Tolosi, Narboni itd. Priepisi učinjeni još 1669 po kr. viećniku Ivanu de Doat (Schmidt op. cit. II, 382). U novije doba izdade Girolamo Amati u archivio storico italiano. Firenze 1865 I, p. 1—52. II, 1 p. 1—61 iz rukopisa kasanatske knjižnice u Rimu iztražne zapisnike od god. 1387 proti Patarenom u Lombardiji.

[2] I. Dobrovsky: Institutiones linguae slavicae p. XIII.

[3] Ovu je bilježku s njekimi pogreškami priobćio Ivan Kukuljević u arkivu za jugosl. povjest. IV, 388 i za njim Miklošić: monum. serbica p. 253.

Ova nam bilježka svjedoči, da je rukopis pisan rukom Hvala „krstijanina“ za Hrvoja velikoga vojvodu bosanskoga i hercega spljetskoga i to god. 1404. Ali ona nam ujedno svjedoči, da je rukopis potekao iz pera bosanskoga Patarena, te da imademo tim pred sobom patarenski spomenik. Ovo su razlozi za našu tvrdnju: a) kano što Kathari s Patareni u Francezkoj i Italiji zvaše sebe κατ' ἐξοχήν kršćane, dobre kršćane (christiani, crestias, bos crestias), tako se i njihovi jednovjerci u Bugarskoj i Bosni zvahu i pisahu **христїꙗни, крьстиꙗни, крьстꙗни.**[1] Ova rieč u tom obliku dolazi u bosanskih spomenicih XV vieka samo za Patarene; s toga se obje rieči izmjenice upotrebljuju za jednu te istu osobu, ali tako da druga, kadšto uz prvu, dolazi samo u spomenicih potekavših od kat. oblasti. Tako se Vlatko Tumrlić u pismih vojvode Radoslava Pavlovića, koj je takodjer bio Pataren, piše svagdje „**крьстьꙗнинь**“[2], ali u dubrovačkih listinah od g. 1404 i 1415 zove se on „Vlatcho christian“ i „Vlatcho Tumarlich patareno“[3]. Ovdje dakle rieči „krstjanin“ i „Pataren“ jesu posvema istovjetne. Suprotiv nije nam poznat primjer, da bi se ovim imenom bio u pismu služio Bošnjak kršćanin jedne ili druge crkve, katoličke naime ili iztočne. Prema tomu **хвалъ крьстиѣнинь** = Hval Pataren po nazivlju jedne i druge crkve; pisac dakle bolonjskoga spomenika bijaše patarenske vjeroizpovjesti. Za tim b) katharski i patarenski načelnici zvali su se u Francezkoj i Italiji iza konca XIII stoljeća obično „anciani, anciens“, koji su nastupili mjesto biskupa.[4] Onomu naslovu odgovara naziv **дѣдь**, koj se u bilježci našega rukopisa i u drugih listinah bosanskih i dubrovačkih upotrebljuje za načelnika bosanskih Patarena, te se drugomu naslovu, naime **епископь**, o bok stavlja.[5] Oba se dakle naslova, **епископь** i **дѣдь**, davaju jednoj osobi, načelniku naime „crkve bosanske“, pod kojom se ne može razumievati ni katolički ni iztočni u Bosni, već jedino patarenski. Onaj Radomjer, koga Hval napominje, bijaše dakle glava Patarena u Bosni, te ga u kronologičkoj bilježci pripomenu po običaju, koj je vladao

[1] Dokaze vidi u radu VII, 89—90, 103. 106. 128—129.
[2] Pucić: srpski spomenici I, 151. Miklošić: monum. serb. p. 306. 308. 323.
[3] Pučić op. cit. I, primjetbe IV. XVI.
[4] Schmidt op. cit. II, 145.
[5] Najrazgovjetnije potvrdjuje listina od god. 1404 kod Pučića op. cit. I, 50. 51, koju Dubrovčanom pisa „**епискүпь црькве босаньске**, pa toga istoga episkopa kralj Ostoja zove djedom crkve bosanske, a dubrovački kancelar Rusko veli, da je ispisao više pisano **изь листа . . дѣда босанскога**“, pa da je onaj list poslao „**господинь дѣдь**“.

kod katoličkih i pravoslavnih pisaca one dobe, da se naime navede ime duhovne glave one godine. Napokon c) veliki vojvoda bosanski Hrvoje, komu je pataren Hval onaj rukopis pisao, bijaše takodjer pataren. Ovo nam svjedoči Mato od sv. Miniata, tajnik kralja Ladislava, u svojem pismu iz Zadra od 11 srpnja 1403 ovimi riečmi: „Heri huc applicuit voyvoda regni Bossine, cui nomen Chervoya . . . Homo ipse patarenus est.“[1]

Ovomu se sudu, da je naime taj spomenik bio pisan od Patarena i za Patarena, ne protivi njegov sadržaj, o kojem nam je sada progovoriti.

Hvalov rukopis sadržaje na 353 na kvieru liepo pisana lista u maloj osmini sav novi zavjet a od staroga saltjer s njekimi pjesmami; osim toga njeka apokrifa odnoseća se na ove česti sv. pisma. Kano uvod u evangjelja imade list Eusebija cesarijskoga k Karpianu: „ѥвсѥвыю (mj. ѥвсѥвын) кьпрыѣноу“ s tako zvanih deset kanona (правыло) o suglasju evangjelja, razdieljenih u κεφάλαια ili τίτλοι. Za tiem sliede evangjelja ovim redom: sv. Matije, sv. Marka, sv. Luke i sv. Ivana, a pred svakim evangjeljem navode se glave s nadpisom ili sadržajem poput ostalih poslije IX vieka rukopisa. Na kraju evangjelja čita se ova bilježka o njihovih piscih: „рецымы .д. еванђелыѣ гдѣ се напысаше и вь кои образь. еже ѡть матыѣ, на вьстоцы самымь матыемь жидовьскымь пысмомь вь образь уловѣуь херовимь, а еже ѡть марка, написа се самымь маркомь вь образь лавовь; сь ѥсть блажены ерысолимланинь, идѣже господь вечероу сиѣсть сь оученыки своими. а еже ѡть лоукы, написано бысть самымь лоукою, повелѣно светымь петромь, вь образь телачь. а еже ѡть ивана, напысано бысть вь патомы коупарьсцымь вь дны троѣна цара, вь образь оралъ.“

Poslije evangjeljâ ide апокалыпсы ивана еванђеліста и апостола. Za tiem о .і. словесыхь написаныхь на скрыжалехь каменоу t. j. o deset zapoviedih, koje bog dade Židijam (exod. XX, 2—17). Onda „дорота епїскоупа тоурьска дрѣвнаго ї моужа и богоносна и моученика, бывша вь врѣме лыкинин̑ѣ и костадыну царѹ.“ Za tiem „светаго епипана епыскоупа коупранына о светыхь апостолыхь, гдѣ каждо ихь проповѣді и како гды скончаше се светыхь ихь тѣлеса и гды лежеть и вь коихь мѣстѣхь.“ Poslije toga обьхожденые павла апостола і моученые апостола павла. Poslije ovih uvoda u pismene ostavštine apostola sliede ove same tim redom: дѣаныѣ светыхь апоустоль, ıѣковла епистолиѣ, obje poslanice sv. Petra, tri poslanice sv. Ivana, Judina poslanica, 14

[1] Pismo priobćih u radu IV. 58, 59.

poslanica sv. Pavla s uvodom. Svakoj se poslanici predpostavlja pregled glava s kratkim sadržajem, a na kraju broj stihova. Red poslanicâ nije, kao se odavle vidi, onakav u našem rukopisu kakav je u vulgati, već kakav je u grčkih kodeksih.

Iz sv. knjigâ staroga zavjeta ima naš rukopis svih 150 Davidovih psalma, a na kraju **пѣсань давидова кроми чысла, егда едынь бра се сь голыѣтомь.** Onda sliede devet pjesama: **пѣсань моисиова вь исходи сыновь иꙁраилевь, пѣсань моисыова о вьторымь ꙁаконы, молитва ананиe, пѣсань пророка амбакоума, пѣсань исаие пророка, пѣсань ионьиы пророка, пѣсань трехь отрокь ананиe, аꙁарыe и мысаилi, пѣсань светыe богородицe.** Rukopis zaključuje navedenom bilježkom pisca o dobi, koje bi, i osobi, za koju bi pisan.

Nastaje pitanje: ne protivi li se ovaj sadržaj Hvalova rukopisa drugim svjedočanstvom, koja nas obavješćuju o knjigah sv. pisma, što no su jih Bogomili i Patareni primali?

Na ovo ću pitanje obširnije odgovoriti u svojoj razpravi o tih krivovjercih; s toga će se čitatelj ovdje s njekimi samo primjetbami zadovoljiti.

Bogomili i Patareni nisu svudjer složni i jednoga mnienja bili glede sv. pisma. Bugarski Bogomili X vieka primahu knjige novoga zavjeta, a zabacivahu „**ꙁаконъ даннꙑи богомъ моисеови**“ i knjige pisane proroci.[1] Grčki Bogomili primahu sav novi zavjet, a od staroga saltjer i 16 malih proroka.[2] Na zapadu su Kathari i Patareni u početku osudjivali sav stari zavjet[3]; ali kašnje i u tom odstupili od strožije nauke. Njeki bo su zametavali samo pentateuch i historičke knjige, a primali saltjer, knjigu Joba, Salamona, mudrosti, Jezusa Siracha, Jezaije, Jeremije, Ezechiela, Daniela i dvanaest manjih proroka. Naprednjaci su pače sliedeć Ivana od Lugduna primali sav stari i novi zavjet, dakle cielo sv. pismo.[4] O bosanskih Patarenih veli naš kraći spomenik: „condempnant anticum testamentum excepto psalterio“; a iz dokazivanja u gl. 14 i 15 vidi se, da su oni zakon Mojsijev (pentateuch) i proroke zametavali. Ali i glede ovih knjiga, kano da je bilo iznimke, te kano da su pojedine odlomke njihove primali; jer se „hereticus“ u gl. 13 poziva, prem na osnovu novoga zakona, na

---

[1] Kozma prezviter: Slovo. Arkiv za jugoslav. povjest. IV. 77. 80.
[2] Euthymius Zygad. Narratio de Bogomilis. ed. Gieseler. p. 6. 7.
[3] Moneta ed. cit. p. 143.
[4] Reiner. Sacchoni. op. cit. p. 270. 271.

jednu od deset zapoviedî, koje su ipak u pentateuchu (Levit. XIX, 12. Deuter. V, 11).

U tom se dakle sve crkve ove sekte slažu, da su primale sve knjige novoga zavjeta; glede knjiga staroga se zavjeta razilaze; nu kašnje su svekolike prigrlile saltjer, pa malo po malo i druge, osobito proročke i didaktičke knjige. Bi reć kano da se sekta glede sv. pisma sve više i više približavala ostalomu kršćanskomu svietu.

Pošto Hvalov rukopis sadržaje sav novi zavjet, a od staroga cieli saltjer; to bi se njim utvrdilo ono u bitnosti, što navedena svjedočanstva vele o knjigah sv. pisma priznanih u bosanskoj crkvi. Tomu se ne protivi, što su uz ove dvie bitne česti nanizani njeki odlomci, jer se one pjesme na kraju samo prislanjaju saltjeru, pa je posljednja uzeta iz novoga zavjeta, a prva iza saltjera je apokrifna, dočim odlomak „o deset slovesyh napisanyh na skryžaleh kamenu“ često se ovdje i ondje navodi i u novom zavjetu, pa sadržaje zakon, koj nije bio protivan moralu sekte. Ova malena razlikost svjedočila bi samo to, da su kod bosanskih Patarena s vremenom dospievali k saltjeru pojedini odlomci iz drugih knjiga staroga zavjeta, koj se pojav ukazuje u većem obsegu u njihovih zapadnih jednovjeraca.

Dočim je stari zavjet u sekti bio predmet prieporan, svi su njezini ogranci primali novi zavjet bez svakoga okolišanja. Ovo se opažuje u Hvalovu rukopisu, gdje je knjigam novoga zavjeta podieljeno prvo mjesto u navedenom radu. Za bolje razumievanje ovih knjiga dodana su jim poput uvoda dva odlomka. Prvi od njih, naime razpravica „dorota“ episkopa preveden je iz grčkoga apokrifa: Σύγγραμμα ἐκκλεσιαστικὸν περὶ τῶν .ό. μαθητων τοῦ κυρίου Δωροθέου ἐπισκόπου Τίρου, ἀρχαίου ἀνδρος πνευματοφόρου καὶ μάρτυρος γεγονότος ἐν τοῖς καιροῖς Λικινίου καὶ Κωνσταντίνου τῶν βασιλέων.[1] Apokrif bješe pisan za konsula Proba i Philoxena t. j. 525, dakle dvje sta godina poslije Dorothea biskupa; bješe pisan latinski, »ἐν ῥωμαικοῖς συγγράμμασιν«, a preveden na grčki. U slovenski bješe preveden iz grčkoga, kao što se svaki sravniv naš prievod s grčkim može osvjedočiti; prievod je pače na mnogih mjestih robski po grčkom udešen; tako su rieči: »γέγονέν δε καὶ πολυΐστωρ δι' εὐφυίαν«, koje latinski glase „multarum rerum gnarus propter ingenii dexteritatem fuit“, ovako u našem rukopisu prevedene: „бѣ же и

[1] Iz rukopisa grčkoga preštampao Cave: Scriptorum eccles. historia litteraria. Genevae 1693 p. 82—87. Latinski: bibliotheca max. patrum. ed. Lugduni tom. III.

много историкь ꙁа хитрость.“ U ostalom nemislimo, da je taj prievod potekao od Hvala; on ga je imao već naći u slovenskoj književnosti srednjega vieka. Iz ovoga apokrifa uze Hval samo prvi odlomak o jerusolimskih biskupih od Jakova do „Trupima“ (Trophima), izpustiv drugi »περὶ τοῦ Βύζαντος, καὶ τῶν ἐπισκόπων αὐτου.« — Onaj drugi uvod, naime: „sv. Epipana epyskopa Kupranina“ prislanja se na prvi apokrif, te navodi u kratko žitija svetih apoštola, koja se s malom razlikom čitaju u spisu podmetnutom rečenomu Doroteu. Tobožnji pisac Epifanij arcibiskup kiprijski živio je oko god. 870, te se od njega samo jedno pismo sačuvalo. [1]

Osim ovih uvoda u apostolske knjige novoga zavjeta, imade drugi posebni u poslanice sv. Pavla, koje su, kano i njihov pisac, bile kod Kathara i Patarena osobito štovane. Ovaj se uvod sastoji iz dva odlomka odnoseća se na osobu sv. Pavla, naime: **обхождениіе і моученіе** apostola. Oba su odlomka česti većih i obširnijih apokrifa, koji su pod naslovom περίοδοι τῶν ἀποστόλων i passio Petri et Pauli, πράξεις Παύλου, πράξεις τῶν ἁγίων ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου, poznati bili tako kod kršćana kao kod sekta osobito na iztoku, te su već od davna prešli prievodom k slovenskomu narodu.

Od pjesama, koje su na kraju prislonjene saltjeru, apokrifna je „pjesan davidova: egda edyn bra se s golyjatom“, te je iz grčkoga prevedena. [2]

Ovoliko o sadržaju Hvalova rukopisa, u koliko je trebalo razvidjeti: protivi li se on našemu iz one zaglavne bilježke izvodu.

Jošte je nješto u samom rukopisu, što bi se moglo navesti proti našemu mnienju; a to su slike, kojimi je Hvalov rukopis ukrašen. Na prvih šest listova pred tekstom naslikani jesu: **светї тадеи** i **светї сімонь нюда** na jednoj, **светї барьтоломїѣ** i **светї ѣковь** na drugoj, **светї павль** i **светї петрь** na trećoj, **исоусь христось** obkoljen likom angjela na četvrtoj, **светї андрѣи** i **светї иоаннь еванђелисть** na petoj, **светї ѣковь** i **светї пілипь** na šestoj, **светї матеи** i **светї тома** na sedmoj, **светї матиѣ** i **иванъ крститель** na osmoj, Isukrst na križu s materom i učenikom Ivanom s obje strane križa na devetoj, napokon **света дѣва маріѣ** sa spasiteljem na krilu na desetoj strani. U samom tekstu imade više slika; tako poslije pravilâ i izvoda glavâ

[1] Cave op. cit. p. 393.

[2] Kod Fabricia: codex pseudepigraphus veteris testamenti. Hamburgi et Lipsiae 1713. p. 905. 6: »οὗτος ὁ ψαλμος ἰδιόγραφος εἰς Δαυίδ, καὶ ἔξωθεν τοῦ ἀριθμου, ὅτε ἐμομομάχησε τῷ Γολιάθ.«

evangjelja sv. Matije арханьѣль гаврылъ i марїѣ t. j. navješćenje bogorodice, za tiem prije samoga evangjelja матеи еваньѣлисть a uz njega običan simbol; nad njim se diže градь крѣпостї. U istom evangjelju kod perikope gl. XXIII, r. 1. sliedi Isukrst na stolici blagosiljajući dvanaest apoštola. Pred evangjeljem sv. Marka s jedne strane маракь вь образь лаковь, s druge taj evangjelist s perom u ruci; isto tako slika sv. Luke i sv. Ivana sa simboli pred njihovimi evangjelji. Prije дѣаньıѣ светых апоустоль je naslikano uzašašće gospodnje: Isukrst u oblacih obkoljen angjeli, desnom blagoslivljajuć, lievom držeć knjigu, a dolje njegova majka s dvanaest apoštola; za tiem kod gl. VII „жїдове светого стѣпана каменїемь побыше“ po strani sv. павалъ. Iz pred dotičnih poslanica naslikani su sv. Jakov, sv. Petar (u većem i manjem liku) sv. Ivan (takodjer veći i manji) sv. Juda i sv. Pavao. Napokon pred saltjerom kralj David klečeć s knjigom u ruci, a pored njega na tlu kruna, te pred pjesmom „v ishodi“ prorok моисї, a izpod njega puk u osobah dviju mužkih, toliko ženskih i dvoje djetce.

Ovo su slike, kojimi je rukopis izprepleten. One nisu kakav osebujni umotvor, te se iz njih vidi, da je Hval bio bolji ljepopisac od slikara; ali se ne mogu one pribrojiti najslabijim tvorinam one dobe, a svakako su znamenite za našu domaću umjetnost.

Ali ove nas slike ne zanimaju s te strane; već nas zanimaju s gledišta dogmatike i simbolike patarenske.

Sekta je scienila, da je crkva Isukrstova ondje, gdje je njekoliko „kršćana“ sakupljeno da boga slave. S toga nije ova sekta toliko do hramova držala, koliko ostalo kršćanstvo, te bi svoju pobožnost obavljala u kućah, na poljanah, u šumah itd. Jošte se više protivila slikam a osobito razpelu. Jedno se i drugo izričnimi svjedočanstvi potvrdjuje o grčkih i bugarskih Bogomilih. [1] I o bosanskih Patarenih veli naš kraći izvor: „item condempnant ecclesias materiales, picturas et magines; et precipue s. crucem;“ a to se isto razabira iz obširnijega izvora u gl. 9 „de materialibus ecclesiis,“ i gl. 11 „de cruce“. Jeda li se dakle dadu one slike u Hvalovu rukopisu u sklad dovesti s ovom naukom sekte? ako ne, zar da rukopis nije bio, kao što sudismo po drugih znakovih, pisan od Patarena za Patarena?

Scienim, da se sekta tečajem vremena i glede hramova i slika odaljila od strogoga tumačenja svoje prvobitne nauke. Ako su francezki Kathari u prvoj polovici XIII stoljeća slikali Isukrsta na križu,

[1] Kozma: slovo ed. cit. p. 74. 86. Euthym. Zygad. op. cit. c. XIV. XVIII.

bogorodicu i svetce, prem načinom crkvenu predavanju protivnim i odvraćajućim od štovanja slika [1], zar su potonji Patareni mogli odoljeti onomu umjetnost na zapadu preporodivšemu duhu, koj je i na balkanskom poluotoku toliko umotvorinâ u XIV i XV vieku stvorio? I „ecclesiae materiales“ bjehu po strogih načelih sekte zabranjene, pa jim ipak nalazimo tragova u Bosni u XV vieku. Osim toga ne nalazimo ništa izvanredna u tom, što je rukopis, izveden po Patarenu, kao što samo prekrasno pismo i nakiti pozlaćeni svjedoče, prijatelju umjetnosti a za ugledna vojvodu Hrvoja [2], koj kano duka spljetski i kraljev namjestnik u Dalmaciji i Hrvatskoj imaše priliku upoznati se tamošnjimi umotvorinami, — što je taj rukopis od takova pisca i za takova velemožu ukrašen slikami spasa, bogorodice i božjih ugodnika, o kojih se životu čita u njem istom, i kojih su slike Hval i Hrvoje vidjevali u svakoj kršćanskoj kući i crkvi. I Reformacija XVI vieka osudi štovanje slikâ a njezini su prvi zanešenjaci uništavali jih, gdje god mogahu; pak zar lutherova vjera neporodi umjetnika bavećih se slikarijom i plastikom predmeta crpenih iz sv. pisma? Drugo je nepriznavati slika kano čest vjerskoga štovanja i sustavni dio božjih hramova, kano što jih Bogomili, Kathari i Patareni nepriznavaše — a drugo uvrstiti ovakove umotvorine u knjige pobožne.

Pošto smo tako ocienili sadržaj našega spomenika, te utvrdili, da je on ostavština patarenska: valjalo bi nam nješto progovoriti o piscu i o prievodu samom. Ali pisac nam je izrično poznat samo iz ovoga rukopisa; u ostalom me prijatelj Gjuro Daničić uvjerava, da je iz njegova pera poteklo i nikoljsko evangjelje, kao što je on već prije pet godina naslućivao [3] a sada proučivši bolonjski rukopis o tom više i ne sumnja. Tako bismo imali dva poznata rukopisa Hvalova. O samom prievodu progovorit će isti Gj. Daničić u svoje vrieme; ali može se već sadą reći, da on taj bolonjski rukopis, kano što i nikoljsko evangjelje, broji medju cirilske spomenike prepisane iz glagolskih. Odavle se vidi, da su Patareni sv. pismo, u koliko ga priznavaše, pridržali u onom obliku, u kakovu ga nadjoše kod svoje inovjerne braće jedne i druge crkve.

---

[1] Svjedoči Lucas Tudensis: de altera vita. lib. II. c. 9. 10. Biblioth. max. patr. XXV. 222—227.

[2] Ovo se potvrdjuje još ovim, na rubu jednoga lista, pripisom iste ruke a pozlaćenimi pismeni: „ѕрамь хрьвое, велнкї, славнї воевода босаньскы.“

[3] Никољско јеванђеље. На свијет издао Ђ. Даничић. У Биограду 1864. стр. XI.

Glede izdavanja ovih priloga za povjest bosanskih Patarena, kojih ocjena s gledišta dogmatičkoga i crkvenoga ovamo ne ide, imam samo to primjetiti, da je prvi preštampan iz navedenoga priepisa, ali sravnana donjekle s maticom; drugi takodjer iz priepisa onoga mletačkoga rukopisa. Ovdje sam članke, u rukopisu razstavljene a po svojem sadržaju u jedan sustav spadajuće, sdružio u jednu stavku shodnije porabe radi; znatnije pako varijante akadem. rukopisa izpod teksta pobilježio.

I

Hic sunt omnia puncta principalia et auctoritates extracte de disputatione inter christianum romanum et patarenum bosnensem.

Primum capitulum: de baptismo.

Romane fidei christianus dicit: priusquam confiteamur nos ambos christianos esse, queramus de uno baptismo, quia ubi vera fides ibi verus baptismus etc. Hereticus confitetur unum baptismum, in quo continetur salus; paulus ad ephesios. 4: unus deus, una fides, unum baptisma, et quia christus in vero baptismo fuit baptisatus. R. Tunc probat romanus, quod fuit christus baptisatus in aqua et non cum libro. Mar. 1. habetur: venit jesus a nasareth galilee et baptisatus est in iordane a iohanne, et statim ascendens de aqua etc. Et quando non habes verum baptismum, non debes vocari christianus sed hereticus, de quo dicitur ad titum ultimo: hereticum hominem post primam et secundam correctionem devita etc. Respondet hereticus: si propter hoc tenetis baptismum aque, quare non tenetis circumcisionem quia christus fuit circumcisus? Respondet romanus: christus non precepit circumcidi, quia posuit finem circumcisioni; sed precepit baptisari; unde ad galatas. 5: ecce ego paulus dico vobis, quoniam (si) circumcidamini, christus vobis nihil proderit; item. 2: in christo enim jesu neque circumcisio aliquid valet, neque preputium etc. Quod autem misit baptisare apostolos, matth. ultimo: euntes ergo, docete omnes gentes, baptisantes eos in nomine patris et filii et spiritus sancti etc. et marcus ultimo: euntes in mundum universum etc. Respondet hereticus: quare paulus circumcidit tymotheum? Respondet romanus: propter iudeos, sicut ostendit ad galatas 2. et ad corinthios 9: factus sum iudeis etc. Item de baptismo aque adducit romanus testimonia scripture; et primo, quod deus misit in aqua baptisare; secundo, quod christus fuit in aqua baptisatus; tertio, quod spiritus sanctus in aquam descendit. De primo testatur johannes baptista ioan. 1: qui misit me baptisare in aqua; et quod deus illum miserit, ibidem patet: fuit homo missus a deo. De 2. matth. 3: tunc venit jesus a galilea in iordanem etc. De 3. marc. 1: et statim ascendens de aqua etc. Ecce vidisti, ait romanus, testimonium de baptismo aque. Ostende tu de baptismo libri: ubi christus fuit baptisatus et ubi deus misit illo

modo baptisare, vel ubi spiritus sanctus descenderit super librum? Respondet hereticus: johannes dicit: ego vos baptiso aqua, ille autem etc. et act. 1 : johannes quidem baptisavit etc. Respondet romanus: non intelligitur 10. c. actibus, quia johannes non deposuit in baptismo christi aquam, sed dixit: ego baptiso aqua tantum; ille autem baptisat aqua et spiritu sancto; ut habetur joh. 3: nisi quis renatus etc. Si vero deposuisset aquam, magis est christo credendum. Item sicut sacerdos exterius lavat corpus aqua, et christus interius lavat animam spirictu sancto; sic fuit in baptismo johannis et christi. Respondet: hunc baptismum christus in exteriorem modum suscepit et baptisari precepit, et spiritus sanctus super eum descendit. Nihil autem horum invenitur de impositione libri; debemus ergo christum sequi, quia dicit joh. 10: ego sum via etc. et alibi: qui sequitur me etc. Respondet romanus: ostendit, quod aqua et spiritus sanctus in baptismo unum sunt; prout epistole (I) joh. 5: tres sunt, qui testimonium dant in terra, spiritus, aqua et sanguis, seu virtus mortis christi; et hi tres unum sunt; quia una fides, unum baptisma, de quo item ad ephesios. 5: christus dilexit ecclesiam etc. mundans eam lavacro vite, verbo etc. et non per impositionem libri. Ostenditur etiam, quod istud lavacrum non sit tantum spiritus sanctus, sed etiam aqua. Act. 10. respondit petrus: numquid aquam quis prohibere potest etc.? et cap. 19. de baptismo pauli. Respondet hereticus: joh. 7: si quis sitit, veniat ad me etc. ergo aque sunt spiritus sanctus. Respondet romanus: aque iste doctrina spiritus sancti intelligitur, quemadmodum aque devenientis, sive corda credentium, fluunt in corda aliorum. Sed si omnino vis, ut he aque sint spiritus sanctus, in quo baptisari oportet, tunc johannes baptisavit in spiritu sancto christum; si vero sunt aque materiales, in quibus baptisavit johannes, ergo baptisatus est christus in aqua. Respondet hereticus: marc. 7. habentur de baptisantibus phariseis, quia tenebant baptismata cum calicibus, quos christus reprobavit. Romanus: pervertis scripturam; christus non dicit: quod pharisei tenebant baptismum cum illis vasis, sed tamen baptismata et lociones, ne aliquid comune eis adhereat, sicut vos modo facitis. Non ergo de baptismo johannis dixit, sed de locione vasorum; ipsi enim baptismum johannis abiecerunt, ut habetur matth. 21: baptismus johannis unde erat? de coelo an de hominibus? et luc. 7: omnis populus audiens, et publicani iustificabant jhesum, baptisati baptismo johannis. Romanus querit: si una, quam misit pater ante filium, fuit vera via et recta et salutaris. Respondet hereticus: quod sic. Tunc ostendit romanus, quod johannes baptista fuit illa via, sicut habetur matth. 11: ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui preparabit viam tuam ante te. Ita quod joannes fuit angelus filii, et opus suum, et baptismus non fuit suus, sed christi. Unde joh. 1. dicit johannes baptista: qui misit me baptisare in aqua, ille mihi dixit: super etc. Intellige ergo ordinem baptismi christi: deus pater misit johannem baptisare in sola aqua in piscinam; venit jesus ad johannem, ut compleret, quod per johannem ceperat; dicebat johan-

nes: ego a te debeo baptisari; dicebat christus: sine modo, sic opportet nos implere omnem iustitiam. Baptisatus autem jesus, confestim ascendit de aqua. Johannes modum baptismi dedit, exemplum baptismi christus. Conferimus etiam illum baptismum, cum fecit descendere spiritum sanctum; et sic cum baptismo aque fecit et coniunxit spiritum sanctum; ergo baptismus johannis fuit christi, quia sibi parabatur. Respondet hereticus: marc. 10. dicit jacobo et johanni: potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum, aut baptisari baptismo, quo ego baptisatus sum? ergo alius est baptismus. Respondet romanus: quid intelligis per calicem, 2. per baptismum? Respondet hereticus: intelligitur passio. Respondet romanus: ergo vos non estis christiani, sed pagani, quia adhuc non estis martirisati. Et christus misisset homines martirisari, cum dicit: euntes in mundum universum etc. Respondet hereticus: illud, quod balneatur est baptisatum, ergo bestie et aves baptisantur. Respondet romanus: similiter baptisantur equi et asini, qui portant super se libros; si hoc non tenetis, nec nos primum. Respondet hereticus: act. 8. cap.: cum audissent, qui erant jerosolimis etc. Et paulus invenit quosdam de discipulis, dixitque ad eos: si spiritum sanctum accepistis etc? Respondet romanus: si stas in primo verbo; quod tamen est unus baptismus, apparet quod ambe auctoritates sunt contra te; quia in utroque dicitur, quod baptisati erant ante impositionem manuum. Respondet hereticus: quare imponebant manus, si receperant spiritum sanctum in baptismo illo? Respondet romanus: erras; non enim uno modo tantum, et semel datur spiritus sanctus, sed pluribus. Nam uno modo datur ad remittendum peccata, cum christus post resurectionem suam insuflavit in eos dicens: quorum remiseritis, remittuntur eis et quorum retinetis etc. Alio modo in penthecoste ad loquendum linguis; sic et illi receperant in baptismo spiritum sanctum primo modo. 2. per impositionem manuum. Ergo diversis modis datur spiritus sanctus, unde ad corinth. 12: unicuique autem datur manifestatio spiritus ad utilitatem suam; alii quidem datur per spiritum sermo sapientie, alii autem sermo sciencie secundum eumdem spiritum, et sic de singulis. Si enim esset baptisatus in impositione manuum, secundo modo ananias non baptisasset saulum, de quo habetur act. 9. quia primo imposuit sibi manus, et confestim ceciderunt tamquam squame, et visum recepit, et surgens baptisatus est; et cum accepisset cibum, confortatus est. Tunc etiam judas baptisasset christum, cum manus posuisset in jesum; et herodes discipulos, cum misit manum, ut affligeret quosdam de ecclesia etc. Similiter act. 5. iniecerunt manus in apostolos, et posuerunt eos in custodia publica; ergo illi, qui vos persecuntur, vos baptisant. Ideo non intelligitis scripturam, quia per impositionem manuum curabantur infirmitates, sicut patet marc. ultimo: super egros manus imponent et bene habebunt. Primum dabatur spiritus sanctus supradicto modo, ut patet de stephano act. 6. Hereticus: nos cum libro baptisamus per illud, quod dicitur ad cor. 4. per evangelium; in christo enim jesu per evangelium ego vos genui.

Romanus: iam dimisisti impositionem manuum, postquam librum accepisti. Sed tibi ostendo, quod nec cum libro baptisavit paulus; nam in eadem epistola dicit, primo capite, de eisdem corinthiis, quod inter eos neminem baptisavit nisi crispum et gaium et stephani domum. Dicit ergo paulus, quod eos genuit per evangelium, id est per predicationem evangelii ad fidem convertit. Si aliter fecisset, tunc contradisisset christo dicenti joh. 2: nisi quis renatus fuerit etc. Et etiam reperimus ad ephesios. 5: christus dilexit ecclesiam, et se ipsum tradidit pro ea, ut illam sanctificaret, mundans eam aque lavacro in verbo vite, ut exhiberet ipsam sibi gloriosam etc. Ecce nullam mentionem facit de libro; nec adhuc erat scriptus liber evangeliorum, quando venit jesus in judeam cum discipulis suis baptisare, ioh. 3. sed postea fuit scriptum evangelium per quatuor evangelistas in quatuor partibus mundi: mattheus in judea, marcus in italia, luca in achaya, johannes in asya. Ergo ex quo non habes unum et verum baptismum, convertaris ad veram fidem. Romanus: quod in nostro baptismo fuerit baptisatus christus, et sic precepit baptisare, patet ex dictis de baptismo christi marc. 1. act. 10: num quid aquam quis prohibere potest? patet de philippo baptisante eunucum. act. Nota bene, quod non baptisavit eum cum libro, in quo legebat; sed descenderant ambo in aquam. Si vero intelligis per aquam spiritum sanctum: tunc quando ascenderunt de aqua, recessissent de spiritu sancto; quod non est verum. Nec se excuses de consuetudine Patareni; quia isto modo nullus unquam fuisset conversus. Et similiter christus baptisatus, ascendens de aqua, recessisset a spiritu sancto.

De successoribus sancti petri. Capitulum 2.

Hereticus: quesistis vos scissuram fidei, vel quid estis? dicatis: quis est caput vestrum? Romanus: vos estis scissura; hoc est manifestum mundo, et probatur auctoritatibus johannis 2. ep. sue: ex nobis exierunt; sed non erant ex nobis; nam si fuissent ex nobis, permansissent utique nobiscum; sed ut manifesti sint quoniam non erant ex nobis. Itaque nobiscum eratis, et abiecistis baptismum primum, et rebaptisati apostatastis a nobis. Et paulus act. 20: ego scio, quod post discessum meum intrabunt in vos lupi rapaces non parcentes gregi; ex vobis ipsis exurgent viri loquentes perversa, ut adducant discipulos post se. Vos estis lupi rapaces non parcentes gregi, qui subsecuti morti promittitis vitam eternam; et propter hoc fuerunt multa mala. Tu ergo cum montibus bosne es scissura; caput autem nostrum est christus; sed quis est caput tuum? Hereticus: petrus est caput nostrum. Romanus: nobis autem est christus, ut dicit apostolus: caput ecclesie christus est, nosque membra eius. Hereticus: queramus, quem de vobis rome dimiserit petrus. Romanus: ibi sunt, quos dimisit; et ita tenemus nos, sicut nobis est dimissum. Tu autem in montibus stando, quomodo probare poteris, quod te dimiserit? Hereticus: fides nostra fuit rome usque ad tempus silvestri, qui fuit doctor noster, et apostatavit et sanavit constantinum cum camello

occiso. Romanus: hec verba tua sunt, nullo testimonio probata; sed ego ostendo tibi, quod fides nostra non incepit a silvestro, sed ante fuit. Hec est fides romana: credo in unum deum patrem omnipotentem, factorem celi et terre, visibilium etc. Videtur tibi hec fides christi? Hereticus tacet. Romanus: non potes aliquid dicere? quare nec demones possunt. Sed quid dicis: videtur tibi, quod hec fides antea fuerit? Hereticus: si sic creditis, videtur. Romanus: ergo non est verum quod a silvestro inceperit. Si vero queris de ecclesiis materialibus, et oblationibus, et huiusmodi; hec etiam ante fuerunt, ut patet act. 3: petrus autem et johannes ascendebant in templum etc. et de christo math. 21: intravit jesus in templum dei, et eiiciebat vendentes et ementes etc. et marc. 11: et cum intrasset jesus in templum, incepit eiicere vendentes et ementes etc; math. 5: si offers munus tuum ante altare etc. scilicet de oblationibus; et ad corinthios prime caplo. 9: qui altari deserviunt, cum altari participant etc. Quid autem dicis de camello mortuo? unde scis istam medicinam impossibilem et ita magnum mendacium? Credas ergo, quod ex virtute baptismi christi miraculose fuit sanatus, in cuius memoriam servatur a romanis baptismum (baptisterium?) illud, quod ex illo fuerunt totaliter ad fidem conversi; et eis magis credendum est, apud quos ista fuerunt facta, quam tibi inter fraschas commoranti. Quod ergo non decepti fidem mutaverunt, patet, quia nec per sapientiam, nec per potentiam, nec per divicias decipi potuerunt; cum in hiis tribus excederent totum mundum. Nec fides petri minui potuit, ut dicit luc. 22: ego pro te rogavi, petre, ut non dificiatur fides tua. Si aliud dicis, christum facis mendacem. Item math. 16: tu es petrus, et super hanc petram hedificabo ecclesiam meam, et porte inferi etc. Quanto magis homo non prevalebit adversus nos? Ergo nos non dimisit petrus; nam dicit math. 15: omnis plantatio, quam non plantavit pater meus, eradicabitur etc. Fides etiam debebat crescere, non minui; sicut habetur act. 6: et verbum domini crescebat. Vos scisi fuistis a nobis et fugistis ad montes nec (uel) lombardie nec (uel) bosne. Similiter in vera fide debent esse episcopi, sacerdotes et dyacones. Unde ad phylippenses (cap.) primo: paulus et timotheus servus jesu christi omnibus sanctis in christo, qui sunt philippis, episcopis et dyaconibus etc. et jacobus 5: infirmatur quis in vobis, inducat presbiteros ecclesie etc. item: confitemini alteruter peccata vestra; et orate pro invicem, ut salvemini; et act. 14: et cum constituissent illis episcopos et sacerdotes, dimiserunt eos in christo jesu, in quem crediderant. Et ad tytum prima: huius rei gratia reliqui te crete, ut ea, que desunt corrigas, et constituas sacerdotes per civitates, sicuti et ego tibi disposui. Vide ergo: ibi esse in civitatibus fidem, ubi sunt episcopi et sapientes, quod de te, stante inter frascas per montes et silvas, dici non potest.

Nunc videamus, quis ex nobis sequitur doctrinam petri, specialiter de baptismo, ubi ait act. 10: numquid aquam quis prohibere potest, ut non baptisentur hii, qui spiritum sanctum acceperunt, sicut et nos? etc. Item act. 8. de eunuco, quem phylippus baptisavit, quando de-

scenderit uterque in aquam, et vero quia non baptisavit eum cum libro, in quo legebat, sed cum aqua. Item de christo math. 3: baptisatus autem jesus, confestim ascendit de aqua. Item marc. 1: venit jesus a nazareth gallilee, et baptisatus est in jordane a johanne, et statim ascendens de aqua. Item de creatione celi et terre apoc. 4: dignus es, domine deus noster, accipere gloriam et honorem, quia tu omnia creasti et per voluntatem tuam erant et creata sunt. Item apoc. 10: et angelus, quem vidi stantem super mare et super terram, iuravit per viventem in secula seculorum, qui creavit celum et terram, mare et omnia, que in eis sunt. Et act. 17: deus, qui fecit hunc mundum, hic celi et terre cum sit ipse dominus omnium, et non indigens de aliquo, cum ipse det omnibus vitam et inspirationem, et omnia fecit. Et ad colossenses 1: in quo habemus redemptionem et remissionem pecatorum, qui est ymago dei invisibilis, primogenitus omnis creature, in ipso condita sunt omnia, que in celis et in terra, visibilia et invisibilia, sive throni, sive dominationes, sive principatus, sive potestates, omnia in ipso et per ipsum creata sunt. Et johannis. 1: omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil; et alia plura testimonia. De quibus, ut dicitur act. 10. de visione facta petro: cui vos contradicitis, dando immunda et communia. Et luc. 10: in quamcumque civitatem intraveritis, et susceperint vos, manducate, que apponuntur vobis. Item de adoratione act. 10: cum dixit petrus cornelio, quando cornelius prosternit se ad pedes eius, et volebat eum adorare, et tunc petrus levavit eum supra, et dixit: surge, quia homo sum sicut tu; et non permisit se adorare, sicut tu facis; item act. 14: de paulo et barnaba, cum voluissent eos adorare, non permiserunt, sed concisis tunicis suis clamaverunt ad populum: viri quid facitis? et nos mortales sumus, similes vobis, homines etc. Sed vos extis sicut dyabolus ille serpens antiquus, qui dicebat christo luc. 4: tu ergo, si adoraveris coram me, erunt tua omnia: et respondit jesus, et dixit illi: vade retro, sathana, scriptum est: domimum deum adorabis, et illi soli servies; item apoc. 19: et cecidi ante pedes eius, ut adorarem eum, et dixit mihi: vide, ne feceris, cum servus tuus sim, et fratrum tuorum, habentium testimonium jesu christi; deum adora. Non ergo eum sequimini, quia vultis adorari; sed sequimini dyabolum de quo supra scriptum est. Hereticus: dicitur luc. 12: nolite timere, pusillus grex etc. Romanus: non intelligitur de vobis; sed de illis apostolis, quibus dictum est: vendite, que possidetis. Et etiam, si licet tunc esset pussilus grex, tamen voluit, ut cresceret dicens marc. ultimo: euntes in mundum universum etc. Hereticus: multi sunt vocati, pauci vero electi. Romanus: hoc intelligitur de nobis et ceteris fidelibus; quia nos sumus pauci respectu aliorum nationum. Aliter etiam intelligitur pro tunc de apostolis, qui pauci erant electi, sed multi fuerant vocati, et prius ea per apostolos electi, ut fructum plurimum afferrent; johan. 15: in hoc clarificatus est pater meus, ut fructum plurimum afferatis et efficiamini mei discipuli. Hereticus: luc. 10: confiteor tibi, domine

pater, rex celi et terre, quia abscondisti hec a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis. Sed quero, qui sunt parvuli? et que sunt ascondita? Romanus: ascondita patris est christus, dei sapientia, quem nescierunt pharisei, pagani, et legis periti judeorum; pusilli sunt apostoli, per quos christus in mundo aliis parvulis, tam sapientibus, quam insipientibus revelavit. Unde ad romanos 1: sapientibus et insipientibus debitor sum. Et tales non debent dici insipientes sed sapientes. Et matth. 10: estote prudentes, sicut serpentes, et simplices sicut columbe. Nota exemplum de serpente, aggravato veneno, qui ex commestione cuiusdam herbe prohicit venenum, postea lavat se in aqua, deinde intrans per foramen petre, et dimittit pellem antiquam. Ista est prudentia nostrorum fidelium, qui in penuria et lacrimis loti renovantur in Christo, qui est petra. Ad hoc ostenditur ex tribus vera fides, sicut 1: quod fuerit missa per apostolos ad omnes gentes. 2. quod fuerit recepta ab eis. 3. quod recipientes (eam) tenuerunt. De primo, marc. ultimo: euntes in mundum universum, predicate evangelium omni creature. Et matth. ultimo: euntes, docete omnes gentes, baptisantes eos in nomine patris et filii et spiritus sancti. Et luc. 10: designavit dominus jesus et alios LXXII, et misit illos etc. Et act. ultimo: notum sit vobis, quoniam gentibus missum est hoc salutare dei et ipsi audierunt. Non sunt in bosna omnes gentes. De bosnensibus autem, qui vos receperunt, apparet toti mundo, quod apostatas receperunt, de quibus ad timotheum dicit beatus paulus 4: spiritus autem manifeste dicit, quia in novissimis diebus discedent quidam a fide, attendentes spiritibus erroris, et doctrinis demoniorum etc. que verba exponendo in veritate, de vobis intelligi possunt. Et si adhuc indiges testimonio, audi johannem in prima epistola sua: karissimi, nolite omni spiritui credere, sed probate spiritum, si ex deo sit; quoniam multi pseudoprophete exierunt in mundum. In hoc cognoscitur spiritus dei: omnis spiritus, qui confitetur jesum christum in carne venisse, ex deo est; et omnis spiritus, qui solvit jesum, ex deo non est; et hic est antichristus etc. Qui sunt antichristi? nisi isti, qui dicunt, matrem christi fuisse angelum, et christum fantasma; et quod non habuit carnem pro eo quod dicunt, quod omnis caro sit a dyabolo. De quibus etiam christus dicit matth. 7: attendite a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium. Recte vocantur in vestimentis ovium, non propter lanam sed propter morem ovilem; quia ostendunt se humiles sicut oves, et cum illa pietate sic ypocritando decipiunt. Opportet attendere a talibus, qui similiter sunt lupi rapaces animarum. Sicut enim lupi morantur in silvis et raro exeunt ad homines; vel si exeunt, et tunc occulte mutando vestimenta, id est occulte de frascha in frascham ypocritando, et sic rapiunt animas, quia promittunt hominibus vitam eternam subsecuta morte, et in illa spe fiunt infinita mala, et perit omnis iustitia, venduntur homines per fora ut bestie nullam invingentes eis pecuniam, et per talem doctrinam rapiunt animas ut lupi rapaces. Sunt etiam lupi graves, quia docent peccatum, pro quo eiectus est luciferus de

celo, quando presumunt de sua bonitate, et quod sua sanctitate possunt aliis dare; sed si deus non pepercit illis nec istis, ut ait petrus in 2. epistola 2do capitulo: si enim deus angelis suis non pepercit, quia non habuerunt contrictionem, nec voluerunt satisfacere: quomodo parcet istis, qui nec contrictionem, nec satisfationem habent? Docent etiam peccatum, pro quo apparuit in terra, in adamo et eva appetentes esse dii; sic isti se deum dantes, quod cui dant, datum est; et cui non dant, non est datum; et sic evacuatur omnis spes de deo, postquam ab ipsis venit salus, et in deo faciunt se adorare pronos in terra tamquam dii, quia talis honor soli deo debetur; apoc. ultimo: cecidi, ut adorarem, et dixit mihi: vide ne feceris, cum servus tuus sum, et fratrum tuorum, habentium testimonium jesu christi; deum adora. 3. Docent peccatum, pro quo impii dampnabuntur in die iudicii, de quo habetur matth. 25, ubi enumeratur crudelitas et peccatum: exurivi enim, et non dedistis mihi manducare; sitivi et non dedistis mihi bibere etc. Tunc respondebit illi dicens: amen dico vobis, quamdiu non fecistis uni de minoribus his, nec mihi fecistis. Tunc dicet: discedite a me maledicti in ignem eternum, qui paratus est dyabolo et angelis eius etc. Manifestum est, quod expresse isti faciunt in hoc contra preceptum christi, et si aliquando dant, non dant pauperibus; sed illis qui possunt eis retribuere, contempnentes doctrinam christi dicentis luc. 14: cum facis prandium aut cenam, noli vocare divites, sed pauperes, debiles, et claudos, cecos etc. Et quia ista omnia manifesta sunt, de eis dici potest: a fructibus eorum cognoscetis eos etc.

De persecutione. Cap. 3.

Hereticus: christus dicit, matth. 5: beati, qui persecutionem patiuntur etc. et ad tymoteum 2de epistole cap. 3: omnes, qui pie in christo volunt vivere, persecutionem patiuntur; et ad galatas 4: sed quomodo tunc, qui secundum carnem natus fuerat, persequebatur eum, qui secundum spiritum natus est, ita et nunc. Romanus: quero a te, quando aliquem persequimini peccantem, si estis carnales, et ille spiritu sancto natus et baptisatus dicitur ex hoc? Hereticus: non persequimur iustum, sed peccantem pro sua culpa. Romanus: ita et nos vos persequimur, ut ostensum est, quia fidem destruitis. Hereticus: johan. 15: si me persecuti sunt, et vos persequentur. Romanus: vos sumitis de scriptura, quod ad vos non pertinet, obmittentes illa, que vos tangunt. Hec verba non conveniunt vobis nec nobis, sed christo et apostolis, qui missi fuerant ad iudeos, et ab eis persecuti sunt. Nondum enim fuerat locutus nobis gentibus, nec ad nos venerat, sed de iudeis dicitur act. 13: vobis opportebat primum loqui verbum dei, sed quoniam repellitis illud, et indignos vos iudicastis eterne vite; ecce convertimur ad gentes, sic enim precepit nobis dominus. Nos ergo, qui christum recepimus, non vos persequimur propter iustitiam vestram, sed propter iniustitiam, ut christus cum apostolis

et prophetis persecuti sunt malum et malos, ut patet de christo, johan. 2. cum fecit de funiculis flagellum et dixit: nolite facere domum patris mei etc. Recte vos illi estis, qui destruitis templum dei. De apostolis etiam patet in pluribus locis, et specialiter de paulo act. 13: o plene omni dolo et omni fallacia, fily dyaboli, inimice omnis iustitie, non desinis subvertere vias domini rectas etc. Sic vos subvertitis homines a via recta, ideo persequimur vos, et sequimur apostolum vos persequentem. Et de hoc propheta in psalmis: persequar inimicos meos, et comprehendam illos et non convertam, donec deficiant et comminuam eos, ut pulverem ante furiam venti, ut lutum platearum delebo eos. Hereticus: christus dicit matth. 5: audistis, quia dictum est antiquis: non occides etc.; ego autem dico vobis: diligite inimicos vestros etc. Romanus: quero a te, si resistitis malum facienti, vel permittitis fieri malum? Hereticus: resistimus. Romanus: quomodo ergo servatis verbum christi? ideo erratis non intelligentes semper scripturam. Duplex enim malum, silicet contra corpus, et huic non est resistendum a prefatis viris, sicut habetur exemplum de christo et de apostolis; secundum malum est contra animam et deum, sicut heresis, et huic est resistendum totis viribus, ut ostensum est de christo et de apostolis. Hereticus: dicitur matth. 6: si non dimiseritis hominibus peccata eorum, nec pater vester dimittet vobis pecata vestra. Romanus: tunc vos dampnamini, qui punitis inter vos, id est abstinentiam datis vel eos rebaptisatis. Quomodo ergo christus, apostoli et prophete (non) punissent malos? ut habetur in pluribus locis; et ad corinthios 5: vos inflati estis et non magis luctum habuistis, ut tollatur de medio vestri, qui hoc opus fecit; item ad corinth. 10: et in promptu habentes ulcisci omnem inobedientiam, cum impleta fuerit omni nequitia. Hereticus: audistis, quia dictum est antiquis: non occides etc. ego autem dico vobis, quia qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio. Romanus: ergo non imples verbum christi, nisi diligas diabolum et mundum, qui sunt vobis inimici; sed attende, quia non intelligis scripturam, non esse dictum inimicis corporalibus sed spiritualibus, ut dictum est; de quibus estis vos, quos odire debemus, ut ait in psalmis: iniquos odio habui et legem tuam dilexi. Hereticus: dicit johannes in epistola sua cap. 3: omnis, qui hodit fratrem suum, homicida est. Romanus: non sumus fratres, ex quo unum patrem non habemus. Nos enim patrem habemus celestem, qui possedit et fecit et creavit nos, ut in propheta, et matth. 6 dicit christus: nolite solliciti esse, dicentes: quid manducabimus aut quid bibemus? scit enim pater vester celestis, quia indigetis. Hunc benedictum patrem vos negatis dicentes, vos a dyabolo creatos. Ergo debemus odire vos, sicut pater noster odit et comburit dyabolum. Hereticus: christus dicit matth. 5: audistis, quia etc. Romanus: ex quo suis prophetis credis, qui spiritu sancto fuerunt locuti? Hereticus: aliter non possumus dicere. Romanus: deus autem per jeremiam dicit: justum et ignorantem non occides, maleficum autem non permittas vivere super terram; et in matutino inter omnes partes

terre, et iterum conclusit in gladio populum suum. Item misit in eos iram indignationis sue, indignationem et iram et tribulationem, immissiones per angelos malos. Eiusmodi estis vos quando habetis fraternitatem nobiscum. Unde in psalmis: nonne qui oderunt te, oderam. Hoc est secundum odium odire malignum hominem; non in eo, qui creatus est, sed qui malignus dei inimicus est et animarum deceptor. Nec essemus autem fideles deo, si non odiremus inimicos eius. Nec potes contradicere dictis prophetarum, de quibus ante recepisti. Unde christus dicit matth: nolite putare, quoniam veni solvere legem aut prophetas; non veni solvere legem, sed adimplere; et act. 26 de testamento novo et antiquo testificans ait paulus: maiori atque minori nihil extra dicens, quam ea que locuti sunt prophete; et 24: sic deservio deo patri meo, credens omnibus, que in lege et in prophetis scripta sunt; spem habens in deum, quam et hi ipsi expectant, resurectionem futuram iustorum et iniquorum. Hereticus: potes tu mihi ostendere in novo testamento, si christus vel aliquis sanctus occiderit aliquem? Romanus: quid fuit necesse christo occidere aliquem; sufficit, qui confirmavit antiquam legem, in qua illa continentur. Et habetis luc. 19: verumtamen inimicos meos illos, qui noluerunt me regnare super se, adducite huc, et interficite ante me. Quod etiam occiderint patet act. de petro, qui interfecit ananiam et saphiram verbo suo. Etiam angelus domini interfecit herodem, ut habetur act. 12: statuto autem die herodes vestitus regia veste, sedit pro tribunali et contionabatur ad eos; populus autem acclamabat dei voces non hominis; confestim autem percussit eum angelus domini pro eo, quod non dedisset honorem, et consumptus a vermibus expiravit. Vide etiam, quia omnis potestas a deo est, ut paulus ad romanos 13: omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit; non est enim potestas nisi a deo; que autem sunt, a deo ordinata sunt; itaque qui resistit potestati, dei ordinationi restitit; qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt; nam principes non sunt timori boni operis, sed mali; vis autem non timere potestatem? bene fac, et habebis laudem ex illa; si autem male feceris, time; non enim sine causa gladium portat. Et petrus: subiecti estote omnibus hominibus etc. Vos resistitis dei ordinationi sequentes illum, qui gaudet in malo, et estis digni morte. Ad romanos paulus: non tantum facientes, sed etiam consentientes digni sunt morte. Hereticus: apostolus dicit ad ephesios ultimo: non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principes et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitie in celestibus. Romanus: non potes hoc intelligere de pugna spiritus et carnis, cum dicatur ad galat. 5: caro enim concupiscit adversus spiritum, spiritus adversus carnem; hec sibi invicem adversantur, ut non, quecumque vultis, illa faciatis. Sed intelligitur: ut non sit colluctatio pro carnalibus defendendis, sed pro defensione spiritualium. Hereticus: christus dicit matth. 26: converte gladium tuum in locum suum. Romanus: gladius duobus modis exuhitur, sive propter iniustitiam,

aut ut bonum impediatur; de hoc dicit petro; quia magnum bonum impediebat, quia impediebat sibi passionem. Unde etiam dicitur ibi matth: vade retro, sathanas, quia non sapis, que dei sunt. Primo modo exuhitur pro iustitia et ad malum impediendum; ut in evangelio matth: si pes tuus scandalisat te, abscinde eum etc. Est talem exuhere contra vos, qui estis scandalum fidelium; immo dicit christus: expedit, ut suspendatur mola asinaria in collo eius, et demergatur in profundum maris. Hereticus: johan. 8 de illa muliere deprehensa in adulterio, quam dimisit incondepnatam. Romanus: quia pharisei nitebantur accusare christum vel de crudelitate, vel de transgressione legis; immo taliter respondit ut in nullo accusari posset. Secundo potest dici, quia christus scruptator cordium, videbat in muliere contritionem sufficientem de peccato, quod numquam alias commiserat nisi tunc; immo pepercit sibi. Et similiter vobis fieret, si una vice velletis dimittere vestram malitiam; sed quia semper rebelles estis et obstinati, et perseveratis in malo, ideo nos dimittimus vos in manum iudicum et iustitiam. Hereticus: dicit lucca 9. de jacobo et johanne dicente: domine, vis, ut dicimus, ut descendat ignis de celo et consummat illos, sicut helias fecit; et conversus increpavit illos, dicens: nescitis, cuius spiritus estis; filius enim hominis non venit animas hominum perdere sed salvare. Romanus: distingue tempora et concordabis scripturas. Verum est, quod christus in principio adventus sui venerat salvare eos; sed postquam resisterunt sibi et eius apostolis, perdidit eos, ut habetur matth. 22: et missis exercitibus suis perdidit homicidas illos, et civitates illorum succendit; et hoc fuit impletum per titum et vespasianum. Hoc non de destructione judeorum, quam predixit christus luc. 19: cum vidit civitatem jerusalem flevit super illam etc. Hereticus: dicit matth. 13: attendentes autem sermones patris familie dicentis: domine, nonne bonum semen seminasti in agro tuo? etc. Romanus: utrum est, quia non debet eradicari sisania cum detrimento tritici; sed ut potest fieri sine detrimento tritici, eradicari debet et nullo modo debet dimitti, quia suffocat triticum, ut patet matth. 15: omnis planta, quam non plantavit pater meus, eradicabitur; et johan. 15: si quis in me non manserit, mittetur foras sicut palmes, et arescet, et colligent eum et in ignem mittent et ardet. Item arbor, que non facit fructum bonum, succidetur et in ignem mittetur. Etiam paulus eradicavit illam, ut patet ad corinth. pr. cap. 5: cum virtute domini nostri jesu christi tradere huiusmodi sathane in interritum carnis, ut spiritus salvus sit in die domini nostri jesu christi etc. Similiter petrus eradicavit ananiam et saphiram, ut patet act. 5. Hereticus: petrus non interfecit cum gladio sed cum verbo, sicut vos facitis. Romanus: nec principes, sicut vos facitis, ponunt manum ad gladium, sed verbo et ita occidunt; et sic etiam dantur occidere; sed quicquid dicatur, manifestum est, quia petrus illos eradicavit. Hereticus: ab initio fuit, quod mali comburuntur et persecuntur bonos, et non e converso. Romanus: interrogo te, si deus et eius angeli sunt boni, qui demones comburunt

et non comburuntur ab eis? Hoc patet in matth: omnis arbor, que non facit fructum bonum excidetur, et in ignem mittetur. Inter nos et vos est diferentia et divisio, sicut inter angelos bonos et malos, ut habetur apoc. 12: et factum est prelium magnum in celo; michael et angeli preliabantur cum dracone, et draco pugnabat et angeli eius, et non prevaluerunt, nec locus inventus et eorum amplius in celo. Et proiectus est draco ille magnus, serpens antiquus, qui vocatur dyabolus et sathanas, qui seducit universum orbem; et proiectus est in terram, et angeli eius cum eo missi sunt. Et isto modo vos apostatastis a bono et vera fide; credebatis invenire melius, et cecidistis a vero baptismo, et rebaptisantes vos sequimini malos angelos; et nos debemus vos persequi, proiicientes vos in ignem. Hereticus: quare nos persequimini pre ceteris infidelibus, qui fidem vestram non credunt? Romanus: triplex causa est: 1. quia scriptura ostendit tales persequi, ut habetur apoc. 2. de persecutione nicolaitarum et falsorum apostolorum, qui heretici erant; et paulus dicit ad galatas: sunt aliqui, qui conturbant vos, et volunt pervertere evangelium christi, que est secta hereticorum; sed licet nos, aut angelus de celo evangeliset vobis, preterquam evangelisavimus vobis, anathema sit. 2do. quia vos iurastis, et promisistis fidem; alteri non. Exemplum de duobus, quorum unus promissiset pronus domino fidem, alter non; ille dominus non debet exhigere fidem ab illo, qui non promissit. 3. causa est, quia nullus dicit, se creatum a dyabolo, ut vos, qui dicitis corpora vestra esse a dyabolo data; et quod anime vestre sunt angeli, qui ceciderunt de celo; ex quo habetur, quia taliter dyaboli estis, et talia opera nos destruere debemus, ut habetur in epistola johannis, cap. 3: in hoc apparuit filius dei, ut dissolvat opera dyaboli.

De matrimonio. Cap. 4.

Romanus: interrogo te, dic michi, quid sentis de matrimonio? ut videamus, quid de hoc loqui debeamus. Hereticus: dico, quia unum tantum est matrimonium verum et salutare, sive inter christum virum et fidem mulierem; et de hoc semper loquitur scriptura quotiescumque nominat matrimonium. Carnale autem matrimonium dico esse damnatum vel damnandum. Romanus: de spirituali non est questio inter nos, sed de carnali loquamur; ubi ostendo tibi quod salvatoris est; quia apostolus ad cor. prima 7. cap. dicit: si quis frater habet uxorem infidelem, et hec consentit habitare cum illo, non dimittat illam. Non potes hoc intelligere de christo et eius fide; quod alter eorum sit infidelis; quia esset blasfemia hoc dicere, immo erras. Hereticus: istud adhuc intelligitur de spirituali matrimonio duorum, inter virum nostrum scilicet et ecclesiam, que est secundum eum, ubi unus salvatur per alium. Romanus: erras, et a veritate existi, primo dicens christum virum, nunc ... et ideo ante vel modo ... dixisti. Si vero dicis utrumque esse virum, ecclesiam vestram facis adulteram cum alio viro; ut dicit apostolus prima ad corinth.

7: igitur vivente viro mulier alligata est legi, quanto tempore vir eius vivit: quod si dormierit vir eius, liberata est. Si autem dicis duos viros in matrimonio spirituali, contradicis apostolo dicenti ad corinth. 9: despondi enim vos uni viro, virginem castam exhibere christo. Similiter erras, quia, ut dictum est supra, salvabitur vir infidelis per mulierem fidelem. Et sicut tu dicis, quia de domino infideli salvari potest per mulierem fidelem, et tamen vos tenetis quod per vos, qui estis ecclesia, salvari non potestis, nec vos salvatos dicitis sine capite et eum deponitis a dominitate tamquam apostate ad fidem. Hereticus: christus dicit in evangelio luc. 14. cap.: si quis non dimittit patrem et matrem etc. non potest meus esse discipulus. Romanus: ante dixisti, quod mulier est fides; ergo fides debet dimitti. Sed consideremus illa verba christi; ubi ipse dicit, nullo modo esse dimmitendam, nisi ob causam fidei, ut habetur matth. 20: dico autem vobis, quicumque dimiserit uxorem suam facit eam mechare; et qui acceperit aliam, mechatur. Ecce habes in uno loco uxorem esse dimittendam, et in pluribus contrarium; immo erant infideles, dicentes unum scripture verum et alium falsum; fideles namque utrumque locum tenent verum, quia dicunt in aliquo esse uxorem dimittendam et in alio non; sicut docet apostolus ad corinth: si quis frater suam uxorem habet infidelem, et hec consentit habitare cum illo, non dimittat illam; et si qua mulier habet virum infidelem etc. etc. Quod si infidelis discedit, discedat. Insuper apostolus paulus, ut certum est, melius intellexit verba christi, quam tu; et ipse dicit ad cor. 7: hiic autem, qui matrimonio iungit verginem suam, bene facit; et qui non iungit, melius facit. Patet ergo quod non intelligitis verbum christi, ex quo apostolo non concordas. Et quod non loquitur de matrimonio spirituali, patet quod subiungit: quod si disscesserit mulier a viro, maneat innupta. Hoc non potest intelligi de fide et de christo; quia tunc sequeretur, quod si fides discedat per aliquem casum infidelitatis, eotum numquam debeat christum querere, quod falsum est. Hereticus: dicit apostolus ad chorint. 7: volo autem vos sine sollecitudine esse etc. Romanus: ibi apostolus ostendit, quod in nuptiis virginis non est peccatum dicens: si quis autem turpem se videri existimat super virginem suam, quod sit superadulta, et ita oportet fieri; quod vult faciat; non peccat, si nubat. Unde licet sit melius non nubere, non tamen damnat nuptam, sicut tu facis. Paulus in eodem cap. dicit: alligatus es uxori? noli querere solutionem. Hereticus: dicit apostolus ad corinth. 6: volo autem vos esse sine fornicatione; qui autem fornicatur in corpus suum peccat. Romanus: non intelligis, quia est caro viri, in qua quis peccat. Sed audi apostolum ad ephesios 5: viri debent dilligere uxores suas, ut corpora sua; qui suam uxorem diligit, se ipsum diligit. Et patet quod mulier est caro viri, quia prima mulier fuit de costa adami, ut dicit apostolus ad corinth. prima epist. 11: non enim vir ex muliere, sed mulier ex viro; etenim non est creatus vir propter mulierem, sed mulier propter virum. Et christus matth. 19: propter hoc dimittet

homo patrem et matrem, et adherebit uxori sue et erunt duo in carne una; itaque iam non sunt duo, sed una caro. Ergo patet, quia illud, quod allegasti, contra te est, et pro matrimonio carnali. Hereticus: dicit apostolus ad corinth. 7: volo autem omnes homines esse sicut meipsum. Romanus: quare non comples verbum apostoli? quod sequitur: sed unusquisque proprium donum habet ex deo. Itaque non secundum preceptum loquebatur, sed secundum consilium, sicut patet ibidem: de virginibus autem preceptum domini non habeo, consilium autem do etc. Nec is prohibet nubere, sed concedit, cum dicit: dico autem innuptis et viduis, bonum est illis si sic permaneant sicut et ego; quod si se non continent, nubant; melius est enim nubere, quam uri. Hereticus: ad corinth. 7: qui habent uxores, sint tamquam non possidentes. Romanus: similiter is dicit: ementes sint tanquam non possidentes; quare ergo vos possidetis illa, que emitis et venditis? cum ergo non intelligitis, cur facitis vos doctores aliorum? ideo de vobis dicit apostolus ad thym. 1. epist. primo cap.: quidam abeuntes conversi sunt in vaniloquium; volentes esse legis doctores, non intelligentes nec que loquuntur, nec de quibus adfirmant. Sed illud, quod dictum est: sint tamquam non habentes, debet sic intelligi: quod sint ita expediti et liberi, ut nullo modo ab uxoribus retrahantur a dei servitio et a propria salute; ideo non dixit non habentes, sed tamquam. Si autem non vis sic intelligere, tunc exponas mihi illud, quod dicit apostolus ad corinth. pr. epist. 7. cap.: uxori vir debitum suum redat etc. Et illud idem autem: vacare et in id ipsum reverti, non potest intelligi nisi de matrimonio carnali; de quo adhuc ostendo tibi exponendo illa verba supradicta: alligatus es uxori, noli querere solutionem, que non potest capi pro matrimonio spirituali, quia tunc sequeretur, quod qui est solutus a fide, quod numquam debet querere fidem, quod falsum est. Item ostendit apostolus, quod non solum non peccat, sed etiam bene facit, qui matrimonio virginem suam iungit, dicens ad corinth. 7: qui matrimonio iungit virginem suam etc. Si autem vis dicere, quod est intelligendum de matrimonio spirituali, tunc oportet, quod, qui non iungit, melius facit; sed quomodo hoc potest esse? ergo patet, quod non intelligis. Item joan. 2. habetur, quod christus fuit vocatus ad nuptias, et ibi fecit de aqua vinum, ut ostenderetur quod christus propter vos futuros et alios hereticos sua presentia voluit et in miraculo nuptias honorare; quod numquam fecisset, si ibi esset peccatum. Nec potes dicere, quod ille essent nuptie spirituales. Quare christus fuit vocatus cum discipulis suis? quia ibi non erat; in nuptiis vero spiritualibus semper est christus; immo non indiguisset vocari. Item ad timoth. prima epistola. 5. cap.: volo iuniores nubere, et filios procreare, et matres familias esse, nullam occasionem dare adversario etc. iam enim quidam conversi sunt retro post sathanam. Hic autem quero a te: si donum dei potest esse peccatum? Hereticus: non potest. Romanus: apostolus ad corinth. 7. postquam dixit: volo omnes homines esse sicut me ipsum, subdit; sed unusquisque proprium donum habet. Ubi dixit donum dei virginitatem, et donum dei dixit matri-

monium; ergo quomodo in matrimonio est peccatum? quomodo dixisset deus: crescite et multiplicamini et replete terram? adhuc interrogo te: si homines iusti in sacra scriptura vocati, possunt saluari in illa iustitia? Hereticus: utique possunt. Romanus: in principio evangelii luc. dicitur: fuit in diebus herodis, regis judee, sacerdos quidam nomine zacharias, de vice abia, et uxor illius de filiabus aron et nomen eius helisabeth. Erant autem ambo iusti coram domino, incedentes in omnibus mandatis et iustificationibus domini sine querela etc. verum ibi: et multi in nativitate eius gaudebant. Ecce quomodo in matrimonio existentes, cum essent steriles, acceperunt a domino tamen magnam consolationem de tali filio, nato de matrimonio, et per angelum gabrielem nuntiatam. Et ibidem dicitur: quod helisabeth et zacharias impleti sunt spiritu sancto, quod non posset fieri si in peccato et fornicatione fuissent, sicut tu dicis. Item interrogo te: si a deo benedictus posset salvari? Hereticus: potest, quia deus non benedixit nisi salvandos. Romanus: ecce habraam in matrimonio existens a deo fuit benedictus, ut ostendit apostolus ad hebreos, et jacobus in epistola sua cap. 2: abraam pater noster non ex operibus iustificatus est, offerens filium suum isaac etc. Sed quomodo benedixisset deus peccatorem et fornicatorem? Similiter dicit beatus petrus in epistola prima cap. 3. de sara ait: sic enim aliquando sancte mulieres, sperantes in deo, ornabant se, subiecte propriis viris. Sicut sara obediebat abrache, dominum eum vocans. Si enim sara peccatrix fuisset ex matrimonio, tunc petrus fornicariam sanctam dixisset. Cum ergo ostensum sit sufficienter per scripturam sanctam et christum et eius apostolos sanctos, matrimonium a deo esse et confirmatum: quare ergo vos damnatis illud? nisi ut impleatur, quod de vobis predictum est ad timoth. 4. cap.: spirictus autem manifeste dicit, quod in novissimis temporibus discedent quidam a fide, attendentes spiritibus erroris et doctrinis demoniorum, in hypocrisi loquentium mendatium et cauteriatam habentium suam conscientiam, prohibentium nubere et abstinere a cibis, quos deus creavit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, et iis, qui noverunt veritatem; quia omnis creatura dei bona est, et nihil reiiciendum est, quod cum gratiarum actione percipitur; sanctificatur enim per verbum dei et orationem. Hec proponens fratribus bonus eris minister christi jesu, enutritus verbis fidei et bona doctrina, quam assecutus es. Ineptas autem et inanes fabulas devita.

De commestione carnium etc. Cap. 5.

Romanus: dic de cibis: quid tibi vedetur? Hereticus: nos dicimus esse damnatum quisquam commedit carnes, vel natum ex sanguine, vel ova et sanguinacia. Romanus: nos contrarium dicimus; ideo interrogo te: quid intelligis per pasca? Hereticus: agnum dei. Romanus: cur enim damnatis christum et discipulos eius, qui agnum commederunt? sicut patet luc. 22: venit autem dies asimorum, in quo necesse erat occidi pasca, et missit petrum et johannem dicens: euntes

parate nobis pasca ut manducemus etc. Et licet christus sit agnus, non tamen est ille, quem discipuli paraverunt. Et quod hec fuerit agni commestio, ostenditur ex consuetudine iudeorum et lege antiqua exodi 13: loquimini ad filios iscrael et dicite eis: decima die mensis huius tollat unusquisque agnum per familias etc. Quod christus etiam lac comedit, habetur luc. 11: beatus venter, qui te portavit, et ubera, que suxisti. Non potes dicere, illud fuisset lac doctrine; quia doctrina non trahitur de uberibus. Hereticus: apostolus dicit ad corinth. prima epist. cap. 8: si esca scandalisat fratrem meum, non comedam carnes in eternum. Romanus: aliud scandalum occurrit ab apostolo, ut ostenditur in eodem capitulo de carnibus idolo immolatis, quos non licet comedere scienter coram fratre infirmo, postquam tibi constat, quod immolate sunt idolo, ideo noli comedere, propterea quod talis commestio habet speciem idololatrie; ubi autem ignoratur, non est peccatum, quia idolum nihil est. Ideo dixit apostolus ibidem cap. 10: nihil interrogantes propter conscientiam. Item ibidem: omne, quod in macello venit, manducate, nihil etc.; item: si quis autem vocat vos ex infidelibus ad cenam; et vultis ire, omne quod vobis apponitur, manducate nihil interrogantes propter conscientiam; si quis autem dixit: immolatum est idolo, nolite manducare propter illum, qui indicavit tibi, et propter conscientiam, et scientiam autem dico non tuam sed alterius, quare idolum nihil est. Et luc. 10. in quamcumque civitatem intraveritis, et susceperint vos, manducate que apponuntur vobis etc. Item ad titum primo: omnia quidem munda sunt mundis, coinquinatis autem et infidelibus nihil est mundum, sed inquinata est eorum mens et conscientia, confidentes autem se noscere deum, factis autem negant, cum sint abominati et incredibiles et ad omne opus bonum reprobi. Hereticus: apostolus dicit ad romanos 14: bonum est non manducare carnes et non bibere vinum; propter hoc non comedimus carnes. Romanus: quare vinum bibitis? nam etiam pisces non comedere esset melius, sed omnia in tempore suo sunt utenda non semper; nec nos damnamus vos quia carnes non comeditis, sed quia comedentes condemnatis, et contradicitis apostolum dicentem ad romanos 14: is, qui manducat non manducantem non spernat, et qui non manducat manducantem non iudicet. Hereticus: illa, que nascuntur ex coitu, immunda sunt, ideo non comedimus. Romanus: pisces scilicet nascuntur ex coitu; quare comeditis? Quod autem animalia non sint immunda patet per apostolum ad romanos 4: ubi non est lex, nec prevaricatio; et quia animalia sunt sine lege, ergo sine peccato, ut ibidem patet, cap. 14: scio et confido in domino jesu christo, quia nihil commune per ipsum, nisi ei, qui existimat, quid commune esse, illi commune est. Quod autem dedit deus hominibus carnes comedere, patet in psalmis, ubi dicitur: pluit super eos, sicut pulverem carnes, et sicut arenam maris volatilia pennata; et manducaverunt et saturati sunt nimis, et desiderium eorum attulit eis etc. item, omnia etc., item de visione petri act. 10: et facta est vox etc. Nunc interrogo te: ille, qui dat aliis comedere, nonne simi-

liter peccat? Hereticus: pro eodem teneo. Romanus: quando ergo bovem antiquum venditis in macello, ut comedatur, cum iam plus non potest laborare, causam datis malefaciendi, et digni estis morte. Ita dicit apostolus ad romanos 2: qui talia agunt, digni sunt morte; non solum qui faciunt ea, sed etiam qui consentiunt facientibus. Item: quod intrat in os non coinquinat etc. matth. 9.

De corpore christi. Cap. 6.

Romanus: quid dicis de corpore christi? Hereticus confitetur verba christi esse vera, non tamen quod panis possit esse corpus christi, nec vinum sanguis. Romanus: queramus in scriptura, si hoc christus dicit vel non. In evang. matth. c. 26. habetur: cenantibus illis, accepit jesus panem, benedixit ac fregit, deditque discipulis suis: accipite et comedite, hoc est corpus meum etc. si ergo non potuit fieri panis corpus christi, tunc falsum dixisset christus: hoc est corpus meum. Nec potes dicere, quod christus sit ille panis, quem ipse accepit et fregit, antequam illa verba diceret; nam licet christus sit panis spiritualis, non tamen fuit ille; sed panis, quem accepit, de tritico; aliter sequeretur, quod christus tunc visibiliter confregisset se ipsum, quod non est verum. Hunc, etiam dixit, comedite; hoc est corpus meum. Et in multis aliis locis in evangelio johannis habetur cap. 6; similiter dicit matth. 26: et accipiens calicem, gratias egit et dedit discipulis suis dicens: bibite ex hoc omnes; hic est enim sanguis meus, novi testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum. Nec illum calicem potes dicere passionem, quia tunc sequeretur, quod ipse christus dedisset discipulis martirium et mortem, cum tamen ipse nominaverit vinum de genimine vitis; ut habetur matth. 26, ubi dicitur: dico autem vobis: non bibam amodo de hoc genimine vitis usque in diem illum etc. Et hoc precepit suis fidelibus facere etiam in sui memoriam dicens: hoc, quotiescumque feceritis, in mei memoriam facietis. Et de hoc testatur apostolus ad corinth. 11: ego enim accepi a domino, quod et tradidi vobis; quoniam dominus jesus, in qua nocte tradebatur, accepit panem et gratias agens, fregit et dixit: accipite et manducate, hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur; hoc facite i meam commemorationem. Similiter et calicem postquam cenavit dicens: hic calix novum testamentum est in meo sanguine, hoc facite, quotiescumque bibitis, in meam commemorationem; quotiescumque manducabitis panem hunc et calicem bibetis, mortem domini anuntiabitis, donec veniat etc. Hereticus: nos etiam frangimus panem aliis. Romanus: et saraceni etiam frangunt panem; sed quid valet vobis? postquam non creditis esse corpus christi, nec christo creditis? audi apostolum ad corinth. 10: calix benedictionis, cui benedicimus, nonne communicatio sanguinis christi est? et panis, quem frangimus, nonne participatio corporis christi est? ecce quomodo apostoli conficiebant corpus christi. Item johannis 5: ego sum panis vivus; nota totum capitulum. Sic ergo judei contradicebant, sic et vos contradicitis, et murmuratis dicentes: quomodo

potest nobis hic carnem suam dare ad manducandum? dicit enim jesus: amen, amen dico vobis; nisi manducaveritis carnem filii hominis, et biberitis eius sanquinem, non habebitis vitam in vobis, qui manducat etc.

De creatione. Cap. 7.

Romanus: credis, quod deus verus creavit celum et terram et omnia, que in eis sunt? Hereticus: non credo, quod creavit, quod destruetur; sed ista visibilia destruentur, quare non a deo, sed a diabolo creata sunt. Romanus: credis quod ille deus, quem predicabant apostoli, sit verus deus? Hereticus: credo firmiter. Romanus: ecce paulus et barnabas hunc deum predicabant creatorem celi et terre; nam act. 14. dicit: et nos mortales sumus, similes vobis homines, annuntiantes vobis ab his vanis idolis converti ad deum vivum, qui fecit celum et terram, mare et omnia, que in eis sunt. Quomodo ergo vos facitis istum deum dyabolum? ideo damnati estis. De illo autem, quod dixisti: quod opus dei non potest destrui, interrogo te: si angeli, qui ceciderunt de celo, fuerunt a deo creati vel non? Hereticus: a deo erant creati. Romanus: ergo opera dei destrui possunt, cum sibi placet; sicut ostendit apostolus ad hebreos 1. cap.: et tu in principio, domine, terram fundasti et opera manuum tuarum sunt celi; ipsi peribunt, tu autem permanes etc. Item in psalmis eodem modo dicit. Hereticus: johannes dicit in epistola sua: totus mundus in maligno positus est, ergo non est creatus a deo. Romanus: hoc johannes dixit secundum usum quoad homines, mundum, qui carnales, luxuriosi et avari vivunt; non dixit secundum creatorem, quia sic contradixisset evangelio, ubi ait: et mundus per ipsum factus est et mundus eum non cognovit, id est mundi amatores; sed illud verbum: in maligno positus est, intelligitur de illo posito in perfidia, id est infideles et carnales homines, qui secundum carnem vivunt. Unde subditur: et mundus eum non cognovit. Hereticus: dicit christus: arbor bona non potest facere malos fructus etc. Romanus: videtur tibi quod 12 apostoli fuerunt arbor bona? tamen judas tradidit christum; et mattheus de publicano factus est evangelista. Ideo erras, cum non intelligis vel capis scripturam; illud enim, de arbore bona et mala, intelligitur de voluntate bona et mala, quia ex bona intentione non procedit nisi bonum opus, et ex mala intentione nisi malum. Hereticus: potes tu mihi ostendere in scriptura, quod dyabolus, qui vocatur draco aut serpens, fuerit creatus, et quod alius, quam ipse, tenebras posuerit? Romanus: ecce in psalmis: draco iste, quem formasti etc. et etiam: posuisti tenebras et facta est nox. Et de utroque dicit jesus: ego dominus, et non est alter formans lucem et creans tenebras, faciens pacem et creans malum, id est dyabolum. Quare ergo vos contradicitis scripture? et tamen honorem facitis ad illum dyabolum, dicentes eum sine principio, et creatorem omnium; quam mercedem expectatis ab eo, nisi infernum? quod autem verus deus creavit omnia, visibilia et invisibilia, audi ipsum loquentem per

jeremiam 27: ego feci celum et terram et omnia, que in eis sunt. Et apocal. 10: et angelus, quem vidi stantem supra mare et super terram, levavit manum suam ad celum, et iuravit per viventem in secula seculorum, qui creavit celum et ea, que in celis sunt, et terram, et que in ea sunt, et mare et ea, que in eo sunt. Item in psalmis: confitemini domino, qui fecit celos in intellectu, qui firmavit terram super aquas, qui fecit luminaria magna, solem in potestate diei, lunam et stellas in potestate noctis. Item act. 4: domine deus, tu, qui fecisti celum et terram, mare et omnia, que in eis sunt, qui spirictui sancto per os david, patris nostri, pueri tui, dixisti: quare fremuerunt gentes etc. Item ad corinth. prima epistola 8: nam etsi sunt, qui dicuntur dii, sive in celo sive in terra, et quidem sunt dii multi et domini multi; nobis tamen unus deus, pater, et unus dominus, jesus christus, per quem omnia et nos per ipsum. Ecce quam detestabilis error, a tota scriptura et toto mundo detestatus! Et soli bosnenses hoc tenent; unde contra ipsos johannes primo: omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil; item in psalmis: manus tue fecerunt me, et psalmaverunt etc. Item: quoniam videbo celos tuos, opera digitorum tuorum, lunam et stellas, que tu fundasti; item: auxilium meum a domino, qui fecit celum et terram. Et quod non sint duo dii, patet (ex) Ysaia 44: ego primus, qui loquor, et non est alius deus preter me. Item marc. 12: audi israel, dominus deus tuus, deus unus est; item ad eph. 4: unus deus et pater omnium etc. Item apoc. 4: dignus es, domine deus noster, accipere gloriam et honorem et virtutem, quia tu omnia creasti, et propter voluntatem tuam erant, et creata sunt. Item act. 47: deus, qui fecit hunc mundum, hic celi et terre cum sit dominus omnium, et non indigens de aliquo, cum ipse det omnibus vitam et inspirationem, et omnia fecit. Item ad colossen. 1: in ipso condita sunt omnia, que in celis et in terra, visibilia et invisibilia, sive throni sive dominationes, sive principatus sive potestates, omnia per ipsum, in ipso creata sunt. Sic non est creator ille draco, qui proiectus est de celo, ut habetur apoc. 12: factum est prelium magnum in celo, michael et angeli eius preliabantur cum dracone, et draco pugnabat et angeli eius; et non prevaluerunt, nec locus inventus est eorum amplius in celo; et proiectus est draco, ille magnus serpens antiquus, qui vocatur dyabolus et sathanas, qui seducit universum, proiectus est in terram et angeli eius cum eo misi sunt. Item apostolus ad romanos 1 arguens gentiles dicit: qui commutaverunt veritatem dei in mendacium, et coluerunt et servierunt creature potius quam creatori, qui est benedictus in secula seculorum. amen.

De animabus hominum. Cap. 8.

Hereticus: nos dicimus animas nostras esse illos angelos, qui de celo ceciderunt, qui iterum revertentur, propter illud quod dicit christus, johannes 3: nemo ascendit in celum, nisi qui de celo descendit etc. Romanus: hoc non dixit christus de illis angelis, sed de se

ipso, cum subiunxit: filius hominis. Nota, quod si hereticus dicit: ex quo filius hominis sit christus, solus ascendit in celum, ergo anime non ascendunt; quia non fuerunt in celo: respondeat christianus romanus, quod christus solus propria virtute ascendit, sed anime iustorum non ascendunt propria virtute, sed virtute christi assumuntur, vel per ministerium angelorum transferuntur. Unde inquit christus: ego si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad me ipsum. Illi angeli non descenderunt, sed fuerunt proiecti; nec inveniri potest locus amplius in celo, ut habetur apoc. 12: et factum est prelium etc. Item petrus in epistola sec(unda): si enim deus angelis suis peccantibus non pepercit, sed rudentibus inferni detractos in tartarum tradidit cruciandos, in iudicium reservari. Item iudas, jacobus in epistola sua: angelos vero, qui non servaverunt suum principatum, sed dereliquerunt suum domicilium, in iudicium dei vinculis eternis sub caligine reservavit. Item matth. 25: discedite a me maledicti in ignem eternum, qui paratus est dyabolo et angelis eius. Item, quod anime hominum non sunt illi angeli, qui de celo fuerunt proiecti, ut habetur matth. 8. marc. 5. luca 8: et cum venisset jesus, transfretavit in regionem gerasenorum, occurerunt ei duo habentes demonia, de monumentis exeuntes, sevi nimis, ita ut nemo posset transire per viam illam; et ecce clamaverunt dicentes: quid nobis et tibi, jesu filii dei, venisti ante tempus torquere nos? erat autem non longe ab illis grex porcorum multorum pascens; demones autem rogabant eum dicentes: mitte nos in gregem porcorum; et ait illis: ite; at illi abeuntes abierunt in porcos etc. Quod si dicitis vos, quod alii angeli ceciderunt, nisi illi cum quibus michael preliavit, hoc non est verum, quia nunquam invenitur, quod post ea vel ante alii ceciderunt. Postquam ergo dicitis, quod nunquam mentimini, et affirmatis vos esse illos angelos, qui ceciderunt, et dicitis vos esse creatos a dyabolo: tunc vos exspectet eternus ignis, ut probatum est. Quomodo ergo possunt salvari a vobis, qui expectatis in morte vestrum baptismum? quare sic decipitis hostes.

De materialibus ecclesiis. Cap. 9.

Hereticus: act. 7. dicitur: salomon autem hedificavit illi domum; sed non excelsus in manufactis habitat, sicut propheta dicit: celum mihi sedes est etc. Item 17: non in manufactis templis habitat, nec manibus humanis colitur etc., ergo non est eadem ad materiales ecclesias. Romanus: numquid christus non fuit verus deus? et tamen in templo manufacto habitabat, cum docebat, ut habetur johan. 8: et diluculo iterum venit in templum, et omnis populus venit ad eum, et sedens docebat eos etc. Item 2: et ascendit jesus jerusolimam, et intravit in templum. Videns jesus vendentes oves et boves et columbas etc. et vocavit domum patris sui. Quomodo ergo non habitat deus in templo manufacto? sed et istud sic debet intelligi, quod deus propter se non habitat in templo, sed propter alios; quare ipse non indiget de aliquo, sicut et consequenter ostendit apostolus; nec

manibus humanis colitur, cum ipse sit deus et dat omnibus vitam et inspirationem. Si vero dicis, quod illud templum fuit congregatio et ecclesia; ergo non debetis vendere vel tenere boves etc. Si vero dicis ecclesiam esse in corde, dicas mihi: de eius corde christus cum flagello eiecit illa omnia? Ad maiorem autem declarationem debes scire, quod ecclesia est multiplex 1a est celestis glorie, apoc. 22. dominus enim deus omnipotens templum illius est. 2da est congregatio fidelium, de qua evangelium: si te non audierit, dic ecclesie; et petrus in epistola sua, cap. ultimo: salutat vos ecclesia, que est in babilone; 3a est congregatio malignantium, petrus: odivi ecclesiam malignantium; 4a dicitur anima fidelium, apostolus: an nescitis quia corpora vestra templum sunt spirictus sancti; 5a est ecclesia manufacta, in qua fideles orant deum patrem, de qua dicit marc. 11: et cum introisset in templum, cepit eiicere vendentes et ementes in templo etc. Vos autem fugitis de domo dei tamquam expulsi et excomunicati. Hereticus: nos non credimus, quod ecclesia, vel cruces, sive imagines debeant adorari, sicut vos facitis. Romanus: verba ista sunt tua, verba nullius auctorictatis; sed audias veritatem: nos lapides vel lignum non adoramus; sed adoramus in ecclesia deum patrem, sicut christus docuit, ubi dixit: domus patris mei etc. Cruces dipingimus et alias imagines, ut semper habeamus in mente beneficium nostre redemptionis, et acta sanctorum ad imitandum, sicut fidelis servus facit aliquod signum ut recordetur de precepto domini sui; insuper tales imagines sunt libri simplicium. Quero: dic mihi: quare adoratis hominem, mortalem, putridum, quem etiam dicitis a dyabolo factum? hereticus: quia apostoli christum adoraverunt. Romanus: ergo te facis equalem domino, sicut lucifer et angeli, eiecti de celo? nec aliquam rationem dare potes de vestra adoratione; cum nec petrus, nec paulus, nec angelus hoc voluerunt, ut supra ostensum est. Nec dominus hoc vos docuit; nisi dyabolus, qui adorari voluit a christo in morte. Hereticus: nobis videtur, quod ad modum paganorum facitis ecclesias. Romanus: quia nescis aliud respondere, ideo contra christum loqueris, qui dixit, luc. 19: domus mea, domus orationis vocabitur. Pagani autem ecclesias faciunt, ut ibi adorarentur idola et alia execrabilia exercerentur; nos vero ut patrem celestem adoremus, et ibi fideles congregentur et ibi evangelicam doctrinam audiant; et tu in stabulo et inter frascas, in silvis et in montibus in modum lupi et bestie silvestris. Sed quero a te: si illi, qui christum et eius apostolos sequuntur, salvantur? Hereticus: aliud non possum dicere. Romanus: ecce audi de ecclesia materiali: luc. 19: et erat quotidie docens in templo. Et act. 3: petrus et johannes ascendebant in templum ad horam orationis nonam. Item act. 5: angelus domini per noctem aperiens ianuam carceris et educens eum dixit: ite et stantes loquimini in templo plebi omnia verba vite huius. Qui cum audissent intraverunt in nomine domini jesu diluculo in templum et docebant. Et in fine luc. dicit: et factum est, dum benediceret illis, recessit ab eis et ferebatur in celum, et ipsi adorantes

eum reversi sunt in jerusalem cum gaudio magno, et erant semper in templo, laudantes et benedicentes deum. Ecce nunc apparet: quis ex nobis debet salvari, et quis non.

De baptismo puerorum. Cap. 10.

Hereticus: christus dicit marc.: qui crediderit et baptisatus fuerit, salvus erit etc., sed pueri non possunt credere, ergo in vanum eos baptisatis. Romanus: verum est quod, qui potest credere, et non credit condemnatur, sed puero non imputatur ad peccatum, quia deus non querit ab homine nisi illud, quod potest. Salvantur autem pueri in fide parentum vel ecclesie. Hereticus: ostende mihi, quod aliquis salvetur in fide alterius. Romanus: marc. 9. habetur de puero muto, quem christus sanavit propter fidem patris. Jesus autem ait illi: si potes credere, omnia possibilia sunt credenti; et continuo exclamans pater pueri cum lacrimis aiebat: credo domine, adiuva incredulitatem meam. Et jesus: surde et mute spiritus, precipio tibi, exi ab eo; et confestim exiit ab eo etc. Item matth. 8: de servo centurionis, ubi ait centurio ad jesum: domine, puer meus iacet in domo paraliticus male torquetur. Et ait jesus illi: ego veniam et curabo eum; respondens centurio ait: domine non sum dignus, ut intres sub tectum meum, sed tantum dic verbo et sanabitur puer meus. Et dixit jesus centurioni: vade, et sicut credidisti, fiat tibi et sanatus est puer in illa hora etc. Item cap. 45. de illa muliere chananea, que clamavit dicens: miserei mei domine, fili david, filia mea male a demonio vexatur. Tunc jesus respondens ait illi: o mulier, magna est fides tua; fiat tibi sicut vis; et sanata est filia eius in illa hora. Et cum hoc dixit christus: omnia possibilia sunt credenti. Sed quero a te: si credis illos, quos christos benedicit, salvandos. Hereticus: salvantur, quia christus non benedixit nisi salvandos; tamen etc. Romanus: bene dicis; sed ecce dicit marc. 10: offerebant illi parvulos, ut tangeret eos etc. et in evangelio luc.: offerebant ad jesum infantes etc. Discipuli autem comminabantur offerentibus, quos cum videret jesus, ait illis: sinite parvulos venire ad me, et ne prohibueritis eis etc. Nec potes dicere quod illi parvuli erant eius discipuli, quia per se discipuli poterant venire vel ire ad christum; sed illi offerebantur et discipuli prohibebant, ut patet: sinite parvulos etc. Ergo nos sequimur christum illos benedicendo et baptisando; et vos contradicitis, cum ipse dixerit, talium esse regnum celorum etc. Et ideo recedatis de vestro proposito et errore pessimo.

De cruce. Cap. 11.

Hereticus: dicitur apoc. 14: si quis adoraverit bestiam et imaginem eius, et acceperit caracterem in fronte suo, aut in manu eius etc. Iste caracter est crux, quam adoratis. Romanus: quero a te, si christus fuit passus voluntarie vel coactus? Hereticus: voluntarie. Romanus: ergo christus voluntarie accepit caracterem dyaboli cum dicitur, johan. 19: et baiulans sibi crucem etc. quod est blasphemia

dicere illud, quod tu dicis. Illud autem, quod ponitur in apoc. de bestia ascendente de mari, intelligitur de antichristo, ut patet in exponendo per singula; per bestiam autem ascendentem de terra, eius discipuli; sed cum adhuc non venit, nec eius discipuli, patet, quod nec eius caracter; et tamen crux diu est quod venit. Et etiam ibidem dicit: ut ne quis possit vendere vel emere, nisi qui habet caracterem, et tamen vos venditis et emitis, qui non habetis caracterem crucis; ideo crux isto non est caracter. Sed nec audi de cruce christi et eius caractere apoc. 7: et vidi alterum angelum ascendentem ab ortu solis, habentem signum dei vivi, scilicet caracter crucis christi, et clamavit voce magna quatuor angelis quibus datum est nocere terre et mari dicens: nolite nocere terre et mari, quoadusque signemus servos dei nostri in frontibus eorum etc. Istud ergo est signum, cum quo christus dyabolum vicit; ideo semper fugit; et vos similiter, sequentes eum, sed fidelibus christianis est signum salutis, ut ostendit apostolus ad corinth. prim. cap. primo: verbum enim crucis pereuntibus quidem stultitia est, iis autem qui salvi fiunt, id est nobis, virtus dei est; et ad galatas: 6 mihi autem absit gloriari, nisi in cruce domini nostri jesu christi etc.; item ad philipp. 3: multi enim ambulant, quos sepe dicebam vobis, nunc autem flens dico, inimicos crucis christi; quorum finis interitus, quorum deus venter est, et gloria in confusione ipsorum, qui terrena sapiunt etc. item math. 14: tunc apparebit signum filii hominis in celo etc. et plangens omnis tribus terre.

De excommunicatione. Cap. 12.

Hereticus: ad romanos 12: benedicite, et nobile maledicere; ipse apostolus ad corinth. prim.: si quis non amat dominum jesum christum, anathema sit etc. Item timoth. 1: quam quidam repellentes circa fidem naufragaverunt, quos tradidi sathane, ut discant non blasphemare. Item ad titum 3: hereticum hominem post primam et secundam correctionem devita, sciens quia subversus est, qui eiusmodi est etc. Item ad thesalonich: quod si quis non obedierit verbo vestro per epistolam, hunc notate, et ne commisceamini cum illo, ut confundatur. Non ergo intelligitis apostolum. Unde apparet, quia duplex est maledictio, sive iuste et iniuste. Juste, sicut ipse fecit, quoniam maledixit illos supradictos. 2do iniuste, et sic ipse prohibuit, et sic possunt facere sequentos eum. Hereticus: jacobus dicit in epistola sua cap. 3: et ipso ore procedit benedictio etc. ergo omnis qui maledicit non potest benedicere. Romanus: illud jacobi debet intelligi, quod contra iustum non debet ex una parte esse maledictio, et ex alia benedictio; sed sicut dictum est. Hoc apparet in petro, capite apostolorum, qui maledixit simonem dicens: pecunia tua tecum sit in perditione etc. act. 8. Item matth. 21 de maledicta ficulnea: numquam ex te fructus nascatur in sempiternum; et arefacta est continuo ficulnea. Et in die iudicii maledicet malos et benedicet bonos. Et in psalmis: benedicti vos a domino, qui fecit celum et terram. Item

act. 23 ait paulus: percutiet te deus, paries dealbate. Item ad galat.: sed licet vos, aut angelus de celo evangeliset vobis preter id, quod evangelisavimus vobis, anathema sit; sicut predixi et nunc iterum dico. Si quis vobis evangelisaverit, preter id, quod accepistis a nobis, anathema sit.

De iuramento. Cap. 13.

Hereticus: dicitur matth. 5: audistis, quia dictum est antiquis non periurabis. Romanus: duplici modo intelligitur, sive iuste et iniuste; primo modo illud dictum est; debet intelligi quod iniuste; hoc nullo modo debet iurare, quia tunc est peccatum. 2do modo, iuste non est peccatum; quod peccare non potuit. Juravit (deus) ut dicitur ad hebreos 5: iuravit dominus et non penitebit eum etc. Nos ergo iuste possumus iurare, ut dicitur ad ephes. 5: estote imitatores dei, sicut filii charissimi, quia auctor omnium iuravit. Et alibi in psalmis: omnibus iuravi in ira mea. Item apoc. 10: angelus, quem vidi stantem supra mare et supra terram, levavit manum suam ad celum, et iuravit per viventem in secula seculorum etc. Item ad romanos: testis enim mihi est deus; item: redde deo iuramenta tua; item in psalmis: qui iurat proximo suo, et non decepit; qui pecuniam suam non dedit ad usuram, et munera super innocentem non accepit. De quibus vos non estis, quia ad usuram datis.

De lege antiqua. Cap. 14.

Romanus: act. 7. qui legem accepistis in dispositionem angelorum, et non custodistis etc.; itidem: apparuit deus moysi in deserto montis sinai; ego deus patrum vestrorum, deus abraam, deus isac et deus jacob. Item ad romanos: quid ergo dicemus: lex peccatum facit? absit, sed peccatum non cognoscebamus, nisi per legem; nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret: non concupisces. Ibidem: itaque lex quidem sancta est et mandatum sanctum et iustum et bonum. Ibidem: scimus enim quod lex spiritualis est etc. Exponendo predictas auctoritates apparet ergo, quod lex non est a dyabolo sed a deo, etc.

De prophetis. Cap. 15.

Romanus: luc. 13: cum videritis abraam, isaac et jacob et omnes prophetas in regno dei, vos autem expelli foras. Et matth. 8: dico autem vobis, quod multi venient ab oriente et occidente, et recumbent cum abraam et isaac et jacob in regno dei. Et jacobi ultimo: exemplum accipite, fratres, exitus mali et longanimitatis et laboris et patientie in prophetis, qui locuti sunt in nomine domini. Item ad romanos primo: quod ante promiserat per prophetas suos in scripturis sanctis de filio suo, qui factus est ei ex semine david secundum carnem. Item apoc. 15: et cantabant canticum moysi, servi dei. Item matth. 5: nolite putare, quoniam veni solvere legem aut prophetas; non veni solvere sed adimplere. Item luc. 16: habent moysem et

prophetas, audiant illos; ad ille dixit: non, pater abraam, sed si quis ex mortuis ierit ad eos penitentiam agent; ait autem illi: si moysem et prophetas non audiunt etc. Item ad hebreos 3: moyses quidem fidelis erat in tota domo eius, tamquam famulus in testimonium eorum, que dicenda erant. Item johan. 5: scrutamini scripturas, est, qui accusat vos, moyses. Et luc. 16: habent moysem et prophetas etc. Item act. 24: sic servio deo patri meo, credens omnibus, que in lege et prophetis scripta sunt, spem habens in deum, quem et hi ipsi expectant, resurrectionem futuram iustorum et iniquorum. Item ad romanos 15: quecumque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt etc. Postquam ergo apostoli concedebant omnia, que sunt in lege et prophetis: vos ergo qui non creditis, non estis ex eis; quia si ex eis essetis crederitis scripturas et prophetas, sicut et ipsi credunt etc. Item matth. 19: si vis ad vitam ingredi, serva mandata. Item luc. 24: o stulti et tardi corde ad credendum in omnibus, que locuti sunt prophete.

De johanne baptista. Cap. 16.

Romanus: luc. 1: et spiritu sancto replebatur adhuc ex utero matris sue. Item johan. 1: fuit homo missus a deo, cui nomen erat johannes. Item matth. 21: amen dico vobis, quia publicani et meretrices precedent vos in regnum dei, venit enim ad nos johannes in via iustitie et non credidistis ei; publicani autem et meretrices crediderunt ei, etc. Postquam ergo venit in via iustitie, quomodo ergo est damnatus? item matth. 3: tunc venit jesus a galilea in jordanem ad johannem, ut baptisaretur ab eo etc. Item luc. 1: et zacharias repletus est spiritu sancto, et prophetavit dicens: benedictus dominus deus israel etc. Et matth. 11: cepit jesus dicere ad turbas de johanne: quid existis in desertum videre? arundinem vento agitatam? sed quid existis videre? hominem mollibus vestitum? ecce qui mollibus vestiuntur, in domibus regum sunt. Sed quid existis videre? prophetam? etiam dico vobis et plusquam prophetam. Hic est, de quo dixi vobis, vel de quo scriptum est: ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui preparabit viam tuam ante te. Amen dico vobis, inter natos mulierum non surrexit major johanne baptista. Ex quo ostensum est johannem fuisse angelum patris missum ante filium. Quare tu dicis eum esse damnatum? si dicis, quia non fuit discipulus christi, dic mihi tu: a quo habuit, nisi a christo spiritum sanctum? ut eo esset sanctificatus in utero matris sue; et postea fuit lucerna ardens et lucens. de quo totum evangelium clamat, sicut videri potest .... Super illud matth. X: cavete ab hominibus, suffecerat dixisse: attendite vobis; sed addidit: ab hominibus, quia peioribus malis homo est pessimum malum; unaquaque enim bestia unum habet ipsi proprium malum; homo autem omnia; denique homo malus peior est quam dyabolus; dyabolus enim, si videt iustum, non audet accedere; homo malus illum non timet, sed contemnit et infra. Sic homo sine amis non potest aliquid contra ho-

stem; sed dyabolus sine homine non potest aliquid contra sanctos. Nota bene:

De resurrectione corporum, id est. Cap. 17.

Romanus: luc. primo: et videbit omnis caro salutare dei. Item ad corinth. 15: si autem christus predicatur, quod resurexit a mortuis, quomodo quidam dicunt in vobis, quoniam resurrectio mortuorum non est? si autem resurrectio mortuorum non est, neque christus resurrexit; si autem christus non resurrexit, inanis est fides vestra. Item ibidem: aliquin quid facient, qui baptisantur pro mortuis, si omnino mortui non resurgunt? ut quid et baptisatur pro illis? etc. Item in eadem: sed dicet aliquis: quomodo resurgent mortui? quali autem corpore venient? insipiens, tu quod seminas, non vivificatur nisi prius moriatur etc. Item johan. 5: amen, amen dico vobis, quia venit hora et nunc est, quando mortui audient vocem filii dei, et qui audierint vivent etc. Item: nolite mirari hoc; quia venit hora, in qua omnes, qui in monumentis sunt, audient vocem filii dei; et procedent, qui bona fecerunt in resurectionem vite, qui vero mala egerunt in resurectionem iudicii. Item luc. 20: in resurectione ex mortuis nec ducent uxores nec nubent, nec enim ultra mori poterunt, equales enim angelis sunt. Item ad romanos 8: qui autem in carne sunt, deo placere non possunt; vos autem in carne non estis, sed in spiritu, si tamen spiritus dei habitat in vobis; quod si spiritus eius, qui suscitavit jesum a mortuis, habitat in vobis, qui suscitavit jesum christum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra. Si vero dicis quod caro et sanguis resurgure non potes: dicas mihi, quomodo intelligis verbum apostoli: qui autem in carne sunt, deo placere non possunt, cum christus carnem acceperit, ut placeret patri, et sancti omnes in carne deo placuerunt? illud autem caro et sanguis etc. intelligitur de voluntate et desideriis carnis, qui non possidebunt regnum dei, quia talis voluntas non erit in sanctis post resurrectionem; non ergo accipitur de carne nostra mortali. Aliter falsum esset dictum apostoli: cui suscitavit dominum jesum christum, uti supra; item ad corinth. oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem, et mortale induere immortalitatem etc.: item ad corith. 1. cap. 15: hoc autem dico fratres, quia caro et sanguis regnum dei possidere non possunt. Ecce misterium vobis dico: omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur, in momento, in ictu oculi, in novissima tuba; canet enim tuba et mortui resurgent incorrupti, et nos immutabimur etc.

De elemosyna. Cap. 18.

De elemosyna autem, quam damnant heretici, require supra de succesoribus sancti petri, in fine capituli; item matth. 25: cum autem venerit filius hominis etc. omnia, que pertinent ad materiam, usque: hi in supplicium eternum, iusti autem in vitam eternam; item matth. 10: et quicumque dederit potum uni ex minimis istis calicem aque frigide tantum in nomine discipuli, amen dico vobis, non perdet mer-

cedem suam. Item luc. 6: omni petenti te tribue; item ibidem: estote ergo misericordes, sicut et pater vester misericors etc.; item matth.: estote misericordes sicut et pater misericors est, qui solem suum oriri facit super bonos et malos et facit pluere super iustos et iniustos; item luc. 12: vendite, que possidetis, et date eleemosynam; item act. 10: dixit angelus cornelio: orationes et eleemosyne tue exaudite sunt aput deum etc.; item luc. 19: et stans autem zacheus dixit ad dominum: ecce dimidium bonorum meorum, domine, do pauperibus.

Quod christus sit filius dei et equalis patri. Cap. 19.

Omnia mihi tradita sunt a patre meo. Matth. 11 eodem 16: tu es christus, filius dei vivi. Item johan. primo: in principio erat verbum, et verbum erat aput deum etc. Item johan. 5: pater meus usque modo operatur, et ego operor. Eodem 6: sicut misit me vivens pater, et ego vivo propter patrem. Item: et nos credimus et cognoscimus, quia tu es christus, filius dei vivi. Eodem 7: a me ipso non veni, sed est verus, qui misit me, et vos nescitis. Eodem 10: ego et pater unum sumus. Eodem 15: omnia quecumque audivi a patre meo, nota feci vobis. Eodem 14: si cognovissetis me, et patrem meum utique cognovissetis.

Quod deus veteri testamento est pater, id est christi. Cap. 20.

Respondit jesus: si ego glorifico me ipsum, gloria mea nihil est; est pater meus, qui glorificat me, quem vos dicitis, quia deus vester est, et vos non cognovistis eum; ego autem novi eum: et si dixero, quia non novi eum, ero similis vobis, mendax.

Quod christus est filius beate virginis marie. Cap. 21.

Jacob autem genuit joseph, virum marie, de qua natus est jesus, qui vocatur christus. matth. 1. Eodem: cum esset desponsata mater jesu maria joseph, peperit sibi filium suum primogenitum, et vocavit nomen eius jesum. In eodem 2: surge et accipe puerum et matrem eius, et vade in terram israel: defuncti sunt enim, qui querebant animam pueri. Eodem 12: nonne mater eius dicitur maria? et fratres eius jacobus etc. et sorores eius nonne aput nos sunt?

Quod beata virgo maria fuit mulier, et non angelus. Cap. 22.

Jacob autem genuit etc. Item: inventa est in utero habens de spiritu sancto. Item luc. 1: benedicta es inter omnes mulieres, et benedictus fructus ventris tui. Item joan. 2: vinum non habent; quid mihi et tibi mulier? Eodem 19: dicit: mulier, ecce filius tuus; deinde dicit discipulo: ecce mater tua.

Quod christus assumpsit carnem de beata virgine maria. Cap. 23.

Jesus proficiebat etate et sapientia apud deum et homines. Item joan. 1: et verbum caro factum est etc. Item joan. 19: sed unus militum lancea latus eius operuit, et continuo exivit sanguis et aqua. Item ad romanos 1: deus mittens filium suum ex muliere factum sub lege etc. Item: qui factus est ex semine david secundum carnem.

Quod christus comedit corporaliter. Cap. 24.

Quare cum publicanis et peccatoribus manducat et bibit magister vester? matth. 9. Item 11: venit enim joanes, nec manducans nec bibens, et dicunt: demonium habet. Venit filius hominis maducans et bibens et dicunt: ecce homo vorax et peccatorum amicus. Item marc. 14: quo vis eamus et paremus tibi ut manduces pascha? etc. Et luc. 24: habetis hic aliquid, quod manducetur? et cum manducasset coram eis, summens reliquias dedit eis. Item joan. 21: dicit ergo eis jesus: pueri, numquid pulmentarium habetis? etc. Item act. 1: et convescens precepit eis ab etc. Item act. 10: sed testibus, preordinatis a deo, nobis, qui manducavimus cum illo et bibimus, postquam resurexit a mortuis.

Quod christus fuit humanatus. Cap. 25.

Vulpes foveas et volucres celi nidos, filius autem hominis non habet ubi caput suum reclinet. matth. 8. Item: et ecce motus magnus factus est in mari, ita ut navicula operiretur fluctibus, ipse vero dormiebat. Item luc. 20: et factus est sudor eius sicut gutte sanguinis etc. Eodem ultimo: videte manus meas et pedes meos, quia ego ipse sum, palpate et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere. Item: sed unus militum etc.

Quod christus est passus in carne. Cap. 26.

Luc. 23: et postquam venerunt in locum, qui dicitur calvarie, ubi crucifixerunt eum etc. Item matth. 27: jesus autem iterum clamans voce magna emisit spiritum. Item marc. 15: pilatus autem mirabatur si iam obiisset, et accersito centurione interrogavit eum: si iam obiisset. Et cum cognovisset a centurione, quia iam mortuus fuisset etc. Item joan. 19: cum ergo accepisset jesus acetum, dicit: consumatum est; et inclinato capite tradidit spiritum.

Quod christus est mortuus corporaliter. Cap. 27.

Ne dixeris in corde tuo: quis ascendit in celum? id est christum deducere, aut: quis descendet in abissum? hoc est, ipsum a mortuis revocare. Item ephes. 4: quod autem ascendit, quid est nisi quia primum descendit in inferiores partes terre? Qui descendit ipse est, qui ascendit super omnes celos, ut impleret omnia.

Quod christus resurrexit a mortuis. Cap. 28.

Hoc iam tertio manifestavit se christus discipulis suis, cum resurrexississet a mortuis etc. joan. 2. Item ad ephes. 1: secundum operationem potentie virtutis eius, quam operatus est in christo, suscitans illum a mortuis et constituens eum ad dexteram suam in celestibus, supra omnes principatum et potestatem. Item ad romanos 15: nunc autem christus resurrexit a mortuis. Item act. 3: vos autem negastis sanctum et iustum et petistis virum homicidam donari vobis, auctorem vero vite interfecistis, quem deus suscitavit a mortuis, cuius nos testes sumus.

Quod homo potest peccare cotidie. Cap. 29.

Matth. 18: si autem peccaverit in te frater tuus, vade et corrige eum inter te et ipsum solum. Si te audierit, lucratus eris fratrem tuum. Item luc. 15: ita, dico vobis, gaudium erit in celo coram angelis dei super uno peccatore penitentiam agente etc. Item matth. 18: tunc accedens petrus ad jesum et dixit illi: domine quoties peccaverit in me frater meus, et dimittam illi, usque septies? dicit illi jesus: non dico tibi usque septies, sed usque septuagies septies. Item joan. 2. in epist. sua: in hoc apparuit filius dei, ut disolvat opera dyaboli.

De confessione. Cap. 30.

Vide, nemini dixeris; sed vade, ostende te sacerdoti, et offere munus etc. Item matth. 3 eodem. Item paulus ad romanos 10: corde enim creditur etc. Item marc. 1: fuit johannes etc. sequitur: et confitentes et anuntiantes actus suos. Item jacobus in epistola sua: charissimi, confiteamini peccata vestra, et orate pro invicem, ut salvemini. Item: infirmatur aliquis in vobis? inducat presbyteros ecclesie, et orent super eum ungentes in nomine domini et oratio salvabit infirmum, et si in peccatis sit, etc. Item johann. 2da epist.: si dixerimus, quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, et veritas in nobis non est. Si confiteamus peccata nostra, fidelis est et iustus, ut remittat nobis peccata nostra et emundet nos ab omni iniquitate. Item: si dixerimus, quoniam non peccavimus, mendacem eum facimus, et verbum eius in nobis non est; quia ipse dixit: omnis homo mendax.

De satisfactione. Cap. 31.

Matth. 5: si offers munus tuum etc. Item: non facias alteri illud, quod non vis, quod homo faciat tibi, in hoc enim stat lex et prophete. Item luc. 19 stans autem zacheus dixit ad dominum: ecce, domine, dimidium bonorum meorum do pauperibus etc. Item matth. 20: reddite ergo, que sunt cesaris cesari, et que sunt dei, deo. Item in psalmis: modicum (sic) est, modicum iusto super divitias peccatorum multas.

Nota contra hereticos: nota, quod heretici sunt de secta saduceorum pro eo, quod negant resurrectionem corporum, et etiam

disciputi antichristi et etiam judei. De primo: luc. 20 et marc. 12: accesserunt autem quidam saduceorum, qui negant esse resurrectionem et interrogabant eum dicentes: magister etc. De 2do joan. 1. cap. 4: charissimi, nolite omni spiritui credere; sed probate spiritus, si ex deo est, quoniam multi pseudoprophete exierunt in mundo; in hoc enim cognoscitur spiritus dei: omnis spiritus, qui confitetur jesum christum in carne venisse, ex deo est; et omnis spiritus, qui solvit jesum, ex deo nos est, et hic est antichristus, quem audistis, quoniam venit et nunc est in mundo. Item johan. 2 ep.: ex nobis exierunt, sed non erant ex nobis etc.

Nota bene. Nota: quod nos non interfecimus jesum, sed judei; nec gentiles. De primo act. 3: petrus loquente ad judeos: vos autem sanctum et iustum negastis, et petistis virum homicidam dari vobis, auctorem vero vite interfecistis, quem deus suscitavit a mortuis, cuius nos testes sumus. Item de 2do act. 13: sequenti vero sabbato pene universa civitas venit audire verbum dei. Videntes autem turbas judei turbati sunt valde et contradicebant his, que a paulo dicebantur blasphemantes eum. Tunc constanter paulus et barnabas dixerunt: vobis oportebat primum loqui verbum dei, sed quia repellistis illud, et indignos vos iudicastis eterne vite, ecce convertimur ad gentes. Sic enim precepit nobis dominus: posui te lumen gentibus, ut sis in salutem usque ad extremum terre. Audientes autem gentes gavisi sunt et glorificabant verbum domini et crediderunt, quotquot erant predestinati ad vitam eternam. Disseminabatur autem verbum dei per universam regionem; judei autem concitaverunt religiosas mulieres et honestas, et primos civitatis et excitaverunt persecutionem in paulum et barnabam, et eiecerunt eos de finibus suis. At illi, excusso pulvere pedum in eos, venerunt iconiam etc. Gratias ago deo meo per jesum christum pro omnibus vobis, quod fides vestra anuntiatur in universo mundo. Ibidem: desidero enim videre vos, ut aliquid impertiar vobis gratie spiritualis ad confirmandos vos, id est simul consolari in vobis per eam, que invicêm est, fidem vestram atque meam.

II

Isti sunt herrores, quos communiter patareni de bosna credunt et tenent. [1]

In primis, quod duo sint dii, et quod maior deus creavit omnia spiritualia et invisibilia, et minor, silicet lucifer, omnia corporalia et visibilia.

Item negant christi humanitatem, et [2] dicunt, eum habuisse corpus fantasticum et aëreum.

Item dicunt, beatam mariam angelum, non hominem extitisse. [3]

---

[1] Codex acad. slav. merid. nr. 628. p. 78. 79: Isti sunt errores hereticorum bosnensium.

[2] Id. sed.

[3] Deest in cod. acad.

Item dicunt, quod christus non vere passus et mortuus fuit; item nec vere resurrexit; item nec cum vero corpore celum ascendit.

Item condempnant anticum testamentum excepto psalterio. Et omnes patres [1] veteris testamenti, patriarchas et prophetas, dicunt esse dampnatos, et quotquot fuerunt ante christum. Item sanctum iohannem condempnant baptistam; dicunt esse dampnatum. [2] Item dicunt legem moysi a dyabolo fuisse datam, et dyabolum moysi in igne apparuisse.

Item dicunt, romanam ecclesiam esse ydolorum; et quod ydola adorant, qui sunt de illa fide.

Item dicunt, se esse ecclesiam christi et successores apostolorum, habentes [3] de se ipsis unum, qui dicit se esse vicarium christi et successorem sancti petri.

Item negant baptismum aque, et dicunt, quod non datur in ipso remissio peccatorum. Item dicunt, quod pueri ante annos discretionis nullatenus possunt salvari.

Item negant resurrectionem corporum, et dicunt, quod corporaliter non resurgemus.

Item negant sacramentum corporis christi; item confirmationem; item extreme unctionis. Item negant sacramentum matrimonii, et dicunt, quod nullus in matrimonio salvari potest. Item dicunt, lignum vite (esse) mulierem, de quo comedit adam, et eam cognovit; propter quod expulsus fuit de paradiso. Item dampnant sacramentum penitentie; et dicunt, quod quicunque peccavit oportet quod iterum rebaptizetur. Et omnia peccata dicunt esse mortalia, et nullum veniale.

Item dicunt, non esse purgatorium.

Item dicunt, luciferum ivisse in celum, et seduxisse angelos dei ita, quod in terram descenderent, et lucifer inclusit eos in humana corpora. Item dicunt, quod anime hominum sunt demones, qui ceciderunt de celo, qui peracta penitentia in corporibus, uno vel pluribus successive, revertuntur in celum.

Item contempnunt ecclesias materiales, picturas et imagines, precipue sanctam crucem.

Item helemosinas fieri prohibent, et dicunt quod non est meritorium helemosinam dare.

Item negant iuramentum, et dicunt: nec iuste nec iniuste licet iurare.

Item condempnant iudicium, quod fit per ecclesiam, et penarum, tam spiritualium quam corporalium, inflictionem; silicet quod non liceat persequi malos, nec aliquem pro iustitia occidere vel excommunicare.

Item occisionem animalium dicunt esse peccatum mortale. Item condempnant esum carnium et omnium, que ex carne traducem ha-

---

[1] Ibid. Item prophetas omnes.

[2] Ibid. Item sanctum iohannem baptistam dicunt esse dampnatum.

[3] Ibid. habentes unum discipulum, qui dicit se vicarium Jesu Christi.

bent dicentes [1], omnes esse dampnatos, qui comedunt carnes, vel caseum, vel ova, et similia huiusmodi. [2]

[1] Ibid. dicentes, quod qui carnem comedunt vel lacticinia non possunt salvari.

[2] Ibid. additur: Item omnibus eis credentibus et ab ipsis impositionem manuum recipientibus, quod baptismum vocant, salutem promittunt. Et faciunt se adorare ut deos, dicentes se sanctos et absque omni peccato. Et alios quam plures errores et stultitias tenent nec nominandas; confundantur.

Spomenici za dubrovačku povjest u vrieme ugarsko-hrvatske zaštite.

(Dodatak VII knj. Rada, str. 180—260).

Predao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 16 prosinca 1868

PRAVI ČLAN DR. P. MATKOVIĆ.

A. Povelje i listine.

I. 1358. 27 svibnja, u Višegradu. (Rad VII. str. 191, 3.)

Lodovicus dei gracia Hungarie, Dalmacie, Croacie, Rame, Servie, Gallicie, Lodomerie, Comanie, Bulgarieque rex, princeps Salernitanus et Honoris, montis sancti Angeli dominus. Omnibus christi fidelibus presentibus pariter et futuris, presentium notitiam habituris, salutem in omnium salvatore. Licet ex commisso nobis divinitus regiminis officio circa omnium subditorum curam solicitudo nostra versetur, et singulos affectionis gracia prosequamur, specialiter autem cordi gerimus, eos attollere privilegio benevolencie pocioris, qui, de partibus finitimis ad nos concurrentes, fide ferventi, sincera constancia et solicitudine studiosa ea, que nostri honoris et propositi augmenta conficiunt, indesinenter prosequi repromittunt. Proinde ad universorum noticiam harum serie volumus pervenire, quod accedentes ad nostre maiestatis presenciam venerabilis in christo pater dominus Helyas archiepiscopus Ragusinus, ac sapientes et discreti viri Petrus de Ragnina, Johannes de Bona, Johannes de Syrimdo et Johannes de Zertva [1], cives civitatis nostre antedicte, procuratores et sindici communitatis prelibate, habentes ad infradicenda plenam et liberam potestatem, auctoritatem et bailivam, prout apparet ex instrumento publico scripto manu Goffredi condam scilicet Parini de Pistorio, auctoritate imperiali iudicis ordinarii et notarii ac vestri communis iurati scribe, in nostri ac dominarum reginarum, genitricis scilicet nostre et consortis nec non prelatorum et baronum, qui pro tunc nobiscum aderant, presencia proposuerunt in hunc modum: quod licet civitas predicta Ragusina a tempore, cuius non exstat memoria, in potestate seu dicione [2] illustrium dominorum Hungarie regum, progenitorum et predecessorum nostrorum, non fuerit actuali, licet eam ad ius dictorum regum non diffaterentur [3] debuisse pertinere, sed ab annis circiter centum viginti sub certis pactis et condicionibus sub regimine extiterit Venetorum; quia tamen, opitulante gracia salvatoris, regnum nostrum

Dalmacie triumphali potentia in manus devenerat nostre regie maiestatis, renunciantibus duce et commune Venetiarum omni iuri simul cum titulo, si quod habebant, in eodem, tota communitas civitatis antedicte, provida et matura deliberatione premissa, ipsos ad nostre celsitudinis conspectum transmiserant, ad recognoscendum nos et filium seu filios, quos deus nobis donaverit, aut inclitum dominum Johannem ducem condam domini Stephani ducis fratris nostri filium, heredes nostros et in regno successores, quoslibet in eorum dominos naturales, et ad subiciendum eandem nostro dominio iurisdictioni et potestati pleno iure, petentes et, provoluti genibus nostre excellentie, humiliter supplicantes, ut recognitionem predictam et dominium civitatis, que iidem procuratores et syndici nomine dictorum civium et totius communitatis [4] iamdicti instrumenti nobis offerebant, clementia solita sub gratiis et favoribus infrascriptis acceptare dignaremur. Nos igitur, qui a tempore nostre promotionis solicitudine indefessa ad recuperandum et rehabendum nostrorum regnorum limites et terminos habentes cor intentum, ut ad id tam hostili potentia quam aliis viis et modis oportunis indesinentes et continuas operas inpendentes, prout est notum toti orbi, certitudinaliter cognoscentes dictam civitatem Ragusii in regno nostro Dalmacie supradicto constitutam et fundatam, et per consequens ad ius nostrum regium pertinentem, racionabilem et humilem eorundem uostrorum civium et procuratorum ac syndicorum eorundem predictorum peticionem attendentes, dominium civitatis eiusdem oblatum ratificamus, approbamus et presentium testimonio acceptamus; ea autem, que predictos cives et universos fideles nostros de eadem fieri nobis volumus, hec, que sequuntur, inprimis: quod communitas civitatis predicte seu certi cives in eorum personis jurabunt corporaliter, tactis sacrosanctis evangeliis, fidelitatem et subiectionem nobis et heredibus ac successoribus nostris perpetuo in manibus illius, quem ad hoc duxerimus députandum, sicut etiam predicti dominus archiepiscopus et sui socii procuratores et procuratorio nomine in personam nostram et filiorum, si quos nobis donaverit clementia salvatoris, et incliti domini Johannis ducis antedicti in nostri presentia iuraverunt. Item quod annis singulis in signum subiectionis et recognitionis solvent nobis quingentos ducatos boni et iusti ponderis. Item duo milia et quinquaginta [5] iperpera auri, que regi Rascie, et quingenta, que bano Woznensi, fideli nostro pro redimenda vexatione sua persolvebant [6], nec non alia, si que aliis quibuslibet persolvere hactenus consuevissent, nobis et notris successoribus annis singulis solvere promisserunt, cum eos a predictis dominis impugnantibus poterimus defensare. Item quod nobis vel filio nostro aut aliis heredibus nostris et successoribus in ecclesia cathedrali Ragusii decantabuntur laudes ter in anno solemniter, ut est moris. Item cum mandabimus, et deinceps continue utentur vexillis nostris seu insigniis tam in terra quam in navigiis suis in mari. Item si contingat, nos vel filium aut nepotem nostrum aut successorem alium in eorum medium et civitatem predictam proficisci et eam intrare, quod recipient nos et eos

debito cum honore, sicut decet regiam maiestatem, et dabunt nobis ipsi duo prandia, et duas cenas ex parte communis. Preterea si contingat, nos facere universalem exercitum in mary nostris propriis expensis, civitas predicta dabit nobis a triginta galeis et supra unam galeam suis expensis, moraturam tamdiu in servitio nostro, quamdiu durabit exercitus galearum predictarum; si autem faceremus exercitum de hominibus civitatum Dalmacie absque stipendio, dicta civitas Ragusina dabit nobis et dare promittet a decem galeis et supra unam galeam, et quam ex ipsis duabus elegerimus in nostra constabit voluntate; quorum fidem et devotionem per pendentes promittimus, ipsam civitatem nostram et cives constitutos in eadem a dominis rege Rascie et bano Woznensi, fidele nostro, ac aliis quibus libet defensare. Quia perpendimus, ipsos cives nostros oportuno territorio indigere, ut iidem nostre senciant munificentie langitatem, requisiti per eosdem et rogati, dedimus, donavimus et contulimus eisdem iure perpetuo quoddam territorium inhabitatum prope mare, quod incipit a finibus[7] comitatus Ragusii a loco, qui dicitur Curilla, et coniungitur loco, qui dicitur Stagnum. Item volumus, quod regimen civitatis iamdicte eiusque districtus in terra firma, ubicumque et qualitercumque dicta civitas possidet ad presens cum custodia, ipsius statuta, introitus et consuetudines ac districtus predicti sint in potestate civium ipsius. Ea autem, que in insulis marinis possident, eatenus possideant et ipsis utantur, quo iure tempore, quo erant sub dominio Venetorum, utebantur. Comitem autem illum assumere tenebuntur, quem ex fidelibus regni nostri duxerimus eligendum, cuius firmatio ad nostram pertinebit maiestatem; ei autem tam de sallario quam de aliis honoribus et iuribus secundum eorum consuetudinem hactenus observatam respondere tenebuntur, qui suum officium eatenus observabit seu illud exercebit, quatenus exercere solitus erat cum dicta civitas sub dominio seu regimine erat Venetorum, iuxta consilium[8] virorum prudentium, quos eidem ipsa civitas pro exercitio sui officii socios deputabit, nec se ultra ea, que inter ipsos sunt successive assueta, aliquatenus intromittat. Confirmamus insuper omnia quecumque eadem civitas ad presens possidet tam in terra quam in mari. Item concedimus et volumus, quod si aliquis de regno nostro Hungarie haberet aliquod placitum cum aliquo Racusino vel Racusinus cum aliquo regni Hungarie, actor teneatur sequi forum rei, nisi persone reperiantur in loco delicti vel contractus, tunc alter alteri teneatur respondere coram iudice loci predicti et hoc non habeat locum in civitatibus Dalmacie, terra Holm, Wozna et Zoncha[9], cum quibus dicta civitas Racusina habere dicitur certa pacta et consuetudines de voluntate dictorum civium et terrarum approbata. Postremo iurabunt seu iurare tenebuntur supradicti cives nostri et commune seu certi cives in eorum personis, omnes amicos nostros habere pro amicis et pro inimicis inimicos; et si contingeret, aliquem ex fidelibus nostris aut terram aliquam Dalmacie nobis rebellare vel successoribus nostris ad ipsius vel ipsorum ad nostram subiectionem reductionem nobis in mari aliquam armatam facientibus,

cum requisiti per nos fuerint, cum subsidio unius galee asistere tenebuntur, et eam in suis expensis tenebuntur spatiis trium mensium in nostris serviciis retiuere. Postremo concessimus, quod si nos vel filius seu filii aut nepotes nostri sepedicti haberemus discordiam cum rege Rascie aut communi Venetiarum, eo non obstante Ragusini antedicti possint libere uti cum mercibus suis tam in Rascia quam in Venetiis, dum modo ea non exerceantur vel fiant per eos, qui sunt obviam nostro statui vel honori; que omnia nos similiter, tactis sacrosanctis evangeliis, cum eisdem prelatis et baronibus nostris iuravimus observanda. Nomina autem prelatorum et baronum regni nostri, qui nobiscum iuravernnt, sunt hec: inprimis venerabilis in christo patres domini Nicolaus archiepiscopus Colocensis, aule nostre cancellarius, Stephanus Nitricensis, et Thomas Syrmicensis ac Petrus Boznensis, ecclesiarum episcopi, nec non Ladislaus Tadeus electus Wesprimiensis, confirmatus comes capelle nostre. Item magnifici viri Nicolaus Conth, regni nostri palatinus et iudex Comanorum, Cybow, magister thavarnicorum nostrorum, Lustachius banus Sclavonie, Johannes banus Croatie et Dalmatie, Olyverius iudex reginalis curie et comes Zathmariensis et Maramoros, Nicolaus magister thavarnicorum reginalium. Volumus etiam, ut statuta et ordinationes successive in ipsa civitate nostra fieri valeant per commune, que nostro honori eorumque comodo videbuntur oportuna. In quorum testimonium presentes concessimus litteras pendentis [10] et autentici sigilli nostri et predictorum prelatorum et baronum nostrorum munimine roboratas. Datum in Vissegrad sexto calendas mensis iunii, anno domini MCCC quinquagesimo octavo, indictione undecima, regni autem nostri anno decimo septimo.

U carskom arkivu u Beču dvie su povelje u izvorniku, svaka sa 10 visećih pečata. Jedna je sadržajem nešto kraća, po svoj prilici najprije izdana, druga pako s nekojimi umetci po prvoj sastavljena. Povrh toga imade u istom arkivu u Beču tri prepisa ove povelje, dva su ciela na koži, prepisana od dominikanca Nikole Benvenuta od 17 prosinca 1403. Ove povelje sravna mi a jednu prepisa prijatelj g. Tade Smičiklas, za što mu se liepo zahvaljujem. Ovdje je preštampana ona kraća, koje je ovjerovljeni priepis i u dubrovačkom arkivu; iz dulje priobćujem pod ovimi brojevi one umetke: [1]Johannes de Gondula et Johannes de Zereva. [2]Ductione. [3]Diffiterentur. [4]Communitatis vigore. [5]Quingenta. [6]Quorum yperperorum valeant duo pro floreno. [7]Confinibus. [8]Consilium iudicum et consiliatorum ac prudentium virorum eligendorum per maius consilium civitatis eiusdem Ragusine. [9]Chelmi, Bosna et Centa. [10]pendentium et autenticorum sigillorum nostri videlicet ac serenissimarum principissarum dominarum reginarum scilicet genitricis et consortis nostrarum carissimarum.

II. 1358. 3 lipnja, u Višegradu. (str. 193, 3)

Nos Lodovicus dei gratia rex Hungarie notum facimus universis presentes litteras inspecturis, quod nos de legalitate et probitate ve-

nerabilis patris domini Petri dei et apostolica gratia Wosnonensis (Bosnensis) episcopi, consiliarii nostri, plene confisi, constituimus, ordinavimus et creavimus ipsum presentem et presens mandatum in se sponte suscipientem nostrum verum, legittimum et indubitatum procuratorem, actorem, factorem negotiorum, gestorem et quidquid melius dici potest, ad petendum, recipiendum et exigendum a rectoribus, iudicibus, iuratis, civibus et hospitibus quibuslibet civitatis nostre Ragusine sacramentum fidelitatis et subiectionis ac dominii civitatis eiusdem pro nobis et successoribus ac heredibus nostris illustribus regibus Hungarie perpetuo ac nomine nostro et ipsorum sub certis pactis et conditionibus, que eisdem Ragusinis in nostris litteris pendenti sigillo nostro consignatis transmittimus per eundem, et que in parte predicta per eorumdem Ragusinorum procuratores et sindicos nobis et filio seu filiis, quos nobis deus donaverit, aut nepoti, habentes ad id mandatum speciale, in eorum personis promissa fuerint et iurata, et ad petendum ac recipiendum super premissis iuratis per eosdem Racusinos ac iurandis sub eorum sigillis confici facere publicum instrumentum, et ad omnia alia agenda, facienda et firmanda, que series nostrarum continet litterarum predictarum; ratum et firmum nos promittentes habituros, quicquid per eundem dominum episcopum actum fuerit, procuratum sive gestum in premissis. Datum in Wyssegrad, tertio die mensis iunii, undecima indictione, anno domini MCCC quinquagesimo octavo.

(Sigillum apensum.)

Izvornik u carskom arkivu u Beču, ovjerovljeni priepis u arkivu u Dubrovniku.

III. 1360(?). 3 siečnja, u Višegradu. (str. 195, 4)

Lodovicus dei gratia rex Hungarie. Vestra noverit fidelitas, quod venientes ad nos ex parte vestri communis providi viri domini Marinus et Laurentius, nuntii et ambassiatores vestri, qui legationes vestras nostre celsitudini seriose retulerant; quibus quidem vestris ambassiatis cum diligentia et favorabili pietate auditis et intellectis, hanc vestre fidelitati reddimus responsivam, ut, quamquam super pactis, dispositionibus et parlamentis inter vos et vestrum commune habitis et firmatis nostras habeatis litteras efficaces, et nos vestras habere dinoscamur e converso, tamen vestris victi precibus et instantiis, de liberalitate regia et super habundanti gratia speciali vobis duximus annuendum, ut comitem, quem undecunque pro vobis eligere volueritis, exceptis venetis et ipsis adherrentibus ac aliis quibuslibet inimicis et emulis nostris, liberam eligendi et recipiendi habeatis facultatem. Preterea vobis concessimus et annuimus gratiose, ut tam tempore pacis quam tempore guerre mercatores et alicuius status homines de regno Rascie in civitate nostra Ragusina et in vestri medio suas mercancias exercere valeant absque omni pavore et timore, et vos modo simili in regno Rascie cum vestris mercibus et mercantiis libere procedere valeatis et secure, premissa tamen omnia rata et

grata habebimus ad nostre usque beneplacitum voluntatis. Actum in Vyssegrad mense iannuarii die tertia.

(Sigillum, retro impressum, avulsum.)

Izvornik u arkivu carskom u Beču, ovjerovljeni priepis u arkivu dubrovačkom.

IV. 1374. 1 prosinca, u Budimu. (str. 196, 1)

Magnifico et excellenti domino Nicol. Marchioni Estensi, domino Ferrare, nostro carissimo. Lodovicus dei gratia rex Ungarie, Polonie, Dalmatie etc. Amicitiam vestram sinceris studiis deprecamur, quatenus universos cives et mercatores nostros de Ragusio, dum ad vos, terras, dominia et passus vestros pervenerint, velitis habere favorabiliter nostri consideratione commendatos. Datum Bude die primo mensis decembris MCCC LXXIIII.

Izvornik u carskom arkivu u Beču, ovjerovljeni priepis u arkivu dubrovačkom.

V. 1374. 1 prosinca, u Budimu. (str. 196, 1)

Nobili et potenti domino Galeotto de Malatesta et suis fratribus, amicis nostris carissimis. Lodovicus dei gratia rex Ungarie, Polonie, Dalmatie etc.

(Ad verbum ut supra.)

Izvornik u carskom arkivu u Beču, ovjerovljeni priepis u arkivu dubrovačkom.

VI. 1374. 1 prosinca, u Budimu. (str. 196, 1)

Magnifico et potenti domino Barnaboni vicecomiti Mediolani, amico nostro carissimo. Lodovicus dei gratia rex Ungarie, Polonie, Dalmatie etc.

(Ad verbum ut supra.)

Izvornik u carskom arkivu u Beču, ovjerovljeni priepis u arkivu dubrovačkom.

VII. 1374 (1375). 27 siečnja, u Mletcih. (str. 202, 4)

Serenissimo et excellentissimo domino Ludovico dei gracia Hungarie, Polonie etc. regi illustri, plurimum honorando, Andreas Contarenus eadem gracia dux Veneciarum etc. salutem, et votivorum successuum incrementa. Maiestatis vestre literas, datas Bude 24 mensis decembris, super facto Raguseorum nuper recepimus et intelleximus diligenter. Ad quas serenitati vestre tenore presentium respondemus, quod, sicut clarissime notum est, Ragusei contra antiquas et bonas consuetudines, diutius observatas in civitate Ragusii, fecerunt novitates et ordines contra nostros cives, subditos et fideles, et in eorum damnum pariter et sinistrum. De quibus novitatibus admirati, ipsos Raguseos pluries requisivimus, quod desisterent a novitatibus antedictis et insolitis contra nostros. Ipsi vero perseveraverunt et perseverant in opinione sua, et tenuerunt modum, quod nostri mercatores

et cives consueti recesserunt de partibus et locis suis. Unde nos, compulsi pro conservatione honoris nostri et bono et salute mercatorum nostrorum, dictis Raguseis etiam de novo fecimus, licentiando ipsos de terris et locis nostris; non audentes honeste aliter facere posse pro honore nostro et bono nostrorum; sed quandocumque Ragusei cognoscent defectus commissos per eos, et volent abstinere a novitatibus et ordinibus, quos fecerunt contra nostros, contra bonas et antiquas consuetudines, parati erimus pro vestre maiestatis reverencia ipsos Raguseos dulciter videre et benigne tractare, sicut eos ab antiquo tractabamus. Datum in nostro ducali palatio die 27 ianuarii, XII indictionis.

Izvana: Serenissimo et excellentissimo domino Lodovico dei gracia Hungarie. Pollonie etc. regi illustri plurimum honorando.

Izvornik u arkivu dubrovačkom. F. I. n. 47.

VIII. 1374. 12 travnja, u Mletcih. (str. 202, 5)

Serenissimo et excellentissimo domino Lodovico dei gratia Hungarie ac Pollonie regi illustri plurimum honorando, Andreas Contarenus dicta iam gratia dux Veneciarum etc. salutem et votivorum successuum incrementa. Serenitatis vestre literas, datas Bude XIII madi (corr. marcii) super facto Raguseorum recepimus et intelleximus diligenter, ad quas regie maiestati presentibus respondemus, quod sicut alias scripsimus ita nunc replicamus, quod volentibus Raguseis se removere ab ordinibus et novitatibus factis per eos contra nos et nostros contra antiquas et bonas consuetudines, pro reverentia maiestatis vestre sumus contenti et parati, ipsos Raguseos benigne et favorabiliter tractare et reducere, sicut ipsos ab antiquo tractabamus, quammet intentionem esse comprehendimus in serenitate vestra et vestrarum predictarum tenore literarum; et que regia maiestas nobis scripsit, quod libenter cognosceret clarius de intentione nostra in hoc facto, notificare decrevimus regio culmini ea, que tenebantur et tenentur facere Ragusei erga nos et nostros, et sicut semper fecerunt et observarunt, et similiter ea, que solita sunt fieri per nos ab antiquo ipsis Raguseis, sicut hic inferius ordinate continetur, ut nullum dubium occurat amplius in mente regie maiestatis.

Veneti et fideles domini ducis et communis Veneciarum poterant et possunt cum personis, havere et mercationibus suis ire ad civitatem Ragusii et ibi stare et redire et mercari cum Raguseis et cum quacumque alia persona tam terrigena quam forense, ut eis videtur et placet, libere, non dantibus vel imponentibus Raguseis aliquam gravitatem ullo modo terrigenis vel forensibus mercantibus cum ipsis Venetis vel fidelibus d. ducis et communis Veneciarum, sicut ipsi Ragusei plene sciunt.

Ragusei vero cum mercationibus, navigiis, havere et rebus suis poterant et possunt venire ad civitatem Veneciarum et mercari cum Venetis, servando ordines solitos Veneciarum, sicut Ragusei predicti

*

plene sciunt. Datum in nostro ducali palatio die duodecimo aprilis, XII indictionis.

Izvana kao u prvom pismu.

Izvornik u arkivu dubrovačkom. F. I. n. 48.

IX. 1375. 7 listopada, u Mletcih. (str. 203, 3)

Serenissimo excellentissimo domino Lodovico dei gratia Hungarie; Pollonie etc. regi illustri plurimum honorando, Andreas Contareno eadem gratia dux Veneciarum etc. salutem et votivorum successuum incrementa. Regie maiestatis ambaxatorem nobilem virum Simeonem de Auria de Janua, admiratum et consiliarium regium, alacriter suscepimus, et ambaxiatam super facto Raguseorum, per ipsum sapienter expositam, intelleximus diligenter. Ad quam, sicut eidem ambaxatori viva voce diximus, presentibus respondemus, quod maiestati regie, que per eumdem ambaxatorem nos cum verbis amicabilibus et placibilibus de facto predicto rogavit, complacere cupientes, contenti sumus, quod ipsi Ragusei cum marcationibus et bonis suis possint venire Venecias, stare et redire, et tractentur dulciter et benigne. Quia autem sic placibiliter ad preces regias condescendimus, maiestatem prefatam precamur, quatenus dignetur tenere modum, quod Ragusei observent erga nos et nostros antiquas et bonas franchisias et consuetudines nostras tam longissimo tempore approbatas, videlicet, quod cives et fideles nostri possint mercari cum terrigenis et forensibus libere, ut solebant, sicut est rationabile atque iustum, reddendo nos certos, quod maiestas regia de hoc nobis complacebit, ut causam habeamus tractandi Raguseos de bono in melius temporibus in futuris, nec causam habemus querendi provisionis remedia, que honeste fieri possent. Datum in nostro ducali palatio die septimo octobris, XIII indictionis.

Izvornik u arkivu dubrovačkom. F. I. n. 49.

X. 1383. 17 travnja, u Budimu. (str. 209, 2.)

Maria dei gratia Hungarie, Dalmatie, Croatie, Rame, Servie, Gallitie, Lodomerie, Comanie, Bulgarieque regina, princeps Salernitana et Honoris, ac montis sancti Angeli domina, omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris, presentium notitiam habituris, salutem in omnium salvatore. Cum ab eo, cui plus committimus, plus exigendum ipsa veritas attestatur, nos, que in regie celsitudinis culmine constitute, copiosius rerum temporalium dispensationem credemus accepisse, studiosius oportet intendere, ut ita sagaciter et sollerter circa utilitates civitatum regalium operis inpendamus efficaciam, quod ex hoc fructus et honoris materia proveniat regie maiestati. Proinde ad universorum notitiam harum serie volumus pervenire, quod serenissimo principe domino Lodovico, eadem dei gratia illustrissimo rege Hungarie, Polonie, Dalmacie, etc. gloriose et laudande recordacionis, genitore nostro carissimo, volente domino celi, cuius nutu omnia reguntur et disponuntur, absque prole masculina de medio sublato,

nobisque iure successorio et ordine geniture coronam et solium dicti regni Hungarie ac sceptra regiminis ipsius genitoris nostri feliciter adeptis, fideles nostri rector, iudices, consilium et commune civitatis nostre Ragusii, missis ad nos eorum nuntiis et ambasciatoribus, videlicet nobilibus viris Petro de Gondola et Stephano de Lucaro, civibus dicte civitatis nostre Ragusii, fidelibus nostris, nobis humiliter suplicarunt, ut nos omnia et singula pacta et conventiones, per ipsos unacum regnis Rasscie et Bosne, certis litteris privilegialibus mediantibus, pro exaltacione honoris corone regni Hungarie et meliori comodo, statu ac utilitate dicte civitatis nostre Ragusii, olym hincinde factas, firmatas et stabilita pro ipsis et eorum successoribus, de pietate reginali acceptare, approbare, ratificare et nostro dignaremur privilegio confirmare. Nos itaque, humilimis et votivis supplicationibus pretactorum fidelium nostrorum, rectoris, iudicum, consilii et communis dicte civitatis nostre Ragusii per preallegatos nobiles viros Petrum de Gondola et Stephanum de Lucaro, eorum concives ac nuntios et ambasciatores, nobis, ut prefertur, humiliter porrectis, reginali pietate inclinate, ut exinde dicti rector, iudices, consilium et commune iam dicte civitatis nostre Ragusii discant sub principe glorioso devocius famulari, atque ab ipsis utilitatis et honoris materia lucrumque fructiferum nostre proveniat maiestati, de consilio, consensu et beneplacita voluntate serenissime et excellentissime principis domine Elyzabeth premissa dei gracia regine Hungarie, Polonie, Dalmacie etc. genitricis nostre carissime, prelatorumque et baronum regni nostri, prematuro omnia et singula pacta et conventiones per ipsos una cum dictis regnis Rasscie et Bosne, certis litteris privilegialibus mediantibus, ut prefertur, pro exaltacione honoris corone regni Hungarie et meliori comodo statu et utilitate dicte civitatis nostre Ragusii olym factas, firmatas et stabilita, dum tamen ipsa pacta et conventiones non sint contra honorem corone regni Hungarie et detrimentum iuris nostre reginalis maiestatis et successorum nostrorum regum Hungarie, acceptamus, approbamus, ratificamus, et presentis scripti patrocinio mediante pro ipsis et eorum successoribus fidelibus civibus nostris Ragusii perpetuo valere confirmamus. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes concessimus litteras nostras privilegiales, pendentis et autentici sigilli nostri duplicis munimine roboratas.

Datum Bude per manus reverendissimi in Christo patris et domini domini Demetrii miseratione divina titulo sanctorum quatuor coronatorum sacrosancte romane ecclesie presbiteri cardinalis, sancte Strigoniensis ecclesie gubernatoris perpetui, locique eiusdem comitis similiter perpetui et aule nostre fidelis cancellarii, anno domini millesimo trecentesimo octuagesimo tertio, quindecimo kalendas may, regni autem nostri anno secundo; reverendissimis et venerabilibus in Christo patribus, eodem domino Demetrio, gubernatore ecclesie Strigoniensis perpetuo, Lodovico Colocensi, Petro Jadrensi, Ugolino Spalatensi et Ugone Ragusiensi archiepiscopis; Emerico Agriensi, Paulo

Zagrabiensi, Publino Transsilvanensi, Valentino Quinqueecclesiensi decretorum doctore, Johanne Waradiensi, Guillermo Jauriensi, Benedicto Wesprimensi, Johanne Chanadiensi, Georgio Bosnensi, Petro Waciensi, Johanne Sirimiensi fratre, Dominico Nytriensi, Paulo Tyniniensi, Demetrio Nonensi, Grisogono Traguriensi, Matheo Sibinicensi, Stephano Pharensi, Jacobo Maxarensi, Mychaele Scardonensi, et Thoma Seniensi, ecclesiarum episcopis, ecclesias dei feliciter gubernantibus, Corbaviensi sede vacante; magnificis viris Nicolao de Gara regni nostri palatino et iudice Comanorum, Ladyslao voywoda Transilvano et comite de Zonus, comite Nicolao de Zecch iudice curie nostre, Stephano de Lyndva tocius regni Sclavonie, Emerico dicto Bubecz Dalmacie et Croacie ac Stephano filio Philipo (?) de Machow banis, Nicolao dicto Zambou tavernicorum, Blasio dicto Fergach pincernarum, Nicolao filio Nicolai de Telegd ianitorum, Ladislao filio Nicolai de Wesen dapiferorum, et Stephano filio condam domini Dyonisy woyvode agazonum nostrorum magistris, predicto Nicolao dicto Zambou, comite Posoniensi, aliisque quam pluribus regni nostri comitatus tenentibus et honores.

(Sigillum appensum.)

Izvornik u carskom arkivu u Beču, ovjerovljeni priepis u arkivu dubrovačkom.

XI. 1385. 1 svibnja, u Požegi. (str. 210, 3)

Elisabeth dei gracia regina Ungarie, Polonie, Dalmacie etc. fidelibus suis, rectori, consiliis, comitatibus quarumlibet civitatum nostrarum regni nostri Dalmacie, ad quos presencium noticia pervenerit, salutem et graciam. Noveritis, quod Clemens de Gocze et Marinus de Bona, nuncii fidelium nostrorum de Ragusio, et pro parte eorumdem, nostre direxerunt maiestati, quomodo nonnulli ex concivibus vestris, contra ipsorum libertates et consuetudines per quondam dominum Lodovicum regem Ungarie etc. felicis memorie, confirmatas, et demum per illustrem dominam Mariam reginam Ungarie, Croacie, Dalmacie, filiam nostram carissimam, de nostro et baronum nostrorum consensu aprobatas, verificatas, salem differunt ad forum sub castro Barstonik sancti Michaelis appellatum, et ad alia inconsueta loca afferrent et conducerent vendicioni, exponendo in preiudicium et non modicum dampnum dicte civitatis Ragusii et libertatum suarum. Et quia ipsam civitatem in suis libertatibus et consuetudinibus, sicut et alias civitates nostras regni Dalmacie confirmatis et approbatis, illesas conservare volumus, adeo quod in eisdem nullum paciant dampnum; ideo vestre fidelitati mandamus, quatenus nec vos et concives vestros adeo sub dicto edicto ordinetis et disponatis, ut nulli ex vobis deinceps sal ad dictum forum et ad alia inconsuete loca transducere et apportare non sint ausi. Quicumque vero ex vobis auso temerario contra huiusmodi mandatum nostrum sal ad prefatum forum aut ad alia inconsueta loca transduxerint, tales iuxta continencias privilegiorum dictorum Ragusinorum punire debeantur, et aliud non facturi.

Datum Posegawar, die primo mensis maii, anno domini MCCC LXXXmo quinto.

(Sigillum impresum.)

Izvornik u arkivu dubrovačkom.

XII. 1383/4 (?), u Dubrovniku. (str. 210, 1)

Copia sacri prestiti per nobiles de maiori consilio Ragusii dominabus reginis Elisabeth, domine Marie et domine Edvige, succedentibus in regno felicis et recolende memorie domini regis Ludovici.

Serenissime domine nostre, videlicet domina Helisabeth eiusque carissima nata Maria illustrissime regine per earum literas reginales a nobis receptas reverencia et honore, qua decuit, per dominum Nicolaum prepositum ecclesie b. Petri de Posega, licenciatum in decretis, earumdemque capelanum specialem, ex parte ipsarum dominarum nostrarum mayestatis voluerunt et requisiverunt rectorem, consilium et commune Ragusii, earum maiestatis fideles, ad iurandum et prestandum fidelitatis debite iuramentum iisdem dominabus nostris serenissimis, ut sub eo fidelitatis iuramento teneantur ipsis, quo tenebantur olim excellentissimo domino felicis recordacionis, prefato domino nostro Ludovico regi.

Ea propter ego Andreas de Sorgo, rector Ragusii, et consilium maius nobilium virorum predicte civitatis, prout moris est, solempniter congregatorum, considerantes, quod fides est virtutum maxima, et memorie reducentes libertates et prerogativas per aliis nobis benigne concessas ab eodem domino naturali felicis memorie, domino rege Ludovico, nec non piam dileccionem, quam erga civitatem Ragusinam clementer et graciose gerebat, prefate iuste et racionabili requisicioni dominarum nostrarum prefatarum excellentissimarum reginarum humiliter inclinantes, prout eadem civitas Ragusina asueta semper in fide et vinculo fidelitatis perseveranter permanere. Igitur, salvis semper et reservatis omnibus et singulis privilegiis et libertatibus, graciis et consuetudinibus, que et quas dignissime memorie dominus noster naturalis dominus Ludovicus sepe dictus et illustrissimus rex nobis suis fidelibus concessit, ratificavit et observavit, omnes nos, videlicet rector et consilium predictum, unanimes, tactis corporaliter sacrosanctis scripturis, iuravimus et iuramentum debitum fidelitatis et omagii soliti prestavimus proprie, inviolabiliter et fideliter observandum domine nostre Elisabeth illustrissime principisse ac regine consorti olim illustrissimi regis Ludovici domini nostri naturalis, et eius natis dominabus nostris naturalibus, domine videlicet Marie primogenite et successori regnorum excellentissime regine Hungarie etc. ac eius iuniori sorori domine nostre Edivige, succedentibus in regnis loco prolis masculine serenissimi principis memorati domini nostri regis Ludovici progenitoris ipsarum; recognoscendo easdem dominas nostras naturales cum fidelitatis subiectione eo iure fidelitatis et subiectionis, quo tenebamur dignissime memorie regi Ludovico illustrissimo progenitori earum et domino nostro.

Reform. consilii rogatorum vol. a. 1387 in arch. Rag.

XIII. 1387. 24 srpnja, u dubrovniku. (str. 212, 2)

Alia copia alius sacri prestiti per regimen Ragusii illustrissime domine Marie nostre domine naturali et inclito domino Sigismundo, qua eius consorti.

Presente venerabili viro domino Nicolao preposito sancti Petri de Posega prestavimus iuramentum fidelitatis et subieccionis illustrissime regine Marie domine nostre naturali eiusque sorori Edvige olim felicis et recolende memorie domini Ludovici regis earumdem heredibus et regno successoribus. Nihilominus tamen requisiti per egregios et circumspectos viros Michlausium de Costagniza et Damianum de Masser, ambassiatores prefate illustrissime domine Marie regine Ungarie etc., cum credencialibus literis, debere iterum prestare fidelitatis, subieccionis et omagii debitum sacramentum.

„Ego rector Ragusii et consilium maius nobilium virorum predicte civitatis, prout moris est, solemniter congregatum, unanimiter et concorditer sigilatim unusquisque, prestito sacramento, ratificamus, confirmamus et approbamus dictum sacramentum fidelitatis et subieccionis et omagii; prestamus debitum sacramentum prelibate serenissime et illustrissime domine Marie regine Ungarie, Dalmacie etc. domine nostre naturali et suis heredibus proprie descendentibus, in regno successoribus, atque serenissimo regi Sigismundo tamquam inclito consorti prelibate serenissime domine Marie, salvis omnibus et singulis privilegiis, libertatibus, graciis et consuetudinibus nobis graciose concessis a gloriose memorie domino rege Ludovico rege Ungarie etc. progenitore suo, domino nostro naturali, salvis confirmacionibus ipsorum privilegiorum et aliis graciis et privilegiis ab eadem illustrissima domina regina Maria, domina nostra naturali, graciose concessis, presentibus dictis ambassiatoribus dictum sacramentum fidelitatis et subieccionis prefatorum nomine recipientibus.“ Actum in sala, ubi congregabatur maius consilium civitatis Ragusii, anno domini MCCCLXXXVII, indictione X, die XXIV mensis iulii.

Reform. consilii rogatorum vol. a. 1387 in arch. Rag.

XIV. 1387. 28 listopada, u Budimu. (str. 212, 3)

Sigismundus dei gratia Ungarie, Dalmacie, Croacie, Rame, Servie, Galitie, Lodomerie, Comanie Bulgarieque rex; etc. marchio Brandenburgensis, sacri romani imperii archicamerarius, necnon Bohemie et Lucenburgensis heres, omnibus Christi fidelibus, tam presentibus quam futuris, presentium noticiam habituris, salutem in omnium salvatore. Quoniam rex magnus dominus super gentes suas hiis digne fari potest, qui multitudine populorum gratulantur, ut in pacis purcritudine et quietis tranquillitate sedeat civitas plena populo et vita opulenta perfruatur, proinde ad universorum noticiam tam presencium quam futurorum harum serie volumus pervenire, quod fideles nostri providi et sapientes viri Junius de Sorgo et Marinus de Bona, cives Ragusienses, ambasciatores scilicet et nuncii fidelium nostrorum de Ra-

gusio, suis et eorumdem concivium suorum Ragusiensium in personis nostrorum regalem adeuntes conspectum, nobis exponentes declararunt, quomodo ipsi nonnullas haberent litteras olim serenissimorum principum dominorum Lodovici regis patris, et Elisabeth matris, beatorum recordacionum, ac Marie, dicti regni Ungarie reginarum, consortis videlicet nostrarum carissimarum, privilegiales super limitatione libertatum, consuetudinum, prerogativarum, constitutionum et statutorum, eorundem facta, confectas, sed easdem, tum propter impacacitatem temporis instantis, tum eciam racione discriminum et longam viarum distanciam, in specie nobis transmittere et apportare minime valuissent; supplicantes nostro regali culmini humotenus provoluti, ut intuitu fidelium servitorum ipsorum predictas litteras dictorum condam dominorum Lodovici regis, et Elisabeth ac Marie reginarum privilegiales, ratificare, ac pro ipsis et eorum successoribus perpetuo valituras nostro dignaremur perhempniter privilegio confirmare. Nos itaque, considerantes fidelitates et fidelium servitiorum laude digna merita, que iidem fideles nostri Ragusienses primitus ipsis olim domino Lodovico regi patri, et Elisabeth matri, necnon Marie reginis Ungarie, consorti, nostris precaris, ac tandem nobis solium et sceptra regiminis eiusdem regni feliciter favente domino adeptis et sollempniter gubernantibus, suprema cum diligencia semper in pura fidelitatis constancia nobis et sacro nostro dyademati observando, perseverando, signanter in vigili custodia ipsius civitatis nostre impenderunt et adhuc anhelant exhibere, humilimis et devotis supplicationibus eorundem fidelium nostrorum Ragusinorum benignitate regia inclinati, pretactas litteras dictorum dominorum Lodovici regis et Elisabeth ac Marie, reginarum, super dicta limitacione ipsarum libertatum, consuetudinum, constitutionum et statutorum eorundem, iuste et legitime confectas, quo ad omnes suas continencias, clausulas, articulos et puncta ratificamus, ac easdem, presentium litterarum nostrarum privilegialium patrocinio mediante, pro ipsis et eorum successoribus perpetuo valituras, confirmamus. Et ut prefati fideles nostri Ragusienses, respectu premissorum suorum famulatuum, se senciant regia renunciatione premiatos, ceterique ad fidelitatis obsequia nobis observanda diligentius animentur, de fidelibusque fideliores efficiantur; volentes ipsos maiorum libertatum prerogativis decorare, similiter ad ipsorum supplicationem eisdem annuimus, favemus et consentimus gratiose, ut ipsi et eorum successores, quemadmodum alias, sic et nunc ac deinceps perhempnis in temporibus iuxta antiqua statuta et consuetudines ipsius civitatis nostre rectores et iudices nobis tamen et sacre corone fideles inter se elegendi, conservandi ac deponendi, terrasque seu territoria ab hominibus terrarum Bozne et Rascie pro utilitate ipsorum et dicte civitatis nostre, salvis tamen terris, quas ceteri reges Hungarie, predecessores nostri, tenuerunt et possiderunt, pretio comperandi et alio quovis modo acquirendi et in usum ipsorum ac commodum dicte civitatis nostre applicandi, annectendi, apropriandi et perpetuo conservandi, nec non censum ipsorum annualem, solito

more ex parte eorum nobis pervenire debentem, per ceteros eorum homines nobis et ad nostram cameram singulis annis subsequentibus semper per totum mensem martii transmittendi et persolvendi, totam liberam et absolutam habeant facultatem. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes concessimus litteras nostras privilegiales pendentis, et autentici sigilli nostri duplicis munimine roboratas. Datum Bude per manus venerabilis in Christo patris et domini domini Johannis episcopi Agriensis et electi ecclesie Strigoniensis, auleque nostre et reginalium maiestatum sumpni cancellarii nostri dilecti et fidelis, anno domini millesimo CCC octuagesimo septimo, quinto kalendas novembris, regni autem nostri anno primo. Venerabilis in Christo patribus et dominis: Walentino tituli sancte Sabine sacrosancte romane ecclesie presbytero cardinali et alme ecclesie Quinqueecclesiensis gubernatore, eodem domino Johanne episcopo Agriensi et electo ecclesie Strigoniensis, Lodovico Colochensi, Petro Jadrensi, et Uglino Spalatensi archiepiscopis, Ragusiensi sede vacante; Johanne Waradiensi, Emerico Transsilvanensi, Johanne Zagrabiensi, episcopis, altero Johanne Woznensi, Demetrio Wesprimiensi, Gregorio Nitriensi, electis, Johanne Jauriensi, Petro Wachiensi, Johanne Syrimiensi, Traguriensi similiter sede vocante, Johanne Chanadiensi, Paulo Tyniemensi, Mychaeli Scardonensi, Johanne Nonensi, Matheo Sybinicensi, Johanne Cartalensi, Nicolao Corbaviensi, et Johanne Seniensi, ecclesiarum similiter episcopis ecclesias dei feliciter gubernantibus; necnon magnificis viris: Stephano regni nostri palatino et iudice Comanorum, Ladislao woyvoda Transsilvano, comite Emerico Bubex iudice curie nostre, Tadeo de Lossonth totius regni Sclavonie, Sterno de eodem Lossonth Zevrimensi, Dyonisio filio Thome regnorum Dalmatie, et Croacie, Nicolao de Gara Machoviensi, banis, Nicolao Zambo Thavarnicorum, Leustachio de Jeswa ianitorum, Georgio de Ckythnux dapiferorum, Nicolao de Peryn pincernarum, eodem domino Stephano palatino agazonum nostrorum, magistris, aliisque quampluribus regni nostri comitatus tenentibus et honores.

(Sigillum appensum lesum.)

Izvornik u carskom arkivu u Beču, ovjerovljeni prìepis u arkivu dubrovačkom.

XV. 1438. 30 srpnja, u Pragu. (str. 241, 2)

Commissio propria domini regis.

Nos Albertus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Bohemie, Dalmacie, Croacie, etc. rex ac dux Austrie etc., presentis et posterietatis hominum noticie harum tenore volumus fieri manifestum, quod, quamquam celsitudinis regie sue dignitati suadente oficio, ut plurimum interesse dinoscatur, ad cunctorum suorum fidelium subdictorum honesta desideria propensius inclinari, eorumque votis suam benivolentiam adaptare, longe tamen forcius accuratiusque et celerius illorum postulatis exauditionis consuevit gratia obviare, quos diversis adversitatum impulsibus agitatos, in actu fidelitatis continuos

varietas obsequiorum conperiit, et laboris indefessi assiduitas regii favoris dignos evidenti omni iudicio comprobavit. Sane venientes in presenciam nostre celsitudinis fideles nostri nobiles et egregii Johannes de Gondola, Michael Marini de Restis et Jacobus de Georgio, cives nostre civitatis Ragusiensis, ambasiatores scilicet et nuntii sollempnes communitatis eiusdem civitatis, nobis in eorum ac ipsius communitatis nominibus exhibuerunt et presentarunt quoddam transscriptum litterarum seu privilegii condam excellentissimi recolende memorie principis domini Sigismundi Romanorum imperatoris semper augusti ac Hungarie Bohemie etc. regis, patris nostri carissimi, anno primo coronacionis sue in regem Hungarie confectarum, quibus scilicet mediantibus ipse condam dominus Sigismundus imperator et rex privilegia antiqua super limitacionibus libertatum, consuetudinum, prerogativarum, constitucionum et statutorum ipsius communitatis emmanata dinoscitur confirmasse, quod quidem transscriptum nobis, ut premisimus, exhibitum ut eidem, sed et pretactis litteris dicti condam domini Sigismundi imperatoris originalibus, eidem verbotenus insertis, eo efficacior fides adhibeatur, duobus sigillis, uno archiepiscopali et alio capituli loci pretacti, cum certorum notariorum publicorum subscriptione fuerat consignatum, tenoris subnotandi, suplicantes serenitati nostre prefati ambasiatores in ipsorum ac dicte communitatis personis humiliter et devote, ut huiusmodi litteras antefati condam domini Sigismundi imperatoris et regis, in pretacto transscripto denotatas, ratas habendo atque gratas, huiusmodique transscriptum litteris nostris privilegialibus verbaliter inseri faciendo, pro eiisdem perpetue valituris, dignaremur confirmare. Cuius quidem transscripti tenor per omnia sequitur in hec verba, hoc est: exemplum cuiusdam privilegii regii, cui ad cordulas serici appensa est bulla rotunda regia in cera alba, in qua ab uno latere sedet rex coronatus in catedra, ab alio latere est crux dupplicata, sculpta in scuto, cuius tenor de verbo ad verbum talis est: Sigismundus dei gratia Hungarie, Dalmacie, Croacie, Rame, Servie etc. etc. rex. Quoniam rex magnus dominus super gentes suas etc. Datum Bude per manus venerabilis in Christo patris et domini domini Johannis episcopi Agriensis, et electi ecclesie Strigoniensis auleque nostre et reginalium maiestatum sumpni cancellarii, nostri dilecti et fidelis, anno dominl millesimo trecentesimo octuagesimo septimo, quinto kalendas novembris, regni autem nostri anno primo.

Nos igitur, prefatorum ambasiatorum antelate communitatis devotis supplicationibus, sublimitati nostre, uti prefertur, porrectis, benignitate regali exauditis clementer et admissis, pretactas litteras annotati condam domini Sigismundi imperatoris et regis, in prenarrato transscripto, presentibus nostris litteris, de verbo ad verbum, sine diminucione et augmento aliquali inserto et transsumpto, omni prorsus suspicione carenti expresse denotatas, quo ad omnes earum continencias, clausulas et articulos, acceptamus, approbamus et ratificamus, easdemque nihilominus requirendo preclare fidelitatis constancia et famulandi

promptitudine, quibus dicta communitas divis Hungarie regibus, nostris predecessoribus, se multifarie gratam reddere studuit, idipsumque etiam in futurum eam facturam non dubitamus, simul cum omnibus libertatibus et graciarum prerogativis eiusdem communitatis, de mera nostra regali auctoritate et potestatis plenitudine ex certaque sciencia nostre maiestatis pro ipsa communitate perpetuo valituris, confirmamus; et nichilominus ex habundaciori nostre liberalitatis dono ad humilime supplicationis instanciam pretactorum ambasciatorum antelate communitatis civitatis Ragusiensis, per eos maiestatis nostre oblate, eidem communitati annuimus et favemus, ac pro uberiori ipsius alleviamine decernimus, ut a modo inposterum censum eiusdem annuum, quem maiestati nostre et fisco nostro regio solito more solvere et ad cameram nostram regiam deferri facere obligatur, singulis successuris temporibus ad huiusmodi nostram et successorum nostrorum regum Hungarie dumtaxat cameram et nullipiam alteri solvere et transmittere astricta sit et obligata; promictentes nostro et successorum nostrorum regum scilicet Hungarie nominibus, quod neque nos sed nec dicti nostri successores, reges Hungarie, huiusmodi censum annuum cuipiam alteri deputabimus aut in donum trademus seu deferri faciemus quoquomodo, presencium patrocinio mediante. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes concessimus litteras nostras privilegiales; propter absentiam sigilli nostri, quo uti rex Hungarie utimur, sigillo nostro minori pendenti autentico, quo veluti romanorum rex fruimur, munimine roboratas. Datum in civitate nostra Pragensi, penultima die mensis iulii, anno domini millesimo quadringentesimo tricesimo octavo.

(Sigillum appensum.)

Izvornik u carskom arkivu u Beču, ovjerovljeni priepis u arkivu dubrovačkom.

XVI. 1439. 6 lipnja, u Budimu. (str. 242, 2)

Commissio ad banum Sclavonie Matconum de Tallowtz eiusdem tenoris. Datum Bude 6 iunii 1439.

Commissio propria domini regis.

Albertus dei gratia Romanorum rex semper augustus, ac Hungarie, Bohemie, Dalmacie, Croacie etc. rex, ac dux Austrie etc., fideli nostro dilecto magnifico Petro de Tallowtz, regnorum nostrorum Dalmacie et Croacie predictorum bano, salutem et gratiam. Non leviputandi regia estimatione servitii genus et fidei prestantia, quibus illa commendandi tituli communitas nostre civitatis Ragusii, viris non exigua animi maturitate fulgentibus referta, ab ineunte tempore, quo eadem sacre corone huius regni subiectione obnoxia fore cepit divis Hungarie regibus nostris predecessoribus, et tandem per successum etiam nobis, se ut plurimum graciam reddere studuit, non indigne promerentur, ut eis omni favore prestito ad gratiam reddamur benigni, et nec minus, ingruente necessitatis tempore, in exhibendis succursibus soliciti, atque ad omnem benivolentiam proni et parati.

Quippe sicuti ex significatione antefate communitatis, celsitudini nostre per medium eorum oratoris novissime facta, percepimus, gravis eidem timor hostilitatis incumberet ex parte cuiusdam Stephani woyvode, nepotis Zandalii, in ipsius communitatis per turbationem, guerram illic movere machinantis. Cuius rei gratia, fuimus per eandem communitatem instancius invocati et requisiti, ut eidem circa id de opportuno auxilii remedio dignaremur gratiosius providere. Cumque tum honestatis iure, etenim (et etiam) nostri regiminis debito nos cogente, firmiter decrevimus, antefatam communitatem in eorum necessitatibus nullatenus deserendi. Volumus igitur et fidelitatem vestram seriose requirimus et rogamus, eidem (item) firmiter mandantes, quatenus, casu quo antefatus Stephanus woyvoda pretactum suum malivolum propositum effectibus prosequi, atque adversus antefatam communitatem, mota guerra, insultare visus fuerit, extunc mox, amplioribus nostris scriptis superinde non expectatis, cum tota vestra potencia, quam in dicto regno Croacie levare poteritis, antefato Stephano woyvoda et suis sequacibus pro dicte civitatis et bonorum eiusdem defensione vos opponere, ac insultibus eiusdem fortiter resistere debeatis; non dubitantes, quin vestra servitia, que hac in re, tamquam corone regni nostri nimium proficua et utilia, pro dicte civitatis utilitate, maiestati nostre exhibueritis, dignis curabimus munificenciis compensare; secus ergo pro nostra gratia facere non ausuri. Datum Bude trtio die festi sacratissimi corporis Christi, anno eiusdem M CCCC XXX nono.

(Sigillum impressum.)

Izvornik u carskom arkivu u Beču, ovjerovljeni priepis u arkivu dubrovačkom.

XVII. 1444. 22 veljače, u Budimu (?). (str. 244, 3)

Commissio propria domini regis.

Wladislaus dei gracia Hungarie, Polonie, Dalmacie, Croacie etc. rex, Lithuanieque princeps supremus, et heres Ruscie, ad futuram rei memoriam. Et si innata regie liberalitatis sublimitas, sue dignitatis exigente officio, cunctorum sibi fidelium meritis benivolenciam regiam coaptare et honestatis eorum votis inclinari debeat, multo tamen amplius diligentiusque et liberalius illorum honeste affectioni et voto congruo inclinari tenetur, quos variis impulsibus agitatos, in continuo fidelitatis exercicio operum constancia comprobavit, et regia remunerationis conperit digne prosequendos. Sane in conspectum nostre serenitatis adeuntes fideles nostri dilecti nobiles et prudentes viri Nicolaus Marini de Kaboga, Blasius de Raniina et Lodovicus de Restis, cives nostre civitatis Ragusiensis, ambasiatores scilicet et nuntii sollennes communitatis eiusdem civitatis, nobis in eorum ac ipsius communitatis nominibus exhibuerunt et presentarunt quasdam litteras privilegiales condam serenissimi principis domini Alberti regis romanorum ac dicti regni nostri Hungarie etc. regis, predecessoris nostri, quoddam transscriptum litterarum seu privilegii condam excellentis-

simi principis recolende memorie domini Sigismundi romanorum imperatoris ac Hungarie etc. regis, similiter predecessoris nostri, in se verbaliter continentes, quibus scilicet mediantibus ipse dominus Albertus rex privilegia antiqua super limitacionibus libertatum, consuetudinum, prerogativarum, statutorum et constitucionum ipsius civitatis emanata et confecta dinoscitur confirmasse, tenoris subnotandi, supplicantes serenitati nostre prefati ambasiatores, in eorum et dicte communitatis civitatis pretacte nominibus et personis, humili precum cum instancia, ut antelatas litteras privilegiales condam domini Alberti regis, ratas et gratas habendo, easdem similiter litteris nostris privilegialibus verbotenus inseri facere, et pro eisdem perpetuo valituras dignaremur confirmare. Quorum quidem litterarum tenor verbalis is est: Nos Albertus dei gratia etc. etc.: (Hic insertum est privilegium Sigismundi ddto. Bude 28 octobris 1387 et confirmatio eiusdem per Albertum ddto. Prage 30 iulii 1438). Nos igitur ambasiatorum antefate communitatis civitatis Ragusiensis devotis supplicationibus in eorum et dicte communitatis nominibus serenitati nostre porrectis regali benignitate exauditis, clementerque admissis, prescriptas litteras privilegiales antefati condam domini Alberti regis simul cum tenore litterarum memorati condam serenissimi principis domini Sigismundi regis, in eisdem incluso, presentibus litteris nostris privilegialibus, de verbo ad verbum, sine diminucione et augmento aliquali, insertas, non abrasas, non cancellatas, neque in aliqua sui parte suspectas, sed omni prorsus suspicione et scrupulo carentes, ac mere et sincere veritatis integritate prepollentes, quo ad omnes earum continencias, clausulas et articulos, acceptamus, approbamus et ratificamus, eisdemque nichilominus requirentibus preclare fidelitatis constancia, apta obsequendi divocione et plurium aliorum virtutum sinceris meritis prelibate communitatis nostre Ragusiensis, quibus primum predecessoribus nostris regibus, et tandem nobis, solium et sceptra huius regni incliti suscipientibus, maiestati nostre se gratam reddere studuit et acceptam, anhelatque in itidem, ut cognovimus, etiam in futurum simul cum omnibus graciis et libertatum prerogativis eiusdem communitatis, eidem communitati, de mera nostra auctoritate et potestatis plenitudine, ac ex certa nostre maiestatis sciencia, nec non prelatorum et baronum nostrorum consilio ad id accedente prematuro, perpetuo et in aevum valituros confirmamus, presentium patrocinio mediante. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes litteras nostras privilegiales, sigilli nostri secreti autentici, quo ut rex Hungarie utimur, munimine roboratas. Datum per manus reverendi in Christo patris domini Siimonis episcopi ecclesie Agriensis, aule nostre maiestatis eximii cancellarii, fidelis nostri dilecti, vicesima secunda die mensis februarii, anno domini millesimo quadringentesimo quadragesimo quarto. Venerabilibus in Christo patribus dominis: Dionisio Strigoniensi, Johanne Colocensi, et Jacobo Ragusiensi, archiepiscopis; eodem domino Siimone Agriensi, Johanne Waradiensi, Transsilvanensi et Zagabriensi sedibus vacantibus, Henrico Quinqueecclesiensi, Mathija

Wesprimiensi, Jauriensi sede vacante, Petro Chanadiensi, altero Petro Waciensi, Ladislao Nitriensi, Demetrio Tininiensi, Vito Corbaviensi, Jacobo Sirimiensi, ecclesiarum episcopis, ecclesias dei feliciter gubernantibus, Spalatensi, Jadrensi, Seniensi, Nonensi, Macarensi, Scardonensi et Farensi sedibus vacantibus; item illustre principe Georgio despoto Rascie, nec non magnificis viris Laurencio de Hedrehwar, regni nostri Hungarie predicti palatino, Nicolao de Wylax et Johanne de Hwnyad, woyvodis Transsilvanensibus et comitibus Siculorum, honore iudicatus curie nostre regie vacante, Mathxone, Franxone, et Petro de Tallowcz comitibus Cetine, nec non regnorum Dalmacie et Croacie, prefato Nicolao de Wylax et Emerico filio palatini de Hedrehwar, Machoniensibus dictis Mathxone et Franxone, Sclavonie, antelato Johanne de Hwnyad Zewriniensi banis, honore magistratus thavernicorum vacante, Ladislao de Palowcz ianitorum, Symone Zudar de Olnod pincernarum, Paulo filio bani de Alsowlendwa dapiferorum, Symone de Palowcz agazonum regalium magistris, et Georgio de Rozgon comite Posoniensi, aliisque quam pluribus regni nostri comitatus tenentibus et honores.

(17 Sigilla appensa.)

Izvornik u carskom arkivu u Beču, ovjerovljeni priepis u arkivu dubrovačkom.

XVIII. 1454. 26 srpnja, u Pragu. (str. 250, 3)

Commissio propria domini regis.

Ladislaus de gracia Hungarie, Bohemie, Dalmacie, Croacie, Rame, Servie, Gallicie, Lodomerie, Comanie, Bulgarieque rex, ac Austrie et Stirie dux, nec non Marchio Moravie etc. Ad futuram rei memoriam regie circumspectionis sollicitudini interesse debet, cunctis fidelitatem regie dignitatis amplexantibus, sinum sue gracie et dilectionis aperire, ut tanto illi ex fidelibus fideliores se exhibeant ac efficiantur, quanto eos alicuius dignitatis favore ex regalis provisionis dono contigeret iocundari. Proinde ad universorum tam presencium quam futurorum noticiam harum serie volumus pervenire, quod nostre serenitatis venientes in presenciam fideles nostri dilecti nobiles et egregii Jacobus Marini de Gondola, Nicolaus Saracheni de Bona, et Paladinus Petri de Luchari, cives nostre civitatis Ragusiensis, oratores scllicet et nuncii solemnes communitatis eiusdem civitatis, nobis in eorum ac ipsius communitatis nominibus exhibuerunt et presentarunt quoddam transsumptum litterarum condam principis serenissimi domini Alberti romanorum ac prescriptorum regnorum nostrorum regis, patris nostri carissimi dive memorie, tenorem litterarum seu privilegii condam excellentissimi principis colende memorie domini Sigismundi romanorum imperatoris ac Hungarie etc. regis, avi et predecessoris nostri, in se verbaliter continens, quibus scilicet mediantibus ipse condam dominus Sigismundus imperator et rex, avus noster, privilegia antiqua super limitationibus libertatum, consuetudinum, prerogativarum, constitucionum ac statutorum ipsius communitatis emmanata dinoscitur

confirmasse. Quod quidem transsumptum nobis, ut premisimus, exhibitum, ut eidem, sed et pretactis litteris dictorum quondam dominorum Sigismundi imperatoris avi et Alberti patris nostrorum regum, originalibus, eidem verbotenus insertis, eo efficacior fides adhibeatur, duobus sigillis uno vicarii et alio capituli loci pretacti cum certorum notariorum publicorum subscriptione fuerat consignatum, tenoris subnotandi; suplicantes serenitati nostre prefati oratores in ipsorum ac dicte communitatis personis humiliter et devote, ut huiusmodi litteras antefati condam domini Alberti regis patris nostri, in pretacto transsumpto denotatas, ratas habendo atque gratas, huiusmodique transsumptum, litteris nostris privilegialibus verbaliter inseri faciendo, pro eisdem perpetuo valituras, dignaremur confirmare. Cuius quidem transsumpti tenor per omnia sequitur in hec verba. Hoc est exemplum cuiusdam privilegii condam domini Alberti romanorum ac Hungarie etc. regis, cuius quidem privilegii tenor de verbo ad verbum sequitur et est talis. Nos Albertus dei gracia etc. (Hic insertum est privilegium Sigismundi ddto. Bude 28 octobris 1387, et confirmatio eiusdem per Albertum ddto. Prage 30 iulii 1438).

Nos igitur prefatorum oratorum antelate communitatis civitatis Ragusiensis devotis supplicationibus in eorum ac dicte communitatis nominibus, nostre serenitati, ut prefertur, porrectis, regali benignitate exauditis clementerque admissis, pretactas litteras annotati condam domini Alberti regis, genitoris nostri, supra in tenore litterarum memorati condam domini Sigismundi imperatoris et regis in prenarato transsumpto, presentibus nostris litteris, de verbo ad verbum sine diminucione et augmento aliquali inserto et transscripto, omni prorsus suspicione carenti expresse denotatas, quo ad omnes eorum continencias, clausulas et articulos acceptamus, approbamus et ratificamus, supplentes omnem defectum, si quis est, ipsi transsumpto qualiter cumque obiici posset; easdemque nichilominus requirentibus preclare fidelitatis constancia, apta obsequendi devotione, quibus dicta communitas prefate civitatis nostre Ragusiensis non solum dictorum progenitorum nostrorum temporibus, quibus nonnullocies Teucrorum rabies multos fideles corone in fide fecit devios, sed et tempore nostro magna apud eosdem progenitores nostros ipsumque regnum nostrum Hungarie ac eciam nostram maiestatem merita laudabiliter cumulavit, et tamquam scutum confiniorum regni nostri Dalmacie barbaricis ac aliorum sacre corone nostre emulorum insultibus iuxta suum posse non sine grandibus sumptibus et impensis obex facta, maximo regni ipsius fuit tutamento simul cum omnibus graciis et libertatum prerogativis eiusdem communitatis, de mera nostra regali auctoritate et potestatis plenitudine ex certaque sciencia nostre maiestatis, consilio etiam consiliarium nostrorum ad id accedente prematuro, pro ipsa communitate superfate civitatis nostre Ragusiensis perpetue valituras confirmamus presentium patrocinio mediante. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes concessimus litteras nostras privilegiales sigilli nostri secreti autentici, quo ut

rex Hungarie utimur, in pendenti munimine roboratas. Datum Prage, civitate regni nostri Bohemie, per manus venerabilis viri domini Nicolai Baxius, prepositi ecclesie Agriensis, aule nostre maiestatis vicecancellarii, dilecti et fidelis nostri, vigesima sexta die mensis iulii, anno domini millesimo quadringentesimo quinquagesimo quarto, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. quintodecimo, Bohemie vero primo. Venerabilibus in Christo patribus dominis Dyonisio Strigoniensi, Raphaele Colocensi et Jacobo Ragusiensi, archiepiscopis; Ladislao Agriensi, Johanne Waradiensi, Matheo Transsilvanensi, Zagabriensi sede vacante, Andrea Quinqueecclesiensi, Mathia Wesprimiensi, Augustino Jaurnicensi, Petro Chanadiensi, Vincencio Waciensi, Philippo Bosnensi, Nicolao Nitriensi, Jacobo Sirmiensi, Demetrio Tininiensi, Vito Corbaviensi, ecclesiarum episcopis ecclesias dei feliciter gubernantibus; item illustre principe Ulrico Cilie, Ortemburge et Zagorie comite ac regni nostri Sclavonie bano, consanguineo nostro, nec non magnificis viris: Johanne comite Bistriciensi, generali capitaneo nostro in regno Hungarie, Ladislao de Gara eiusdem regni nostri palatino, Nicolao de Wylax et Johanne de Rozgon woywodis Transilvanensibus, comite Ladislao de Palocz iudice curie nostre regie, officiolatu banatuum Dalmacie, Croacie et Zevoriniensis vacantibus, eodom Nicolao de Wylax et Johanne de Rozgon banis Machoviensibus, Johanne de Peren tavernicorum, Michaele Orzaag de Swth ianitorum, Simone et Jacobo Zwdar de Olnod pincernarum, Ladislao Groff de Bozin dapiferorum, ac Simone de dicto Palocz et Paulo de Alsolyndwa, agazonum nostrorum regalium magistris, officiolatu comitatus Pasoniensis vacante, aliisque quam pluribus, regni nostri comitatus tenentibus et honores.

(Sigillum appensum).

Izvornik u carskom arkivu u Beču, ovjerovljeni priepis u arkivu dubrovačkom.

XIX. 1455. 22 svibnja, u Beču. (str. 251, 1.)

Comisio propria domini regis.

Ladislaus dei gratia rex Hungarie, Bohemie, Dalmacie, Croacie etc. spectabili Stephano Zandalii, voyvode Bosnensi, salutem et graciam. Sepius scripsimus tibi et rogavimus te, ut cum civitate Ragusiensi viveres in ea pace, que superiori tempore, inter te et ipsam confecta erat, eorumque non vexares et non turbares civitatem illam; tu autem non contentus superioribus malis per te ipsi civitati illatis, deinceps sibi bellum minaris. Quod certe vehemter dolemus, cum civitas illa nullis hucusque terroribus vel minis a cultu nostro et corone aversa sit. Quamobrem hortamur te et committimus tibi, quot habeas pacem cum ipsa civitate Raguseorum, ita ut ab omnibus malis et detrimentis, quibus usque civitatem ipsam vexasti et turbasti, et presertim eo bello, quod nunc contra ipsum parare diceris, omnino desistas et abstineas, alioquin scias revera, intentionem nostram ideo firmam esse, ut eam civitatem, que, ut superius retulimus, corone nostre et nobis fidelissima est, modis viisque omnibus contra te tuebamur. Datum

Wyenne feria quinta proxima ante festum Penthecostes, anno domini millesimo quadringentesimo quinquagesimo quinto, regnorum autem nostrorum anno Hungarie quintodecimo, Bohemie vero secundo.

Izvornik u arkivu bečkom.

XX. 1456. 6 svibnja, u Budimu. (str. 251, 2.)

Commissio propria domini regis in consilio.

Ladislaus dei gracia Hungarie, Bohemie, Dalmacie, Croacie etc. rex, Austrie et Stirie dux, nec non marchio Moravie etc. fidelibus nostris nobilibus et prudentibus viris rectori et consilio civitatis nostre Ragusii, uobis sincere dilectis, salutem et graciam. Cum nihil convenientius regibus esse censeamus, quam suorum fidelium bene merita dignis exornare premiis, et de vestra constanti fide et fidelissimis obsequiis quantosque labores et calamitates multociens passi sitis, ut vos progenitoribus nostris divis similiter huius regni Hungarie regibus nobisque gratos se redderetis, essemus per prelatos, barones et proceres nostros suficienter edocti, universo consilio nostro aprobante, et miram probitatem vestram ac erga maiestatem nostram singularem fidelitatem plurimum comendante, instituimus vos civitatemque vestram, ut optime meritam, plurimis et magnis honoribus dignitatibus, sufragiis, favoribus, deo nostro nobis vitam concedente, decorare, veluti eos, quos unice fortitudinis et fidelitatis exemplar quocunque munere dignos fecit, ut puta, quorum animi constanciam nulla bellorum gravitas, nulla periculorum magnitudo frangere, et a vera fidelitate regni huius corone declinare potuit. Ut igitur post duros hostiles impetus, quos summa cum fidelitate, integritate virtuteque, his superioribus turbidis temporibus nobis regno absentibus, sustinuistis, hoc nostro in Hungariam felici adventu optimam nostram erga fidelitatem vestram voluntatem declaremus, et digna meritis vestris premiorum inicia iaciamus ab his, que ad auctoritatem et famam vestram augendos conferre visa sunt, exordium caperc instituimus. Quam ob rem et aliis litteris nostris mediantibus rempublicam vestram archirectoratus dignitate decoravimus; cera rubea sigilandi autoritate ornavimus, et arma fenicis imaginis ad futuram unice fidelitatis vestre in memoriam insignivimus. Placuit nobis preterea propter nostram in vos sinceram dilectionem honoribus utilitatem adiungere. Ex certa igitur sciencia nostra mera regia potestate, et de prelatorum et baronum nostrorum consilio et assensu, damus vobis libertatem, ut deinceps monetam auream seu florenos, cum signis et imaginibus reipublice vestre, cudere vel cudi facere valeatis vestro iure et beneplacito; quam auctoritatem et specialem prerogativam ex plenitudine regie liberalitatis perpetuis semper futuris temporibus vobis elargimur cum omni utilitate, que ex ipsa auri cussione a vobis capi poterit, harum nostrarum vigore et testimonio litterarum, quas sigillo nostro secreto pendenti, quo ut rex Hungarie utimur, muniri iussimus. Datum Bude in festo ascensionis domini, anno eiusdem mille-

simo quadringentesimo quinquagesimo sexto, regnorum autem nostrorum anno Hungaris etc. sextodecimo, Bohemie vero tertio.

Commissio propria domini regis in consilio, Albertus prepositus Quinqueecclesiensis.

(Sigillum avulsum.)

Izvornik u carskom arkivu u Beču, ovjerovljeni priepis u arkivu dubrovačkom.

XXI. 1459. 12 ožujka, u Budimu. (252, 3.)

Commissio propria domini regis.

Mathias dei gracia rex Hungarie, Dalmacie, Croacie, Rame, Servie, Gallicie, Lodomerie, Comanie, Bulgarieque rex, ad perpetuam rei memoriam. Regum spectabilis sublimitas terris et gentibus ad hoc divinitus prefecta est, et precipue cure regalis ea esse debeat conditio, ut singulos fideles et inclinatos sibi condigna retribucione prosequatur, illis tamen propiosius afficiatur, quos in fide constantes fidelitate integros et in omni opere virtutum prestanciores cognoverit. Proinde ad universorum tam presencium quam futurorum noticiam harum serie volumus pervenire, quod venientes in presenciam nostre serenitatis fideles nostri dilecti nobiles et egregii viri Jacobus Marini de Gondola miles, ac Franciscus de Benesya et Paulus de Pocza, cives civitatis nostre Ragusiensis, oratores scilicet et nuncii sollemnes communitatis eiusdem civitatis, nobis in eorum ac ipsius communitatis nominibus exhibuerunt et presentaverunt quoddam transsumptum condam serenissimi principis domini Ladislai similiter regis Hungarie etc. predecessoris nostri suo secreto sigillo, quo ut rex Hungarie utebatur, in pendenti communitarum, quibus mediantibus ipse condam dominus Ladislaus rex tenores quarumdam litterarum condam excelsi principis domini Alberti regis Hungarie patris sui, continencium in se confirmative quasdam litteras condam excellentissimi principis domini Sigismundi romanorum imperatoris ac Hungarie etc. regis super limitacionibus libertatum, consuetudinum, prerogativarum, constitucionum ac statutorum ipsius communitatis emanatas, confirmasse dinoscitur, quod quidem transsumptum nobis, ut premisimus, exhibitum, ut eidem, sed et predictis litteris dictorum condam dominorum Ladislai, Alberti et Sigismundi regum, originalibus eidem verbotenus insertis, eo efficacior fides adhibeatur, duobus sigillis, uno vicarii et alio capituli loci pretacti Ragusiensis, cum certorum notariorum publicorum subscriptione, fuerat consignatum tenoris infrascripti, supplicantes serenitati nostre prefati oratores in ipsorum ac dicte communitatis personis humiliter et devote, ut huiusmodi litteras antefati condam domini Ladislai regis, in prefato transsumpto denotatas, et omnia in eis contenta, ratas atque gratas habere, huiusmodique transsumptum litteris nostris privilegialibus verbaliter inseri facere, ac pro eisdem inovatione perpetue valituras, dignaremur confirmare. Cuius quidem transsumpti tenor per omnia sequitur in hec verba: Hoc est exemplum sive transsumptum cuiusdam privilegii olim serenissimi domini

domini Ladislai Hungarie, Bohemie, Dalmacie, Croacie etc. regis, tenoris infrascripti: (Hic inserta sunt privilegia Ladislai ddto. Prage 26. iulii 1454, Alberti ddto. Prage 30 iulii 1438, et Sigismundi ddto. Bude 28. octobris 1387.)

Nos igitur prefatorum oratorum antelate communitatis civitatis nostre Ragusiensis devotis suplicationibus, in eorum ac dicte communitatis nominibus nostre serenitati, ut prefertur, porrectis, regia benignitate exauditis et clementer admissis, pretactas litteras annotati condam domini Ladislai regis in prenarrato transsumpto, presentibus litteris nostris de verbo ad verbum sine diminutione et augmento aliquali inserto et transsumpto, omni prorsus suspicione carenti expresse denotatas, quo ad omnes earum continencias, clausulas et articulos acceptamus, approbamus et ratificamus; supplentes omnem defectum, si quis ipsi transsumpto qualitercumque obiici posset. Et nichilominus, consideratis fidelibus servitiis prefate communitatis civitatis nostre Ragusiensis predicte, que eadem sicuti predecessorum nostrorum regum Hungarie sic et nostris temporibus regno huic nostro Hungarie et sacre eius corone exhibuit; nam civitas ipsa nostra Ragusiensis christiane libertati pro portu habetur; ipsa captivorum a manibus Turcorum nephandissimorum liberatorum profugia suscepit, et donatos remuneratosque patrie condonat; ipsa tamquam scutum confiniorum regni nostri Dalmacie sacre corone nostre emulorum insultibus est, et in illa parte aliis fidelibus nostris pro muro habetur; ipsa numquam visa est deviare, sed, sinceram fidelitatem pre se ferens, aliis bono exemplo semper fuit; cupientes igitur civitatem ipsam tot actibus virtuosis insignem munificencie nostre favoribus consolari, prefatas litteras annotati condam domini Ladislai regis et omnia in eis contenta simul cum omnibus gratiis et libertatum prerogativis dicte communitatis de mera nostra regali auctoritate et potestatis plenitudine, ex certaque sciencia nostre maiestatis, consilio etiam prelatorum et baronum nostrorum ad id accedente promaturo, pro ipsa communitate sepefate civitatis nostre Ragusiensis innovando, perpetuo valituras, confirmamus presentis scripti nostri patrocinio mediante. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes litteras nostras privilegiales pendendis et autentici secreti sigilli nostri, quo ut rex Hungarie utimur, munimine roboratas, duximus concedendas. Datum Bude per manus venerabilis viri domini Nicolai Bodo prepositi ecclesie Albensis, aule nostre maiestatis vicecancellarii, dilecti nobis et fidelis, duodecima die mensis marcii, anno domini millesimo quadringentesimo quinquagesimo nono. Venerabilibus in Christo patribus dominis: Dionisio Strigoniensi, Stephano Colocensi, Jacobo Ragusiensi, archiepiscopis; Ladislao Agriensi, Johanne Waradiensi, Transilvanensi et Zagabriensi sedibus vacantibus, Johanne electo Quinqueecclesiensi, Alberto Wesprimiensi, Augustino Jaurinensi, Alberto Chanadiensi, Vincencio Vaciensi, Paulo Bosnensi, Nitriensi sede vacante, Jacobo Sirimiensi, Francisco electo Tininiensi, Francisco Corbaviensi, ecclesiarum episcopis ecclesias dei feliciter gubernantibus;

item magnificis viris: Michaele Orzaag de Gwth regni nostri palatino, Sebastiano de Rozgon woywoda Transsilvano, comite Ladislao de Palocz iudice curie nostre regie, Thoma Zexel de Zenthgewrgh priore Aurane, et Johanne Bythowecz de Gereben regni nostri Slavonie, Petro de Zob ac Paulo Horwath de Spyranchyth regnorum nostrorum Dalmacie et Croacie, Ladislao Doczii et Stephano de Mwthnox Zivriminiensibus, Stephano filio domini Stephani Thome regis Bosne, Nicolao de Dombo et Petro de Zaxel Machioniensibus banis, Gregorio Bodo de Gewrgii tavernicorum, Emerico de Hedrehwara et Symone Zwdar de Olnod ianitorum, Nicolao Herczog de Zexchew et Aladario de Warada pincernarum, Ladislao Desew de Lossoncz et Gaspar Bodo de dicta Gewrgy dapiferorum, ac Osvaldo de Rozgon et Ladislao Bwzlay de Gergerlaxa agazonum nostrorum regalium magistro, Raynoldo de dicta Rozgon comite Themesiensi, officiolatu comitatus Posoniensis vacante, aliisque quam pluribus regni nostri comitatus tenentibus et honores.

(Sigillum appensum.)

Izvornik u carskom arkivu u Beču, ovjerovljeni priepis u arkivu dubrovačkom.

XXII. 1465. 5 studenoga, sa Save. (str. 254, 1.)

Commissio propria domini regis.

Mathias dei gratia rex Hungarie, Dalmacie, Croacie etc. fidelibus nostris universis et singulis prelatis, baronibus, comitibus, castellanis, nobilibus, ipsorum officialibus, item civitatibus, opidis et liberis villis earumque rectoribus, iudicibus et villicis, quibus presentes ostenduntur, salutem et gratiam. Exponit nobis fidelis noster nobilis et prudens vir Sigismundus de Gotze, civis et orator civitatis nostre Ragusii, consiliarius noster, in personis fidelium nostrorum rectoris et consilii civitatis nostre Ragusii, quomodo nonnulli essent ex vobis, qui cives et mercatores eiusdem civitatis nostre pro debitis et excessibus aliorum sepius impedirent. Cum autem iusti pro iniustis et innoxii pro reorum excessibus non debeant quoquomodo impediri, igitur fidelitati vestre firmiter precipientes mandamus, quatenus, dum et quando, ac quotienscumque prefati cives sive mercatores dicte civitatis nostre Ragusii, vel alter eorum, aut homines seu familiares ipsorum prensencium scilicet ostensores, poro qualicumque negotio partes regni nostri perlustrant cum rebus et bonis eorum, ad vestras terras, tenutas, possessiones, honores, officiolatus, seu vestri in medium pervenerint, eosdem aut homines aut familiares ipsorum pretactos, ad quorumvis instantiam in personis iudicare, vel vestro astare iudicatui compellere, resque et bona ipsorum arestare seu prohiberi facere nusquam et nequaquam presumatis, nec sitis ausi modo aliquali, signanter pro debitis dilictis et excessibus aliorum, si qui causam quamcumque actionis seu questionis contra prefatos cives et mercatores dicte civitatis nostre, aut alterum eorum seu homines ipsorum, habent vel habere sperant, hii id in presencia memorati rectoris et consilii dicte civitatis legit-

time prosequantur, ex parte quorum iidem omnì contra ipsos querulantes meri iuris et iusticie ac debite satisfactionis complementum exhibere tenebuntur, prout dictaverit ordo iuris. Ubi autem quipiam ex vobis secus in premissis facere attemptaverit, extunc serie presentium committimus fidelibus nostris comitibus vel vicecomitibus et iudicibus nobilium illorum comitatuum, in quibus fortassis huiusmodi mandata nostra non observarentur, ut ipsi, scita prius superinde mera veritate, vos et quemlibet vestrum ad premissa facienda non sine dampnis et gravaminibus vestris, in talibus fieri solitis, arcius conpellant et astringant, auctoritate nostra presentibus ipsis in hac parte attributa et iustitia mediante. Secus ergo non facturi; presentibus perlectis, exhibentibus restituite. Datum in descensu nostro exercituali prope vadum Zawi, in festo beati Emerici ducis, anno domini millesimo quadringentesimo sexagesimo quinto, regni nostri anno octavo, coronationis vero secundo.

(Sigillum impresum.)

Izvornik u carskom arkivu u Beču, ovjerovljeni priepis u arkivu dubrovačkom.

XXIII. 1466. 2 srpnja, u Budimu. (str. 254, 2)

Commissio propria domini regis.

Mathias dei gracia Hungarie, Dalmacie, Croacie, Rame, Servie, Gallicie, Lodomerie, Comanie, Bulgarieque rex, nobilibus et prudentibus viris rectori et consilio civitatis nostre Ragusiensis, fidelibus nobis dilectis, salutem graciamque nostram regiam et omne bonum. Regiam dignitatem propterea in excelso tanti fastigii gradu presidere et honoribus temporalibus habundare voluit deus omnipotens, ut fidelium suorum merita, velut e specula quadam, prospiciens, iusta estimacione discernat, et, prout uniuscuiusque egregia facta exegerint, liberaliter remuneret; quatenus et illi, qui virtutum suarum premia perceperint, alacriores reddantur, et aliorum animi tam illorum exemplo quam similium spe premiorum accedantur ad gloriam. Proinde nos cupientes summam virtutem summis laudibus exornare, consideravimus animi vestri probitatem et in rebus strenue gestis magnitudinem, quibus semper sacre corone nostre nobisque et toti nomini christiano fideliter et viribus et ingenio servivistis, tanto quidem ardore pro eius amplitudine, ut nullos umquam labores aut imensa pericula formidaveretis, quibus tociens in nostre presertim fidei et christiane religionis defensione, ac eciam contra violenciam et insidias infestissimi Turcorum tyranni, sepenumero animum et vires vestras constantissime obiectastis; quod etiam de presenti facitis, et in futurum, prout satis liquet, facturi estis. Occurrit eciam, quod in rebus civitatis nostre Ragusiensis magna prudencia et sollicitudine signanter in administranda iusticia curam geritis. Horum igitur meritorum vestrorum, presencium scilicet et futurorum intuitu, de consilio prelatorum et baronum nostrorum, et ex benivolencia singulari ac regia liberalitate nostra, vobis in signum virtutis et administrande iusticie concedemus, ut tu mo-

dernus rector dicte civitatis nostre Ragusiensis militari pro tempore rectoratus tui honore fungaris, ensemque militarem in eadem civitate nostra, ubicumque incesseris, pre te ferre valeas, futurique rectores eiusdem civitatis nostre Ragusiensis modo simili militari pro tempore rectoratus sui honore fungantur, et in dicta civitate nostra in signum virtutis et excellentie eorundem ensem pre se ferre valeant atque possint, harum nostrarum, quas duplicis et autentici sigilli nostri appensione ad futuram memoriam communiri facimus, vigore et testimonio litterarum mediante. Datum Bude, in festo visitacionis beate Marie virginis, anno domini millesimo quadringentesimo sexagesimo sexto, regni nostri anno nono, coronacionis vero tercio.

(Sigillum appensum.)

Izvornik u carskom arkivu u Beču, ovjerovljeni priepis u arkivu dubrovačkom.

XXIV. 1466. 14 svibnja, u Budimu. (Stegnuto. str. 254, 3)

Mathias dei gracia rex Hungarie, Dalmacie, Croacie etc. Relatum est nobis, per fideles cives nostros Ragusinos, quod serenitas vestra semper cum iidem ad regna et dominia sua aut misisse aut aliqui ex eis venissent, cum benivolencia et favore eos tractasset; de qua eidem serenitati vestre plurimas grates dicimus, et rogamus eamdem serenitatem vestram, cum ipsi aut aliqui ex eis ad ipsa regna dominiaque sua vel mercandarum vel aliarum rerum gracia miserint aut venerint, eosdem et quemlibet eorum semper cum favore et benevolencia trattari, ac ab omni molestia defendi facere velit. Nos siquidem e converso parati sumus in similibns et in maioribus rebus eidem serenitati vestre complacere. Datum Bude, feria quarta, prima ante festum ascensionis domini, anno eiusdem MCCCC sexagesimo sexto, regni nostri anno nono.

Izvana. Serenissimo principi domino Ferdinando dei gracia regi Apulie et Sicilie, fratri nostro, salutem et prosperos ad vota successus.

Izvornik na koži u arkivu dubrovačkom.

XXV. 1477. 1 siečnja, u Budimu. (Stegnuto. str. 256, 1)

Commissio propria domini regis.

Mathias dei gracia etc. Ad supplicationem igitur vestram, nobis propterea oblatam, id graciose annuimus et concessimus ac concedimus per presentes, ut censum illum, videlicet quingentorum florenorum auri, quem ex divorum regum Hungarie nostrorum predecessorum indulto annuatim in condicto et ad id vobis designato tempore in recognitionem subiectionis vestre solvere tenemini, decetero nulli prorsus hominum preterquam nostre regie aut successorum nostrorum regum propriis dumtaxat personis, temporibus statutis, ubicumque eo tunc deo duce constituti fuerimus, solvere sitis obligati.

(Sigillum appensum.)

Izvornik u carskom arkivu u Beču, ovjerovljeni priepis u arkivu dubrovačkom.

XXVI. 1488. 28 studenoga, u Beču. (str. 256, 4)

Mathias dei gratia Hungarie, Bohemieque rex ac dux Austrie etc. Nobiles et prudentes viri, fideles nobis sincere dilecti, litteras vestras, novissime allatas, vel eo respectu, libenter certe vidimus, quo ultra significationem rerum novarum, que hac tempestate ad orientem accidere, in consueto tenore fidelitatis erga nos invicto constantique animo persistere, ac e spe de nobis nostraque virtute in causa liberationis vestre iam pridem concepta, nondum vos illamque vestram rempublicam cecidisse animadvertimus. Ceterum excusationem vestram, qua de tarditate sere gratulationis apud nos utimini, utpote equam et iustam, libenti certe animo admittimus, plurimum eciam illam probamus. Quod autem oratores vestros in eorum reditu ad vos, nostram humanitatem ac clementiam, nostrum denique animum, erectum pro salute vestra, longo satis sermone enarasse, et vos maximam exinde spem concepisse scribitis, scitote nos eodem adhuc animo vel impresentiarum persistere, quo per eosdem oratores vobis significavimus. Nam ne post illorum quidem discessum quitquam pretermisimus, quod ad rem vestram pertinere existimavimus; dedimus quippe litteras et misimus etiam nuntios et oratores tam ad confederatos principes, quos habemus, quam ceteros amicos nostros, et plures hincinde missuri sumus, quo nobis cum una pro vobis partes suas interponant, (nam consilio et precibus quam armis prius, si quid possumus, experiri statuimus); quod si nihil proficiemus, et hac via non succedet, certi estote, prout etiam vestris illis oratoribus coram diximus, vel armorum via et belli ius antiquum reipublice vestre, cum dei auxilio recuperare, et in integrum restituere studebimus; nec intera quiescemus, donec vos ab hac calamitate et servitute, aliquando eliberabimus; quod si rem tantam subito agredi nequibimus, parva tarditas vos interea aut assidua molestia afficere, aut a spe de nobis iam concepta temere deficere non debet, quippe sine tempore, prout alioquin vos quoque probe considerare potestis, restante, et tam precipue, subito consilio agi, tentarive non consuevere; et idcirco hortamur, ut moram, si qua forte pro cause presentis magnitudine intercesserit, interea temporis equo (ut par est) animo ferre velitis, quoad opportuitatem ad rem peragendam nacti erimus. De novis autem, que per vos nobis significantur, pro illorum magnitudine et ob prestitum in ea re nobis officium, gratias certe habemus accumulatas, et rogamus, ut si que forte vel deinceps digna significatu cadent, pro vestra laudanda consuetudine nobis quam primum perstringere velitis, quod a vobis et ab illa republica vestra nomine gratissimi obsequii capiemus, vobisque ad singularem et precipuam devotionem ascribemus. Datum Vienne, XXVIII novembris, anno domini MCCCCLXXXVIII.

Commissio propria domini regis.

(Sigillum retro impressum.)

Izvornik u carskom arkivu u Beču, ovjerovljeni priepis u arkivu dubrovačkom.

XXVII. 1493. 7 rujna, u Budimu. (str. 258, 2)

Commissio propria domini regis.

Wladislaus dei gracia Hungarie, Bohemie, Dalmacie, Croacie, Rame, Servie, Gallicie, Lodomerie, Comanie, Bulgarieque rex, necnon Slesie et Lucemburgensis dux, marchioque Moravie et Lusacie etc.: ad perpetuam rei memoriam. Et si munificencie nostre gracia libenter singulos prosequimur, quos fideles nostros per operum experimenta novimus, ad illorum tamen merita graciosius prosequenda libencius dexteram liberalitatis extendimus, quos non solum devocionis et fidei puritas, sed obsequiorum etiam fideliumque serviciorum continua et perpetua perseverancia comendat. Proinde ad universorum noticiam harum serie volumus pervenire, quod fideles nostri dilecti nobiles et egregii viri Franchus de Sorgo, Stephanus de Zamagna et Johannes de Goze, cives ac oratores civitatis nostre Ragusii, ad nostram maiestatem solemniter destinati, nostrum accedentes ad conspectum, in suis ac rectoris et consilii eiusdem civitatis nominibus et personis, exhibuerunt coram nobis exemplum sive transsumptum quoddam litterarum serenissimi principis condam domini Mathie regis etc. predecessoris nostri bone memorie, sigilloque eiusdem secreto, quo ut rex Hungarie utebatur, prout ex eodem apparebat, impendenti communitarum, habencium in se confirmative modo simili transsumptum litterarum serenissimi condam domini Ladislai regis Hungarie, pari modo tenorem quarundem litterarum serenissimi principis olim domini Alberti similiter regis confirmancium, que consimiliter alias litteras excellentissimi principis condam domini Sigismundi romanorum imperatoris ac Hungarie etc. regis de et super limitacionibus libertatum, consuetudinum, pregovativarum, constitucionum, ac statutorum eorundem rectoris et consilii predicte civitatis nostre et eius communitis emanatas confirmasse et aprobasse dinoscebantur. Quod quidem transsumptum nobis, ut premisimus, exhibitum, ut eidem, sed et predictis litteris dictorum condam dominorum Mathie, Ladislai, Alberti et Sigismundi regum, originalibus eidem verbotenus insertis, fides efficacior habeatur, duobus sigillis pendentibus, uno vicarii et altero capituli loci pretacti Ragusiensis, cum subscriptione certorum notariorum publicorum, fuerat consignatum tenoris infrascripti; supplicantes oratores pretacti nostre maiestati humiliter et devote, quatenus transsumptum huiusmodi litteras prefati condam domini Mathie regis, in eodem verbotenus insertas et inscriptas, ac omnia in eis contenta, ratas, gratas et acceptas habere, transsumptumque ipsum litteris nostris privilegialibus verbaliter inseri facere, ac pro ipsis et pro memoratis rectori et consilio dicte civitatis nostre Ragusii eiusdemque communitatis innovanda, perpetuo valitura dignaremur graciose perpetuo confirmare. Cuius quidem exempli tenor talis est: Hoc est exemplum sive transsumptum quarundam litterarum patencium privilegialium olim serenissimi principis et excellentissimi domini d. Mathie Hungarie, Bohemie etc. regis gloriosissimi, quarum tenor talis

est, videlicet: Matthias dei gracia rex etc. (Hic inserta sunt privilegia Sigismundi ddto Bude 28 octobrls 1387, Alberti ddto. Prage 30 iulii 1438, Ladislai ddto. Prage 26 iulii 1454, et Mathie ddto. Bude 12 martii 1459.)

Nos igitur huiusmodi supplicationibus prefatorum oratorum memorate civitatis nostre ac rectoris et consilii Ragusini, nostre maiestati modo premisso porrectis, regia benignitate exauditis ac clementer admissis, prescriptum exemplum sive transsumptum una cum tenoribus prescriptarum litterarum prefatorum dominorum Mathie, Ladislai et Alberti ac Sigismundi regum, in eodem contentis, presentibus litteris nostris privilegialibus de verbo ad verbum sine diminucione et augmento aliquali insertum et transsumptos, quo ad omnes earundem continentias clausulas et articulos eatenus, quatenus eedem rite et legittime existunt emanate, earumque viribus veritas suffragatur, acceptamus, approbamus et ratificamus. Et nichilominus considerata illa fide et fidelitate, quam prefati rector et consilium dicte civitatis nostre erga sacram hanc regni nostri Hungarie coronam et consquenter nostram maiestatem in omni rerum suarum statu usque in hodiernum diem constanti perseverantia servaverant, adeo ut nulla unquam eos temporis perturbatio, nulla Turcorum, nulla eciam aliorum hostium et inimicorum infestatio potuit a recto proposito et suscepte fidelitatis tramite avertere, idem exemplum sed et prescriptas litteras dictorum dominorum regum, in eodem verbaliter insertas, pro eisdem rectore et consilio civitateque ac pro tota communitate Ragusina, de consilio dominorum prelatorum et baronum nostrorum innovantes, perpetuo valiturum et valituras confirmamus presentis scripti nostri patrocinio mediante. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes litteras nostras privilegiales, pendentis et autentici dupplicis sigilli nostri munimine roboratas, duximus concedendas. Datum per manus reverendissimi in Christo patris domini Thome episcopi ecclesie Jaurinensis ac postulati Agriensis, summi et secretarii aule nostre cancellarii, fidelis nostri dilecti, Bude, septima die mensis septembris, anno domini millesimo quadringentesimo nonagesimo tertio, regnorum nostrorum Hungarie etc. anno tertio, Bohemie vero vigesimo tertio. Venerabilibus in Christo patribus dominis Hippolito Estensi de Aragonia, electo et confirmato Strigoniensi, Petro Colocensi, archiepiscopis; eodem Thoma postulato Agriensi, Osvaldo Zagrabiensi, Valentino Waradiensi, Ladislao Transsilvanensi, Sigismundo Quinqueecclesiensi, prefato Thoma Jaurinensi, Johanne Wesprimiensi, Luca Chanadiensi, Nicolao de Bathor Waciensi, Antonio Nitriensi, Stephano Sirmiensi, Gabriele electo Bosnensi, Brictio electo et confirmato Tininiensi, Christoforo Modrusiensi, Michaele electo Segniensi, ecclesarum episcopis ecclesias dei feliciter gubernantibus; item magnificis Stephano de Zapolya comite Scepusiensi et regni Hungarie palatino, honore iudicatus curie nostre vacante, Ladislao de Lossoncz et Bartholomeo Dragfy de Belthewx, wayvodis nostris Transsilvanensis, Paulo de Xinjis comite Themesiensi ac generali supremoque capitaneo

partium regni nostri inferiorum, Emerico de Derencsen et Johanne Both de Bayna, regnorum nostrorum Dalmacie et Sclavonie, Georgio More de Chwla et Francisco Balasa de Gyarmath Zewriniensi banis, Petro Gereb de Wyngarth' et Nicolao Banffii de Lyndwa ianitorum, Ladislao de Egerwara thavernicorum, Georgio de Kanisa et Johann Bebex de Pelsewez pincernarum, Emerico de Peren dapiferorum, Johanne Ernsth de Chaxthornija agazonum, Blasio de Basxa cubiculariorum nostrorum regalium magistris, aliis compluribus curie et regni nostri officia tenentibus et honores.

(Sigillum appensum.)

Izvornik u carskom arkivu u Beču, ovjerovljeni priepis u arkivu dubrovačkom.

XXVIII. 1502. 25 studenoga, u Budimu. (str. 259, 2)

Commissio propria domini regis.

Nos Wladislaus dei gratia rex Hungarie et Bohemie etc. Memorie commendamus tenore presencium significantes quibus expedit universis, singularis illa fides, integritas, ea denique precipua constancia fidelium nostrorum, nobilium et prudencium virorum rectoris ac consilii, ceterorumque civium et totius communitatis civitatis nostre Ragusii, quas semper divis quondam Hungarie regibus predecessoribus nostris sacre corone nobisque a primordio felicis nostri regiminis in omnibus rebus tam secundis quam eciam adversis persistere nos merito monent et inducunt, ut eosdem perinde ac fideles nostros, et de nobis ac de hoc regno nostros optime meritos, pro eorum amplissimis meritis virtutibusque cumulatissimis omni favore regio benevolencia ac liberalitate prosequamur, eorumque peticionibus benigne ac gratiose acquiescamus. Hinc est, quod cum iidem fideles nostri nobis, medio fidelium nostrorum nobilium et prudentum virorum Viti Gotii et Marini Aranci, oratorum videlicet ipsorum, supplicassent, ut eisdem, ex quo non sunt forenses sed subditi nostri et sacre corone, graciose concedere et annuere dignaremur, quod ipsi et quilibet ipsorum cum rebus suis mercimonialibus cuiuscumque generis existant, et libere ad hoc regnum nostrum et huc Budam accedere et venire, illasque, sicut alii institores et cives nostri, vendere possint. Nos consideratis fidelissimis eiuscemodi eorum servitiis, simul etiam animadvertentes stupendam illam quoddamodo ipsorum constanciam, qua ipsi, licet in faucibus Turcorum, fidei nostre sancte immanium hostium pene soli costricti et relicti, per tot annos penes nos et sacram coronam huis regni inter varia pericula atque innumeras fortune procellas cum summa ipsorum laude semper perseveraverint, quantoque studio, labore, diligentia, obsequio et fidelitate in dies magis ac magis de nobis et hoc regno nostro benemereri contendunt, obque plurimos alios respectus et causas efficaces, eisdem de consensu et beneplacita voluntate illustrissime domine Anne regine, consortis nostre charissime, omniumque prelatorum et baronum nostrorum consilio et voluntate, annuimus et concessimus, ut ipsi et ipsorum mer-

catores et negotiatores durante nostro beneplacito libere merces eorum huc ad regnum nostrum Hungarie et hanc civitatem nostram Budensem, solutis solvendis, inducere et importare, easque, qualescumque sint, hic Bude vel ubicumque in regno nostro Hungarie exponere et minutim vendere, quemadmodum cives Budenses et alii fideles et subditi nostri de regno nostro Hungarie vendunt, possint et valeant; immo annuimus, damus, indulgemusque et concedimus, harum nostrarum litterarum vigore et testimonio mediante, quocirca vobis fidelibus nostris prudentibus et circumspectis iudicibus, iuratis, ceterisque civibus et communitatibus quarumcumque civitatum nostrarum, precipue vero huius civitatis nostre Budensis, harum serie firmissime precipientes, committimus et mandamus, ut dum et quotienscumque prefati Ragusei, fideles et subditi nostri, vel aliquis ex eis cum rebus et mercibus eorum cuiuscumque generis existant ad has regni nostri partes, vestrique in medium applicuerint, continuo eos, utpote fidelissima corone nostre menbra, cum rebus huiuscemodi, per ipsos autem aliquem ex eisdem inferendis vel importandis, totiens quotiens advenerint, solutis tamen solvendis, in vestri medium admittere, atque huiuscemodi res et merces, durante, ut prefertur, nostro beneplacito, eisdem vestri in medio vendere et venditioni exponere permittere et permitti facere modis omnibus debeatis et teneamini; secus nullo modo facturi; presentibus perlectis, exhibenti semper restitutis. Datum Bude, in die sancte Catharine virginis, anno domini millesimo quingentesimo secundo, regnorum vero nostrorum Hungarie etc. tredecimo, Bohemie vero tricessimo tertio.

(Sigillum impressum.)

Izvornik u carskom arkivu u Beču, ovjerovljeni priepis u arkivu u Dubrovniku.

XXIX. 1527. 19 prosinca, u Ostrogonu. (str. 264, 2)

Ferdinandus dei gracia rex Hungarie et Bohemie, infans Hispaniarum, archidux Austrie. Nobiles, prudentes et circumspecti fideles nobis dilecti. Non ignoramus in omni temporum fortuneque varietate cum fideliter vos erga sacram regni nostri coronam vos gesseritis; ex quo vobis a vestra virtute et constancia vel hostium metus vel alia quecumque incomoda potuerunt avertere. Cum igitur hac vestra fidelitate graciam nostram regnique nostri favorem et benevolenciam singularem meriti sitis, voluimus fidelitatem vestram facere cerciorem, nos dei optimi maximi clemencia in regem Hungarie, quod regnum iure quoque hereditario ad nos pertinebat, omnium ordinum et statuum consensu feliciter electos et coronatos. Quod vobis letum fore et iucundum auditu nihil dubitamus, hortantes vos, ut eam, quam predecessoribus nostris Hungarie regibus fidelitatem servastis, nobis quoque more aliter consueto prestetis; a nobis vero graciam cumulatissimam et defensionem expectetis et indubitanter vobis policeamini. Cetera ex fideli nostro egregio Petro Crusyth, capitaneo nostro Segniensi et Clisiensi, intelligetis, cuius verbis plenam fidem adhibeatis.

Datum Strigonii, feria tertia ante festum beati Thome apostoli, anno domini MCCCCC vigesimo septimo.

Izvornik na koži u arkivu dubrovačkom.

XXX. 1529. 15 svibnja, u Lincu. (str. 264, 3)

Ferdinandus dei gracia Hungarie, Bohemie etc. rex, infans Hispaniarum, archidux Austrie, dux Burgundie etc., manchio Moravie etc. comes Tirolis etc. imperialis locumtenens generalis. Prudentes et circumspecti fideles dilecti. Comisimus egregio fideli nobis dilecto Johanni Pastori de Zagrabia, ut a vobis ducatos quadringentos petat in solutionem et defalcationem census quinquennalis nobis debiti, quos in usus aliquos vertere debebit, sicut ab eo coram intelligetis. Quare vos requirimus, ut eidem Joanni dictos quadringentos ducatos nostro nomine dari et solvi curetis, quos sic per vos datos et numeratos in dicto censu vobis integre deduci et admitti faciemus; nostram in eo benegratam executuri voluntatem. Ceterum mittimus in presentiarum vobis litteras annexas ad sacram cesaream et catholicam maiestatem dominum et fratrem nostrum charissimum iuxta petitionem vestram scriptas, quibus oportune uti poteritis. Datum in oppido nostro Lyncio, die XV mensis maii, anno domini MDXXIX, regnorum nostrorum tertio. Ferdinandus.

(Sigillum impressum.)

Izvornik na koži u arkivu dubrovačkom.

B. Izvodi iz „Lettere e Commissioni di Levante“. [1]

Iz knjige god. 1359 do 1380.

I. 1362. 12 svibnja, u Dubrovniku. (R. VII, str. 197, 3)

Copia commissionis fatte Paulo de Sorgo, capitanio di armate contra Catharum die XII madii 1362.

A Paulo de Sorgo commetemo, che debia andar a lo assedio de Catharo, debie offender li nostri inimisi Catharini et li homeni de Voyslavo in mar et in terra cum salvamento nostro et de nostra gente et cum honore de Ragusa; et non debie impazar nessun navil de Veneziani, salvo se andassero in Catharum cum victuari, grassa, sale, o vero cum arme ultra le arme necessarie per li lor navili.

[1] Izmedju službenih knjiga stare republike dubrovačke, koje se u arkivu dubrovačkom u rukopisu nalaze, znatne su za historiju dubrovačku navlastito knjige pod naslovom »Lettere e Commissioni di Levante« i »Lettere e Commissioni di Ponente.“ Ove knjige sadržaju istodobne prepise službenih dopisa na vladare i vlasti raznih država, pa dopise, naputke, naloge itd. na poslanike, povjerenike i konzule dubrovačke izašiljane vladarom, vladam i občinam raznih država i krajeva. Lettere e Commissioni di Levante začimlju god. 1359, godinom naime, kojom je republika dubrovačka, riešivši se mletačkoga gospodstva, stupila pod ugarsko-hrvatsku zaštitu, dopiru pako do god. 1802, broje svega skupa 108 knjiga u rukopisu.

Et non debie impazar nessun navile de forestieri vegnando da Catharum cum sue merchadantie; ma ben possa di examinar, se le merchadantie fossero de nostri inimisi, et dar alli detti forestieri sacramento, de chi sono le dette merchadantie. Et si trovaredi algun navile de forestieri, vollando intrare a Catharo senza nostra licenzia, et vuy non lage intrar; et se ala fin ello volesse intrar per forza, et vuy lo debie mandar a Ragusa. Anchora vi commetemo et chomandemo, che nessun de vuy ni comito ni nauclerio, ni nossuna altra persona dela vostra armada debie retener alguna chosa in dono de robaria, chi se sara, sub pena de yperperi C per cascuno.

Nalog istoga sadržaja izdan bi 23 svibnja 1362 takodjer na Nikolu Saraku, Petra Minčetića i Bembu Minčetića.

II. 1371. 24 ožujka, u Dubrovniku. (str. 198, 2)

Nuy Andrea de Benessa rector di Ragusa cum lo piculo conseglio, per autoritade a nuy data da lo maior conselio, cometemo a vuy s. Dobre de Calich et s. Johann di Grede, nostri nobili citadini, che al nome di dio et di miss. sant Blasio debie andar ambassadori per parte nostra et de tutta la tera al nostro signor naturale miss. lo re di Hongaria, et fazandoli la reverencia cum quelle ornade parole, chi se convien, li debie presentare la nostra letera de credenza.

Et quello vi dara audiencia, et vuy per lo piu ornado et humile muodo, che saveri, li debie dir: Signor nostro naturale! da quando Nicola zupan de Altoman pillo le contrade, le qual confina cum lo contado dela vestra zitade de Ragusa, nuy, cognoscendo la condicione et la inquietade de lo dito Nicola, perzo ca intra tuti li altri baroni de Rassa, a vegna che tuti sia falsi et iniqui, esso he lo homo pluy arogante et traditore, de presente mandasemo nostri zintili homeni ambassadori al dicto Nicola, siando alle dicte contrade a nuy visine, ad amorisare cum esso et honorarlo per lo mellor muodo, che savessemo et podessemo. Et de presente lo dicto Nicola scomenzo ad ademandar alli dicti nostri ambassadori tributo deli 2000 iperperi, li quali damo omne anno allo re di Rassa; et fo li resposto, ca lo dicto tributo nuy semo tegnudi di dare allo re di Rassa, et cusi havemo preferto per li patti, che fe li nostri antisi cum lo re di Rassa, chi era allora, per sacramenti, e che li piasese de non ni fare questa domanda, ca non era zusta ni rason, nel perzo che ca may nessun baron da Rassa signor dele dicte contrade, sicho e esso, ni ademando lo dicto tributo ni li fo dato per li tempi passadi, salvo ca sempre fo dato allo re de Rassa.

Et lo dicto Nicola non fo contento di questa nostra rasone et resposta, ma scomenzo a turbare se et murmarar contra di nuy, et passando algune di, lo dicto Nicola se parti da quelle contrade visine di Ragusa, et ando a casa. Et quando fo in sua casa, siche nuy fossemo informadi da homeni de fe, nostri amisi, li cuali savea delo intendimento et voler delo dicto Nicola, et per nostri marchadanti, li quali usano in le sue contrade, lo dicto Nicola scomenzo a dire

aspre parole de amonace et far trattamenti et conselli per volere offendere la vostra citade de Ragusa cum lo suo districto. Et fratando nuy cognoscando la condicione et superbia delo dicto Nicola, et lo turbare et murmurare, chi fe alli nostri ambassadori, et le amenace et tratamenti et veri segni, chi apparea, delo suo mal volere contra de nuy et dela vostra tera, de continuo, per lo mellor muodo che havemo possudo et sapudo, havemo fatta gran guardia et femo in la vostra citade de Ragusa et in la ponta di Stagno et in lo distretto dela dicta vostra tera de Ragusa per pagura et dubito, che havemo delo dicto Nicola.

Et daspuo vene una altra fiada lo dicto Nicola alle dicte sue contrade apresso di nuy, et per lo simile modo li fo mandati ambassadori, zintili homeni de Ragusa, ad honorarlo et amorizar cum esso, alli quali lo dicto Nicola adomando una altra fiada lo dicto tributo, che damo allo re di Rassa, et li detti ambassadori li fe simile scusa, siche che dicto questo tribudo dovemo dare et damo al re di Rassa et ad nessuna altra persona. Et lo dicto Nicola allora se turbo et murmuro pluy aspramente contra de nuy et la vostra citade, ca havea fatto ananti, facendo molte amenaze; de che nuy dubitando et habiando asse pagura, scrissemo alla vostra regal magestade plusor lettere soura amenaze de Nicola; et la ditta vostra regal magestade de continuo per suy littere ni respose, che nuy non debiamo dubitar ni haver pagura alguna de lo dicto Nicola, perzo ca non persumera in ausara fare contra da nuy offensione ni graveza nissuna.

Et habiando tornado in sua cha lo ditto Nicolo, se augumentava et apparichiava sua hoste allo mellor che savea et podea, per vignir ad offendere et guastare lo vestro contado de Ragusa. Et nuy tanto per consello de nostri amisi, chi savea dela intencione de lo ditto Nicola, quanto eciandio ca ni parse chosa verisimile cum suo volere et sua requesta vollando mittigare et amorzare la superbia et lo forore delo dicto Nicola, cum mansuetudine et humilitate mandassemo uno nostro homo ambassador cum doni al dicto Nicola, inclinandone et fazando quello, chi non fo fatto may dali homeni de Ragusa a nessun baron de Rassa. Et lo dicto Nicola, habiando rezevudi li ditti nostri doni, et siando cum esso lo dicto nostro ambassador, subitanente mando la sua hoste ad robar, distruzer et quastar tutto lo distretto dela vostra citade de Ragusa, la qual hoste, siando vignuda al nostro distretto, lor mandassimo a dire: perche era vegnudi et che ademandava; et elli vi respose: che ademandava per parte delo ditto Nicola lor signor, che nuy lor debessemo dare, 6000 ducati delo ditto tribudo deli anni passadi, lo qual tribudo, disea, ca nuy deveamo pagare al ditto Nicola et non al re di Rassa, allo qual havemo pagadi li detti ducati.

Et nuy fazando lor la resposta nostra rasonabel, ca nuy fossemo tegnudi et debessemo pagare segondo li nostri patti li ditti ducati delo tribudo allo re di Rassa et non allo ditto Nicola, dipresente la ditta hoste scomenzo ad robare, abrusare le chase, tallar le vigne

et li arbori delo nostro contado; et muolti deli vostri fideli de Ragusa, che era per far recollere le lor vendimie, et alguni altri, chi ando de subito dela citade per defendere le lor chose, fo alla batallya cum essi, et per nostro infortunio et pagura fo sconfitti, et muolti fo olcisi et presonieri, pillati da quella hoste delo ditto Nicola, siche avanti significassemo alla vostra regal magestade, per li quali presonieri a devere esser liberadi. La vostra regal magestade per sua gratia scrisse littere et fe commodamenti allo ditto Nicola, et ello fin al presente non vi ha obedido in fare la vostra voluntate, et non savemo, se fara lo vostro volere in questi servisii per lo tempo chi dia vignire. Ma questo vi damo a savere, sicho appare claramente, ca dispuo ca missr Nicolaus Gara, vostro ban di Mazoa, mando uno suo messo Rosdi Michlous cum lo vostro primo comandamento allo zupan Nicola per li servisii di Ragusa, lo qual fe plusor di et septimane cum lo ditto zupan, et de quel che fe, non savemo nienti. Lo ditto Nicola cum la sua gente non cessa de offendere et de guastare, quanto elli po, la vostra citade di Ragusa cum lo suo distretto, pillando li vilani et li famelli deli detti vostri fideli, et non lagando lavorar le lor possessioni; et li presonieri de Ragusa, li quali essi tien, troppo pluy li afflige et agrieva mo ca ananti tanto di pluy ferri, che lor ha messi, quanto di fame, che lor tolle vivanda, chi lor vien mandata de Ragusa, et fayli morir di fame; et tuto questo non lor basta, ma anchora li fa per muolti muodi tormentar, et squallya lor lo sevo et lo lardo soura la lor carne; par li quali tormenti et per la fame muolti deli detti presonieri son morti et molti se scompraro, et tolse lor di reschato circha 4000 ducati, et puochi so romasi vivi in le lor mane, et fo in danno la hoste dello ditto Nicola in diverse fiade fino al presente, tolse lo vino, chi vendigno, et tolse dale nostre vigne et frutti, animali, arnese deli nostri vilani, guasto de abrusamento di chase, et danno di vigne et arbori, chi fallo circa 30.000 ducati. Et ca de nullo tempo passado li signori et baroni de Rassa zamay non hobero tanta presumcion ni andacia de offender la vostra tera de Ragusa et li vostri fideli, chi sta in essa si crudelmente, sicho fa lo ditto Nicola al presente, siando nuy sub la vostra regal magestade, la qual per la gracia de dio ha fama et possanza pluy ca nessun altro signor delo mondo, dala qual non solamente lo ditto Nicola ma troppo mazori signori desso deveria havere et ha gran pagura. Et la condicion dela ditta tera de Ragusa mo per lo ditto Nicola sta troppo male, et va de continuo impezorando. Et la mazor parte deli nostri contadini, li quali son vignudi dalo ditto regno di Rassa, et siando sasmatici, li havemo fatti baptizar alla fe catholica, et nantegnimo dintro dela citade, lor convignera di andar di fuora di Ragusa et tornara sasmatici, sicho era ananti, se remedio non havaremo in breve dela vostra regal magestade in queste nostre grande angustie et afflictioni. Perzo cum granda affliction di animi humilemente supplicamo alla vostra regal magestade, sicho a nostra speranca unica despuo die, che sicho ni prome-

testi per sacramento cum li vostri prelati et baroni, quando se subiugassemo allo dominio dela vostra magestade, et per amor di dio et dela fe catholica et per vostro honore debie defender et aydar sicho vi par et piase li detti vostri fideli cum la vostra citade di Ragusa, et non li laghe destruzere et ozider et consumer, siando christiani, dali sasmatici et pagani, sicho he lo ditto zupan Nicola cum la gente.

Anchora damo assavere alla vostra regal magestade co uno messo di Ragusa, lo qual vene novamente alla vostra magestade per li servisii di Ragusa, cum zupan Nicola mando una vostra littera alli vostri fideli de Ragusa, in la qual vuy lor commandasti, che debiano mandar per li servisii de Ragusa cum Nicola duy lor zintili homeni ydonei, dela lor intencion bene informati, a miss. Nicolaus Gara vostro ban di Mazoa, et nuy fossemo eletti ambassadori per vignir alla vostra regal magestade, et funi comesso, che debessemo esser et parlar cum ditto miss. lo ban per li ditti servisii, lo qual se in via nostra a san Dimitri, andando nuy da Ragusa in Buda. Ma daspuo che nuy si vignudi qua in Dalmacia, ni sconviene de vignire alla vostra magestade, et non podessemo zire al dito ban de Mazoa per quella via.

Et ananti, che ve presenteri al nostro signor, debie andare a tuti li prelati et baroni delo sygnor, nostri amisi et signori, che sera in corte, alli quali pouri parlar in bon zenzo, et debieli informar ordenamente de tute le affliction et angustie, che ha fatte et fa zupan Nicola cum là sua gente; et debie lor supplicare da parte nostra, che siano favorebili et aydadori dananti lo dicto nostro signor, che siamo vendigadi et liberadi di tuto lo mal, che ni ha fatto et fa lo detto scismaticho et infidel zupan Nicola; ca, se questo sera punido, tuti li altri Sclavi pillara pagura, chi zamay non ausara destruzer et guastar le terre delo nostro signor.

Anchora volemo et commandemo, non ve debie partir dallo ditto nostro signor, ma debie andare cum esso tanto se andara in Vngaria quanto in altro luogo dentro lo regno di Vungaria in le sue corte usade, et se vori andare alla chaza cum esso, noy lo lassemo alla vostra discrecione senza nostro comandamento; et tanto di Dalmacîa quanto dali altri luogi, deve andar, ni debie scriver ordinamente de tute le resposte, chi vi sera fatte soura li detti nostri servisii tanto dalo nostro sygnor quanto dali altri signori nostri amisi, et delo muodo, che li detti signori tegnera soura li nostri servisii, et tuto quello, chi porri comprehender et parera alla vestra discrecione deli servisii soprascritti.

Et se lo ditto nostro signore ve mandara a miss. lo ban di Mazoa, et vuy ve debie recusar et defender allo mello, chi porri, che non ande al ditto ban, informando lo nostro signor in secreto, che lo dito ban e grandissimo amigo de zupan Nicola; et questi servisii di Ragusa cum lo ditto zupan seria troppo mellor et pluy utile per Ragusa, che fosse examinare et aconzare qui in corte del signor naturale. Et se lo signor pur comandasse, che vuy al postuto debie andar

al ditto ban, et vuy debie andare et exponirli tutti li danni et afflictioni, che ni ha fatto et fa lo ditto Nicola segondo lo tenor dela vostra commissiou, chi fari allo re nostro signor. Et siando cum lo ban, vuy audiri tuto quello, chi vi dira, et non debie stare ad nessuna sententia ni aconzamento, chi fesse lo ban intra nuy et lo zupan, si non dari a savere a nuy, et haveri la nostra resposta. Et debie scriver ordinadamente a Ragusa de tutto quello, chi fari cum lo ban, et se vi fara besogna de tornare al signor, et vuy tornari; ma se non fara besogna de tornar al signor, per nessun muodo non debie vignire a Ragusa senza nostro commandamento.

Anchora volemo et commandemo, che, habiando complidi li servisii dela vostra commissione, debie exponere al nostro signor la condicione dela sua citade di Ragusa, chomo non podemo viver salvo fazando la merchadantia, et la mazor parte dela nostra merchadantia fasemo in lo regno di Rassa, et per lo malstado, chi ha lo ditto regno de Rassa per la divisiou deli baroni, nuy non podemo ni ausamo far al presente tanta merchadantia, quanta faseamo per li tempi passadi, et per questa occasione li merchadanti di Ragusa se ha dato a far merchadantia per mare, et la vostra terra ha multiplica asse i navilii, et havemo alguni navilii grossi. Et perzo cum favore et aydo deli nostri amisi debie supplicare al nostro signor, che scriva et priega da parte sua miss. lo papa, che ni faza gracia, che possamo mandar ogne anno navilii 2 di botti 400 zaschune de portada cum merchadantia alle contrade di Souria, non portando arme, ferro, ligname, stuppa et pegola alli ditti parti; et se lo signor se conteutara de scriver al papa, et vuy fe fare la littera et adusila cum vuy a Ragusa. E se Andre di Gondola o Piero suo frar, cum ambi fosse in corte delo signor, quando andari a fare la ambassada, et vuy le debie invitare, che siano cum vuy, quando fari la ditta ambassada; et selli non fosse in corte, quando fari la ambassada, et daspuo fosse in corte, et vuy li pregari da parte nostra, che, fin ca sera in corte, sia cum vuy ad aconzar li nostri servisii.

E se trovari miss. l. imperador Philippo (?) insemble cum lo nostro signor in una citade ed luogo, debie andare allo ditto imperador cum li altri due nostri ambassadori de mane et farli reverencia cum recomendason da parte nostra et da tutta la tera et debieli presentare la nostra lettera di credenza.

Et quando ello vi dara audiencia, et vuy lo debie informar de tutti li mali et afflictioni et danni, chi ni ha fatti et fa lo zupan Nicola cum la sua gente, et debieli supplicare de parte nostra, che li piaqua di pregar da parte sua miss. lo re suo frar et nostro segnor natural, et ordinar, che ni ayda, si cho ni he tegnudo per suo sagramento et deli suy prelati et baroni de Hungaria, quando se subiugassemo ad esso, et foni dezo et de altre grazie suo privilegio, cum suo sigillo et de quelli prelati et baroni sigillado.

III. 1371. 7 svibnja, u Dubrovniku. (str. 199, 1)

Pietro di Gondola, rector di Ragusa, cum lo picolo conselio alli nobili et savii Dobre de Calich et Johann de Grede, nostri ambassadori de Ragusa, salute cum sinciero amore. Domove a savere, ca miss. lo ban de Mazoa ni mando una sua lettera, la qual recevessimo, in la qual contengniva, che in breve devea gir al zupan Nicola per ordinason et disposicion deli danni, nocimenti et guastamenti, chi ha fatti lo ditto zupan; dela qual ordinazon dise haver habudo commandamento delo nostro signor naturale; concludendo, che, habiando consello, debiamo pensar et scriverli li nomi delli fanti dello ditto Nicola ordinadamente, chi ni ha fatto lo mal et guasto contra la nostra citade, per nostri homeni et cum nostre littere. Allo qual ban nuy respondemo per nostra littera concludendo, ca lo ditto zupan non cura niente, et dispriesa lo commandamento delo ditto nostro signor et le prigiere dello ditto ban ad esso fatte per lo nostro servisio in Ragusa, sicho appare per experiencia manifesta; perzo ca de quando lo ditto ban mando Rosdi Miclous suo homo al ditto Nicola, de presente li nostri presonieri, con li quali non havea fatto ananti alguna novitade, fe tormentar crudelmente, squalado lo sievo et lo lardo soura la lor carne, per li quali tormenti muolti fo morti, et altri, non possando sustignire li tormenti, vendi tuto lo lor, et se obligo le persone et scomprarose dali tormenti et carcere delo ditto Nicola; delo qual reschato de nostri zintili homeni et povolari habe lo ditto Nicola 4000 floreni et piu; chusi che quasi nullo presonier deli nostri e romaso in lo tegnire delo ditto Nicola; et dalo principio, da quando mando Radin Dubravcich, suo voyvoda, cum la sua hoste contra lo nostro contado, lo ditto Nicola cum la sua zente, ca may non ha cessado ni cessa de offender et guastar, quanto elli po, lo nostro contado, tallando le vite et li arberi, abrusando le chase et pillando li nostri vilani et famelli, et non lagando lavorar li nostri possession; cussiche senza li 4000 duchati delo reschatto delli ditti presonieri sene damnificadi pluy de 30000 duchati. Et se restitucion deli danni cum venditta de iniurie et offese contra quel Nicola non apertiguereremo delo ditto nostro signor, la sua cita di Ragusa zamay non havera stado pacifico, immo in tutto se destruzera; supplicando, che cum lo suo ayudo possamo optignier. Et havemo per persona digna di fe, che lo ditto zupan disse ali soyi baroni; io vollo fare pase cum li Ragusei, et selli non fara quello, che voro, li faro pillar di subito dali mei homeni et getaro li la fe et a lor mal grado se reschatara, et havero quello, chi voro da essy. Et ca lo ditto ban di Mazoa e mazor amigo del ditto Nicola, et sicho nie fatta informazon, puocho cura deli nostri fatti; perzo volemo et commandemo, che debie soura star et sollicitare cum li nostri amissi et signori ananti lo nostro sygnor natural segondo la vostra comission, chi vi havemo data, et debie ni scriver de tute le novelle deli nostri servisii, et delo fine,

che avera segondo la vostra oppinion, et quello, chi porri adprender per le parole, chi vi dira lo nostro sygnore et alli altri nostri sygnori et amisi; et dello fatto di dineri per spese, se vuy tardari, nuy daremo ordine, che habie.

IV. 1371. 7 svibnja, u Dubrovniku. (str. 200, 1)

Piero di Gondola rector di Ragusa cum lo pizulo consello et cum la zonta deli X savii allo discreto et savio Zive Longo nostro citadino di Ragusa salute cum sinciero amore. Recevessimo la tua littera, che mandasti per questo corier, cum la littera di miss. lo ban di Mazua, et lo tener di ambe queste littere ben intendessemo; et nuy respondemo a miss. lo ban per nostra littera ligada cum questa, la qual littera debi presentar da parte nostra. Di quello, che tu scrivesti, ca la ditto ban, he voleva portar cum si al zupan Nichola, et da la te voleva mandar cum Rosdi Miclous suo homo per fare liberar li nostri presonieri; nuy volemo et commandemo, che non te debi partire da sant Dimitri, et debi aspetare quello, che ti ordenera li nostri ambassadori, chi son cum lo nostro signor miss. lo re; et segondo, che li ditti ambassadori nostri ti ordenera, cussi debi obedire et fare in tuto et perpetuo; et debi informare miss. lo ban di Mazoa, ca sicho esso mando a Nicola zupan Rosdi Miclous cum lo primo commandamento dilo nostro signor, de presente lo ditto Nicola mando uno suo homo Radassin Lischa in Canal, dovo stava li nostri presonieri, et per tal muodo et si crudelmente li fe tormentar, chi muolti fo morti per li tormenti, et li altri, chi non fo morti, vendi tuto lo lor, et muolti si impegno le persone et scomprarosy per li grandi tormenti, chi lor vegniva fatti; et de questo reschato habe lo ditto Nichola. Et imperzo non fa luogo, che miss. lo ban manda, ni che tu vadi per fare liberare li nostri presonieri, perzo cha elli son liberati per lo reschato, che elli fe. Anchora volemo et comandemo, che la littera, che mandemo alli nostri ambassadori ligada cum questa tua littera, debi mandar alli ditti nostri ambassadori la, dovo audiray, chi sera lo nostro signor, et quelle littere, chi li ditti ambassadori ti mandara, che mandi a Ragusa, et tu li debi mandar de presente a Ragusa, et non te debi impazar affare altro salvo quello, che ti ordinera li detti nostri ambassadori, et debini scriver di tutte le novelle, chi saveray.

Magnifice et potens domine etc. Nicolaus Altmani cupanus, in sua superbili potencia ellevatus, mandata domini nostri naturalis domini regis Hungarie et vestras moniciones pro negociis civitatis Ragusii et nostris, prout scitis sibi facta, prorsus contempnit, prout apparet per experienciam manifestam ex eo, quod nostros captivos, quos ipse habebat, contra quos prius aliquam novitatem non fecerat, extum misistis ad ipsum cum primo mandato dicti domini regis verum famulum Michaelem Rosdi, statim incepit eos ita acriter facere torqueri, discociculando sepum et arvinam sive lardum super eorum nudam carnem et alia teribilia genera tormentorum faciendo, propter que

multi dictorum captivorum fuerunt mortui, et multi, nequeuntes sic tormenta teribilia tolerare, vendiderunt omnia bona, que habebant, et alii, quibus eorum bona non sufficiebant, super eorum personas mutua ab aliis receperunt, et redeverunt se de carceribus Nicolai superdicti, de qua redempcione nostrorum captivorum nobilium et plebeorum habuit dictus Nicolaus quatuor milia florenorum et ultra, ita quod nullus captivus de nostris alicuius valoris remansit in suis carceribus superdictis. Et a principio, quando misit idem Nicolaus suum vexilliferum sive voyvodam vocatum Radin Dubravcich cum suo exercitu contra nostrum comitatum, nunquam cessaverunt nec cessant dictus Nicolaus et sua gens civitatem Ragusii cum suo comitatu, quantum possunt, offendere et dissipare, incidentes vites et arbores fructiferas, comburendo domos, et capiendo nostros rusticos, ita quod per pecuniam redemptionis captivorum predictorum sumus dampnificati ultra triginta millia ducatorum; et nisi restitutionem dampnorum, ut vindictam iniuriarum quam offensionum, contra dictum Nicolaum optinuerimus a domino nostro superdicto, civitas Ragusina nunquam habet statum pacificum, imo totaliter destruetur. Quod vestre magnificencie supplicamus, quatenus cum vestra discretione sic dignemini, si placeat, operari restitucionem nostrorum dampnorum, ut vindictam contra eumdem Nicolaum possumus cum vestro auxilio optinere, et quodamodo sua superbia effrenata non presumat aliqualiter, et maxime contra iusticiam, civitatem offendere Ragusinam.

V. 1373. 16 svibnja, u Dubrovniku. (str. 201, 5)

Littera destinata domino regi Hungarie.

Serenissime domine! His diebus proxime elapsis Veneti misserunt galeas suas cum uno ambaxiatore ad Georgium de Balsa ad tractandum et componendum cum domino Georgio et cum zupano Nicola de Altmano, nostris circa vicinis, ad destructionem et dampnum vestrarum terrarum et precipue terre vestre Ragusii.

VI. 1378. 25 listopada, u Dubrovniku. (str. 205, 1)

Chometemo (rector cum lo consilio menor) a voi Give Longo, debi andar a miss. Embric conte de Imotta, debie presentar la nostra littera di credenza e le y littere, chi li manda miss. lo ban Zecch suo signor. Li debi dir: Comun di Ragusa, vostri amisi, per occasion, ca ha novelle, ca larmada de galie deli Zenoesi, nostri amisi, deve intrar tosto in questo gulfo, et larmada deli Veneziani, nostri inimisi, sta alla bocha de questo chulfo presso de Ragusa per una di et una notte, et crede veresimilmente, ca sara battalya dintro queste duy armade, e dio sa, chi havera la victoria. Se li Veneziani havesse victoria contro li Zenoesi, fara ogne mal et offension, chi podesse, tanto contro de Ragusa quanto contra Stagno. Perzo ve priega, che per lor deffesa lor debi mandar in Stagno dela vostra gente milli homeni de arme, et pluy, si podi, ca in breve si savera, chi sara venzedori o Zenoesi o Veneziani; et debie far andar questa vostra gente,

che mandari, fornidi de vituarie, si cho vi scrive miss. lo ban Secch et lo piu tosto, chi vuy podi.

VII. 1379. 13 ožujka, u Dubrovniku. (str. 205/6, 1)

Stephano de Sorgo, debie andar capitanio dela nostra armada, debie andar fin al porto ananti la zitade de Catharo, et debie pillar et toller tuti li navilii grandi et picoli, che trovaray deli Catharini nostri inimisi, et mandar a Ragusa, et quelli navilii, che non poray mandar a Ragusa, et tu li debi far abrusar. Et se haveray novelle, che fossi exida armada de Catharini da fuora lo lor gulfo, et tu debi persequir et pillar, a zio che sia laudo delo nostro comun.

VIII. 1379. 30 travnja, u Dubrovniku. (str. 266, 3)

Chometemo a ty Nichola de Gondola, die andar soura comito dela nostra galea armada... alla zitade de Zara; debi andar la via dentro de la Farra over de fuora; et segondo le novelle, chi haveray tanto a Spalato quanto a zaschuno altro luogo dela armada deli Veneziani, chusi te debi rozer ad andar a Zara, over a scampar et salvarte, che chaso avignisse, se che dio desse, al porto di Sibenicho over a Scardona, over in altro luogo et porto. Et a quello luogo, che ti salveray, debi scrivere a miss. lo bano et a miss. lo capitaneo de larmada deli Genoesi in Zara. Et zonzando in salvamento cum la galia in Zara, te debi presentar primeramente a miss. lo bano, et despuoy a miss. Luciano de Auria, capitanio general, e debie dir: „avegna ca lo nostro sygnor natural miss. lo re de Hungaria habia chomandato per suoy litteri ally suoy fideli de Ragusa, che debia dar una lor galia armada cum la armada dele galie deli Zenoesi in honor et servissio di detto miss. lo re et offensione deli Veneziani suoy et nostri inimisi."

IX. 1379. 26 lipnja, u Dubrovniku. (str. 206, 6)

Zive Longo debi andar al comun de Catharo, et loro debi dire, perzo ca siti tornadi alla fidelitade del nostro sygnor naturale miss. lo re de Hungaria, li zentili homeni et lo comun de Ragusa, vostri amisi, vi denuncia et da a saver, ca elli ve volle et intende de tratar, sicho lor amisi, perseverando vuy in la ditta fidelitade delo ditto nostro sygnor, et podi franchamente quanto e per la lor parte andar per terra et per mare franchi et seguri et adur ogne vituaria per fornimento dela vestra zitade de Catharo, excepto de sale, che per nissun muodo lo comun de Ragusa non vol vi consente per alguni iusti occasioni, che vuy debie condur a Catharo per alguno tempo, fin ca al detto comun de Ragusa parera, et daravi a saver.

X. 1379. 26 lipnja, u Dubrovniku. (str. 207, 1)

Copia comissionis s. Nicolai de Gondola. Cometemo a ty, debi andar a miss. Nicolo Sez, bano de Dalmacia et Chrohacia (in Zara), et li debi dir: ca li zintili homeni et lo comun de Ragusa, vostri ser-

vidori, crede in li lor animi, ca alla vostra magnificencia fo fatta aver se fara mala informason de lor de lo muodo, che essi ha tegnudo contra la zitade de Catharo; perzo afar la lor schusa iusta et rasonevole, et a dare a vuy clara et vera informason soura questi servisii elli, sicho a iusto et benigno sygnor, chi vuy se vi da asaver.

Ca in lo primo principio, quando li Veneziani, nostri inimisi, pillo la zitade de Catharo, a tuti li homeni de Ragusa fo dolorosi per honore delo nostro sygnor miss. lo re et de gran perigolo de Ragusa per la visinitade, habiando li ditti Veneziani lo dominio in quella tera.

Et volando li Ragusei cum ogne sollicitudine quanto potte provider in questi servisii, mando per lo piu secreto et destro muodo, chi elli ha possudo, uno frar minor nativo de Catharo fra Piero Gisda alli Catharini, confortando quelli cautamente et indugando, che debia tornar alla fidelitade delo dito nostro sygnor miss. lo re de Hungaria, et che zettase la signoria deli Veneziani. Et selli se contentava de fare questo, lo comun de Ragusa per lo honore delo ditto nostro sygnor et amor lor era disposto et prometerli de aydarli, favorizarli quanto savea et podea, et in chaso dovo non se contentasse over se schusase, ca non po tornar alla fedelitade delo ditto nostro sygnor, pur se alguni forse, chi volesse tornar alla fedelitade delo ditto nostro sygnor, li Ragusei se offerse de rezever quelli tali in Ragusa et tratarli, chomo fideli dello ditto sygnor.

Lo qual frar tornando de Catharo a Ragusa, disse, ca parlo le ditte parole cum muolti zentili homeni de Catharo, et quasi da tutti habe resposta, ca per pagura dali Veneziani elli non ausava ni podea tornarse alla fidelitade delo dicto nostro sygnor. Vero e, ca alguni de lor disse, ca se contentava in fra certo termino de vignir ananti et star a Ragusa alla fidelitade del ditto nostro sygnor, ca star in Catharo subieto alli Veneziani; li quali Catharini, chi se contentava de vignir a Ragusa habiando littera de securitade, ni allo ditto termino ni despuo zamay non se contento de vignir a Ragusa.

Et despuo delo mese de fevraro proximo pasado, quando miss. Antonio de Flischo venne capitanio cum IV galie de Zenoesi a Ragusa, li ditti Catharini dubitandose, che le ditte IV galee cum larmada de Ragusa non andasse pillar Catharo, mando II lor ambassadori alli ditti signori Zenoesi et a nuy, offerandose, ca infra certo termino, chi dali ditti signori Zenoesi et de nuy lor fo dato, voleva levar lo confalon et renderse allo nostro sygnor; et sicho se manifesto, elli non volse far niente, sicho dalo ditto miss. Antonio et dali suoy compagni, chi era in quella parte, se vi piase esser claramente informadi.

Et non lor bastando tuto questo soura detto, ma studiando et sollicitando, quanto elli sa et po, sicho sempre fo usi per li tempi pasadi, a render a nuy mali meriti per li beneficii, chi nu lor havemo fatti, mando uno lor zintil homo Marin de Micho de Buchya a miss. lo re de Bosna et de Rassa, lo qual re per li tempi pasati e stato troppo nostro amigo, et mando questo ano pasado de sua gente per difesa dele nostre chose contra li Veneziani, et per li tempi pasadi

sempre mandava li suoy subditti cum carne et formazo, et ziveva la citade de Ragusa; et cum le lor presente, chi ha fatte al ditto re, ca li ditti vole dar lo castello et la citade de Catharo, et li gran partidi chi, li mette dananti, hanno redutto et indurato lo ditto re per tal contra Ragusa, chi nissuna victuaria conduse la sua gente a Ragusa, et stamo quasi assicadi, et non havemo di carne ni de formazo per occhasion deli ditti Catharini, lo qual ambassador lor sta de continuo cum lo ditto re ad adourarlo pezo chi po contra la tera de Ragusa.

Et ultra questo li homeni nostri, chi tegnimo alle zime deli monti per guardia a fare li segni deli fuogi deli fummi per le galie, chi passa, per ben et avisamento dela guera delo nostro sygnor, li ditti Catharini li pillo et meno et tiene presonieri in Catharo, li quali fo afranchadi mo dali Zenoesi, quando fo ultimamente in Catharo.

Anchora uno nostro cuoriere Raguseo, lo qual mandassimo in Catharo per comandamento dela vostra magnificencia, quando mandassimo requirando li Catharini, se volea tornar alla fidelitade dello ditto nostro sygnor, li ditti Catharini lo pillo ed tormento chusi, chi li guasto tute le braze.

Et ca non podessimo aver furnimento de frumento dela Pulya questo tempo pasado, nu mandavamo le barche pizole per andar a pilar de frumento dale fiumare de Romania, ca navili grandi non po intrar alle ditte fiumare per la pizula aqua. Et li ditti Catharini de continuo armava le sue scabe a pillare le nostre barche, chi pasava dananti lo lor gulfo, et pillo de nostre barche, et in una de quelle barche olzise a man salva uno nostro bon homo de fare menzion, habiandolo preso san et salvo alle lor man, per la qual occasion (delo lor curso) Ragusei tegna de continuo uno lor legno armado cum gran spese alla boccha delo gulfo de Catharo.

XI. 1380. 19 veljače, u Dubrovniku. (str. 208, 1)

Mathio di Zorzi debi andar capitanio dela nostra galea de 24 banchi e brigantino, a consumacion et a destruction de Veneziani, nostri inimisi, et dela lor roba.

Debi andar a Manfridonia a zerchar et ad intrometter li navi et altri navilii deli detti nostri inimisi, li quali trovarai la, pillando quelli et dagando lor morte a quelli, chi non poray haver vivi.

Se tu pilassi alguna nave et non potesse condur ni mandar in tua forza a Ragusa over in alguna altra tera de Dalmacia, volemo, che tu li debi brusar et afondar. Volemo che debi dischorrere per quella rivera de Pulla, chomenzando da Trani in fin ad Arthona et diexe milli de pluy, zerchando li ditti nostri inimisi et li lor navilii.

XII. 1380. 2 lipnja, u Dubrovniku. (str. 208, 3)

Forma commissionis s. Jacobo de Mence et s. Luce de Bona, ambassatoribus ituris Jadram a mess. Nicolo de Zecch bano de Dalmacia et de Croacia et a miss. Symon de Auria, armiraglio del no-

stro segnor miss. lo re de Ungaria. Lo serenissimo principo et nostro segnor natural lo re de Ungaria per sue letere ha dado un commandamento ali suy fideli rector, zudesi, conseglo et alo comun de Ragusa, che elli debia mandar da mezo de lor ale magnificenca et nobilita vestre persone, le qual debia informar di ogni veritade delle merchadantie et cose Veneziane per lor (scl. da Ragusei) tolte.

XIII. 1403. 1 kolovoza, u Dubrovniku. (str. 217, 2)

Fratri Marino de Bodaca ordinis sti. Francisci, ambassiatori nostro ituro Jaderam ad serenissimum regem Ladislaum. „Debeatis vos ad archiepiscopum Strigoniensem (scl. presentari), ad archiepiscopum Collocensem et dominum Detrichum Bebek regni Hungarie comitem pallatinum, et alios barones Hungarorum, si aliquis alius ibi reperietur. Et quando dabunt vobis audienciam, debeatis lamentari et condolere de tribulacionibus et laboribus, quas patiuntur in regno, et quod de predictis multum dolemus et nos gravat. Exponere debeatis: rex Bosne quesivit civitatem Ragusii regno suo Bossine subiici et subiugari, et cum eius petitioni consentire noluimus, ipse rex contra iuramenta, quibus cum Bossina sumus confederati et per ipsum regem nobis firmata, comovit suos exercitus in districtum Ragusii, et arbores incidendo, predando et vastando totum territorium nostrum, et ecclesias vituperando et diruendo. Disposuimus nullo modo a corona Hungarie discedere; et quia omnipotentis gracia vos dominos constituit Augustos et aucmentatores regni Hungarie, placeat non se pati fieri aliquam diminucionem corone regni Hungarie. Et propterea placeat vices vestras interponere ad adhibenda remedia his insultibus Bossinensium contra nos factis. Et propterea vobis tamquam dominis nostris, in quibus semper habuimus spem firmam et singularem, humiliter supplicamus, quatenus dignemini introducere me ad Ladislaum.

Debeatis etiam ire ad voyvodam Hervojem, si tunc erit in Jadera, et dicere voyvode: Tu scis, qualiter consuluisti nobilibus et regimini Ragusii, quod veniente serenissimo rege Jadram, ipsi Ragusei deberent mittere ad eius presenciam, et propterea ipsi me miserunt ad graciam vestram, dicendo: voyvoda tu scis pacta et sacramenta, quibus cum Bosina simus confederati, et nunc debuisti audire, qualiter rex et barones Bossine contra dicta pacta et sacramenta hostiliter insultant, et nostrum territorium predando, cremando, destruendo. Et tantum voluimus te scire, quod dicta dampna, que nobis possent fieri, donec deus nobis concedat sustinere muros civitatis, dispositi sumus modo aliquo non recedere a corona Hungarie. (Poslaniku se uz to nalaže, da zamoli Hrvoju, da republiku zagovori u Ladislava i da poslanika kralju predstavi, kojega će poslanik sliedećim nagovoriti:)

„Rector, nobiles et civitas Ragusii fuisse semper fideles servitores bonarum memoriarum regis Ludovici avi vestri, et regis Karoli genitoris vestri, cui ex concessione divine providencie servivimus.“ (Opetuje se glede Bosne što i drugim, s primjetbom) „non placeat fieri

aliquam diminucionem corone regis Hungarie." (Obećuju najposlije poslati poslanstvo kada se bude Ladislav krunio.)

Iz knjige god. 1403 do 1410.

XIV. 1403. 16 studenoga, u Dubrovniku. (str. 218, 2)

Comissio ambaxiatoribus ituris ad regem Hungarie et ad ducem Hervojam etc. . . . Item habiando spazamento dal ducha predicto (scl. Hervoje) per andar de longo al nostro segnor re Sigismondo infin dove lo trovari; et alla sua presencia pervignando, prima debiate inclinarvi a zenochio ananti la sua real maiesta cum quella debita reverencia, se conviene, per parte de rector e del regimento et de tutta la universita dela cita sua de Ragusa. Et quando ve dara audiencia, debiate dir: gloriosissimo signor! Dapo li grande afflicione, che sentiron li cuori nostri de le indebite vessacion del regno nostro d Ongaria, driedo quele sentendo le prosperita vostre, havessimo grandissima consolacion. Et zia de pluy tempo passado desideravamo posser esser ala presencia de la V. R. M. per posserne consolar et alegrar apresso la dita V. M. deli prosperi vestri avignimenti. Ma per la grande offension, che fo in lo regno, non fo muodo, che potessamo vignir ala presencia vostra, come desirava lo cuor nostro.

Et per le ofension predicte sentissemo non picolle ma grande percosse. Primo per le galie de Ladislavo re de Puya, le qual venute in Zara, perche non volessemo consentir a tuor lo nome del dito re Ladislavo, tra de nuy publicandone per lor rebelli, continuamente atexe et vigillo, a farne danny quanti ha possa, derobando et assidiandone mercadancie nostre per mare, de le qual vivemo come sa la V. M.

Et del altro la di Hostoya, lo qual se dixe re de Bossina, postponando la iusticia de dio, sagramenti et patti de li antixi segnori de Bossina, et confirmacione per luy et per tutti li baroni de Bossina, cum sagramenti et cum tutte le sollempnita bixognevolle, instigato de la superbia diabollica, demando da nuy, che ne dovessemo sottometer a luy cum quelle raxon, che semo subditi ala vestra R. M., in altro modo procederave cum la sua possanza contra nuy. La qual domanda, dio sa, quanto dolessemo, che tal presuposicion insisse da luy contra la V. M. Et unanimi cuore respondessemo al ditto Hostoya, che per alguna raxon del mondo non posseva partirne de la debita fedelta de la V. R. M. Et habiando nostra resposta, pur ancora pensando per sua forza doverne per oppression redur a sua volunta, mando lo esercito sopra de nuy, vastando et tayando le vigne et arbori, et brusando le caxe et pallaci de tutto lo nostro contado. Et de plu ne tolse et cazo de possedio de algune contrade fra li confini de Ragusa et de Stagno, le qual lo dito Hostoya ne haveva date et privelegiate cum li baroni de Bossina cum grande consa nostra, et le qual ananti per li antiqui segnori de Rassa et de Bossina ne fo privelegiate. Per la qual consa, serenissimo segnor nostro, la tera vostra fra questi tempi tra li dani del vasto, che ne ha fatto lo ditto

Hostoya, et le spexe, che ne ha occorso et ocore in la vardia dela terra vostra, tignando forastierv a soldo, et in altre spexe oltra lo interesse, possete pensare, che havessemo inumerabili danj ultra la asperxion de la sangue.

Et mo la divina clemencia ne ha concesso tanta infinita gracia, che vedemo la vostra serenita in sanita et in prosperita nel vostro regno, per la qual consa de tute le sopraditte afficioni non sentimo pena, perche vuy sete nostra gloria et speranza de nostra vendeta et nostra restauracion.

Item da po fatto lo lamento dy danny fatti per Bossina, come dixe de sopra, debiate adomandar dal nostro segnor in patrimonio a bona memoria de la fedelta nostra le tre ixole, zoe Braza, Lesna et Curzolla; introduzendovi cum quello proambullo parera in quella ala discrecion vostra esser habile darvi caxon a principar de zo lo vostro parlar, et fra lo altro convignivole et adorno parlare, che procederete a cio cum la vostra discrecion, porete dire, che quele ixole, come inpossente, prime sono, le qual pervengono a mane o in forza de nimizi, e che nuy quelle come pratiche deli esser nostro semo percossi e impedite i passi nostri el chaminar nostro per mare. Et vignando quelle in guida et in lo dominio nostro, serian plu stabille apresso lo poter nostro. Et nuy habiando quelle, plu virilmente poremo contrastare a inimici dela sua R. M., et plu amplamente esser ali servissii de la dita mayesta. Apresso di zo sequendo cum quello adorno et convignevole parlar, che dio ha concesso ala vostra discrecion, habiando de la consa ogni debita et sollecita cura, siche concedente idio possate vignir a bona perfecione.

Item per posser haver in cio nostro intendimento de le ditte ixole, debiate esser cum lo Landresspan, al qual ve demo nostra litera de credenza, et da poi lo debito salute e recommendacion per parte de la terra, seguite cum lo plu bello modo ve par a indurlo, chel ne sia favorevole ala impetracion de le ixole. Et persimile cum miss. Stibor, et cum Francho Cognievich, et cum ban Ivanis de Marotha, et cum altri baroni, qual par ala vostra discrecion, et oltra di zo, sel ve parera, al Landresspan recordar de la sua graciosa offerta, la qual ne fe per sua letera. Et se non porete obtignir tutte le dette tre ixole, tegnire la consa suspexa, infino ne date a saver, et haverete nostra resposta. Item se vuy non porete haver tutte le ditte tre ixole, vuy procurarete, che habiamo le doe, overo una de quelle, et quanto plu porete. Item siando in Ongaria, continuo siate attenti et solliciti a sentire, sel se tratta acordo tra lo nostro segnor re d Ongaria et lo re Hostoya. Sentando, che se tratti acordo, siate ala presencia del nostro segnor, et dicete: serenissimo segnor nostro! nuy havemo sentido, come vuy sette a far acordo cum lo re Hostoya. Recordemo tanto come vostri fedeli subditi de la consa, de la qual habiamo aperta noticia. Segnor nostro la concordia et la paxe e da loldare, et specialmente da questi tempi; ma dal re Hostoya ve sapemo dir de certo tanto, come lo e sta homo di minima condicion et de subito allevato

in tanto dominio non per sua industria ne sapere, ma per pecato ed affliction de molti; primo pessimo de natura, instabille et avarissimo, siche per soa mallignita homo de algun stado del so dominio non e contento, in se non ha fermeta de promessa ne fede alguna. Et che alguna concluxion o conposicioni, che se fa cum luy, non ha fermeta alguna. Et tutto questo, che dighemo, segnor nostro, trovarete certo et fermo. Niente demen segnor nostro la S. M. terminara quelo e ben e acradamento vostro, ma tanto supplica ala M. V. li fideli subditi vostri, se pur vegnite a convegnire col dito re Hostoya, nuy ad altro non habiamo a posser recorere, salvo ala clemencia vostra, habiate compassion de tanta nostra indebita offexa ultra la asperxione de la sangue nostra, haverne fatto tanto a nuy innumerabille dano, e qual e de plu de 100.000 ducatos, per lo quál vasto dano la M. V. terminy quelo vi plaze, et ogni vostro determinar nuy lo haveremo sommamente benigno et placabile come de nostro benigno segnore. Et cosi dela vostra regal iusticia il ditto re Hostoya non dice ne po schivar. Et ultra di zo le ville nostre de sopra ananti, le qual usurpo, piaze ala M. V., che le chabiamo, supplicando ala vostra regal potencia, che tra nuy affermy si fata paxe, che per li avignenti tempi non la presumi violár et romper, sicome al prexedente lano fatto. Et circa de zio, a tutto quello sera de bixogno, associliati li animi nostri a complire bene quello e ditto de sopra. Et se, concedente idio, ultra la restitucion dy terreni nostri e la ferma paxe, sequira, chel si possa havere qualche refacione dy dani nostri, in tuto quello, habelmente porete havere, tolette; et maximamente si dy terreni a nuy vixini, operante la gracia divina, se pora havere, sera molto bene. Niente di meno forzate lo intellecto vostro a podere obtegnir quello, se pora, et maximamente la fama e honore nostro, in quanto dio concedera. Item se vuy trovarete, chel habia fatto acordo cum lo dito re Hostoya, supplicate al ditto nostro segnor de obtegnir le sopradette cose, zoe ferma paxe et ristitucion dele contrade a nuy tolte e de la refacion dy dani, sollicitando et procurando in quanto pore, come ditto de sopra. Item per li fatti de voyvoda Chervoye debiate dir: serenissimo segnor nostro, el e molto tempo, che habiamo desiderato esser ala presencia de la V. R. M., et specialmente dal tempo, che intendessemo, che vuy eri vignuto in lo regno; per la qual consa non possando nuy vignir ala V. M. per mare per le galie del re de Puya, le qual era in tera, ne per Bossina per la vera, la qual habiamo cum Hostoya, sentendo voyvoda Chervoye, che nuy havevamo desiderio de mandar nostra ambassata ala V. M., la divina gracia mete in cuor al ditto voyvoda, chel mando a nuy un so messo, digando: io so, che havete maior desiderio de mandar vostri ambassatori al vostro segnor; se li volete mandar, mandate li per la mia contrada, e facte che li se volte a me, che io li daro ben passo; et cossi habiando, de presente spazassemo nostra ambassata. Et zonti vuy ala sua presencia, ve accomesse certe parolle ala V. R. M., et dative destro de dire al ditto nostro segnor in secreto, quello ve

havera comesso lo ditto voyvoda Chervoye. Et sel ditto voyvoda fra le altre ve acometera o in parte o infra so altro dir, cercando, chel segnor lo receva a gracia; in questa parte, come fideli subditi, confortate lo ditto nostro segnor, digando: segnor nostro, vuy sapete lo saper et poter de Chervoye mieyo de quelo, che ve possamo dir nuy; ma in questo tal tempo recordemo ala V. R. M., chel luy pore far de li fatti et offender ali vostri inimixi. Apresso dandove a saver, come lo e in discordia de lo re Hostoya, et per simil modo ultimamente, quando el se parti in Zara dal re de Puya, parti mal contento; et questo, se de la trovarette, come se dixe qui; et non trovando cossi, cessate de dir questa parte, zoe dela discordia et del partir mal contento; concludando al segnor, come nuy semo atti a recordar et dir tutto, che a nuy par fosso vostro acressimento. Impero segnor nostro quello, que a vuy par, digamo publico o parte o tutto o niente; cossi faremo, com la V. M. ne comandera. Et sel segnor nostro volesse far algun aconzo o accordo cum lo dito voyvoda, che algun de vuy se fatigasse al ditto voyvoda, facete la volunta del dito nostro segnor quanto fiade ve requirera et sera de bixogno cum oni debita hobediencia. Item per caxo avignisse, che segnor vi vignisse a domandar de le condicion de Bossina, debiate dir: la V. R. M. sa mieyo, ma niente de men de quello, par a nuy picolli homeni, recordemo del nostro veder a nuy pareraye, in questo modo poreste complitamente dominar Bossina, zoe prima toyando Chervoye de vostro lato, dapo metando divixion tra li altri baroni de Bossina, et partando lo regno tra quelli baroni del ditto regno, che a vuy paresse et come ala V. M. paresse. Item al ditto nostro segnor debiate far bona testimonianza de ser Damian de Naxi de Zara de la fedelta, che ha ala sua R. M., et come el fo carzerato et liberato per dinari, e vignuto a Ragusi, et continuo e presso nuy, e recomandarlo al segnor, come sie fidele.

XV. 1403, 19 prosinca, u Dubrovniku. (str. 220, 1)

Ali nobili Michiel de Resti et Franco Baxeio ambassatori nostri in Ungaria. Sapiate, che recevessemo vostra letera, et intendessimo del spazamento vostro de lo ducha. Et per questa ve avixeremo, como misser lo ban de Morovich ne scrisse per una sua litera, digando, come el acordo re Hostoya a servir cum Bossina al nostro segnor cum li modi uxadi avanti. Et del nostro fatto ne dixe in effecto, chel aconzo, chi li nostri vxi in Bossina et li soi a nuy seguri, come vxavano per lo passato, et che remagnamo in quelle tenute, che tenessimo al tempo del re Tvertcho: et le terre, chel re Hostoya ne haveva datto, lo ditto ne le tollera per nostra colpa, digando, che rezetassemo miss. Paval Radissich so inimigo, come monstrera per soi messi dananti lo so et nostro segnor. Et nuy conforta, che mandiamo nostri messi a deffender nostra raxon, et dy nostri danni domandar remedio; et cum riverencia del ditto bano non ne dovea excluder del possesso de quelle terre, ma farne lassar in tutte quelle tenute, che

fossemo al tempo, che ne movete guera. Per primo, azo vi forzatte cum bon modo, agrevandovi al ditto ban et altri, pregando, de esser metudi nuy in possesso uxado, et che ve aiudi de otegnir dal re questa possession nostra. Et se pur ve bixognera vxar nostra raxon de questo, prima schusate del Radisich, che per soa raxon non ne mosse guerra; ma ananti chel ditto Paval vene a Ragusa, ne mando requirendo, che al dito Hostoya ne rendessemo per so ambassator; al postutto non voiando vssir de barca, volse resposta, minazandone cum diffidar et farne guerra. Et pur poi vene lo ditto Radisich, lassato de prexon de Sandal, et non per star in Ragusa, ma per vignir ala mayesta del nostro segnore. Et ando infine a Spalato, et non possando passar ultra per la turbacion de paxi, torno a Ragusa, in la terra de dio come vostra francha ab antiquo, et stete pacificamente fina questa guera de mo. Siche per volerne vsurpare de la fedelta d' Ongaria a speranza de le galie de Vladislavo ne fe guerra, et non per lo Radisich. Et che zo sta vero de Dabissa, che poi fo re de Bossina, cum Senicho et molti altri scampo in Ragusa, et re Tvertcho cum tutta Bossina li vene driedo in la terra, vegandosi insieme andar franchi per la Zeta, luy honorassemo, et laltro sovignissemo. Ne per questo re Tvertcho ne Bossina se turbo, perche ab antiquo, chi scampa a Ragusa, potte star franco, come za fe lo bon ban Stefano padre di reina Holixabeth, che scampo cum li fradelli et cum la madre, e retene se in Ragusi piuxor anni, e deli aconzo soi fatti, et torno in segnoria de Bossina. Et questa franchicia de la terra a nuy e de agravamento et de spexa, et a Bossignani fugitivi et ad altri et a lor segnorie uttile, che, schampando de Ragusi, se aconzan et tornan a chaxa. Anchor li podette provar, che non per altra caxon ne mosse guerra, che per sottometterne, come claramente par per litera ·/. che Hostoya mando a Chervoye et ·/. de Sandal a Ragusi et de Radich a Ragusi, le qual ve mandemo cum questo. Et vuy portaste cum vuy II overo pluy, che Hostoya mando a Ragusi, che parla contro lo nostro segnor, segondo ne dixe Rusco adovratille. Al' fatto de le raxon, che havemo in quelli terreni a deffenderli, ve mandemo copie, zoe di poveya del re Stefano, che poi fo imperator, come ello ne donna la Ponta et Stagno, et de li in fin a Ragusa, e le Posrignize de la Neretva; pero domandatele a vostro poter. ·/. Del re Lodovico ne concede le terre de Curilla fina a Stagno; et perche dice de habita (sic), azo non ve possan opponere, qual consa reservatela de monstrarla, salvo se ne sera de necessita. ·/. Del re Sigismondo ne concede, possamo comprar et aquistar terre de Rassa et de Bossina, non sian stadi de re passadi d Ongaria. ·/. De re Hostoya de queste ville ne dede in patrimonio in perpetuo, non reservando cum tutta Bossina a si raxon alcuna in le dette conse, le qual havessemo per servirge de grande tempo, et de molti servixii ali sui passati et a luy et a lor barony cum molti doni et spexe et consto. Et dapoi habiudo habiamo spexe de grandi denari in apovolarle et convertir li habitanti de la fede bosignana al christianesimo, et in edificar gliexie,

et a conzar villani, e de mander de conse necessarie. ·/. De Radich posseditor de quelle terre, ne le conferma, et dona la villa de Lixaz di piu, et non de bando, come vederi plu plenamente contignir in le ditte, et de piu in la vostra discrecion trovar le raxon, che a quista fatta bisognera, come speremo in la gracia de dio, che ve concedera. Et per tanto se ve prolongasse le facende, pregate lo nostro segnor, che per bixogno, chel habia de re Hostoya, non vora prolongar le vostre raxon, che altre non habiamo, cha simille raxon de queste in Brenno et in le altre contrade nostre. Ancora ·/. poveya de re Tvertcho, che comerchio non sia a Soturina ne in altro luogo, che non fo ananti; ·/. de reina Maria, che comanda, non sia mercato del sal ne de vin al ditto luogo. Et vuy sapete le avanie, ne facea Sandal cum le saline, che non credemo valian mai. Niente di men pur adoura vender sal tiranicamente, pero adourative impetrar privilegio de comandamento del nostro segnor, che li ne sal ne saline ne mercado non sia segondo li privilegii souradetti; avixandolo, che guasta al commercio de Cataro, che suo fo et sera quando li plasera. ·/. Poveya de re Tvertcho, per la qual die haver da nuy lo trebuto de Ragusi de yperperi 2000 lanno. ·/. Del re Hostoya la conferma, et per quella ne permette a guardar li mercadanti et contado, et defenderlo de ogni omo, come plu plenamente vederi in quelle. El ditto Hostoya contro la detta poveya et sagramendi soi, de li soi antixi, dovendone defender et guardare, zenza nostra colpa, credandone de segnor abandonati, ne arsali lo contado et rubo; tuto fexe dano de piu de mille fiorini. Unde supplicate al nostro segnor, chel ge plaqua per iusticia condunar lo ditto re Hostoya a perder perpetualmente quel tributo de raxon, contro lo qual ha fatto, debiandone defendar, ne ha offexo. Ancora se degni per debito de raxon a constrengerlo a mendar neli dampni e pagarne le pene de la morte dy nostri per la iniusta guerra ne ha fatto. Impero supplicate al ditto nostro segnor, che per debito de iusticia debia condunar lo dito re Hostoya a remeterne in pacifico stado de le terre a nuy tolte, et pagarne li danj grandi ne ha fatto per la iniusta guerra ne ha movesto. Et non solamente di questo speremo esser sostegnudi in raxon dal nostro segnor, ma del so spetemo esser meritadi, e de piu promossi a qualche onor per fama perpetual de sua memorevole retribucion de fedel perseveranza de sui subiecti. Item sel nostro segnor volesse mandar una persona in Bossina per azonzar li fatti nostri.

XVI. 1404. 20 travnja, u Dubrovniku. (str. 221, 1)

Al Michiel de Resti et Francho de Baxeyo ambassatori nostri in Ungaria etc. . . . Impero supplicate ala sua clemencia, che cum instancia scriva al re Hostoya, ne torny in le nostre posseson, et proveda de questo remedio, come par ala sua real mayesta. Item al dito nostro segnor debiate dir: serenissima mayesta, la clemencia vostra po pensar, in quante fatighe sta quella vostra cita de Ragusa per mantegnirvi la debita fedelta, che da ogni parte semo circum-

dati di inimixi; et de pluy ne agrieva de Dalmacia, che sia divixa da nuy, e che per alguna de quelle terre de Dalmacia non possan passar li nostri, et che li Puyexi, inimixi del segnor nostro et nostri, cum ogni barchetta possa passar. Impero, clementissimo segnor, la vostra mayesta die pensar, volere remediar a questo cum presto remedio per honor et bonstar de la vostra mayesta et conservamento nostro; che quanto pluy la consa se induxia et invechia, tanto plu hanno li inimixi destro far li fatti sui, et seminar de novi pericholli. Et vignando lo segnor ale parte proxime de qua, o mandando esercito, vedemo, che in brieve tempo tutta se volterave et tornerave ala sua fedelta, perche sentimo, che son la plu parte mal contenti de la signoria de Puya, li qual non stando lo signor o forza de sua gente in queste parte, non se olsa movere. Impero e bon a proveder presto, che onj induxia porta perigollo.

XVII. 1404. 28 svibnja, u Dubrovniku. (str, 221, 2)

A nobille mes. Franco de Baxeyo (in Ungaria). Item ve demo a saver, che per li corieri prexenti scrivemo al dito nostro segnor, significando, come li soi emuli et adversarii nostri, zoe Bossinesi, per mar et per terra, se aparichiano a vignir a destruger le nostre ixolle et tuto lo altro nostro tegnir, le qual cum forza nostra non possemo defender da lor possanza, ma la cita et forteze sostignir a nostra possa, non respectando ali pericoli de la morte. Et tuto consto ne intende far per la constancia de la nostra fedelta, perche non volemo ala lor volunta consentir; et pregando, chel habia pieta de nuy, et proveda per liberacion nostra et recoperacion dy altri perduti, et che soto la sua fedelta non ne lassi perir et destruger, et cum altre parolle.

XVIII. 1406. 19 svibnja, u Dubrovniku. (str. 221, 6)

Copia litere scripte domino nostro regi.

Serenissime et illustrissime princeps et domine domine noster naturalis. Humili fidelium recommandacione premissa literas vestre serenissime R. M., datas Budde die primo aprilis per venerandum fratrem Petrum guardianum Corbavie, recepimus, quarum serie sane intellecta, omnibus in ipsis literis contentis particulariter providemus. Et primo ad id, quod vestra benigna regia clemencia constanciam fidelitatis nostre, quam ad se dinoscit, inviolatam haberi commendat, dampnisque nostris passis compatit tam clementer, et nos in perseverancia sibi observate fidelitatis predicte, progenitorum nostrorum more, cum promissione compensandi regie recognitionis exinde suis loco et tempore regraciamur Altissimo et vestre tam graciosissime R. M., que tam dulcibus et amenis hortacionibus dignatur nos suos fidelles consolari et visitare, et fidelitatem nostram in mente et animo recognoscere. In qua fidelitate et animo habeat et teneat firmissimum dicta vestra maiestas nos permansuros, et dispositos ab ea, omnibus postpositis dampnis, terroribus et bladiciis, non declinare, donec muri civitatis vestre, quibus sumus protecti, nobis durant. Sequenter dicta

V. R. M. ex consueta benignitate ad nos suos fideles volens participere nobiscum suas prosperitates et gaudia, significat, disposicione divina ac cum consilio et deliberacione prelatorum, baronum, procerum ceterorumque regnicollarum serenissimam principem dominam Barbaram, illustris domini Hermani comitis Cilie natam, sibi matrimonialiter sociasse; quod cum audivimus, fuit nobis ad gaudium magnum valde, quia inter cetera vota nostra a deo, quo dicta V. M. voluntate divina primo fuit matrimonio desollata, continuis ardentibus desideriis expetivimus audire, ipsam maiestatem sibi grato matrimoniali consorcio copulatam. Et in hoc quidem magis letamur, quod ipsa maiestas tallem sibi adinveniri socerum, quem firmiter sperare possit laborum suorum aleviatorem et suis regnicollis et fidelibus gratum et auxiliatorem, preces omnipotenti fundentes, ut in sequente benignitate graciam prestet prolis peremptniter durature cum promissione et benediccione facta Habrache, Isach et Jacob. Et in ipsa prole ipsa maiestas longo tempore valeat gloriari vestrique subditi et fideles continuo colletari. Ad quod festum nupciarum ac coronacionis prefate domine nostre regine, ubi deo placuisse, cessantibus viarum discriminibus et impedimentis, valde gratum habuissemus potuisse adesse ad congaudendum modis exigentibus, quod tuum gaudium, licet ad remota simus, in mentibus participavimus, sperantes, fruente gracia divina et variis mediantibus regiis provixionibus et remediis, sic et taliter consequi et provideri, quod ad ipsas vestras regiam et reginales maiestates semper solliciter poterimus venire ad congaudendum, et de vestris prosperis eventibus colletandum. — Quod post obitum domini Raymundi principis Tarenti rex Ladislaus cum gentibus suis obsedit dominam principissam in civitate Tarenti per teram et per mare; et die XV presentis mensis may applicuit ad portum civitatis vestre Ragusi magnificus vir Franciscus de Vusinis, olim nepos dicti domini Raymundi, cum tribus navibus videlicet chochis, in quibus habebat mille armigeros italicos et aliquos equos caricatos in partibus Rimeni, quos conducebat in subsidium dicte principisse, que hactenus substinet aliquas civitates et castra et aliquas perdidit rebellacione, quo domino Francisco, veniente ad portum nostrum cum dictis gentibus, eidem obtulimus foragia et quecumque comoda poteramus amore et benivolencia. Et ab ipso domino Francisco inteleximus, quod adhuc alie gentes debeant venire post eum de dictis partibus per mare et alique per teram in subsidium dicte principisse; ac quod ligas aliquas habebat cum aliquibus principibus et dominis, cum quibus sperabat ipsam principissam se posse tueri ab oppressionibus dicti regis, et posse resistere contra eum. Ea, que sequuntur, et ad nostram pervenient audicionem, inclite V. R. M. curabimus significare.

XIX. 1409. 11 srpnja, u Dubrovniku. (str. 222, 4)

Andree Volcio, capitaneo dela nostra armada. Ve comandemo, che debiate seguir questa commissione: primo, che piu tosto, che se puo, debiate andar fina cavo de Chochumeni; et se trovaste galie o fuste

de inimixi, che debiate convocare tutti li patroni dela nostra armada, et haver conseglio con eli, sel paresse de combater con le galie e fuste deli nostri inimixi E trovate galie e fuste de inimixi nostri, e de queli, concedendo, havesse vitoria, venite cum la vitoria a Ragusa per directa via. Et non trovassar galie o fuste de inimixi, in la vostra tornata venite a Corcola, et queli requirete e con dolce parole e menazando, come a vuy paresse, che eli debano tornar ala fedelta dell illustressemo segnor nostro re Sigismundo. Et se eli tornasse ala dita fedelta, fati meter le insigne del nostro segnor in Corcola; e li officiali, che fosseno posti in Corcola per le galie di Pugla, intrometeteli siano Puglexi o Zaratini, e menateli a Ragusa.

Iz knjige god. 1411—1416.

XX. 1413. 3 svibnja, u Dubrovniku. (str. 225, 2)

A nobili Michiel de Resti e Johanne de Gondola, ambasadori nostri al nostro serenissimo signor. (Digandoli). S. signor. Ali servidori dela vostra M. la requesicione de nostre galie, li quali humilmente respondemo ala vostra M: che ben, che la cita de Ragusi se notrige tuto lanno de biave e grasso de Pugla, postponemo questo vtile a ogni altro nostro pericolo, semo disposti a servire ala vostra corona, come simo tenuti e piu, come semo usati. E senza entrar in piu proferte di quello ve semo tenuti, la vostra miestade cognoscera, che de bon a quella serviremo quanto pora extender la nostra possibilitade. Ma tanto metemo a memoria ala vostra M., la possanza nostra e de Dalmazia e picola contra de regno de Pugla senza altra armata potente, et senza esser invaso el dito regno de la posanza de la M. vostra; azoche avanti tempo non spendiamo inutilmente la nostra possibilitade, et al bixogno non siamo debili. Niente di men faremo quello, che la vostra M. commandare. E sel nostro signor rompesse con Pugla, a recordar a quello et instar, che la soa M. se degni a dimandar a la signoria de Venexia, che quella permeti a nuy, che le fiumare de Zenta fino la Valona ne sia aperte a biave e grasso. A la parte, dove el nostro signor ve tocho: como Venexiani le domanda Dalmazia et Ragusi; come dio, voy dite. Niente di men, se voy sentite tratar super questo, et voy algun de dopo, che li faron la preferta del nostro armar contra Pugla, salvo se lo tardare portasse pericolo, over ve tochasse el nostro signor de questo, dite: signor nostro! la citade de Ragusi e de dio et dela vostra corona; vostra serenitade sa, che quella e libera, la qual la sacra memoria del vostro padre la xervi ala corona de Hungaria con certe gracie, privilegi et sacramenti con tutta Hungaria a mantegnirne et defender de ogni zente. Da po la serenissima regina con le fiole et tutta Hungaria ratifico et zuro, et ultimamente la vostra M. con la serenissima corsorte vostra regina con prelati, baroni et tuta Hungaria ratificando zuro le gracie e privilegi a defendere de ogni zente. La vostra M. iustissima non ne po habandonare ne lassar per algun

modo; metando in la mente dela vostra M., che per la fragilitade humana piu volte non pochi nel vostro regno se turbo contra la debita fedelitade, et per la gracia de dio nuy soli de qua sostignissimo la nostra fedelitade con grave amaritudine, per la qual cosa fossemo guasti per tera fina le porte de li inimisi dela vostra M., et per mar recevessemo gravissimi damni, siando l armata de Ladislavo a Zara, e de poy; et nulla adversitate a possuto le nostre fedelitade revolar dala constancia vsata; perho havemo replena nostra cancelaria dele letere dela vostra M. e de baroni de Hungaria con promissione de remunerarci. Per tanto, serenissimo signor nostro, e per gloria dela vostra corona e per promissione e zuramenti et per debito dele nostre constancie la vostra serenitade non ne po lassar ne allienar, anzi tenuta a defendere nuy como membro dela corona.

Et si ve dissono, el fato concludere ultimamente, dite serenissimo signor nostro! nuy reclamemo a dio, a tuto el mondo e ala vostra M., reclamemo ala corona de Hungaria, a prelati, baroni e Hungaria tuta, che nuy non liberemo la vostra corona de quello, che ella e tenuta a deffenderne de ogni zente, ma la vostra M. contro nostro voler e contra ogni nostro consentir senza nostra colpa e casone ne lassa.

E procurate per ogni modo de otegnir una letera de la soa M. con bolli in autentico e cum testimonii in questa forma: nuy Sigismondo per la deo gracia re etc. Conco sia che li Ragusini, fideli de la nostra corona, non consentiva, che nuy li abandonissemo algun modo, non ne liberando de quello, che la nostra corona e tenuta a quelli de defender de ogni zente, confessemo, che contra lor voler li lassemo, perho li lassemo liberi, e como liberi homeni et in soa piena libertade con la soa citade de Ragusi et distreto.

Et se ello non la volesse far, trovate uno noder con testimonii, e demandatela, et protestate, et fate tirar carta.

XXI. 1413. 14 kolovoza, u Dubrovniku. (str. 228, 2)

Comettemo a vuy Andrea de Volzo e Nicola de Goze debiate andar al nostro signor. Graciosissimo nostro signor. Da piu tempo et per piu lettere e missi la vostra gracia li accepto per grandi, et hora per questa ultima graciosa vostra lettera ne ha chiama per concluder a darne le ditte isole. Et per tanto la mayesta vostra sa quel rende le dite isole, la spesa che se havera de esse, che per gli officiali, che ne convegnira mandar, ne costara ducati M l anno.

Per lo tributo vuy vedeti, che do tanto ne va in officiali, che rende le dite isole, pero non e, perche ameteresse tributo, niente di men se pur el signor nostro vora, lagemo in vostra discrecion ad offerirne a quelo, chomo semo contenti pro suo honor de recognoscerne de esserli tributari fin a duc. CC l anno in perpetuo, possedando le dite isole. Et oltra el censo volemo esser grati al dito signor nostro obtegnando queste 3 isole, e metandone in pacifica possessione de le dite dando duc. 3000 contadi, e degli privilegii et bolle el

*

costo lassemo in vostra liberta da duc. 800 in zo; fate, vi meglio porete.

Et si ala vostra discrecion paresse, de non poder obtegnir le dette 3 isole, mettetevi a haver I isola, zoe Curzula, in dono al signor 2000 duc. senza altro tributo.

Se le dite isole andara in altre mani, che a nostre, e tra le altre raxon poreti dir, pono dar grande impazo ala Dalmacia chomo e al presente; che se le fosseno in man de Sandal o de Balsa, i qual adesso fan guerra a Catharo, chiuderebbero questa citta anche per mar e la conquistarebbero.

Iz knjige god. 1411—1417.

XXII. 1416. 25 prosinca, u Dubrovniku. (str. 230, 1)

Illustrissime princeps et excellentissime Romanorum imperator atque domine naturalis. Notificavimus perfidias ac inobendiencias, quas incole Curzole continue machinantur nec non perpetrant contra bonum statum et conservacionem insule illius, quorum Curzolensium nuncii duo nuper reversi a V. M. nihil de successibus vestris, nihil vestra de sospitate nobis significarunt, se potius insulam illam ad novitatem contra pacificum sui regiminis statum incitaverunt, et conspirationes nonnullas conventiculaque facientes, et vocem prementes, se a S. V. aliquas literas obtinuisse, quas non suo regimini, non nobis propalant! Unde tanta eorum presumpcione non modicum miramur, nullo modo credentes, V. M. haud ignaram ipsorum inconstancie, ipsis huiusmodi literas indulsisse sine nostri consciencia, qui in ipsa insula, literis non petitis a nobis, verum sponte a vobis nobis fidelibus vestris legatis, quibus cautum est, ut istis insulis Curzole, Braze et Farre vestro nomine preesse deberemus, vestram representamus serenitatem. Fuere preterea predicte insule, quod S. V. latere non credimus, longo tempore multorum dominorum manibus dissipate et lacerate, sed postmodo sub tutela nostra de vestro mandato commisse fuere indemnes et illesas cum vexillo S. V. sumptibus et laboribus non modicis et odio circa vicinos, continue antea eas depredantes, ipsas perservavimus hactenus. Ipsorum vero Curzolensium pacis emulorum pacificum esse pati non valencium, quod non fit a Braziensibus et Farrensibus, suum utile et bonum cognoscentibus, plerisque sunt cum omnis discordie usurpatores non solum bonorum pauperum, verum faustosi raptores possessionum vestre S., dividentes ipsas inter eos, quas possessiones iuxta litere vestre mandatum reddere pollicitum fuere, attamen parva hactenus particula reddidere. Instamus continue pro residui recuperacione. Et si epidemia horrenda et inexplicabilis oportuerit nos aliquotisper subsidere, quid dicemus, quod ea mordaci epidemia quidam ipsorum electus officialis nomine vestro ad esigendum ipsas possessiones ab ipsis liberatas est dicentibus: ad imperatorem, ut ulciscat de te. Et post nefas hoc videntes nos ob pestem per nemora dispersos, tacita veritate nuncios suos ad M. V. destinavere,

qui Venetiis et ubique desinere male loqui de nobis, ipsorum ostendentes perfidiam et neque intencionem contrariam. Attamen si verum eos, quod dicunt a V. M. impetrasse, quod nobis fidelibus vestris non foret manifestum, reputaremus pro peccatis nostris iram divinam cum V. M. ira in nos multo graviorem et in tollerabiliorem preterita epidemia cecidisse, qui soli fidem inviolatam et inconcussam in tota Dalmacia nullius adviti subsidio conservavimus. Cuius nostre fidelitatis et honoris semper fuimus zolotippi, preponentes ipsam omni thesauro orbis.

XXIII. 1417. 21 ožujka, u Dubrovniku. (str. 230, 2)

Serenissime et excellentissime princeps. Recepisse solita reverencia his prope elapsis diebus literas serenitatis vestre per manus magnifici et egregii militis serenitatis vestre domini Ladislay de Jachez, simul et inteleximus, quod nobis exposuit sapienter parte dominacionis vestre. Quibus omnibus visis et intellectis, protinus more solito obtemperantes mandatis celsitudinis vestre, ipsi domino Ladislavo insulas Corzule, Farre et Braccie iuxta mandatum maiestatis vestre consignavimus. Denarios vero pro tributo, per nos serenitatis vestre persolvendos, presto quantum magis fieri possit, dabimus operam ad serenitatem vestram transmittendi, cuius pedibus nos humiliter comendamus.

XXIV. 1417. 31 ožujka, u Dubrovniku. (str. 230, 2)

Serenissimo domino nostro. Literam suscepimus, in qua inter cetera continebatur, serenitatem V. misisse egregium militem Ladislaum Jachez cum pleno mandato ad tractandum nobiscum super facto trium insularum per V. S. nobis concessarum ad gubernandum. Itaque per presentes notificamus, quod idem Ladislaus appulit ad dictas insulas diebus ultimis preterelapsis, et precepit incolis insularum, ne audiant vicarios per nos missos nomine vestre S. in peragendis eorum iudiciis. Insuper exposuit nobis oretenus parte serenitatis V., quod per mala et tirannica gubernacione de dictis insulis facta mota erat consciencia V. celsitudinis removere ipsas insulas de manibus nostris. Nos vero servitores serenitatis V., obsequos ad manus S. V., eidem d. Ladislavo dictas has insulas intactas, illesas et a luporum morsibus conservatas, resignavimus.

Et per hoc dolemus amaro animo iram videlicet indignacionis Cels. V., qua antea iudicati fuimus, quam auditi. Si enim mali de nobis mala locuti sunt, quia semper contra dominum os suum palam nos nunquam desideravimus, flagiciose ore lacedari, dummodo opera lacederanda sint. Quia quo vultu recepimus, ea equo modo vultuque tenerimus atque dimisimus. Dominus rex dedit, dominus rex abstulit, sicut domino placuit, sic factum est. Sit nomen domini benedictum. Aurum enim per ignem probari solet. At quid plura? neque mors neque infirmitas aut indignacio separare nos prorsus a caritale et fidelitate ser. domini regis et sacri Hungarie diadematis.

Iz knjige god. 1420—1422.

XXV. 1423. 15 ožujka, u Dubrovniku. (str. 231, 3)

Regi Sigismundo. Orator Venetorum per menses octo continuos mansit in regno Bosne penes dominum Tvertchum regem Bosne, a quo varias, multas res, negocia et facta petit contra hanc vestram civitatem Raguse, et non solum contra hanc civitatem petierit, sed ea petit, que ad ipsius civitatis et nostri penitus destructionem esse debeat. Sed per ea, que dicuntur extrinsecus, nullam contra nos peticionem suam valuit obtinere. Intrinsecus, quod actum sit, scire non possumus. Hoc tamen Ser. V. notificamus, quod dominus rex Bosne hucusque erga nos bene ac placide se gerit; potissime voivoda Sandalius et voivoda Volchmir, qui, instantes contra peticionem oratoris Venetorum, se nobis favorabiles quam maxime prebuere. Ceterum quia putamus, magnificum dominum despothum penes Ser. V. esse, instantissime supplicamus, quatenus dignetur ipsi magnifico domino despotho hanc vestram civitatem et mercatores recomittere cum facultatibus eorumdem.

Iz knjige god. 1427—1430.

XXVI. 1430. 31 kolovoza, u Dubrovniku. (str. 233, 2)

Domino Romanorum Hungarie regi. Literis maiestatis eiusdem conscriptis sub die 28 mai prope elapsi, quas non minus humilime quam reverenter accepimus. Radossavus exanimatus quodamodo tum transmissione oratoris vestre serenitatis ad Teucrum, tum alterius oratoris, videlicet magnifici domini Pauli Bisseni, ad regem Bosne et voivodam Sandagl, quem certius presenserat, videns et intelligens, nullum oratorem et Teucrum proficisci, animum reasumpsit, nec obloqui rubuit de maiestate antefata. Et hoc in ipso intervallo more pretacti oratoris maiestatis eiusdem, qui solumodo die 20 iulii applicuit Biograd Sclavonie, et transactis aliquot diebus presentis mensis augusti appulerat, ut percepimus, prope ad duas dietas, ubi Teucrorum dominus se repperit. Aggregans ipse hostis vires viribus, tot et tantis malis et damnis personarum et eius ultra priora nos afferat, quod non modo nos gravat, verum dicere pudet. Qui preterea ad Teucrorum dominum misit multa ficta et falsa, fingens et componens, quibus motus est ipse Teucrorum dominus ad nos mittere Subassa suum, qui ad nos appulit, nobis dicens, ut eidem hosti restitueremus contrate Canalis, quam nostris pecuniis diu ab ipso perfido emimus, ut eius privilegiis liquide patet.

Ut nos fideles et civitatem istam maiestatis vestre servaremus, oratores nostros non sine nostra magna impensa ad ipsum Omorat, dominum Teucrorum, deliberavimus destinare, quos abhinc infra aliquot paucos dies damus operam expedire.

Supplicantes ab intimis cordium nostrorum humilime et devote, tota spes et fides nostra totumque desiderium nostrum consistat, preter

quem nobis refugium, nobis presidium vel sublevamen non est, dignetur nos fideles suos, reliquie nominis et glorie maiestatis sue in his maritimis Dalmacie partibus, ulnis solite clemencie et misericordie et benignitatis sue potenti brachio suo protegere atque iuvare (scl. contra Radossavum).

Istoga dana piše vieće u istom smislu Nikoli Gorjanskomu i Stjepanu Rozgonu, moleći za zagovor u kralja. To isto piše vieće takodjer Matku Talovcu, svojemu sugradjanu.

Iz knjige god. 1430—1435.

XXVII. 1431. 6 rujna, u Dubrovniku. (str. 233, 4)

)omino Romanorum et Hungarie regi. Supplicamus, cum Radoslaus vult verbis suis seducere ipsum regem Bosne, dignetur eidem domino regi Bosne scribere per literas, afferendas per nostros cursores, recomittando serenitati sue nos fideles et hanc nostram civitatem, ne prsumat quidquid agere vel tentare, quod possit in eius maiestatis diplicenciam et fidelium suorum detrimentum redundare.

XXVIII. 1432. 22 ožujka, u Dubrovniku. (str. 235, 1)

Domino Sigismundo Romanorum et Hungarie etc. regi . . . Postremo, gloriosissime Cesarum unica spes nostra, memorie retinentes sias per oratores nostros penes tunc eandem maiestatem constitutos desivisse, ut pro nobis fidelibus suis a summo pontifice obtinere dignaretur, quod ad partes Levantis infidelium cum mercanciis et mercibus nostris navigare possemus. In qua re maiestas vestra se pemple obtulit. Sed quia tunc commoditas ad tractatum huius rei non s exhibuit, ab intra citra res ita sopita transivit. Nunc quia persectum habemus, sepe s. maiestatis accessum deo auctore futurum l urbem, ubi huius rei gracia queri et facillime obtineri poterit. onsiderantes, quod hec maiestatis vestre civitas sterilis est et absie negociacione stare non potest, humillime et devotissime supplimus, quatenus, cum Rome adesse dabitur, dignetur serenitas vestra i singulare beneficium huiusce civitatis sue querere ab ipso summo pntifice, quod per apostolicas litteras suas in opportuna et solemni fma huic civitati et nobis fidelibus maiestatis vestre concedat, ut addictas Levantis infidelium partes cum mercanciis et mercibus nostj libere navigare valeamus.

XXIX. 1432. 22 ožujka, u Dubrovniku. (str. 235, 1)

mino Mateo comiti communis nostre. Dubrovačko vieće čestita Mau Talovcu na odlikovanju (militaris cinguli), koje ga dopade prigom careva krunisanja u Milanu. Uz to ga moli vieće, da sjeti cara Rimu, da obćini u apoštolske stolice izhodi dozvolu brodarenja i trganja sa neviernici u Istoku.

XXX. 1432. 11 srpnja, u Dubrovniku. (str. 241, 1)

Ad dominum regem Sigismundum etc. Mercatores nostros et concives cum mercanciis, que utiles sunt pro ipso regno, ad illud frequentandum induceremus et hortari deberemus. Gozze cum se Romania cum suis mercanciis levasse, et per viam Sclavonie itinerans, pro maiori sui itineris securitate accepta a comite Comniensi ltteras passus se in Varadinum contulisset, permutatis ibidem suis merconciis in pannis et aliis et de Varadino cum licencia episcopi Varadinensis, a quo similiter litteras passus et salviconductus acceperat domum reverteretur. Dum fuit distans IV milliaria, fuit captus de manato domini episcopi, qui postea respondit, hoc factum fuisse de manato domini Vladislai Jaxi comitis Seculorum.

Iz knjige god. 1435—1440.

XXXI. 1436. 4 svibnja, u Dubrovniku. (str. 238, 1)

Domino Romanorum et Hungarie regi. Binas litteras sacre maiestatis vestre accepimus. De commode dispositis negociis regni si Hungarie cum d. Giorgio dispoto Rascie et aliis proceribus ipsis regni ad nostrum fidelium suorum noticiam perducit. Altero vero nobis mandat, ut mag. Zelapie, nato imperatoris Teucrorum, quem cu Albanis ad hanc vestre maiestatis civitatem destinatur, ut cum Abanis agat contra Teucros, de sufficienti navigio per se et tota eorm comitiva ecquis providere, et ad loca necessaria traduci et deferri facere debeamus.

Qua in re cum omni reverencia respondemus, quod tota integritat nostra et fidelitate, qua corone M. V. tenemur, sedulo studiosissim fuimus, ea vella eaque querere et efficere, que serenitati Vestre essent grata.

Nam hec M. V. civitas in aridis montibus sita, frequenti mercatorum negociacione servata est et aucta; et donec negociacionis locus fuerit, sine qua esse et stare non potest, servabitur et augetur. Cives mercatores negocia sua gerunt potissime in Sclavonia, Bosna et Zenta, in quibus partibus nulli latet, quanta sit potencia Teucrorum et quantas vires capiant codie; qui, si vera pro veris fateri volumus, non modo ipsis in regionibus, in quibus potenter millitant, plures civitates et oppida occupant. Nec est, qui eis contradicat vel eat, adeo qui usqu ad proxima confinia imo quasi limina huius M. V. civitatis in ipsoru quodamodo manu et potencia omnia sunt, et nostri insunt cives mercatores ibidem conversantes. Contra quos nostros seucientes egre ferentes, quod Albanenses nobiles alias hinc transitum habuisse demoliti sunt ad eorum perniciem.

Qua propter, si S. M. V. cura est, ut hec urbs salva sit, supcamus: ut adventum Teucri ab hac urbe et nobis divertere digne.

Istoga dana piše vieće ob istom predmetu Matku Talovcu bu slavonskomu (regni Sclavonie bano), da podupire u kralja molbu Dubrovačku.

XXXII. 1438. 15 siečnja, u Beču. (str. 239, 3)

Pro obitu domini imperatoris. Spectabiles et magnifici fratres et amici nostri carissimi. Non immerito ipsas vestras fraternitates et a . . ., quas multissimis signis preminentibus semper sacre regie corone fideles agnovimus, de novis hic existentibus, et utinam eadem felicia essent et utilia, presencium sive duximus avisandum. Noveritis itaque, quod serenissima princeps domina regina Ungarie de voluntate domini nostri imperatoris et pari consensu baronum sue serenitatis, certis et racionabilibus ex causis, per eosdem barones detenta existit, ipsamque dominam reginam nos una cum magnifico domino Petro Chech de Loyna, voivoda Transilvanie, ad civitatem Posonii directo tramite procedendo conducemus. Nobisque iam in itinere positis et in Vyenna constitutis, ex parte ipsius domini nostri imperatoris verissima ad nos pervenerunt nova, qualiter ipsa imperialis maiestas ex supremi favente gracia opificis octavo die mensis decembris hora XXIII, proh dolor, diem suum clausisset extremum. De quo omnes unanimiter ad eum, qui cuncta regit et cuius disposicione hec facta sunt, suspirando, eidem graciarum et offerimus actiones. Scituri eciam, quod in dictum Posonium omnes prelati et barones regni Ungarie convenient, ibidem de ellectione domini ipsorum contracturi, et per huius rei maiorem efficaciam per ipsos barones conclusum est de duce Austrie, quem adherentem et accedentem ad id aliorum plurimorum baronum regni Ungarie consilio et voluntate in regem Ungarie elligere et preficere volunt et intendunt. Datum in Vyenna predicta XI decembris anno domini MCCCCXXXVII.

Matheo de Tallovec regnorum Dalmacie,
Croacie et tocius Sclavonie bano.

(Recepte die 15 ianuarii 1438).

XXXIII. 1438. 2 siečnja, u Stolnom Biogradu (str. 240, 1)

Albertus dei gracia Hungarie, Dalmacie, Croacie etc. rex, nec non Austrie, Stirie dux, ac marchio Moravie. Nobiles et prudentes viri fideles nostri sincere grateque dilecti. Sicuti ex nostre maiestatis litteris, novissime fidelitati vestre transmissis, sic non minus imo primarie ex volatilis fame discursibus casum mortis condam excellentissimi principis domini Sigismondi imperatoris et regis, patris nostri carissimi, iuxta nutum divine disposicionis ad vestram iam noticiam non dubitamus devenisse. Ex quo quidem ex pure devocionis fervore, quem ad dictum condam dominum imperatorem patrem nostrum gesisse et habuisse perhibemini, non mediocrem interne mesticie dolorem vos concepisse credimus, ob hoc necessarium fore censuimus pro speciali consolacionis vestre remedio, subsequenter rei prosperitatem, veluti grates sacre corone regni Hungarie subdites, presenti stillo describendum, ut et prehabite gravedo tristicie mitigari, et succedenter leticie dulcedo oriri exinde videatur. Manifeste itaque hactenus vobis constare non ambigimus, qualiter domini prelati, barones, nobiles et

proceres regni Hungarie, beneficiorum dicti domini imperatoris patris nostri non immemores, testamentali sue disposicioni super successione nostra in regnum Hungarie facte et habite parili se animo conformando, eidemque unanimiter obedienciam debitam prestantes, maturo consilio prehabito et sana subsecuta deliberacione, nos in regem Hungarie consortemque vestram, filiam utpote annotati domini imperatoris, in reginam publice elegerunt. Qua elleccione facta, certisque diebus post sese consequenter evolutis, die hesterna in hac civitate Albaregali, loco scilicet dudum pro coronacione regum Hungarie deputato, dictis prelatis, baronibus, nobilibus et proceribus regni in multitudine copiosa assistentibus, nulloque penitus discrepante, regni eiusdem sacro diademate conrequisitis ad id ceremoniis pretereuntibus pariter cum dicta consorte nostra feliciter sumus insigniti. De quo laus sit et gloria Altissimo, cuius nutu et instinctu hec indubie credimus accidisse. Requirimus igitur et rogamus sinceram vestre fidelitatis devocionem, quam erga dictam sacram coronam semper vos habuisse didicimus, quatenus nulla successa temporum vestre fidelitatis devocionem et constanciam sinitra varietate alternatas, nec aliquorum supervenienciam accedencium qualitas diminuat, quin pocius pristine fidelitatis solidato fervore, hanc ipsam dierum in processu felicis continuacionis incremento illibatam conservare studeatis, omnem favorem et benevolenciam a nostra prestolaturi maiestate. Datum in Albaregali predicta, secunda die festi circumcisionis domini, anno eiusdem milessimo quadringentesimo trigesimo octavo, regni autem nostri anno primo.

XXXIV. 1438. 4 ožujka, u Dubrovniku. (str. 240, 4)

Comissio s. Johannis de Gondola, s. Michaelis de Restis et s. Jacobi de Georgio ambaxiatoribus ad novm regem Albertum ungaricum. Rector di Ragusa Zoane con lo suo conseglio e del pregado, cometemovi a voy nobili, dobiate transferirvi al detto nostro segnor al piu presto che con habilitate a voy sia possibile.

E gionti chel sereti ala presencia de la soa maiesta, inclinandovi con quella reverencia se conviene, premissa la devotissima recomandacione ali piedi dela regal soa maiesta, dateli quelle honorate e cordial salute per parte deli fedelissimi servitori Ragusei soi, e porgendoli la letera de credenza, direte li: serenissimo segnor nostro natural, noy per parte deli fedelissimi servitori et sodditi Ragusei vestri, mandati ambaxatori ala M. V., semo venuti ad inclinarsi, cortizar, e honorar quella e con doni, li quali, quando piaza ala E. V., che li faciamo presentar, a la Ser. V. sta comandar et a noy presto a obedir.

Dapo dandovi luy audiencia, li direti con gran reverencia: serenissimo et gloriosissimo principe e re di tuti re; per la immaculata fidelta, che li vostri servitori Ragusei ano cordialissimamente porta ali regali de Ungaria dalora, che forno sotto la corona de quella, e per li inexplicabli beneficii, gracie, immunitate e doni recevudi da la recolenda memoria del ser. segnor nostro imperator re Sigismondo, odiosissima a noy dio sa venne novella, quando per le alteze dela

M. V. a noy fo la lu morte significata, in tanto che tutti i sentimenti dal picolo ad maziore spaventomosi e de doglia si mortificomo, vedendose orbati e privati de la lume de tanto principe re e segnor, el qual da principio de la sua coronasion per fina al ponto de la sua morte tanto ne a dileti, amati, beneficati, et in paxe conservati, quanto may fra ni un altro principe e signore algun suo soddito e fidele. Dapoy subito come a dio piaque segui la novella, de la qual per noi niuna piu grata niuna piu desiderata potressemo aver avuta, zoe de la vostra felice creacion e successiva coronacion al detto regname d Ungaria; che tanto fo a noy de consolacion e gaudio, quanto prima era sta la perplexitade e lo tremor de la odiosa prima novella, e questo per piu raxon. Perche sete del piu nobilissimo e clarissimo segnor, e a la predicta corona d Ungaria piu degno, chel principe e segnore, che ozi si ritrova in cristianitade. Et qual eciam dio, vivendo la felice memoria del prefato vostro sosero e padre re Sigismondo, fosti profetizato ala succession del detto regname e corona de Ungaria per le infinite dote de virtu e nobilitade, che la vostra serenitade esta sempre insegnita.

Como pensiamo esser noto e manifestissimo non solamente a tuti signori e baroni dela Ungaria, ma eciamdio ala regal M. V. li vostri fidelissimi servitori de la cita vostra Ragusa acomincando per da la felice recordacion del ser. re Lodovicho e successive dale Se. Elisabeth e Maria regine, et ultimate dal vostro padre e sosero re Sigismondo, forno dotate et insignite de singulari privilegi, immunitade, gracie, doni e prerogative, li quali privilegi, considerata la eterna immaculata fideltade, che sempre abiamo portata, e che siemo per portar fina che i spirar vitali in noy serano, e per fina che li fondamenti dele mure de quella vostra citade de Ragusa serano in piede, non timamo alguna faticha, spexe, guere e pericoli, come per lo passato abimo sostegnuti. Supplichemo e dimandemo reverentemente, chel M. V. se degna de confirmare perpetualmente per suo potere, privilegio tuti li privilegii a noy concessi fina ora per ipsi nominati regali de Ungaria predecessori vostri, come fede e speranza abiamo nela clementissima Se. Vra. El qual signor nostro re Alberto, acetando ala detta nostra dimanda, e subito dateli la copia del privilegio, vi abiamo dato, e segondo el tenor de quello fatine far esso privilegio in publica forma, e quello bolai dela soa bolla pendente.

Da poy li direte, como per lo passato fina 1436 noy abiamo pagati i tributi, segondo apare per la expeditoria ultima, la qual li dobiate monstrarli, e chomo e resto del tributo de doy anni aveti portato, zoe de 1437 ed 1438; supplicando, che vi dia tempo, quando vora, che li diate li denari per suo contentamento e per honor nostro. E chomo luy ve comandera, cusi fareti.

E se per caso dicessi o dimandasse, volei vedere li originarii privilegi deli alta regali concessi, e voy bellamente li direti, scusandovi: Ser. principo, noy solamente abiamo portata la copia del ultimo privilegio del re Sigismondo el qual ve confirma tutti li altri. E cusi

quella li monstrate, digando, le altre non aver portade per non parer esser di bisogno.

E de pui, continuando la vostra ambaxata, li direti: ser. e clementissimo segnor nostro, tanto e la fide e speranza, che i vostri fidelissimi servitori de la citade vostra de Ragusa portano ala M. V., e lo disiderio la de poter drizar i soy traffighi de mercancie in queste vostre parte de Ungaria, che a gran sigurta si moveno a dimandar o supplicar una singular gracia ala M. V., considerando maxime, che cadaun regal sempre ne a de qualche nova gracia privilegiade; et azo che con segurtade possiamo trafficar e mercantar in Ungaria e cadaun suo regname sottoposto a quella, e che zaschadaun abia risguardo de non arobarne ne damnificarne in aver ne in presente, como per lo passato piu volte e ocorso, siando sta depredati, arobati e malmenati i vostri soditi mercadanti Ragusei in Ungaria. In quanto sia licita e honesta tal nostra dimanda supplichemo divotissimamente, che la M. V. de special gracia alli vostri fideli servitori de Ragusa concieder, che possino liberamente mercantar e traffigar in tutta la Ungaria e cadauno altro regname sottoposto ala corona di quella, si veramente, che siando arobati i detti mercadanti, sequente la forma del vostro editto, che in quella sia reservada tal robacion alli detti mercadandi damnificati errario (sic) e aver dela regal camera dela M. V. Non che perho che desputemo ponto, che la M. V. alguno danno patischa de zo, ma azoche che chadaun abia risguardo de noi de non acometere tal arobacion ne novitade, sapiando se lo el dito sopra di zo fato, a la qual domanda se acetara. Et voy solicitate, che tal gracia ve sia fata in forma privilegial, bollata e solemnizata de la vera soa bolla opportuna.

Donni:	doy bacili lavorati d arzento, pexano	lib. 9,	onzie 3.
	bocali due d arzento grandi, pexano	lib. 8,	onzie 7.
	piadene 12 bianchi grande, pexano	lib. 45,	onzie 3.
	cope 6 d arzento dorate, pexano	lib. 16,	onzie 7.
		= lib. 79,	onzie 2.

Ancora vi se da ducati mile d oro per lo tributo de doy anni.

Ancora vi se da, ducati 800 d oro et duc. 10 per comprar cavali e pro vostre spexe.

Magnifico bano. Pregando instantemente la soa Mag., che como quello, che e membro de Ragusa, patria sua carissima, la qual sempre riguarda in luy como spechio e ornamento de quella, si voglia dignar per ben e honor de Ragusa e per contemplacion e gloria nostra esser a la presencia dela prefata regal M., e li, quanto sera possibile, interceder e favorizar, e per tal modo racomandar, che mediante la sua parte vegnamo ad otegnir la confirmacion deli deti privilegii.

Signori e baroni, quanto se confidemo in la vostra prudencia. Nomina: dominus archiepiscopus Ostrogoniensis, Laurencius Chedervar, Rosgon Stephanus magnus comes Transvai, Chech Petar, banus Ma-

theus de Talovec, banus Petrus de Talovec, banus Franciscus de Talovec, Johannes de Talovec prior Laurane, domini comites Segnie.

Iz knjige god. 1448 do 1480.

XXXV. 1450. 13 kolovoza, u Dubrovniku. (str. 247, 2)

Domino gubernatori Hungarie etc.

Glede mira, kojega Hunjadi naumio s Turci uglaviti primjećuje vieće:

„Rogamus admodum, ut dignetur, si pax vel quevis treuga cum domino Turcorum imperatore locum haberet, in eiusdem pacis vel treuge capitulis et convencionibus, que per publica istrumenta fieri contingerent, nos et civitatem nostram cum eiusdem iurisdiccione et pertinenciis, veluti membrum precipuum regni Hungarie, specifice intelligi atque includi facere, ut intelligere omnes possint, quod excellencia vestra nos caros habet et pro devotissimis et fidelissimis regni illius filiis reputat, et ut, in omnem eventum pacis vel treuge, illius beneficio gaudere valeamus. Erit eciam id toti orbi clarissimum argumentum, ex quo facile cognosci possit, si qui fortasse sunt, qui rebus nostris male consultari velint, quod excellencia vestra de nobis cura optima gerit, et quod nullatenus pateretur, nobis et reipublice nostre iniuriam vel offensionem quoquo modo inferri.

Iz knjige god. 1451—1452.

XXXVI. 1451. 13 kolovoza, u Dubrovniku. (str. 249, 1)

Al nobile Sigismondo de Goze, ambassador nostro apresso s. governadore de Ungaria.

Ale 12. di questo recevessimo una vestra litera, per la qual abiamo inteso in efetto, come lo ill. governador vorave vignir in nostro aiuto a far vendètta al inimigo de la corona de Ungaria e nostro, ma voleva saper la summa de denari, che li voressimo dar, perche, dise, vorave vegnir in persona cum 20.000 persone.

Al qual vestra respondendo, ve disemo, che debiate andar ala presencia del prefato governador, e dirli, che siando nuy sotto la corona de Ungaria, come siemo, e siandone fatto tanti danni et tante iniurie dal nostro inimigo, non saveressimo, a chi devessimo piu tosto recorrere e domandar aiuto, che dal prefato governador, el qual e in logo del re de esso regno, e capo e principal del detto regno, al qual nuy semo sottoposti.

Supplicassemo alla S. sua, che si dignasse aiutarne e vendicarne. Ma nuy cognosemo, che le nostre condicion e faculta non e tale, che podessîmo suplir a tanta spexa, quanta serave, se dovessemo pagare le zente del prefato governador. Apena podemo suplir ale spexe de soldati, i quali havemo tolti per necessita; se volemo guardar le nostre forteze, et ale spexe de tegnir galie in mare per questa guerra, e molte altre spexe, che ne occoreno per essa guerra, oltra li gran-

dissimi danni dele nostre possessione e del perder la contrata de Canal e de li trafighi, i quali sonno quasi totalmente manchati per la detta guerra.

Pregate prefato governador, che abian respetto al fatto nostro, e che ne voiano aiutare e considerar le predicte cosse, perche se loro, sotto l ombra de quali nuy vivemo, non ne aiutano, pezo ne aiutarano li altri, con li quali non havemo a far cossa alcuna.

XXXVII. Bez dana i godine, valjda srpnja 1452. (str .249, 2)

Al nobile Sigismondo Gozze, ambasador nostro apresso s. governador del regno de Ungaria. Havemo informacion, che Cherzech fina pochi zorni vegnera una altra volta sopra noi cum tutto quello exercito, chel pora adunar, e cum ogni aparichiamento da guerra. Per la qual ve disemo, che debiate condolervi e lamentarvi apresso dell illustre governador de tanti danni e disfacion, quanti ne sono sta fatti, et aspetemo, che ne siano fatti per lo ditto Cherzech; e pregar la signoria sua, che se degni non lassarne cossi senza proteccione del prefato governador e senza aiuto e favor de sacro regno de Ungaria, del qual sempre semo stati fedelissimi; per noi non semo suficientia defendersi dal dicto Cherzech, et altri non havemo a chi reccorrer, se salvo ala signoria del prefato governador, el qual e capo del detto regno de Ungaria; siche non dandone aiuto e soccorso, non savemo, che abiamo a far.

Iz knjige god. 1410—1567.

XXXVIII. 1474. 14 svibnja, u Dubrovniku. (str. 256, 1)

Regi Hungarie etc. Bassa Romanie cum numeroso et valido exercitu dimissus est in loco dicto Nagoricino, distantia Cossovo itinere dierum trium. Expectabatur in Sophia, deinde ad Sithnizam transiturus est. Inde quo conversurus sit, ignoramus. Sithniza locus est, ex quo sibi ostenditur iter in Albaniam, in Bosnam et ad Danubii partes, posset quoque inde ad nos et ad loca nostra recta se via convertere.

XXXIX. 1474. 17 lipnja, u Dubrovniku. (str. 256, 2)

Regi Hungarie etc. Bassa Romanie, quem numerosum exercitum et varia ad usum belli instrumenta parasse, superioribus diebus Mti. vestre significavimus, Scutarensem urbem, ipsius Albanie caput, obsidione cinxit; bombardas seu murorum tormenta ex ere, cuius ingentem summam cavalis vexit, conflare studet. Nihil intentatum reliquit, quo urbem ipsam potiri possit. Oppidum, ut fortem, cibariis, armis virisque bene munitum est. Dictum oppidum tueantur mille trecenti armigeri, septingenti milites insunt; quo sit inclinatura fortuna, incertum habemus; sed hoc testari possumus, si locus ille in paganorum manus devenerit, non solum de tota Albania et Dalmacia actum esse, sed nihil mari, nihil terra securum erit; ipsius quoque Italie res in maximo discrimine versabuntur.

XL. 1490. 1 listopada, u Budimu. (str. 257, 1)

Bude, prima octobris, a. d. millesimo quadringentesimo nonagesimo, regnorum nostrorum anno Hungarie primo, Bohemie vero vigesimo. Ladislaus dei gratia rex Hungarie et Bohemie etc. Nobiles et prudentes fideles sincere dilecti. Vidimus, ut perlegimus litteris vestris, quas post obitum serenissimi quondam d. Mathie regis, predecessoris nostri bone memorie, ad inclitam concionem duorum prelatorum et baronum atque procerum huius regni Hungarie per presentes tabellarios dedistis, et quibus illam civitatem vestram, tamquam regni membrum et sacre corone fidelissimam, eisdem commendastis, quibusque rogatos eos habuistis: ut quem pari et comuni consensu in ipsorum regem ac dominum deligerent, vobis per litteras suas communicarent.

Quum post obitum prefati serenissimi quondam domini regis Mathie per eosdem dominos prelatos et barones ac proceres ceteramque nobilitatem huius regni Hungarie inter ceteros principes competitores pari et comuni eorum consensu nos in ipsorum regem sumus electi et assumpti, atque in loco consueto (quod felix faustumque sit) cum sacra eiusdem regni corona rite his diebus coronati; ad quam quidem coronacionem quod per nos ac prefatos prelatos et barones, proceresque vos minus fueritis invitati, non incuria aut negligencia, sed temporis angustia et hostium pluralitas, viarumque discrimina effecerunt. Hortamur verumtamen et requirimus, ut, quod primum commode poteritis, in signum obediencie vestre notabiles oratores ad nos mittatis, quorum medio et vos fidem vestram erga nos (de qua certi nihil prorsus dubitamus) et nos optimum nostrum erga vos et civitatem illam animum apertius cognoscere possit; et deinceps erga nos quoque constanter permanere et perseverare velitis.

Iz knjige god. 1493—1568.

XLI. 1493. 13 travnja, u Dubrovniku. (str. 258, 1)

Commissio oratoribus, qui vadunt in Hungariam. Alli nobili s. Franc. Gio. de Sorgo et Stephano de Zamagna. Debiate partir de Ragusa per tuto die 13 aprile, et andar ala via de Segna, et de Segna pigliarete quella via, ad voi parera, per andar al prefato signor nostro, dove el sera.

Primo: andar alla sua M., doveste portar li doni et lo censo, et direte, como li fidelissimi servitori rector et consilio et tuta la citta de Ragusa hano recevuto et continuamente receveno grandissima allegreza et consolacione de la eleccione, coronacione, felici successi, honore et exaltacione de essa maesta.

La dicta citta, como fidelissima de la corona de Hungaria, commezando de la recolenda memoria del serenissimo re Ludovigo et successivamente de tutti altri re passati, fo dotata et privilegiata de molte gracie, immunitade, doni et prerogative, de la qual appar per

li patenti et publici privilegii solennemente facti et sigillati et confermati de tempo in tempo per tuti li re, et ultimate per lo serenissimo s. re Mathia, precessor suo, el qual portate cum voi, zoe el transumpto. Per tanto supplicamo essi rector et conseglio et tuta la dicta citta alla Mta. del prefato S. nostro, che per lo simile se degna confermar per suo patente privilegio tuti li privilegii, pacti, capituli et gracie ad essa citta concesse fin ad hora per li dicti soi precessori regali de la sacra corona de Hungaria.

Ve demo eciam la ultima expeditoria del re Mathia, azo che ve sapiate far la expeditoria del censo, che portate ala prefata Mta. per tuto el tempo passato e per anni 6 per li ducati 2850, li quali anni 6 finisseno di 1493 per marzo proxime passato.

Exponerete et supplicarete ala Mta, che per sua clemencia et per compesacione de la fede et devocione nostra verso la serenita sua la se degni farne uno special privilegio, che li nostri mercadanti, li quali pratichano et praticharano in Hungaria cum le lor mercancie, siano tractati in quel modo, che sono tractati quelli de Buda. Questo no cerchamo tanto per utilita, quanto per honore, et per una testificacione apresso tuto el mondo, che Ragusa e cara alla Mta. sua.

Regraciareti humilissima mente ala Mta. sua, la qual per sua clemencia se ha dignato in li tractati de la pace, chel havuto cum lo imperador de Turchi, de non amplixar la dicta pace, se non era specifice inclusa Ragusa como membro del suo regno. Et cussi supplicarete, che achadendo tractarse tra la Mta. sua et lo dicto imperator la paxe, la se degni haverne a memoria.

Supplicarete alla regia Mta., che ad imitacion de li altri signori soi et predecessori la se digni mardarne per voi el vexillo et bandiera sua, azoche la citta nostra possa viver et perseverar in debita devocione et fidelita de la sacra corona.

XLII. 1502. 2 kolovoza, u Dubrovniku. (str. 259, 1)

S. Vido de Goze et s. Marin de Ragina, ambassadori ad andar alle felecissime nupcie del serenissimo s. nostro Vladislavo. Facta la debita reverencia et reccommandacione, presentareti li doni et censo (per anni 9 duc. 4500). Volemo, che intercession vostra non manchi ad alguno de li cittadini nostri, el qual havera bisogno de quella in le cose iuste et honeste. Et specialmente intercederete appresso la Mta. regia per s. Nicolo Xondzo per la restitucione de le sue castelli, a luy pigliate per conte Bernardino de Franchapanibus.

Insuper supplicarete, che se degni sua Mta. per honor del suo regno, del qual la citta nostra e membro, e per special consolacion nostra reccommandar alla sanctita de summo pontifice per littere e per messo suo.

Supplicarete, che se degni sua Mta. per suo special privilegio beneficiar li mercadanti nostri in li passi et pagamenti de le dohane a Buda, et per tuti li regni soi siamo tractati come cittadini de Buda, et che possamo mercantar a minuto come dicti cittadini de

Buda. Et obteneuto questo privilegio, fareti registrar in la dohana in Buda et eciam ad Zagrabia ad futuram rei memoriam, et eciam lo fareti registrar in cancellaria de Segna.

Iz knjige god. 1511—1519.

XLIII. 1514. 28 prosinca, u Dubrovniku. (str. 260, 3)

Senatus Ragusinus domino Petro Berislavo Vesprimiensi episcopo ac regio thesaurario, priori Vrane ac bano Croacie. His diebus literas regias cum literis R. D. tue accepimus, quibus hortabamur, ut his nunciis totam daremus illam regii census pecuniam a nobis regie M. debitam pro quibusdam subsidium terris Croacie, ne occuparentur a Turcis. Dolemur, Rme. domine, quod magna quidem afficimur molestia, non potuisse, quod omnes unanimes optabamus, numis R. d. Tue gratificari. Quod imprimis regie Mti. non enim hanc potuissemus nec totam nec partem dare pecuniam, nisi ingenti civitatis nostre periculo, ne forte ad aures Turcarum, quibus semper nostra civitas fere plena est, id perveniret; nam si centum, causa verbi, daremus, nos centum millia dedisse predicarent. Quod contra imperatorem tueri Croaciam tali quidem aut suspicione aut rumore, mercatores nostri et eorum mercimonia imperantibus Turcis negociantes, quod facile fieri posset, perirent omnes; et quod maioris est momenti civitas nostra discrimen aliquod ingens incurreret. Huiusque civitatis presentis et moris antiqui censum huiusmodi per oratores nostros suo tempore regie Mti coram statuere. Quod in presencia nobis nequaquam erat facile factu, undecumque ultra vires nostras magnum tributum per nostros oratores prope diem imperatori Turcarum perferendum. Omnibus namque animis nostris vellemus, si iniqua temporum condicio pateretur, R. D. tue non pecunia tantum verumque sanguine in hoc tam honesto conatu succurrere. Cuius victoria et rebus contra Turcas bene gestis magnam, nunciis tuis singula narrantibus, suscepimus voluptatem.

XLIV. 1519. 29 svibnja, u Dubrovniku. (str. 261, 1)

Senatus Ragusinus domino Leoni X summo pontifici. His diebus ad nos venit frater Antonius de Capuanus, ordinis seraphici, commissarius, habens facultatem absolvendi plenariam, quam et publicavit, et nonnullam collegit pecuniarum quantitatem, quam referebat, forre in auxilium fabrice s. Petri de urbe. Quod quidem statim cognovimus, nostre civitati magnum fore periculum et maximum imminere detrimentum; nam nostri hi vicini pecuniam de huiusmodi indulgenciis contra se colligi suspicantur, et credunt propter cruciatam per universum orbem publicatam. Nam, beatissime pater, nostri hi vicini uno possent momento usque ad portas nostre civitatis incursare, nostrum omnem agrum depredari, mercatores nostros omnes in oriente trucidari, et civitatem nostram ferro et igni subvertere.

Propterea sanctissime pater suplices oramus et precamur, ne post hac huiusmodi indulgencias ad nostram civitatem pervenire patiatur, ne parvam pecuniam, que apud nos est, de nostra civitate ex haureant, quam quotidie magis ac magis hi dies exhaurerunt hec mala confinia, in quibus nos sumus collocati.

Iz knjige god. 1526—1530 (1534).

XLV. 1516. 16 listopada, u Dubrovniku. (str. 261, 2)

Serenissimo et gloriosissimo principi domino Ludovico, divina gracia regi Ungarie, Boemie etc. Dolorem publicum et iacturam tantam (propter mortem Vladislavi regis) lenivimus leticia nostra, tum felicitate novi regis Ludovici, domini nostri, ad tantam coronam, tamque felicem nuper adsumpti, et hereditario iure et merita virtute, quem etate iuvenem, prudencia senem, armis Cesarem, virtute felicem, regem nostrum, dominum nostrum pie amamus et sancte veneramur, patrie nostre et reipublice christiane defensorem fore confidentes. De huiuscemodi merore atque leticia, ut nobis officium fuerat, non scripsimus ante ad regiam Mtem. vestram, necessariis retenti respectibus, de quibus ac de his omnibus coram exactius per oratores nostros agemus prope diem ante pedes serenitatis vestre, ad quam nobis visum est consentaneum mittere exemplar epistole filii magni Turci, ad nos his diebus de industria misse de victoria patris contra soldanum Egypti. quam fideliter latinam fieri mandavimus, ac ante pedes regie maiestatis cum his presentari.
Die XVI octobris 1516. Per Marcum Riverium.

XLVI. 1518. 28 veljače, u Dubrovniku. (str. 263, 3)

Senatus Ragusinus sacro regi Ungarie, Boemie etc. domino Ludovico domino nostro. Septimo calendas martii per d. Michaelem, relatorem presentium et regie curie familiarem S. M., cum grato animo recepimus; quibus nobiscum agebat, de ruina ac vastatione regni Croatie; cui cupiens ille succurrere, nos tria millia florenorum petebat in sortem census, quem regie M. pendimus annuatim.

Serenissime et clementissime domine noster, cupientes nostram illi continuam fidem et obsequium ostendere, ultra nostras vires, tamquam e faucibus nostris panem cupientes, duo millia florenorum prefato nuntio numeravimus ad regiam M. perferendorum pro censu quatuor annorum, ultimo martii proximi venturi finituro.

Ugri u Mletačkoj.

Listina od g. 900.

Predao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanostî i umjetnostî 22 svibnja 1869

PRAVI ČLAN S. LJUBIĆ.

Svrgnut g. 888 Karlo debeli s franačkoga priestola, u Francezkoj si prisvoji vrhovnu vlast Eude knez parižki, u Njemačkoj Arnulf naravni sin Karlomana, a u Italiji dva se takmačili, naime Berengar Friulski i Guido spoletanski. Arnulf, pohitiv u pomoć Berengaru, zatjera Guida, a onoga za kralja namiesti. U tom Ugri, od Arnulfa nješto prije pozvani proti Moravljanom, udare kroz južnu Njemačku do Rajne, sve naokolo robeć i paleć. Malo kašnje isto tako kroz Friul provale u gornju Italiju tja do Pavie. Berengar, skupiv silnu vojsku, ode jim na susret, i oslabiv ih u više okršaja, tjera jih do Bassana. Ugri videć, da mu dorasli nisu, mole ga, da jih mirno pusti kući se povratiti, a da će mu sav plien natrag dati. Berengar odbacuje njihove prošnje, a oni ga iznenada napadnu i svestrano pobiju.

U tom Petar Tribun duž̌d mletački, bojeć se tih ugarskih gomila, čvrsto se u svojih movčarih utvrdi. Ugri ipak provale u nje, ruše ostrove *Fine, Eraclea* i *Equilio,* dižu svoje čadore blizu *Mestre,* sakupe ili slože nješto ladjica, te si traže prokrčiti put kroz ona tiesna u *Rivoalto*, onda središte mletačke oblasti. No loša jim sreća. Petar, oružav svoje brodove, vodi jih proti njim, i kod luke Albiole meće jih u bjeg. Sagornina o tom kaže ovako: *Ungarorum pagana et crudelissima gens . . . ad Venetias ingressi cum equîs et bellicis navibus, primum civitatem Novam, fugente populo, igne concremaverunt . . , littoraque maris depopulaverunt; etiam tentantes Rivoaltum et Metamaucum ingredi per loca, que Albiola vocantur, in die passionis apostolorum sanctorum Petri et Pauli. Tunc dominus Petrus dux, navali exercitu, dei protectus auxilio, praedictos Ungros in fugam vertit.* Isto tako *Chron. Dand.*

O provali Ugra u gornju Italiju ostaje nam više ondašnjih uspomena. Pisac života sv. Jeminiana od X stoljeća navadja jednu molitvu, kojom su se onomu svetcu Modenezi preporučavali, a u njoj i ovo:

Nunc te rogamus, licet servi pessimi,
Ab Ungarorum nos defendas iaculis.

Cantù *(Stor. degli Ital. III. 199)* veli, da se onda u litanijah molilo; *od bjesnoće Ugra oslobodi nas.* Po Genari-u i Verci-u njeki se brjeg kod Bassana zvao: *gora Ugra.* Romanin kaže, da se jedna po-

ljana blizu *Mestre* nazivala *campo degli Ungari*, kao što i njeki put ne daleko od varoši *Pieve di Sacco* za dugo vrieme *via degli Ungari*. Trepet pako izpred Ugra osta živ u stanovnicih gornje Italije, te su nastojali, da svoja mjesta proti njim utvrde. Muratori iznosi više ondašnjih spomenika, koji nam to zasvjedočavaju. God. 910 Berengar dozvoli Adalbertu biskupu od Bergama, da utvrdi ovaj grad zastrašen *maxima Suevorum Ungarorum incursione;* a kanonikom veronezkim, da usnaže tvrdjavicu *Cerete pro presecutione Ungarorum ;* itd.

Nego italijanski spisatelji neslažu se u ustanovljenju godine, kadno se ova ugarska provala u mletačke močvare dogodila. Romaniu veli, da se to sbilo travnja 900, Cappelletti 903 ili 905, Cantù 924 itd.

Najstariji diplomatički spis, koj nam spominje ovu provalu jest list, koj odpraviše papi Ivanu IX g. 899 nadbiskup solnogradski i još njekoji njemački biskupi, u kom se ovi tuže, što se jedina dosadašnja slavenska biskupija razciepila na četiri sa jednim nadbiskupom; da su osim toga Slaveni na nje poslali Ugre, i da su ovi već svu Panoniju jadno poharali i srušili; priloživ: *quando vero Ungaros Italiam intrasse comperimus, pacificari cum eisdem Schlavis, teste deo, multum desideravimus;* no da Slaveni njihove ponude odbiše. Napokon ga obavieščuju, da će mu doskora poslati novce, *quia dei gratia liberata est Italija,* naime od Ugra. Ovaj list preštampa Fejer *(Cod. dipl. I. 229)* iz Ludewiga *(Rer. Germ. II. 372-7)* i Hansiziusa *(Germ. s. I. 176-8)*. S ovoga dakle spomenika jasno izilazi, da se ta provala dogodila ove godine 899 ili najviše koncem g. 898. Nego ovdje nema uspomene o ugarskom nasrtu na mletačke ostrove, gdje se ipak onda, kao što smo rekli, najviše djelovalo.

Tu nestašicu bar djelomice izpunjava ovaj naš po dobi valjda drugi ugar. diplomatički spomenik, koj smo mi iznašli u arkivu mletačkom i kao prvi stavili ondje u red popisanih listina. Iz njega se vidi, da su za te navale Ugri ne samo gornju Italiju strašno porobili, nego još srušili altinatski grad, te i ondješnji manastir sv. Stjepana, a njegova imanja poharali. O toj altinatskoj razvali bilježi Sagorninska kronika: *post multarum urbium destructionem cum sevissima Paganorum multitudo ad Altinantium civitatem aciem direxisset, in qua cum eiusdem civitatis indigenis fugatis, neminem reperissent, omnem illam civitatem depredantes, igne succenderunt, muros quoque ac turres funditus subverterunt.*

Altinum urbs, piše Corner (Eccl. Torcell. I. 12), *olim clarissima in antiqua Venetie provincia apud Silis fluvii ostium haud procul a mari adriatico posita, in X Italiae regione memoratur a Plinio, Ptolomeo et Zosimo.* Spominju jošte ovaj grad V. Paterculus *(lib. II.)*, Cor. Tacitus *(lib. III.)*, i Martialis *(lib. IV, 14.)*. Tu je već od najstarijega doba biskupsko sielo obstojalo. Dandul veli, da po Atili *in solitudine redacta est.* Kada g. 635 Rotar, longobarski kralj, provali u mletačke močvare, stanovnici Altina uzmaknuše na pobližnje otoke, te doćuv, da su jim Longobardi grad razorili, *in ipsarum paludum insulis . . . novam civitatem aedificare statuerunt.* Po Sagorninskoj za Primogenita,

patriarhe Gradskoga († 647), Mavar, altinatski biskup, premiesti svoju stolicu iz Altina u taj novi grad, nazvan pako *Torcello*.

Ex tergo: Auno christi. 900. Privilegio imperial de s. Felixe di Manj N. 32.

In nomine sancte et individue trinitatis. Anno ab incarnacione domini nostri ihesu christi nongentesimo, imperantibus dominis piissimis perpetuis Augustis Leone et Alexandro coronatis, pacificis, magnis imperatoribus; anno autem imperii eorum tercio decimo, mense februarii, indicione tercia, curtis palacii. Dum imminentibus nostris peccatis crudelissima gens Ungrorum Italia intrasset, et tam pro suis quamque et in nostris finibus plurimas depredationes atque incendia perpetrassent seu homicidia multa fecisset devastassetque episcopales incendia; immo mensis aprilis die quadam residente in publico placito nos Petro domino protegente imperiali protospatario et Veneciarum duce, sicul cum domno Vitale sanctissimo patriarcha et cunctis episcopis *claris*, qui subter adscripti sunt, pariterque primatibus et populo terre nostre, et conloquente de tantis malis, ecce Joanici venit abba monasterii sancti Stephani Altinatis adveniens, cepit cum gemitis et cordis dolore proferre damna eiusdem zenobii sui, et quomodo possessiones ipsius depopulantes, et coloni pariter interfecti vel efugati ab Ungris. Nos igitur hec audientes, nimium tunc doleimus, et pertractavimus insimul, quomodo disponente domino subvenire potuissemus, ut predictum monasterium, quod ab antiquis constructum est, affideli populo temporibus ipsis fuerit gubernatum, nostris temporibus non periret, set pocius, actum et restauratum, in sua stabilitate maneret [1], et liber ab omni subiectione et oppressione et jugo pontificum vel *omnis* cuiuscumque; quia boni Ursus ducem antecessorem nostrum cum Johanne duce filio talem habuisse cognovimus voluntatem, ut ipsum venerabili dei zenobium in plenissima dei potestate statuere voluisse, si mortem non esse perventum. Qua propter quia hoc deo placitum opus ipsorum tractandi et cogitandi inicium nos inspirante domino *perducere tractavimus* ad explicationis affectum! et statuentes omnes pariter constituimus uno animo et tocius mentis devocione cum consensu Gysliberti Torcellensis episcopi, ut a die presenti predictus Joanici eiusdem, monasterii pariter, vel successores ipsius, cunctaque

---

[1] Ovaj beneditinski manastir sv. Stjepana nebje ipak više u Altinu obnovljen, kao što ni sam grad, nego na ostrovu zvanu Amiano (*Amianum, de Hymanis, de Aimanis, de Imanis)*, koj mu na blizu ležao; i to ne više pod imenom sv. Stjepana, nego sv. Felica i Fortunata. Tu se skloni i svoje dne dokonča dužd mletački Ursus Particiacus II po dvadesetogodišnjem vladanju. Dandul (*lib. XIII cap.* X.) piše: *Anno XX ducis completo,* ipse iam senex effectus, terrena penitus parvipendens, monasterium intravit et habitum suscepit, vovitque in monasterio sanci Felicis de Amianis, quod quidem monasterium, dum urbe Celtinati sub sancti Stephani vocabulo primitus existeret, postea urbe in salitudinem redacta, in hunc locum translatum fuit. Isto kaže nam Wion *Ligni Vite* lib. IV. cap. 21. God. 1419 fratrovi iz Amiana prodjoše napokon u Mletke, u manastir njihov sv. Filipa i Damiana blizu duždeve palače.

fratrum caterva, ibidem commorancium, nullum redditum solvat ad partem episcopi Torcellensis de silva Cese secundum eiusdem monasterii veterem scriptum vel secundum concessionem et defensionem, quam iam bene memoratus Ursus dux, cum Johanne filio suo, cum episcopis et iudicibus et populo Venetie fecit, non terraticum neque censum nec insegnia aliqua nec tributo aliquo parvum vel magnum, nec ei nec successoribus eius, nec ipse abba nec congregacio eius nec operarii neque colonis ipsius, nec eciam Torcellensis episcopus abbate ipsius monasterii ad sua sinodum convenire compellet, neque excomunicet, neque distringat; sed tantum consecratio abbatis in ipsius potestate permaneat, et abba per singulos annos eius in monasterio suo secundum consuetudinem in festa sanctorum Cosme et Damiani preparet prandium cum duodecim sedentibus et navigantibus sex tantum, et aliud nichil ei requirere .... *libertati* et sicut dictum est, ab omni alia consuetudine sepe dictum zenobium liberum et securum atque quietum permaneat in perpetuum. Quatinus congregacio ipsius nec non loci pro nobis et pro nostre provincie statu integratissima posse dominum exorare. Similiter viam constituimus de ecclesiis, quem ad ipsum monasterium sunt subiecte, et de omnibus rebus et pertinenciis earum, ut et ipse similiter libertate permaneat; etiam hoc in predicto dei zenobio omnia in libertate permaneat, et cure faciat, nec subtraere aliquod inde presumat, sed in omnibus sibi conservet, sicut superius dictum est. Si quis contra hoc ire presumpserit, hanc nostre constitucionis corrumpere voluerit, habeat sibi deum contrarium patrem et filium et spiritum sanctum, hac causa cum Juda traditore domini nostri ihesu christi in eternum dampnetur incendium, et insuper componat auri obrizo libras quinque, medietas in camara palacii et medietas predicto abbati et successoribus suis hec ... *xang* in sua permaneat firmitate. Qua scrivere iussimus Raphaelem presbiterum notarium in mense et indictione suprascripta tercia. Et constituimus, ut si aliqua altercacio inter abbate et monachis *predicti* monasterii horta fuerit, potestatem habeat ab Torcellensis episcopis illuc advenire, sedere, et iuxta divina lege illos corripere; pro basilica autem beati Felicis, que est ... ducia dare debeat predicti monasterii de dinarios exmerato numero quinque ad episcopo Torcellensis. Petrus dux manu mea subscripsi. Vitalis patriarcha manu mea. Ego Ingelbertus episcopus sancte Altinatis ecclesie manu mea subscripsi. Ego Cyprianus episcopus manu mea subscripsi. Ego Johanes Gradonicus manu mea subscripsi. Ego Ursus Badovarius manu mea subscripsi. Ego Raphael presbiter et notarius complevi et roboravi.

Ista est exempla de illa alia vetere, nec ampliavi nec minui, set cum testes scripsi atque complevi. Ego Dominicus filius Dori tribuni manu mea subscripsi. Ego Petrus diaconus et notarius capelle curtis palacii, complevi et scripsi veraciter. Istud exemplum est, quod ego Vitalis maystro Petro, presbiter et notarius et ecclesie sancti Phortunati plebanus, exemplavi de una alia exempla pro cet. vero anno domini millesimo nonagesimo qu*arto*, mense decembri et indictione

tercia, nec ampliavi nec minui, set ita continet in ista exempla, sicut et in alia exempla. Ego Stephanus vidi et legi illa exempla, at quam ista scripta est, ita continet in ista sicut et in illa ita. Ego Johannes Dondi sicut vidit et legit in mater istius exempla tantum continet in ista quantum in illa, et testis sum. Ego Petrus Quirino sicut vidit et legit in illa matre istius, sic continet in ista, et testis sum sicut vidit et legit in illa matre istius, sic continet in ista, et testis sum; in illa alia sic continet in ista, et testis sum. Ego Vitalis presbiter et notarius complevi et roboravi. Istud exemplum est ex una alia exempli carta, quam ego Johannes Zagolino diaconus et notarius in mense augusti per currente inditione quarta, anno domini millesimo centesimo vigesimo sexto exemplavi, nec minui nec ampliavi, quantum ex ea legere potui. Ego dominicus Voltani vidi et legi exempla, at quam ista scripta est, ita continet in ista, sicut in illa, et testis sum. Ego Dominicus Bassedello vidi et legi illa exempla, atquam ista scripta est, ita continet in ista sicut et in illa, et testis sum. Ego Raynero Vitaliano vidi et legi illa exempla, atquam ista scripta est, ita continet in ista sicut et in illa, et testis sum. Ego Johannes Ragolinus diaconus et notarius istud exemplum exemplavi.

Ego Petrus Bonus presbiter et notarius hoc exemplum exemplavi sumpto ex alia exempla anno domini millesimo ducentesimo quadragesimo septimo, mense marcii die nono exeunte, inditione quinta, Amyan nec minui nec ampliavi, scripsi, complevi et roboravi.

Ogledi stare hrvatske proze.

Ako hrvatski jezik u svojoj prošlosti i ne obiluje tolikim mnoštvom prozaičkih starina, koliko se ponosi bogatstvom pjesničke književnosti — ne ostavi nas ipak starina naša sa svim bez proze. Ali kad je hrvatski narod, probudjen prije 30 godina na nov život, počeo iznovice i prošlost svoju učiti te iznositi pred oči potomstva slavne spomenike svojih djedova — bijaše nam dakako preča a tadašnjemu poetskomu stanju hrvatskoga naroda još i puno srodnija poezija starih Hrvata nego li proza, koja budući mnogo siromašnija pak i sadržajem svojim manje zanimljiva jedva bi kadra bila onoliko ushita potaknuti kod oduševljenieh potomaka, koliko ih je zaniela slast i divota pjesama Gundulićevih, Palmotićevih, Gjorgjićevih itd. Tako bjesmo navikli u starini našoj samu poeziju gledati, zaboravivši gotovo sa sviem i na ono malo proze, što je uz nju ima. Dok su braća naša Srbi, kojih prošlost pritisnuta duševnim jarmom bizantinstva nije ni znala za poeziju, redom poiznesli na sviet mnogo prozaičkih književnih starina, znatnih za jezik i historiju srbskoga naroda, dotle bjehu kod Hrvata što po prvi put što iznovice naštampana djela starih dalmatinsko-dubrovačkih pjesnika. Ali potrebe znanstvene kao i dublje izučanje samoga jezika dovodi sad već i nas na to, da prikupljamo dragocjene ostanke stare hrvatske proze. Za to naumismo, što ja što drugi, donositi u „starinah“ na ogled sad u cielosti sad odlomito spomenike stare hrv. proze. V. Jagić.

I

Život sv. Katarine.

Ovaj život ili legenda sv. Katarine bijaše namienjena pobožnoj službi koludrica manastira zadarskoga sv. Katarine. Nekoč na ime mišljahu pobožne sestre, koje su život svoj bogu i molitvi zavjetovale, da se mogu i hrvatskim jezikom bogu hvale i slave uznositi, pak da će to svemogućemu jednako milo biti kao da je u latinskom, talijanskom ili njemačkom jeziku. S toga je ono mnoštvo ženskih manastira, što ih bijaše u davnoj prošlosti po Dalmaciji, skroz na osnovu hrvatskog jezika uredjeno bilo: koludrice imadjahu svoj red ili regule,

svoje službe ili oficija i molitve pisane jezikom hrvatskim. Mi imamo podosta takovieh regula i oficija takodjer za muške manastire — ali u njih vladaše isključivo glagolica pak uz nju i crkveni jezik, dočim su ženski manastiri, ako ne umah iz početka, a ono bar vrlo rano ono, što muški imadjahu u crkvenom jeziku, dobili u čistom narodnom jeziku hrvatskom. Odatle i veća važnost ovakieh književnih spomenika, kojih se izvor gubi u najdavnijoj prošlosti.

Ovaj ovdje štampani život sv. Katarine bijaše čuvan kod zadarskih koludrica sv. Marije te je odanle kao poklon došao u bogatu zbirku Kukuljevićevu, a sada je u akademičkoj biblioteci medju rukopisima pod br. 317. Rukopis je krasno pisan na pergameni u jednom kvaternionu tako, da se prvi i posljednji list smatraju kao korice a 6 je nutarnjih sa svim ispisano; na svakoj strani imaju po 23 redka, a pismo je gotsko. Srednja 4 lista izgriskaše crvi ili istruhnuše na gornjoj strani te se za to u tekstu mjestimice po nekoliko rieči ne može pročitati.

Ovaj je rukopis pisan po svoj prilici u 15 vieku, ali nema sumnje, pače jezik i nekoji ispravci u njemu svjedoče očito, da je to samo priepis iz nekojega starijega eksemplara, koji je po svoj prilici od mnoge porabe već poderan bio, pak je to pobožne sestre i prinukalo, da ga dadu prepisati. Smijemo dakle vjerovati, da uz neke valjda neznatne izmjene imamo ovdje pred sobom primjer hrvatske proze, koja siže duboko u starinu.

Kako se iz samoga teksta vidi, podieljena je čitava legenda u 8. lekcija — za svakom dolazi: Tu autem domine, za tiem rešponzorij i veras. Ovo je dakle čitav oficij, koji su koludrice pobožno molile u slavu zavjetnice manastira svoga. U glagolskih brevijarih, koliko sam mogao razabrati iz rukopisâ akademičke knjižnice, dolazi drugojačiji i drugojačije porazdieljeni oficij na ime sv. Katarine.

Tekst je ovdje štampan vjerno sa svimi osobinami, kako ih sam rukopis pokazuje; samo je *f* u primjerih kao: *sfi, sfakih, of* izmienjen sa *v*. Što je kurzivom štampano, ono je u rukopisu ispravak novije ruke.

l. 1 a Lect. I Cesarajući Masentij, rimski cesar, sin Maximiliana Augusta, koji s Deoklecianom cesarom mnoge krstjane poklal i pogubil biše, vere krstjanske cića u gradu Alexandrinskomu, strašne i žestoke zapovidi učini i položi po svih državah i rusazi cesarastva svoga, zapovidajući svim, ki u gospostvu njegovu pribivaju, da tako bogati, kako ubozi, imaju dojti u tempal Boga njihova, i toti prikazati Bogu onomu izvrsita posvetilišća. I tako na ta nečistiva i nepodobna dilovan'ja poče tolikoje zvati i nukati verne krstjane, nikoga laskan'ji i obitan'ji velikimi, a ni-
l. 1 b koga ljutimi i strahotnimi pritnjami mučen'ja nače goniti, i silovati na takova zgoru rečena prikazališća i posvetilišća. Tu bi učinjena neizbrojnih ljudi skupšćina općena i velmi velika u tempal i prid polaču cesarovu. I steći cesar prid lici onih idolov, ili statuah, stati svak kako ki mogaše, i koliko se prostirahu mogujstva i jiman'ja njihova po vrsti i bitju svomu, niki teleta a niki razliko ptičje tomu himbenomu Bogu prikazovahu.

Lect. II. U rečenom gradu Alexandrinskomu biše nika divojčica, imenom Katarina, Koste kralja hći, ka imiše osamnadeste let od porojen'ja svojega. Divica izvrsitom i jedinom lipostju narešena, da mnogo veće ukripljena kripostju vere svete. Bi ova pomnjom zgoru rečenoga otca njeje svakoga nauka knjižnoga urehom izvrsitom urešena, a navlastito sedmimi nauci liberalskimi ili slobodnimi naučena. Pribivajući dakle ona u polači otca svoga, ki jure iz svita ovoga na drugo stanje priminul biše, iz hraná ili templa onoga, u kom ta posvetilišća činjahu se, dopriše do njeje ušiju razlici glasi i blekan'ja živine, zuci trubalj, nakri, pifari i ostala zvonjen'ja i veselj'a, ka se činjahu; ali krstjane tužni, ki meu njimi bihu, stahu plačući i uzdišući, gdi cića
l. 2 a velike ljutosti poganske ne smiahu pripovidati jime Isukrstovo. Tomu ona začudivši se, postav[iv]ši u žensko srce mušku sminost, združena nikoliko slugama, zlamen'jem križa usta i prsi zlamenavši, ulize u tempal, v *(rkp.* f) kom cesar i sve poganov mnoštvo idolom posvetilišća činjahu; i pristupiv bliže, smina i kripka, sta prid cesara, i obrativ se k nikojim cesarovim slugam reče: za dobro i korist cesarovu ulizoh u tempal ov, da mu rečem stvari, ke mu prudile budu. Sluge to slišavši navistiše cesaru. A on zapovida, da k njemu pristupi, i dopusti njoj, slobodno

da reče sve ča hoće. Ona tada stavši prid vrata templa, različimi knjižnoga nauka pokazovan'ji ili argumenti, mnoga [s] cesarom prigovaran'ja imila jest. Napokom povrativši se k općenomu priprošćomu slovu ovako reče: Tebi navlastito i osobojno kako človiku naučenu i mudru, i [u] visokomu cesarastva stan'ju položenomu, tanko i knjižno govorila jesam. A sada priprošće svim ovim slišajućim i razumijućim govoriti hoću. Nu mi reci, o cesare, s koga uzroka, s ke li potribe, skupil i sabral jesi za man toliku množ ljudi, da se ludosti i tašćini poklanjaju, i da himbenosti idolskoj služe, i da odagnavši i pogrdivši jednoga i jistinoga Boga stvoritelja, uke (*sic!*) stvari poju, i počitaju pesni d'javlu paklenomu . . . amo počitan ima biti, po kom ti kraljuju l. 2 b
svit, i svako stvoren'je poćetak imil jest i svrhu, a konac imiti hoće. Jedan jest Bog svemu stvoritelj, a ni veće Bogov, jedan u svemu uzrok i nareditelj, koji kako on sve stvari stvoril jest, tako jih mogujstvom i silom svojom vlada, uzdrža i uareduje.

℟ K muki pripravan je cesarov mač grdi:
Sam krst vridan da je slave i časti tvrdi.
℣ Idoli, di, svi su ovi hudob puni.

Priloži jošće blažena sveta Katarina Maxentiu ove riči, govoreći: Ti o cesare čudom razgledaš ov tempal, toli plemenitim sazidan'jem sazidam (!) mestriom človičaskom, čudeći se od velike urehe i naredbe njegove, ka sva hote biti kako no prah prid lice vitra. Ali ti ja dim, počud' se od nebes, od zemlje i od svakih, ka u njih jesu. Čudi se od nararešen'ja nebeskoga, od sunca, od miseca, od zvizd, čud' se od poslužen'ja njihova, i kako od početka svita do konca, dan i noć teku ka zapadu, i vraćaju se ka istoku, nikadare ne utrude se, i ne skončajut se. I kada ova prosudil i procinil budeš, upitaj i nauči se, tko jest sazidatelj i stvoritelj, i kako poznal budeš u jistinu njega gospodina, i da ne moreš najti drugoga njemu takmena, njega štuj, njemu se klanjaj, njega slavi i zapovij sam sebi i svim podložnikom tvojim . . . . . re on jima oblast ve . . . . . dušu. On l. 3 a
jest Bog Bogov, vladatelj vladajućih, ki videći, da d'javljim potaknutjem svit pogibal jest, ako bi on ne poslal sina svoga, gospodina našega Isukrsta, ki bi začet od duha sveta, rojen od Marije divice, Bog i človik (stvoren), mukom križa i krvju svojom precinom vas svit prosvitlil jest, i svih verujućih u njega na nebeska kraljestva dovel jest. Da ako ti pravo ova virovati, i onomu

klanjati se budeš, on hoće napraviti sve zgrišen'je i krivice tvoje i privesti tebe na nebeska vičnja vesel'ja.

℟ Pedeset govornikov k nebu uputi:
kih krstjanskih slovov naukom zakruti.
℣ Njih učini biti vere svitovnici,
ki nju uzliti bihu protivnici.

Lect. IV Začudivši se i zasnitivši se August cesar, ne može takovim njeje besidam odgovoriti. Samo napokom ovako joj reče: Dopusti o ženo, dopusti nam, da prikažemo i svršimo ova posvelitišća, paka na pridloženo govoren'je povratiti se hoćemo. I ova budući rekal, zapovidi da nju u polaču privesti imaju, čudeći se od velike njeje mudrosti, da vele veće za čudo razgljedajući izvrsitu diku njeje liposti. Prišadši *dakle* cesar u polaču, zapo-
l. 3 b vida . . . . . prid licem njegovim. Ka privedena budući . . . . cesarom, cesar njoj ovako reče: Slišali smo tvoje slatko naučeno govoren'je, i začudismo se o tvojoj mudrosti, a jer u posvetilišću Bogov pomnju imahomo, ne mogosmo razumiti svaka, koja ti rekla jesi. Za to sada najpria nam, ki te uprašamo, reci: tko jesi ti, ko li je plemen i rod tvoj, i kojim se jimenom ozivaš? Na to sveta Katarina ovako cesaru odgovorila jest: Jere nisam od nizoka roda i plemena, tako da moje plemenstvo kriti se ne može, ne oholosti cića, da radi ljubavi umiljenstva, dim ti, ispovidam moj rod i moj plemen, jere ja jesam Katarina hći Koste kralja, koja prem da u raskoši rojena i zgojena jesam, i prem da naucimi slobodnimi naučena jesam, ništar manje budući ja poznala, da sva ova tašća i neprudna jesu, i za stignuti radosti nebeske neuredna i mlohava jesu, sama *j*er da nose sobom tašću i pogibšu slavu svita, toga cića pogrdih i prezrih sva ova, i pridružih se ka gospodinu našemu Isukrstu, ki po proroku govori: zgubiti će mudrost mudri, razabrajuć-jih odvrći hoću. I u evangel'ju govori: tko godire ostaviti bude dom ili oca ili mater ili sestre cića mene, sto *krat* veće prijati, i život vičnji uzdržati i uživati hoće.

℟ O koliko su čestiti tobom, čedo sveto,
kih veli pobiti kralja slovo kleto.
℣ S Porfirien (sic!) vojvodom bi ljuto mučena
za jimiti krsta dom cesarova žena.

l. 4 a Lect. V. I jimijući mi to prislavno obećan'je . . . . . nam pristoje nauci mudroljuba . . . . ra, Sibille, Virgilija, i ostalih tacih. I cića

toga.... hotih tębe, da (cića) radi slave svitovne ne izgubiš slavu vikovnju. Na to njoj cesar odgovori: Ispovidamo u jistinu, i čim tebe slišamo ne mučimo, jere tvoja govoren'ja vide se nam ne ustimi čovičaskimi, nego li božastvenimi da su izgovorena i za to dostojno jest, da štovana i pokljinana budeš. Za tim prigovarajući se s njom, i on odgovarajući na ona, ka sveta Katarina njemu pridlagaše, mudrosti njeje odastati ne može, i napokom grdobno smućem (!), ne imijući ča učiniti, odluči sazvati svi knjižnici i mudroljubci vridni, da njihovimi mudrogovoren'ji nju pridobudu, obitajući veliki i pricini dari onim, ki pobiju nje govoren'je. Pokupivši se dake (*isp.* dakle) pedeset vele naučenih muži, ki se pripraviše pričati se i prigovarati s njom; ali divica božja razmišljajući kako se ima s njimi nositi i braniti, eto objavi se njoj angel gospodinji govoreći: Ne straši se o službenice Isukrstova, ni se uzboj umitelstvu mudroljubac ovih, jere Isukrst jest prava i jistina mudrost, on hoće dati tebi kripost, i punost umin'ja pripovidan'ji *kih* na put jistine privesti hoćeš. Tud'je divica blažena, ukripivši srce svoje, i smino naskoči tih mudrih i knjižnih, i s njimi o krstjanskoj veri pričajući se i prigovarajući .... i razlicimi jistinami pridobila ih .... ra- l. 4 b
srdivši se mnogo, da svi ti pe[deset] mudrci (sažgani) budu .. ... vodeni bihu da se sažgu, jedan od njih uzvapi govoreći: *Jao* nam tužnim i nevoljnim, ki protiva svetoj divici zvirno i bezumno protiviti se smismo. Pridite dakle, i umiljeno podložimo njoj duše naše, i njeje svitom i naukom oganj vikuvičnji ubignuti moći ćemo. Brzo dakle prišadči k njoj, padoše nič*ice* prid njom govoreći: Sagrišismo, nepravedno učinismo, jere usilovasmo se protiviti se tvojim svetim i jistinim ričam i naukom.

℟ Nemil ov cesar prit veli prid pristol,
za vrć ju u paklen žar trudi jak lav i vol.
℣ Ona tvrdostana za ne*besa* dobit
tlači i pljuje na njegove laske i pritnje.

To blažena sveta Katarina raba božja slišavši tako i Bogu Lect. VI
srčeno zahvaljujući, obrativši se k njim reče: Nemojte se strašiti, pripravljeno bo jest vam cesarastvo nebesko; verujte da Isukrst sin božji od mrtvih uskrsnul jest, i da sidi na nebesi o desnu otca. Ove riči slišavši ti mudroljubci ili filosofi žegnuše se od srca i zlamenavši se zlamen'jem svetoga križa v*a* on njim pripravni oganj dobrovoljno ulizoše. Da on jistini Bog, koji tri

mladiće od ognjene peći Nabukdonozora obrani i izbavi, on isti zahrani i zastupi ovih pedeset muži, i ne dopusti da jih oganj uvridi, ni da vonj ognja bude u njih. Po tom toga cesar obrativši sve sile i moći svoje suprotiva svetoj Katarini, najpria laskan'jem i dragovan'jem poče ju iskuševati, i obitati njoj da
l. 5 a će je učiniti cesaricu svega ..... i počitana bude. Na konac videći da ona za .... ništare ne haje, zapovidi ju nagu isvući i da ostrimi gvozdimi ostro ... bijena bude. Da li raba Isukrstova na onih mukah veseleći se, hvalu Bogu uzdavaše. Tada nemilostivi i ljuti cesar poveli nju u tamnicu postaviti, neka ju toti gladom i žajom dvanadeste dan morili i mučili budu. Da ni u ovoj potribi Isukrst nju ne ostavi, kripeći nju angelskim pohoden'jem, i u vidin'ju bile golubice poslužujući njoj ona, koja joj bihu do potribe.

℟ *Biči bi bijena* i da ju glad mori,
u tamnicu vržena pod tvrdi zatvori,
svitlost joj progori s nebeskoga stana,
s mirisnimi stvori tu bi brašnovana.
℣ Nevistac nevisticu ljubi, a spasitelj
pohaja virenicu kako prijatelj.

Lect. VII Pride meu to na uši cesarice preljuta i nemila odluka cesara muža nje, ku odluči na svetu Katarinu, i užežena željom, da bi joj mogla govoriti, zazva k sebi Porfiria vojvodu, i glavu više sve voj*ske*, i s njim o tomu govoreći poče njega uprašati, da bi joj u tom dal dobra svita. On poče nastojati, da bi cesarica stignula ono ča željaše, i tako podmitivši nikoliko stražac tamničarskih, cesarica i Porfirij pridoše k tamnici, i tu vidiše blaženu svetu Katarinu svu velikom svitlostju prosvitajući, kih blažena divica ričama i nauci svojimi obrati k*a* Isukrstu, poučivši jih, da se nimaju strašiti nadstojećih sadašnjih muk telesnih, jere mnogimi trudi i nevoljami prihodi se cesarastvu
l. 5 b nebeskomu. Po tom zapovida cesar, da se pripravе .... okolo britke britve, da se zabiju, i čavli preos ..... zglob mučenih kolov po ovi način sklopljeni i skovani biše. Dva kola jednim redom obraćahu se na jednu stranu, a druga dva kola obraćahu se na drugu stranu, da jedna ta kola rižu i siku dolinjom stranom, a druga dva da deru (i) rižu gorinjom stranom, a rabu Isukrstovu zapovida popeljati na mesto tih kolov. Ona tu prišadči, dvignuvši oči svoje k nebu, muklo i potajnom molitvom prosu

riči Bogu. Ne biše jošće svršila moljen'je svoje, da evo angel gospodinov sajde s nebes, i ta kola velikom silom kako naporita vitra rastrese i raskrši, i četira tisuća ljudi tu okolo stojećih pobi i povali. Ku stvar videći cesarica pristupi k cesaru i reče: Za č se boriš z bogom o nesrićni i niš*ćetni* mužu moj? Poznaj najmanje sadaj kolika jest moć i sila Boga krstjanskoga i kolikim pedipsan'jem ho*će* usuditi i pedipsati tebe, ki jednim manjim udorcem pogubi danas tolik broj ljudi. Tada mnozi od narodov, ki na to pozorišće prišli bihu, videći vela d*e*la i čudesa božja, obratiše se k Isukrstu.

℟ Pod strašno kolo ide diva i Boga zove,
angel z nebes zajde na pomoć ove;
i evo on čas sve kolo se rastrese
a u smrtne krove angel vas puk vrže.
℣ Kako Kaldeon *žeguća* peć babilonska.

Sva ova slišajući on ljutac obrativši se cesarici ovako reče: l. 6 a Lect.
Za č tako govoriš o cesarice, jeda li i tebe ki god krstjanin nu- VIII
*k*ovan'jem svojim privratil jest? i tako zapovida slugam, da ju grdnim načinom uhite i da ju muče ćavli ostrimi zabodenimi u nje prsi. Ka čim na misto od muke vodena bi, obrati se svetoj Katarini (i) reče: O prislavna Isukrstova divice, za čigovo jime ja ovakov boj prijah? onu krunu, ku on vojnikom svojim kripko za nj boreći se obita, ne ću ju upustiti. A njoj blažena Katarina odgovori: Ne straši se o čestita cesarice, da mužaski se bori, jere danas tebi misto cesarastva mimošastoga, cesarastvo vikuvičnje dano bude. Tom ričju cesarica ukripljena u mučnom bran'u i boren'ju kripka učinivši se, slugam cesarovim reče, da brže svrše cesarove zapovidi. Ki povedoše ju vanka grada, ostrimi gvozdi prsi nje probadajući, napokom glavu njoj usikoše.

Potole videći cesar da nikadar ne može na svoju volju prignuti svetu Katarinu, i jadno rasrdjen, jere cesaricu biše činil pogubiti, proglasi općeno odluku svoju, kom odluči da i njoj takojer glava odsičena bude. I tako sluge i voji (*vojnici*), pojam*ši* svetu Katarinu cesarovu odluku ispuniti hoteći, pridoše s njom na misto, gdi joj smrt dati imihu. Tu ona isprosi od poganov malah*no* vrimena, da se Isukrstu svomu pomoli, i tako reče: Gospodine Isukrste, stvoritelju nebeski i angelski, koji narod čovičaski milujući, i neka njega iz uze d'javalske izne-
meš, dostoja' si se s nebes slisti, od sluge priliku i odiću va- l. 6 b

zeti od smrti, i od križa okusiti gorkost: usliši mene rabu tvoju k tebi vapijući, i u milosrd'je uzdajući se. Molim dake tebe, da dušu moju primu sveti angeli tvoji, i povedu nju u sveti pokoj, ki si pripravil svim onim, koji sveto jime tvoje ljube. Jošće i ovo u tebe Bože gospodine prosim, da svi virnici, koji na pošten'je i slavu svetoga jimena tvoga moju pomoć budu jiskati, u svako pitan'je, koje u tebe budu prositi i moliti, usliši glas njih, i budi njim sveta pomoć va vike. Za č ti jesi gospodin Bog milostivi na sve vike vikom, amen. I budući molitvu svršila, dojde glas z neba govoreći njoj: Uslišana je molitva tvoja, hodi dake slavna, hodi prisveta divice, primi dar od Boga tvoga, meu hori angelskimi, koji ovdi stoje, čekajući prišašće tvoje. Ovo začuvši divica, vesela ustavši od nebeskoga obitan'ja, dviže se s molitve. Po*gan* tada da sententiu (odluku) ispuni, mač vazamši u ruke, pokleknuvši divica i glavu priklonivši, i on zamahnuvši, udrivši ju po vratu, glavu joj usiče, i projde mliko misto krvi. Pristupiše tada angeli, i tilo nje vazamši ponesoše na goru sinajsku, gdi meu ostala čudesa uli brez pristanka iz nje groba izhodi i teče. Ovo dake i sva ostala čudesa, zlamen'ja i pomoći, koje gospodin Bog toti i svude jindi po dostojanstvu i molbi Katarine divice i mučenice svoje dopušćuje, slava i hvala njemu budi ki žive i cesaruje po sve vike vikom amen.

l. 7 a ℟ Poražena mačem . . . . . majko
. . . prem za čudo veliko
iz nje vrata
. . . koliko . . .
to blago toliko da vrhu Sinajske gore.
℣ Z človičjih ud teče uli spasenosti: O časno. Slava otcu!

II

Zakon primanja u bratovštinu.

Ova crtica o životu manastirskom starih dalmatinsko-hrvatskih kaludrica sačuva nam se u tekstu, koji ovdje preštampavam po prepisu koji se sada nahodi u akad. knjižnici, a posla ga nekoč preč. g. J. Brčić g. Iv. Kukuljeviću. Ovaj tekst u dva lista, gotskimi slovi pisan na pergameni, našao je preč. g. J. Brčić, priložen nekojemu latinskomu rukopisu 15 vieka.

Red i zakon od primljen'ja na dil dobroga činjen'ja sestar naših reda svetoga otca našega Dominika.

Najpria priura na glas od zvonca kapitula njih ima sazvati sve sestre za jedno i postaviti je u misto, kako je koja dostojna po počten'ju i po starišini. Drugo ima viće učiniti (s) sestrami starimi, ke jesu od vića i ke imaju glas po zakonu redovskom u kapituli: ako jest takova žena, da se ima primiti na pomoć duhovnu i na dil dobroga činjen'ja svetoga reda našega. Treto imavši viće s većom stranom od sestar svojih, ima obrati tada priura dvi sestre najstarije i ke najpria jesu obučene u sveti habit (i) ima poslati po onu ka pita umiljeno i skrušeno prijata biti na dil dobroga činjen'ja svetoga reda. Ke dvi sestre onu ženu meju njima imaju upeljati u kapitul pred priuru i pre(d) druge ke jesu u kapituli. I tada ona žena kako bude pred priurom, ima se prostriti pred priurom i pre(d) drugimi sestrami; i tada prostrta leži (i) ovi psalmi imaju se reći: *Levavi oculos — gloria patri; ad te levavi oculos — gloria patri; domine probasti me — gloria patri.* — I psalmi svršeni, reku-ti sve: *kyrie eleison — chr. el., kyrie el., pater noster.* — I tada rečet priura: *et ne nos inducas* — i vse odgovoret: *sed libera. Ostende nobis etc.: et salutare etc.; illumina faciem tuam supra ancillam tuam domine: ne unquam dominentur ei inimici domine; nihil perficiet inimicus in ea: et filius iniquitatis non nocebit ei; mitte ei domine auxilium, domine Syon: et domine Syon tuere eam; domine exaudi etc.: et clamor etc. Oremus: Oratio: Suscipe quesumus omnipotens deus devotionem huius famulae tuae et tuo iugiter amore inflamma ac sempiterna protectione confirma et tibi famulatum eius fidelem conserva ut infatigabiliter valeat deservire et in fine ineat in vitam eternam.*

I svršena molitva, ustanet se žena ona i postavit ruke svoje meju ruke priure i druzih sestar, i tako ima reći ona žena: u ruke vaše priporučuju dušu i tilo moje. I ovo ima reći tri krat ona žena: u ruke vaše; i odgovoret vse sestre i reku: primi tebe Isukrst, spasitelj segaj mira i postavi na desnu pristol'ja slave svoje, i mi tebe veseleći se (veseleji se) prijimljemo u družbu svetu i skrušenu našu i dilnicu činimo naših molitav, mis, psalam, pisan i petja svetoga, žežinan'ja, pripovidan'ja i vsakoga dobroga i svetoga našega činjen'ja i moljen'ja duhovnoga, pojući i veseleći se (veseleji se) u srcah (!) naših gospodinu bogu. Primi tebe Isukrst spasitelj segaj svita u kraljevstvo sveto nebesko i pridruži tebe družbi svetih angelov svojih

i g dilom dostojnim svetih svojih, ime tvoje rači pripisati u libro života vičnjega, daruj tebi gospodin bog duh mudri i razumni, duh velični i jakosni, duh znani i milostivi, i napuni tebe duha straha svojega, da zapovidi njegove razumiš i shraniš. Amen.

I tada počni priura iman: *Veni creator spiritus.* I potla: *kyrie el*,, *chr. el.*, *kyr. el. Pater noster: et ne nos. Emitte spiritum: et renovabis. Salvam fac ancillam tuam domine: Deus me sperantem in te. Esto ei domine turris fortis: a facie. Domine exaudi, et clam. Oremus. Orationes: Deus qui corda. Praetende domine.* Pokropi ženu svetom vodom ter je svršeno.

III

Život svetoga Jerolima.

Za ovaj se život misli, da ga je pisao Marko Marulić (sr. izd. Marul. str. LXXVI), ali koliko ov čas znamo, ne može se o tom ništa pravo reći; sudeći po osobinah jezika, rekao bih prije, da to nije, nego li da jest, djelo Marulićevo .Oni stihovi, što su u rukopisu pred samim tekstom života Jerolimova, ne dokazuju ništa, buduć da se ne protežu na ovaj životopis, nego su preostali kao fragmenat nečesa, što je pred tim u rukopisu bilo pak je poslije odkinuto i propalo. Rukopis, odakle je ovo štampano, bit će sudeći po pismu, iz 16. vieka: dolazi u akadem. knjižnici pod br. 341.

Rodi se blaženi Jerolim u gradu Zdrinju, ki biše na mejaših Dalmacije i ugarske zemlje. Budući još ditićem pride u Rim (s) svojim otcem Euzebijem i s materju. Tote ga krstiše, daše ga da uči knjigu. Dunata ima meštra u gramatici, Autoriana u retorici. Toliko mu bog pamet prosvitli, da se svršeno nauči knjigu foršku, latinsku i židovsku. U svoju mladost na svitu se s dobre volje učaše a drago mu biše štiti knjige poganske: ob dan šćaše knjige Ciceruna poganina, a ob noć Platuna grka, jere bihu narešene lipim i gizdavim govoren'jem, a sveto pismo mrsko mu biše, za-č ne biše slatkim govoren'jem narešeno. A za to gospodin bog i kaštiga, jere na po korizme pride velik febar na-nj ter ga poča žgati, kako živi oganj; poča se k smrti približevati, omrznu (a) sve tilo, samo u prsih biše teplina. Počaše pripravljati riči za pogreb. Usnu Jerolim. Činjaše mu se u sni, da je njegova duša pripeljana prid suca, gdi biše velika svitlost. Upita ga sudac: ča si? odgovori Jerolim: kršćanin sam. Reče mu sudac: lažeš, Ciceronian si poganin, za č s dobre volje njegove knjige štiš. Gdi je blago tvoje, ondi je i srce tvoje. Ništar na to ne umi odgovoriti Jerolim od sra(mote?). Učini ga sudac kruto isfruštati, a

Jerolim poča vapiti, moleći:. gospodine, smiluj se na mene. An'jeli ki stahu okolo, počaše za njega moliti, da se smiluje na-nj; a Jerolim priseže se sudcu, da nigdar veće ne će poganske knjige štiti, nego sveto pismo. Pusti ga sudac, oživi Jerolim, a njegov obraz vas suzami biše polit, a ramena ga boljahu, ka bihu puna modric od udorać, ki biše prid sucen (!) prija' (!). Pozna Jerolim, da ne biše bil san, nego prava kaštiga. Za tim toliko mu bi drago sveto pismo štiti, da nigdar knjige poganske ne biše mu toliko drage. Pokle se okusi slatkosti svetoga pisma, poče govoriti: Pravo duh sveti po usta Davidova reče: o gospodine koliko su slatke riči tvoje ustom mojim, slaje nere med. Toliko mu omrznuše poganske knjige, da govori: Jure je veće od pet na deste lit, da nis' poganske knjige u ruke moje vazel. Ča jimaju činiti verni krstjane s nevernimi pogani? more li svitlost stati za jedno s tamnostju? Kako ne more Isukrst s djavlom stati za jedno, tako poganske knjige ne mogu stati (s) svetimi psalmi, s van'jel'jem i s pištulami svetogá Pavla. Nimaju krstjane piti čašu d'javlovu, za č nimaju poganska pisma štiti, da imaju piti čašu Isukrstovu, sveta pisma šteći, u kih je svaka slatkost, kako vas naučih u početak govoren'ja.

Stojeći blaženi Jerolim u Rimu, svet život činjaše i mnozim sveto pismo štijaše; a za to Pavla udovica vladika rimska obljubi Jerolima, ka ubozim blago diljaše i svetomu Jerolimu služaše. Jimaše dvi hćere, Eustokiju čistu divicu i Blezilu. Jerolim Eustokiju sveto pismo učaše, a Blezila od svojega ditinstva biše se učila i umijaše knjigu gršku, latinsku i židovsku: toliko lipo židovski govoraše, da gdo ju slišaše reka' bi, da ne umi jinim jazikom govoriti. Za volju ke mudrosti i kriposti toliko ju ljubi blaženi Jerolim, da reče: dokle koli mi je duša u tilu, moj jezik od Blezile hoće govoriti; knjige ke trudom moje pameti budu pisati, hoću jih Blezili darivati; moja pamet njoj se hoće truditi; svako pismo, ko učinim, u njem Blezilu ote štiti, da je Blezila u mom srcu i u pameti, od nje kratka života vikuvičnje spomenutje mojim pismom hoću učiniti. Budući Jerolim od trideset lit, papa Liberi za volju dobroga života i mudrosti učini ga gardinala. U to vrime mnozi poluvirnici svojimi krivimi nauci trovahu viru Isukrstovu, kih Jerolim mudrostju danom od boga proganjaše, jistinu učeći i pišući, a njim laže raščinjajući; a za to ga nenavidjahu; da svi dobri i pravi mudrci vere Isukrstove ljubljahu ga, a najveće Agustin, ki mu tako pisa: Jerolime, i ja i svi ki tvoja pisma štimo, boga blagoslivljamo, da nam je dal takoga naučitelja; za č tvoja mudrost kako sunce po svem svitu ide (rkp. gdi). Jimate znati, da

Jerolim i Agustin ljubili su se i bili su velici prijatelji; za č prijatelj kad svoga prijatelja vidi, veliko vesel'je ima, a kada ga ne vidi, muku trpi, a ime kada je u nevoljah. Tako i Augustin veliku muku jimaše, za č Jerolima svojima očima ne vijaše, jere Jerolim na daleko od njega staše. A za to Agustin boleći se Jerolimu govoraše: u svih mojih nevoljah ke trpim, ovo je najveća, da te mojima očima (mojima) Jerolime ne mogu viditi. Prijatelj se od svoga prijatelja često spominja i od njega često govori: tako i blaženi Jerolim Agustinu pisa, govoreći: vazda sam te Agustine poštova', za č je pravo i dostojno, i ljubi' sam te, jere u tebi gospodin spasitelj pribiva i svaku uru spominja(m) se od tebe, i (o) tebi govorim. Pravi prijatelj čuva se, da ne rasrdi svoga prijatelja: tako sveti Jerolim pisa Agustin(u) govoreći: mnogo let trudil san se, Agustine, tumačeći sveta pisma i jure sam na starost priša', a za to pravo je, da trudan počine(m). A ti, ki si sada mlad, tumači ter se dobro čuvaj, da ne rasrdiš staroga Jerolima. Pravi prijatelj želi, da ga prijatelj pokara: tako i Agustin reče svetomu Jerolimu: ako san ča pišući sagrišia, Jerolime pokaraj me, za č mi drago i slatko hoće biti tvoje pokaran'je. Prijatelji ako se rasrde, brzo se umire: tako i sveti Jerolim biše se rasrdil na svetoga Agustina, da brzo se umiriše, za č Agustin pisa Jerolimu govoreći: kada te vidim srdita, hoću prošćen'je u tebe pitati. Ne samo Agustin ljubi Jerolima, da još svi pravi učitelji vire krstjanske ljubili su ga i čudili se njegovoj velikoj umi, to(liko) nijedan človik na svitu ni umi'; da poluvernici neprijatelji su mu bili, kim govori Jerolim: oh zali poluvernici, da bih konistrice od suha (žuka?) ali od palme plel ter se mojimi žulji hranil i u potulića moga kruh blagova', nigdor zlo od mene ne bi rekal; da za č bolje dilo činim, ko ne će nigdar pomanjkati, sveta pisma pravo tumačeći, za to me nenavidite; da znan, da se u kraljestvo nebesko ne more priti inako, nego nevolje trpeći i dobro čineći. Hvale uzdaju momu Isukrstu, da sam dostojam (!) da me zali progone. Blažen hoću biti, ako me nevernici budu za pravdu i za ljubav moga gospodina progoniti, za č je korisno ono progonjen'je, za to bog dobru plaću daje. Apo stoli se veseljahu, kada jih za ljubav Isusovu proganjahu: tako mu i ja zahvaljivan (!), da me poluvernici za veru njegovu progone.

Umri papa Liberi. Tada svim glasom poča se govoriti, da je Jerolim dostojan biti papa; da nici tamni redovnici, kih blaženi Jerolim biše kara' od njih tamnosti, zla mu hotihu. Kako no ti i farizeji nenavijahu Isusa, za č karaše njih zlobo (! mjesto: zlobu): tako i

tamni redovnici, kih tamnosti Jerolim karaše, nenavijahu ga i iskahu, kako bi mu ku koli sramotu učinili. Da slišajte, ča mu učiniše: postaviše mu ob noć žensku svitu u čelu na postelju, neka se reče, da mu je žena u čeli. Usta se Jerolim u ponoća, da pojde u crikvu na oficij, obuče se u skuro u žensku svitu, mneći da se je obukal u svoju i pojde u crikvu. Ku zlobu videći blaženi Jerolim, učini kako no t' človik ki gori od velike tepline tere se isvuče iz svit i vrže jih doli aliti tja od sebe: tako i Jerolim povrže od (sebe) gardinalad i blago ostavi tere se isvuče od svake riči sega svita i dili se iz Rima. Da za č govori sveto pismo: Gospodin bog pravednoga človika vodi pravimi puti: vazda dobrimi puti hodi ov blaženi muž. Najprvo pojde u Carigrad svetomu Grguru nazanzenu, biskupu od Carigrada, s kim stojeći nikoliko vremena, svršeno se nauči sveto pismo od njega. Za tim dili se iz Carigrada i pojde u Aleksandriju g Didu, s kim nikoliko miseci sta, slišajući sveto pismo od njega. Po tom toga poča misliti, kako veliki prorok Ilija sta u pustinji, u koj ga gravrani (!) hraniše; tolikoje Elizeja u gori od Karmela i Jivan krstitelj: odluči u pustinju pojti ter sam sebi tako govoraše: Ako se bojiš u pustinju uboštva, spomeni se da Isus reče: blaženi ubozi. Ako se bojiš na goli zemlji spati, spomeni se da Isus s tobom leži. Ako te je strah od pustinje, spomeni se od raja: vazda kada budeš misliti k raju, ne ćeš biti u pustinju. Ako se bojiš truda, spomeni se, da se brez truda ne more kruna dobiti: sve muke, svi trudi sega svita nisu ništar, ako pomislimo na veliku plaću i slavu, ku nam hoće gespodin bog dati za trudi, ki budemo trpiti za njegovu ljubav. Pojde u Siriju i ulize u pustinju, u koj koliko je žestoku pokoru čini', slišajte riči Jerolimove, ki piše u (valjda: k.) Eustokiji divici: Stojeći u pustinji, ka goraše od velike tepline od sunca, u koj koludri pribivahu, u mojstiru ubogu, činjaše mi se, da sam u rimskih razbludah: sam sid'jah, za č bih pun gorkosti; moja koža biše crna kako no u Saracina od velike tepline od sunca, svaki dan uzdisan'je, svaki dan suze i plač; gdi me san moraše i dobudiše, ondi padih i ležih na golu zemlju; od velike pokore jedva se moji udi tila držahu, tepla se ne okušah. Koludri ne samo ki bihu zdravi, da još i nemoćni mrzlu vodu pijahu, grih biše tepla se okusiti; a mi se blaženi cinimo, ako dan ali dva na nedilju postimo. Tu veliku pokoru činjah za volju straha muk paklenih. Nimah jinoga tovarištva, nego ljuti skarpiuni, zmije i ostale ljute zviri. Od velikoga posta obraz mi biše obledi' a tilo mrzlo i na po mrtvo; nišće ne manje u pohotin'ju putenoga griha gorah. Nimah

pomoći od nikudare, ležah poli nog Isukrsta propetoga, suzami jih umivah, vlasi jih otirah, tilo gladom morah posteći, a to neka ne čini zlo, ko hotiše, nere da čini dobro, ko duša željaše. Ne(mogu) izreći moju nevolju i nesriću, paće plaču sam sebe da nisam tako dobar, kako pria bih; spominjan se, da po vas dan od jutra do noći ne pristanih bijući se u prsi, dokle koli ne pridiše pomoć od moga gospodina Isusa, bijah se i moje čele kako da bi znale moje misli, . . . rasrdih se, sam gredih u pustinju, ako gdi najdih . . . ali vrh ostre gore, onde boga moljah, onde moga nevoljnoga tila biše pržun, i bog mi je svidok, pokle mnoge suze prolijah (rkp. proglah) i pokle me oči zaboljahu, gledajući u nebesa, činjaše mi se da sam meu an'jeli ter vesel i radosta(n) počnih kantati govoreći: za lipim duhom tvojom pomasti (valjda: pomošti = pomoći) i kripostju Isukrste hoćemo teći. Da more biti da želite znati, je li Jerolim bi' divac? ali na to se ne odgovara; da dvi riči čini divca: najprvo da ni pamet ni volja ne pristane na puteni grih; drugo da svoju put ne skvrni putenim grihom. I govori Jerolim: ništar ne valja jimati čistu put od putenoga griha, ako pamet, volja i srce pristane na toj dilo. To je ča govori Isukrst na petoj glavi van'jel'ja svetoga Matija govoreći: ko vidi ženu ter ju poželi u srcu svomu i volja njegova pristane da sagriši s njom, tako(v) človik jure je sagriši' s njom u svom srcu. A za to i di Jerolim: ono divstvo jest prijato prid Isukrstom, koje ni nečista misal ni nečisto dilo ni oskvrnilo; a sa, dim, ako je prečisto tilo jima' od putenoga griha, da ni misal. A za to i pisa patriarki: divstvo do nebes uzdvignuvši hvalim, ne za č ga jiman, nego za č se veće čudim onoj riči ku nimam. I jošće piše Kromaciju i koludru tako: znate vi sami, koliko je slaba put od mladosti, o ko(j) sam se i ja upal.

Pokle Jerolim čini čudnu pokoru četire lita u pustinji, dili se iz pustinje i pojde u grad Betlem, učini mojstir ondi, gdi se Isus porodi. Tuj mnogi učenici pojdoše k njemu, s kimi svet život čineći, od jutra do noći posteći, trudi se pedeset lit i šest miseci, tumačeći stari testament iz kaldejskoga i židovskoga u latinski, a novi testament iz h r v a s k o g a (! m. grčkoga) u latinski: to je sva biblija. Jerolim je naš Dalmatin; on je dika, pošten'je i slava i svitla kruna hrvatskoga jezika; nigdar u veri krstjanskoj ne najde se človik, ki bi lipše, gizdavije i slaje govoril od Jerolima; velika (slatkost) slaja od meda izajde iz ust ovoga svetoga starca. Oh čestita mati, ka ga rodi, da vele čestitiji jazik, iz koga tolika slatkost i svitlost u veru krstjansku pride. Jerolim je doktur i učitelj od istine; a za to sveta

mati crikva potvrdi sve, ča on pisa, za č pravo i sveto pisa, da još ča je veće, crikva učini Jerolima sudca da sudi, ča su jini pisali i kako li on reče, da je dobro i pravo pisano, sveta mati crikva ... povrže ti i pogrdi .... A za to i pisa sveti Sever govoreći: Jerolim bi narešen virom Isukrstovom ter ne samo mudrost latinsku i grčku jest umil, da jošće i židovsku po ta put, da mu se nigdor ne more ni smi učiniti priličan. Za to i reče blaženi Agustin: ča Jerolim ni umi', to nigdar nijedan človik (ni) umi'; za č kako li človik umiti more, to je Jerolim umil i razumil. Za to Agustin pisa Jerolimu govoreći: Jerolime i ja i svi, ki tvoja pisma štimo, boga blagoslivljemo, da na(m) takova doktura i naučitelja da i na svit posla. Do vrimena svetoga Jerolima ne biše oficij narejen, a za to svak govoraše oficij u crikvu, kako mu biše drago. Ku rič videći cesar Teodozi moli svetoga otca papu, da mu zada zapovidi komu koli mudru človiku, da naredi oficij u crkvi božjoj.

Videći papa i znajući, da je Jerolim mudar u jeziku grškom, latinskom i židovskom, moli ga da naredi oficij; a blaženi Jerolim razdili saltir na nokturni ter svakoj feriji da svoj nokturan, naredi da i na konac svakoga psalma jima se govoriti: slava otcu i sinu i duhu svetu, kako bi u početak i sada i vazda i u vike vikon, amen. Pak naredi, da se po sve lito kanta pistula i van'jel'je.i ostale riči od oficija. Pokle vas oficij naredi, posla ga iz Betlema u Rim svetomu otcu papi, a papa ga sa svimi gardinali potvrdi i zapovidi, da se ima govoriti oficij po svoj veri krstjanskoj onako, kako blaženi Jerolim naredi; i od onoga vrimena do sada govori se oficij, kako blaženi Jerolim naredi.

Šteći svojoj braći blaženi Jerolim sveto pismo i jure se k večeru približavše, eto lav najjača živina ka po zemlji hodi, pride hramljući k mojstiru. Kada fratri vidiše strašnu zvir lava, svi se pristrašiše i pobigoše, a Jerolim pojde k lavu kako gostu. Uzdvignu lav nogu, kom hramaše, i poča kazati: zazva Jerolim fratre i čini lavu nogu oprati, na ku hramaše, pak razgleda dobro i najde, da se biše nabo na draču; liči Jerolim lava i ozdravi ga. Ostavi lav svu svoju ljutost tere se pripitomi i staše (s) fratri. Videći Jerolim, da mu je bog lava poslal, ne samo da ga ozdravi, da još i za korist fratarsku, učini ga pastirom od jednoga poslenika, na kom fratri gonjahu drva za mojstir. Lav učini, ča mu sveti Jerolim zapovida; za č s poslenikom u pašu grediše: kad se napasiše, doma ga doreniše; a lav kako no vol sino jidiše. Gdo se ne bi začudi' toj živini, koliko bi saznan svomu

dobročincu! a zalomu človiku hoćeš dobro učiniti tere se kada godi zgodi, da ti ne će saznan biti, pače čuda krat hoće ti zlim vratiti. Gdo se ne bi čudi' obedientii i posluhu te živine! Draži je bogu posluh nego drzos: u daru (?) tuja se rič prikazuje, a u posluhu vlastita volja; kako no ti je posluh drag bogu, tako neposluh mrzak mu je ter ga kaštiga. Za neposluh Adam se u pakal upade; za neposluh Marija sestra ogubavi; za neposluh Datana i Abirona zamlja požri; za neposluh kralj Saul kraljevstvo pogubi; za neposluh Jonu proroka riba požri; a za sveti posluh Isus na nebesa (tako) uzide. Tako i vi drage sestre, ako budete poslušati najpria boga pak vaših starijih, an'jeli po smrti vašu dušu na nebesa hoće uzdvignuti. Da vratimo se k lavu. Jedan dan pasući tovarac, njegov pastir, lav, kruto zaspa. Prigodi se, da trgovci s kamili onude minovahu. Ki videći samog tovarca, vazeše ga i (s) svojimi kameli pornaše ga. Probudi se lav, videći da ni tovarca, poča ruti ter svuda obticati, jeda bi ga gdi našal. Pokle sve obiska, nigdir ga ne najde; vrati se dresel k mojstiru i od sram(a) ne ulize u mojstir, kako biše njegov običaj, nego staše prid vrati od mojstira. Kada ga fratri vidiše, da je lav kasno prišal, da ni tovarca pri nj(em), rekoše: zaklal ga je i izil. Za to mu ne daše jisti, kako užahu i govorahu mu: pojdi i izij ostanak, ki ti je osta' tere se nažeri. Ništar ne manje sumljahu ga, je li to zlo učinil ali ne. Pojdoše onamo, gdi ga biše pasal, jeda ko zlamen'je od smrti te živine najdu. Kada dobro razgledaše, ne najdoše ni jednoga zlamen'ja: vratiše se doma i rekoše sve blaženomu Jerolimu. Reče Jerolim braći: hodite s lavon u drva ter ga prtite, neka nosi brime na sebi, kako ga je tovarac nosil. Učiniše fratri, ča jim sveti otac zapovida; a lav z dobre volje nošaše brime s velikim ustrpljen'jem. Tote lipi i spaseni nauk imamo, da teško brime, to su nevolje, trudi i pečali sega sveta, s dobre volje jimamo podnesti. Jedan dan budući lav donesa' brime drv u mojstir, pojde onamo, gdi biše tovarca izgubi': poča opticati svuda, želeći jeda bi gdi tovarca vidil. Eto vidi na daleko trgovce, ki gredihu s kamili naprćenimi a poslenik pred njimi grediše, naprćen, s konopcem na grlu, kin kamilije bihu vezane, neka uprav gredu za poslenikom. Pozna lav tovarca, on hip poče strašno ruti: trgovci se pristrašiše i svi pobignuše prid strašnim lavom; a lav prigna naprćenimi kameli tovarca k mojstiru. Reče sveti otac: draga braćo, pripravite našim gostom blagovan'je, noge jim operite i volju gospodinovu čekajte. Tada lav vesel poča po mojstiru teći ter se svakomu fratru radovaše čudom i na kolina padaše,

klanjajući se kako no da bi prošćen'je pita' od griha, koga ne biše učinil. A mi učinimo grih i ne ćemo prošćen'ja pitati. Sveti Jerolim znaše, ča imaše biti. Reče: pojdite, braćo, ter pripravite gostom ki gredu, riči ke su potribne. Jošće on govoreći, eto pride fratar k njemu, ki reče: niki su gosti prid vrati, ki žele otca opata viditi i s njim govoriti. Pride k njim blaženi Jerolim, a oni on hip padoše na kolina prid njim, proseći prošćen'je za grih, ki bihu učinili. A sveti Jerolim uzdvižući gori (jih) svojima rukama, učeći jih ljubeznivo, da se tujega nigdar ne tiču a svoje da vazmu, počaše moliti blaženoga otca, da bi prijal polovicu ul'ja; a on ne htiše. Da toliko ga moliše, da jim se jedva umoli i prija polovicu ul'ja, a trgovci mu se obećaše, da će mu vazda za svoga života onoliko davati ul'ja i po smrti svojoj na stanu svom narediše, da mojstiru ul'ja daju: i tako su učinili.

Kada se dili blaženi Jerolim iz Rima, osta Pavla udovica rimska mnogo razcviljena, za č se drag prijatelj od nje dili: odluči i ona se diliti iz Rima; da pria nere to učini, čuda svoga blaga ubozim razdili. Pokle to milostivo dilo učini, pride k portu, da u nav ulize: velik puk rimski biše s njom i vas nje rod, brat, sinak i kći, ki se svi čudjahu.

A gdo se ne bi čudi', da prva vladika rimska ostavljaše svu patriju i svoj rod, blago i ča je veće, brata (i) sinka Joakina i kćercu Rufinu, ka júr biše na odaju, ka cvileći majku moljaše, govoreći: O majko, draga majko, ne diljuj se od mene, dokle me ne odaš; a mali Joakin biše k nebu ruke uzdviga' ter cvileći govoraše: Oh majko, mila majko, komu me ostavljaš. A Pavla biše u navi zagrlila drugu ćercu Eustokiju, ka nigdar majku do smrti ne ostavi. Veće Isukrstova ljubav more, ka srce Pavle biše izranila po ta put, da svaka sega svita ostavi tere pojde u svetu zemlju, u koj se sin dive Marije, naš spasitelj rodi, živi, pripovida, čudesa čini, umri, uskrsnu i na nebesa pojde. Srce Pavlu boljaše, srce joj pucaše, za č biše mati, ka se od svoje puti diljevaše; da Isukrst veće mogaše, koga biše obljubila, cić koga se biše raba učinila. Nav jidraše a ljudi ki bihu u navi, na kraj gledahu, a Pavla biše odvratila svoje oči od kraja, za č ga ne mogaše viditi prez velike muke svoje. Pride u svetu zemlju tere s velikom devotion'ju adoravaše mesta, u kih biše bil sin dive Marije židovkinje, naš spasitelj. Kada pride prid križ, na ki biše visil Isus, pade na kolina, počaše dvi rike iz očiju teći, gledaše križ, na kom spasitelj človičaski biše visil s tolikom devotion'ju, kako da bi prem gospodina na njem gledala viseći. Pride grobu, poča celivati kami,

ki an'jel biše odvrati' iz greba. Jeste li vidili človika mreći od velike žaje? kada mu prinesu vode, oh bože, slatko ti ju bude piti: tako prem Pavla, kada pritisnu svoja usta kamiku gdi biše ležalo mrtvo tilo Isukrstovo, kako no t' človik slatku rič jazikom liže, tako Pavla lizaše jazikom onde, gdi Isukrst mrtav biše leža', a suze vele goruće joj tecihu iz očiju ter močahu sveti kami. To Jerolim očima vidi i mnogi iz Jerozolima, i to bog zna, koga goruće moljaše i adoravaše. Dili se iz Jerozolima i pojde u Betlem i ulize u prist(anišće) gdi čista divica od četrnadeste lit slatkoga sinka porodi i povi u pelene uboge, i položi u jasle, a nad jasli svitla zvizda, ka tri kralji z dari g ditetcu pripelja. Činjaše joj se, da su ob noć pastiri prišli, neka vide rič, ku jim an'jel nebeski biše rekal; činjaše joj se, da krudeli Irud kolje svu dičicu od dva lita i manje, i da blažena divica biži prid Irudom u Egipt s ditićem i s Osibom; govoraše veseleći se i suze roneći: zdrav Betleme, kućo od kruha, u koj se rodi kruh, ki pride iz nebes; od ovoga pristanišća (*rkp.* pristrischa) David prorokova govoreći: ulizosmo u pribivališće njegovo, poklonismo se u mestu, gdi stahu noge njegove, i ja nedostojna grišnica celivala sam jasla, u kih se plaka gospodin, maljahnin ditićem budući. Ovo misto jest pripočinutje moje, za č je gospodina moga ovo pri(bivalište); ovde ću pribivati, jere moj spasitelj ovo misto obra. Toti blaženi Jerolim učini joj mojstir, skupiše se k njoj iz velike provincije vladike i proste i uboge; svim Paula služaše i svakoj umiljena raba biše; blago ubogim redovnicam i redovnikom diljaše i sirotam, svet život čineći, bdeći, moleći, posteći. Umri u toliku uboštvu, da ju u tujoj sviti zakopaše u greb poli jaslov Isusovih: pojde duša veseliti se gospodinu, komu biše služila. Eustokia pokle oplaka dragu i milu majku Pavlu, osta toliko razcviljena, da van ne umin izreći; ka svet život čineći svetoćom učini. Da vrime je jure, da se vratimo svetomu otcu staromu Jerolimu, ki u Betlemu stojeći u mojstiru, nigdar ne prista pokoru čineći, jedni krat na dan po večernji blagovaše ali koren'je od zel'ja ali listje od stupja: u pedeset lit nigdar se varene riči ne okusi, nego samo dva krat u najpokonjoj nemoći; nigdar jine postelje ne pozna nere golu zemlju; ostar cilici na tilu nošaše, fruštaše se, gladom tilo moraše posteći, za č kako no t' voda oganj ugasuje, tako post ugasuje telesni oganj; vina se ne okušaše, nere mrzlu vodu pijaše, uzdihaše, gorko se plakaše, kamikom se u prsi bijaše, oči ga boljahu, u nebesa gledajući, pomoći od Isukrsta čekajući. Od tolike pokore veće biše mrtav nere živ, od strašne pokore, ku činjaše, malim se duša u tilo držaše. Oh čudo veliko,

čudo očito, vidimo da svak svoju put ljubi. Da ča jima reći, Jerolime, da si sàm sebi skončan? za č toliko moriš, nevoljiš, pečališ i mučiš tvoje tilo? Odgovara: ako (se) Isukrst, ki bi od svakoga griha čist, tisuć krat veću muku za grihe moje jest trpil i za ljubav človičasku: za č ja ne ću za ljubav njegovu i za spasen'je duše moje, ki me hoće velikom i dobrom plaćom platiti. Od velike pokore i od velike starosti toliko biše slab, da se ne mogaše iz postelje podvignuti. Svrhu postelje biše sveza' konopca gredi tere se rukami uhićaše za nj i uzdvigniše se ter narejaše ono, ča biše potribno za mojstir. Vazda ali štijaše ali pisaše u čase, ali moljaše: svako vrime u ko koli dobro dilo traćaše.

Približujući se konac njegova života, čini se na golu zemlju postaviti, u cilici obući: toti bihu sva braća, kih na svitu lipo i slatko nauči, pak dragoga učenika Euzebija opata učini: kleknu na kolena i suze mu vas obraz poliše, udri se u prsi, prija tilo našega Isukrsta i pridragu krv njegovu, paka pade obrazom ničice na zemlju, rastegnu ruke i reče: sada pusti slugu tvoga, gospodine, u miru, za č vidiše oči moji spasitelja moga. To rekši, eto ga velika svitlost obastri, a to biše Isukrst s kriposti an'jelskimi, ki mu reče: hodi Jerolime sa mnom u vesel'je vikuvičnje. Z dobre volje, gospodine; velika mi ti hvala budi, da si se dostojal priti. Uzdvignu se svitlost gori k nebu i duša Jerolimova s njom. Tada jim(i)še devedeset i devet lit i šest miseci. Tilo ko biše kako gubavo od velike pokore, poča lipi duh i lipo mirisan'je od sebe pušćati. Zaviše tilo u cilici, ki za života biše nosil: zakopaše ga u zemlju, kako biše on naredi', u greb prid kućom i prid strihom, u koj se Isus biše rodil i u jasle bi položen. Tada se otvoriše čoviku oči, ki se biše slip rodi', gluh sliša, nim progovori, a jednoga poluvirnika trisk iz nebes ubi i tilo njegovo u lug se obrati. Sveti Agustin pisa svetomu Cirilu, biskupu od Jerozolima, govoreći: Cirile, mnogo me moli Sever, učenik svetoga Martina, da bih mu pisa' knjige od velike slave i vesel'ja i radosti, ku blažene duše žele i jimaju u kraljevstvu nebeskom. Odgovorim mu: hoću z dobre volje, odlućih te knjige pisati budući u gradu i pojdoh jedan dan u mojoj čeli, vazeh kartu, pero i(n) ingvostar, da pišu list svetomu Jerolimu, ča mu se vidi od te teške i visoke riči, da me nauči, ka koli žudi, ki mu upisa pozdravljen'je. Eto me obastri u vrime kumplite velika svitlost, ka napuni čelu lipoga duha i mirisan'ja. Videći novu svitlost i slišajući lip duh... nigdar pria ne slišah, pristraših se i počah misliti: od kude bi ti veliki glas? Iz te velike svitlosti poča go-

voriti: Agustine, Agustine, ča jišćeš? jeda li mniš sve more u mal sud postaviti, ali vas svit u grsti stisnuti, ali nebo uzdržati, da se ne vr(a)ti i ne čini svoga puta? rič, ka nima konca, kako joj na konac hoćeš priti? kom će(š) mirom izmiriti jednu rič, ka se ne more izmiriti? Pria ćeš more u mal sud postaviti, u grsti vas svit stisnuti i nebesa uzdržati da se ne giblju.i ne putuju, nego izreći najmanji delak one neizrečene slave i radosti, ku blažene duše jimaju u kraljevstvu nebeskom; da onda ćeš znati kada iskusiš. A za to to malo vrimena, ko živeš na ovom svitu, dobro ga strati, čineći sveta dila, neka uživaš u vike ono dobro ne izrečeno, ko toliko želiš razumiti i znati na ovom svitu. Kada to slišah, počeh pitati, gdi si ti ki te čudne riči danas govoriš nigdar od mene ne slišane. Odgovori ljubeznivo: ovo je duša Jerolimova, komu si list poča' pisati, kad se u Betlemu dilih od tila, pren sada u ovu uru, ka vesela i radosna grede u kraljevstvo nebesko. A za to drage sestre, kako li manje razumimo na ovom svitu onu veliku slavu, to ju veće imamo želiti; želeći, ju dobra i sveta dila činiti, a to neka onu slavu budemo uživati, ka je toliko velika, da je toliko ni oko čovičasko vidilo ni uho slišalo ni pamet čovičaska razumila, ku nam milostivi Isukrst dopusti ovde po milosti a onamo po slavi, u ku nas pripeljaj otac i sin i duh sveti, amen.

Štamparija Dragutina Albrechta u Zagrebu.

3 2044 012 588 4